MEZOPOTAMYA KİTAPLIĞI

ASURLULAR

Sürekli Bir Öykü

Frederick Aprim

Çeviren
VEDİ İLMEN

yaba

ASURLULAR

Sürekli Bir Öykü

Frederick Aprim

yaba

YABA YAYINLARI: 148
Tarih/Mezopotamya Kitaplığı: 17

ISBN 978-975-386 -131-1

Hakları saklıdır.

• 1. Basım: Ekim, 2008
• Editör: A. Doğan
• Kapak düzeni: D. Piranlı
• Teknik uygulama: Şengül
• Montaj: Engin
• Basım, cilt: Engin Matbaacılık, Topkapı 612 05 53

YABA YAYINLARI
Dağıtım ve satış yeri:
Yaba Sahaf Galipdede Cad. 55 / 1
34420 Tünel - Beyoğlu / İSTANBUL

Tel/Faks: 212- 293 36 06

e-posta: yabasahaf@yahoo.com.tr

www.yabaedebiyat.com

İnternetle sipariş: • www.kitapyurdu.com • www.ideefixe.com
• www.kitapgaleri.com • www.eren.com.tr

ASURLULAR

Sürekli Bir Öykü

[Aramlar, Keldaniler, Süryaniler
Kimdir, Nedir Bunlar?]

Yazan
Frederick Aprim

İngilizce aslından çeviren
VEDİİ İLMEN

yaba

Fred Aprim, 1953 yılında Asuri-Hıristiyan olak Irak'ın Kerkük kentinde doğdu. Musul Üniversitesi Mühendislik Fakültesini bitirdi. 1981 yılında Amerika'ya iltica etti. 15 yıl Kaliforniya'da Silikon Vadisi'nde çalıştı. Irak'ta iken ailesi baskı gördü, babası ve kardeşi tutuklandı, işkenceye maruz kaldı. Aprim kendini Asuri bir aktivist olarak tanımlamaktadır.

İÇİNDEKİLER

Giriş, ... 9
1 / Tarihsel Bilgiler, ... 19
2 / Seçilmiş Terimleri Anlamak,..... 27
Nesturi, ... 43
Yakubi, ... 46
Eski ve Çağdaş Keldaniler, ... 48
Ek olaram Amelie Kuhrt, ... 49
Astur (Asur), Athur ve Atur, ... 60
3 / Asur'un Sürekliliği,
Asur İmparatorluğu'nun Çöküşünden
Hıristiyanlığın Başlangıcına Kadar..... 66
4 / İlk Hıristiyanlıkta Asur'un Sürekliliği, ... 104

Havari Adday ve Abgar Efsanesi,..... 106
Adiyabenos'lu Kraliçe Helena, ... 107
İlk Asur Kilise Babalarından birkaçı 109
Asur Tarihinde Zamanlar,
İlk Hıristiyanlıktan İslam'a kadar,... 110
Asur Sürekliliğinin Erken Kanıtları, 111
Hıristilığın Başında Asurlar ve Dilleri 114
Büyük Öğretmen Aziz Afrem (Mar Aprem) 123

5 / İslam'ın Fethinden Sonra Asur'un sürekliliği 129
İslam Zamanında Tanınmış Asur Kentleri 133
Asur Tarihinin Zamanlaması, İslam'ın Başından Osmanlı Devletine Kadar, ... 137
İslam Zamanında Asur Milleti, ... 139
İslamiyet'te Sözü Edilen Asurlar, ... 143
Asuristan'da ve Asur'un Merkezinde Kürtler, ... 153
6 / Asya'da Asur Misyonerleri, ... 162
7 / Uygarlığın Üzerine Nesturi ve Yakubi Etkisi, 169
Hunayn Bar-Ishaq (Johannitus), ... 178
8 / Hıristiyanlık Devrinde Asuriler'in Kişisel Adları, ... 183
9 / Asur Irkçılığı, Siyasal Durum, ... 196
10 / Eski Asur'un sözde Gaddarlığı, ... 215
11 / Son Düşünceler, ... 229
Adlar Dizini, ... 237

Önsöz

Eski bir azınlık grubu olarak Asuriler, kendilerini yöneten birçok devlet yüzünden, bir tanımlanma krizi yaşıyorlar.

Fred Aprim kendi etnik kökenlerine derinlemesine inerek bu krizle karşılaştı. Bu eserde çağdaş Asurilerin tarihsel kökenlerini, birçok köklü ve diğer yeni yayınlanmış kaynaklardan, adamakıllı belgeledi.

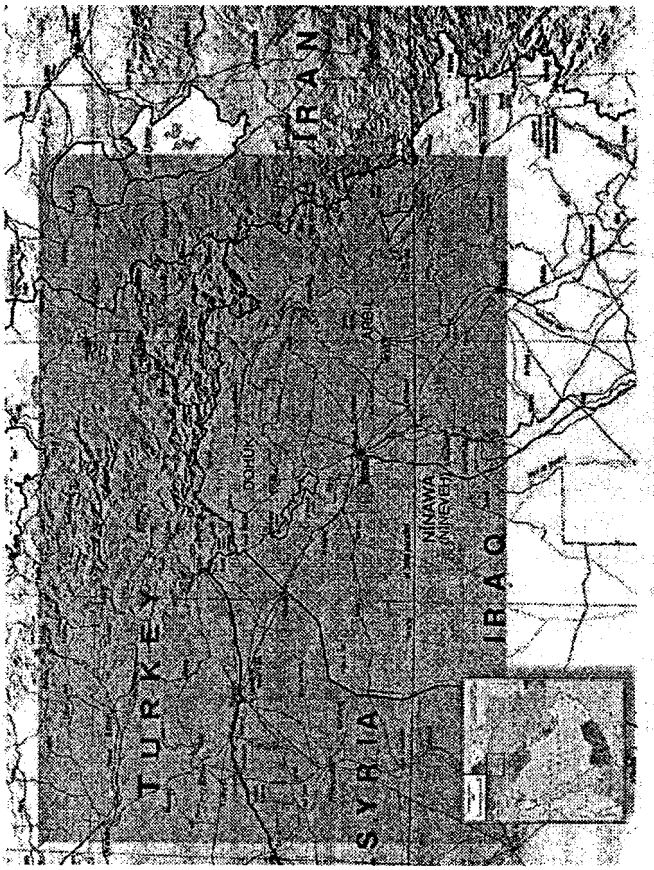
Bu kitapta kullanılan kaynakların sayısı ve çeşitliliği etkileyicidir. Okuyucu kitabın doğrudan alıntılarla dolu olduğunu görecektir. Bay Aprim'in yolu, kanıtların "kendini açıklaması"dır.

Bay Aprim'in Arapça ve çağdaş Asurcayı çok iyi bilmesi bu araştırmasını zenginleştirmiştir. Yalnız İngilizce bilen okurlar için erişilemeyecek olan kaynakları Arapçadan ve Asur kaynaklarından alıntılarla çevirmiştir. Bu yapıt gerçekten de, çağdaş Asuriler'in en anlaşılır incelemesidir.

Fred Aprim, Iraklı bir Asuridir. O ülkedeki yerel olaylar üzerine ayrıntılı bilgisi vardır. Bu kitabın 9. bölümünde, Irak'ın 1920'deki kuruluşundan beri, onların ulusal ve kültürel özlemlerini küçümsemek için, aralarına bölücülüğü sokup körüklediğini inandırıcı olarak ispat etmektedir.

Bu kitabın Fred Aprim'in ilki olduğunu düşününce, başarısı dikkate değerdir. Çok değişik kaynaklardan verileri toplamak ve onları anlaşılabilir bir biçimde düzene sokmak, çok güç bir iştir. O, bu işi başarıyla tamamlamıştır. Bu konuda bir kaynak kitabı yaratmıştır.

Arianne Ishaya
Antropoloji ve Ortadoğu İncelemeleri Profesörü

Resim 1 Asurların tarihte yaşadığı yerler.

Giriş

Tutkulu bir tarih meraklısı olarak, geçmişle bugünün arasında, anlaşılması güç bir diyalektik ilişki olduğuna dair sağlam bir kanım var. Geçmişi bütün aykırılıkları ve zıtlıklarıyla ne kadar iyi öğrenirsek, bugünün karışıklıklarını daha iyi anlarız. Bütün bu kavramları bir araya getirirsek, geleceği bir şekilde sağlama almış oluruz.

1999 yılının olayları, bu kitabı yazmama neden oldu. 2000 yılında ABD'deki nüfus sayımı için hazırlanırken, Asuri etnik grubunun sınıflandırılmasındaki değişiklikleri veren haberler birçok internet forumuna sızdı. O zamana kadar yapılmamış bir şeyden değil ama, ilk defa Kildani (Keldani) dinsel terimine, siyasal ve ulusal bir boyut verilmesinden, ABD'deki Asuriler hareketlendiler. Daha önceki 1990 ABD nüfus sayımına kadar Keldaniler, yani Katolik Asuriler, Asuri etnik kategorisinin altına doğru olarak, konmuşlardı. 1990 nüfus sayımı sonuçlarının yayınlanmasıyla, Detroit'teki Keldani Katolik Kilisesi ruhban sınıfından ve laiklerden birkaçı, 2000 yılındaki nüfus sayımında ayrı bir Keldani sı-

nıflandırması için sessizce girişimde bulundular. İddialarına göre etnik olarak onlar Asuri değil ama Keldaniler'miş. Dendiğine göre tarihsel doğruyla tamamen yanlış arasında orta çizgi yokmuş.

Chicago'daki Doğu Kilisesi'nin (1976'dan beri Doğu Asuri Kilisesi olarak bilinmektedir) ve Detroit'teki Keldani Katolik Kilisesi'nin üyeleri ve Nüfus Sayım Bürosu arasında tartışmalar sürüyordu. Sonunda Asuri / Keldani / Süryani karışık adını, birliğin simgesi olarak kabul ettiler. Birçok kişi bu eylemin kanunsuz olduğunu, çünkü bu konuda uğraşanların, bu toplumların çoğunluğunu temsil etmediklerini ileri sürüyordu. Örneğin Chicago'daki Asuriler, yalnız kendi toplumsal ve siyasal gruplarını temsil ediyorlardı. Oradakiler ABD'deki Asuriler'in % 5'ini oluşturuyorlardı. 2003'de Nüfus Sayım Bürosu 2000 yılının sayım sonuçlarını verdi. Asurlar olanlardan sonra şaşırdılar. Nüfus Sayım Bürosu Asurlar için üç etnik kod ayırmıştı: Asurlar, Keldaniler ve Süryaniler. Buna rağmen Süryanice dili konuşan bu üç topluma Asur diye bir ırk kodu ve Süryanice diye bir dil kodu vermişti.

Çok az eylem, hele bu boyutta olanı, istemeyerek kendiliğinden olabilir. Çok önemli konular her vakit planlanır ve bu planın arkasındakilerin bu konuları kışkırtmak için, kendilerine göre nedenleri vardır. 2000 yılının sayımındaki çelişkiye neden olan az kişinin iddialarını ispatlayacak kanıtları çok zayıftı. Karşı konulmaz tarihsel kanıtlara dayanan çağdaş Keldani deyimi, basitçe Katolik Asurlar demektir. Nüfus Sayım Bürosu, bu azınlığın yanını tutarak kararını verdi. Etnik grupları kolayca nasıl ayırdığını anlamamız için, Nüfus Sayım Bürosu'nun etnik grupların tanımında kullandığı ölçütü bilmemiz gerekir. ABD'de anadili İngilizce'den başka olup, kendine has davranış ve töreleri olan her grup ayrı etnik statü elde edebilir. Örneğin California'lı Asurlar 2010 sayımı için kendilerini yeni etnik bir grup olarak Asuraya diye tanımlatabilirler. Onu elde etmek olanakları vardır. 50.000

kişilik bu yerel grup ve Latin Amerikalılar'dan, Çinliler'den, İskandinavyalılar'dan ve California'daki diğerlerinden ayrıdır. Sorulacak olan şudur: Katolik Asurlar'dan bir grup, neden Asurlar'dan ayrı adla etnik bir topluluk olmak istesin?

ABD Sayım Bürosunu bu azınlıklarca harekete geçiren şey iki olaydan meydana gelmiştir. Birincisi Kuzey Irak'la ilgilidir. Körfez Savaşı'ndan hemen sonra, uçuşa yasak bölge konmuştur. Bu bölgede Kürtler ileriki seçimlere bakıyorlardı. Aynı zamanda yerel Asuriler'in ciddi ulusal düşüncelerini küçümsemek için, tedbir aldılar. Kürtler Batıda gürültü çıkarmamaya dikkat ederek, Asurlara eski böl ve yönet siyasetini uyguladılar.

Bu tutumları, 1992'deki Kuzey Irak seçimlerinde açıkça görüldü. Örneğin Kürtler, Birleşik Kürdistan Hıristiyan Listesini, 12 Nisan 1979'da kurulan ADH-Asur Demokratik Hareketine karşı desteklediler. ADH laik bir siyasal kuruluştur ve genel olarak Irak'taki ve özel olarak ta, Kuzey Irak'taki, Asuriler'in ulusal, kültürel ve siyasal haklarını sağlamak için etkindir. Daha sonra Kürtler amaçlarına ulaşmak için, Keldani Katolik Kilisesi'nin 'Abdalahad Afram ve Yusuf Qas-Hanna gibi birkaç üyesine dayanmaya başladılar. Bunlar aynı zamanda Kürdistan Demokratik Partisinin (KDP) üyesiydiler. Kürtler Katolik Asurları, yani Keldaniler'i, Asuriler'in toplumundan ayırmak için bir çalışma başlattılar. Keldaniler'i, Asurlar'dan ayrı etnik bir varlık olarak tanıtarak ve bunu yapmak için bütün medya kaynaklarını kullanarak ve bölgede Asuriler'in birliğini zayıflatarak başardılar.

Detroit'teki Keldaniler topluluğu Keldani kültürel mirasını güçlendirerek, Araplıktan uzaklaştırmak gerektiğini iddia ediyorlar. Ancak sızmayı önleyemeyip tanıyamadılar ve başarısız oldular. Kuzey Irak'taki Kürtler'in Keldaniler ve diğer etnik ve din gruplarının üzerindeki yönetimini kaldıramadılar.

Kürtler doğal olarak "böl ve yönet" siyasetini yürütmek için

birkaç Nesturi (Nasturi) Asurlar'dan da yararlandılar. Franso Harriri KDP ile birlikteydi ve 18 Şubat 2001'de öldürülünceye kadar Erbil valisiydi.

Keldani Katolik Kilisesi'yle Doğu Asur Kilisesi arasındaki birleşme görüşmelerinin koyulaştığı sırada, 1994 yılı içerisinde ikinci olay oldu. Geçmiş Patrik Rafayel I. Bidawid bu diyaloğun çevresinde bir özel komite kurdu. Komitenin içinde piskopos Yusuf Habbi, Jak İshaq ve başkaları vardı. Bu komitenin amacı Keldani Katolik Kilisesi'nin adının değişmesinin olabilirliğini incelemekti. Komite Keldani Katolik Kilisesi'nin adının Doğu Katolik Kilisesi'ne çevrilmesini tavsiye etti. Bu tavsiyenin uygulanmasını neyin önlediği bilinmiyor. Bu tavsiyenin sonucu, Doğu Asur Kilisesi'yle, Keldani Katolik Kilisesi'ni birleştirecek çok büyük bir adımdı. Piskopos Habbi, 15 Ekim 2000 günü Bağdat-Amman otoyolunun Ürdün tarafında gizemli bir otomobil kazasında öldü.

2000 nüfus sayımındaki çelişkinin kışkırtıcıları, ABD nüfus sayım düzeninden ve topluluğun bu çok önemli tarihsel konuya olan cehaletinden, özellikle yararlanmışlardır. Çok iyi bilinir ki, Asuriler'in yaşamında Hıristiyanlık hâlâ önemli bir rol oynamaktadır. Tarihsel olarak Asurlar kendilerini veya başkaları onları, mezheplerine göre tanımlamışlardır. *İ.S.* 4. yüzyıldaki teolojik [tanrıbilimsel] kavgaların, Doğu Hıristiyan dünyasını biçimlendirmeye başlamasından beri, onlara Nesturi veya Yakubiler dendi. 16. yüzyılın ortasında, bir grup Nesturi, Roma Katolik Kilisesi'yle birleşerek Keldani adını aldı. Asurlar ayrı Hıristiyan mezheplerinin onları bölmesine, üzülerek izin vermişlerdir.

İyice bilinen bir olaydır ki, Keldaniler, yani Katolik Asurlar 1921'de Irak Krallığı'nın kurulmasından beri Irak'ta barış içerisinde yaşamaktadırlar. Nesturi Asurlar'dan (Doğu Kilisesi üyeleri) ayrı olarak yeni krallıkta haklar istemediler. Keldani Katolik Kilisesi'nin üyeleri, tarihsel olarak, kiliselerine tutkuyla bağlıdır-

lar. Irak Komünist Partisi'ne aktif üye olanlarla, KDP-Kürdistan Demokratik Partisi'ne üye olan bir azınlığın dışında, siyasal ve ulusal tutkulardan uzak durdular. Diğer bir deyişle Keldaniler, Keldani ulusu, özlemini takip etmediler. Tarihsel olarak Irak ulusu ya da Kürt sorunları için çalıştılar. Ancak Asur ulusal çabalarında ayrılık vardı. Keldani Katolik Kilisesi'nin birçok üyesi örneğin Ağa Petros, Yusuf Malëk, Afrem Rayyis gibiler bu konu için çalıştılar.

1933 Yılında Irak ordusu, 3000 Asur'un sistematik soykırımını gerçekleştirdi. Irak'ı dolaylı yöneten İngilizler'in dikkatle izledikleri bu soykırımda yaşlı, kadın ve çocukları öldürdüler. İngiliz Hükümeti, 1930 yılında İngiliz-Irak antlaşmasını imzaladıkları Irak hükümetindeki bağlaşıklarıyla (müttefikleriyle), arayı bozmak istemiyordu. Aslında, MC-(Milliyetler Cemiyeti) Asur Ulusal Sorunu'nu baltalayan İngilizler'di. Bunu 1920 ve 1932'de Irak'ın MC'ye kabulünden önce yaptılar. Suçsuz Asuriler'in 1933 soykırımı, Asur Ulusal Hareketi'ni, sakatladı. Asur önderlerin kavradığı gibi, bir ulusal grubun eylemleri karşısında, Irak Hükümeti, suçsuz sivillere karşı en kötü suçları işleyecekti. Gerçekten de 1955'te dağılıncaya kadar, Irak'ta toplanan askerleri yöneten İngiliz'ler, istihbarat personellerini, Asuriler'in sıradan bir siyasal eylemini küçümsetmek için kullandılar. 1933 Soykırımı Keldaniler'i, Nesturiler'den daha da uzaklaştırdı. Birinci grup Irak Hükümeti'yle dostça ilişkiler içindeyken, ikinciler şimdi asi olarak tanımlanıyorlardı.

Asurlar genellikle bugünün problemli, ulusal ve siyasal dünyasının sorunlarını karşılayacak bilinçte değildirler. Asurlar Ortadoğu'daki anavatanlarında, atalarından kalmış zengin tarihsel miraslarından yoksun kalmışlardır. Ortadoğu'daki devlet okullarında öğretilen tarih programı daha çok İslamiyet zamanını anlatmaktadır. Bu program kabaca değiştirilerek yarın yüzyıldır süren arap-

laştırmak ve Türkleştirmek sürecini gütmektedir.

Bu yetmezmiş gibi, Bugün Asurlar, Kürtler'in baskıları altında yaşamaktadırlar. 19. yüzyılda (1842-1847) Güneydoğu Türkiye'de, Kürtler'in Asurlar'ı kıyımı, birçok kişi için geçmişte kalmıştı. Kürtler belirli bir güç kazanıp, Irak'ın kuzeyinde, 1991'deki Körfez Savaşı sonrasında, uçuş yasağı bölgesinde, yarı bağımsızlık kazanınca, Asurlar'a baskı yapmaya başladılar. Onlar *Asuriler'in Hıristiyan Kürtler* olduğunu iddiaya başladılar. Dünün kurbanı olan Kürtler bugünün baskıcıları olmuşlardı.

Asurlar'ı konu alarak çıkan Batı yayınlarında bile *Tevrat'ın* etkisinde kalınmıştır. Lord Byron gibi şairler bile, *Senharib'in Yok Olması* adlı, okuyucunun aklında taze ve canlı kalan, adı kötüye çıkmış şiirini yazarken, Kral Senharib'in efsanesinden kurtulamamıştır. Aşağıdaki dizeleri kim unutabilir.

The Assyrian came down like a wolf on the fold
And his cohorts were gleamig in purple and gold

Çevirisi:
Asur bir kurt gibi sürünün üzerine geldi
Askerleri mor ve altın renkleriyle parlıyordu

Bu gibi yayınlar Asurlar'a büyük haksızlıklar yaptı. Batıda Asuriler'in bulunması 19. yüzyılın sonuna ve erken 20. yüzyıla rastlıyorsa da, sürülmüş lekeyi silmek girişimleri yakın zamana kadar olmadı. Ayrıcalığı David B. Perley, Fred Tamimi ve 20. yüzyılın ikinci ve üçüncü çeyreğindeki birkaç kişi yaptı. H.W.F. Sagg'ın yayınları bu alanda kesinlikle en beğenilenidir. Bu adaletsizliği düzeltmek için Simo Parbola, Barbara Porter ve Richard Frye gibi bilimadamları yorulmadan çalışıyorlar.

Irak Hükümeti, Asurlar ve tarihleri üzerine güvenilir ve yansız yayınlara izin vermemektedir. Asurlar ve Irak'taki çelişkilerini anlatan krallıktan kalmış kitapları Hükümet, kütüphane raflarından, kaldırmıştır. Hükümet saklamak istediği bazı olayları kitap-

ların yazdığını anlayınca bu eylemi yapmıştır. Örneğin 1970'lerde, Iraklı Asur Robert Gabriyel ve bir grup arkadaşı, R.S. Stafford'un *The Tragedy of the Assyrians* (Asuriler'in Trajedisi) kitabının, Bağdat Üniversitesi Kütüphanesi'nden ödünç alınabileceğini buldular. Bu arkadaş grubu kuşkulandırmayı önlemek için, her biri kitabı ayrı ayrı ödünç aldı. Eğer birisi aynı kitabı tekrar tekrar isteseydi, kuşkuyu çağrıştırabilirdi. Anlaşılmalıdır ki, bir daktilo sahibi olmak veya fotokopi çekmek, özgür bir ülkedeki gibi, temel haklardan kabul edilemez. Ek olarak anlaşılması gereken de, Irak Gizli Polisi'nin her yerde gözü vardır. Bu arkadaşlardan her biri, izin süresi bir hafta olan bu kitabı alıp, kitap bitinceye kadar, bir bölümünü kopya edecekti. Öyle bir vakit geldi ki, Gabriyel araştırma yapmak istedi ve kitabı tekrar istemek için gittiğinde, ona kitabın halka verilemeyeceği söylendi. Alınan bütün önlemlere rağmen kütüphanedeki Hükümet ajanları kitapları ödünç alanların ortak niteliğinden kuşkulandılar. Hepsi Asur'du.

Ek olarak da, kapıları açık olan Asur basım evlerinin bastıklarını Iraklı yetkililer dikkatle izlemektedir. Bundan dolayı yalnız dinsel kitaplar basılmaktadır. Bunun dışındakiler, Hükümet ve kurumlarının koşullarına uyınalıdır.

Çeşitli Ortadoğu Hükümetleri, Asurlar'ı bölmek ve yalnız bırakmak için, bir Hıristiyan mezhebini, ötekine göre destekledi. Bu Hükümetler, bir Hıristiyan mezhebinin ötekisiyle iletişim kurmaması için yöntemler geliştirdiler ve desteklediler. Üzülerek yazmak gerekir ki, Asur mezhebindeki ruhbanların birçoğu korkularından, diğerleri de sorumsuzluk ve dikkatsizliklerinden, buna alet oldular. Hiç kuşku yok ki bu yollardan küçük krallıklarını koruyorlardı. 1990'ların başlarındaki cesaret verici olumlu açıklamaların dışında, bu durum yüzlerce yıldır sürüp gidiyordu.

Daha kişisel bir durum olarak; beş yaşına geldiğimde, anamla babamın, hangi okulun benim için en iyi olacağına karar verme-

leri gerekiyordu. O vakitler, var olan en iyi eğitimi elde etmek için, özel bir Hıristiyan okulu olan Dar al Salam al-Ahliya'ya beni yazdırdılar. 6 yıl süresince öğrenciler her gün İncil'i okumakla yükümlüydüler. Altıncı sınıfı bitirdikten sonra bu, devlet ortaokulunda da sürdü. Kerkük'te [Süryanice'si Beth-Slux] özel ortaokul veya lise yoktu. Bununla birlikte okulu bitirmişler de, bu ilkokula İncil dersleri için gelirlerdi. Büyüyüp olgunlaştıkça birçok sorular aklıma geliyordu. Eski Ahit'in (Tevrat) öykülerindeki Asuriler'in savaş görüntüleri, ilgimi çekiyordu. Bu kitap projesi doğduğunda bu konuya girmek, benim için öncelik kazandı.

1999'da bu işe başladığımda, bazı kısıtlamalar ve aşılması gereken güçlüklerle karşılaştım. Bunun nedeni İngilizce'nin, [Doğu] Süryanice anadilim ve Arapçaya dayanan eğitim dilimden sonra, üçüncü dil olmasındandı. İlk amacım kitabı yazmakta değil, Asurlar'la ilgilenenlere önemli belgeleri sunmaktaydı.

İşimi toparladığım zaman, bir kitaba sığamayacağını gördüm. O vakit ikiye bölmeye karar verdim. Her kitap Asuriler'in bir konusunu ele alacaktı. Okuyucunun anlayacağı gibi bu kitaptaki amacım Asuriler'in sürekliliğini göstermek üzere, elimden geldiği kadar çok belge sunmaktır. Bu kitapta,

1. Asuriler'in veya komşularının, onlar için kullandığı karışık terimleri sıralayıp, anlatacağım.

2. Bir imparatorluğun ve başkentinin çöküşüyle, halkının yok olmayacağını, bunu gösterecek tarihsel belgelerle sunacağım.

3. Asuriler'in 1. yüzyılda nasıl Hıristiyan olduklarını ve bugüne kadar sürdürdüklerini anlatacağım.

4. Asuriler'in var olduklarını ispat edip, Hıristiyanlıkta ve İslam'ın zamanında, tamamen yıkılmış kentlerini ve bölgelerini her zaman hatırladıklarını göstereceğim.

Kültürel sürekliliği Asur ve Akad dilinin, imparatorluğun çö-

küşünden sonra yaşadığını göstereceğim. Asuriler'in İ. Ö. 8. yüzyılda Aram dilini kabul ettiklerini ve bugüne kadar şu veya bu biçimde kullandıklarını anlatacağım. İmparatorluğun çöküşünden sonra yaşayan ve bugün de kullanılan, tipik Asur adları ve terimlerini vereceğim.

İlerde 19. yüzyıldaki Asur tarihini, Birinci Dünya Savaşı'ndaki Asur soykırımını, 1920'lerde MC'deki Asur ulusal sorununu ve sonrasını ve 1933'teki Simil Soykırımı'nı, içerecek konuları ikinci kitabımda anlatılacağım ve insan haklarıyla ilgili konular ve yaptığım birçok geziye, görüşmeye, okumaya ve kişisel gözlemlerime dayanan kültürel bilgiler olacaktır.

Bitirmeden önce Asurlar'ı tanımlayan Süryaniler, Nesturiler, Yakubiler ve Keldaniler gibi terimleri bilerek koymadım. Bunu yapmamın nedeni, bunların hâlâ Asuriler'in mirasının bir parçası ve değerli olduğudur. Bu terimlerin sürekli kullanılışı, süreklilik konusu için yaşamsaldır.

Son olarak ünlü Filozof Santayana'dan bir alıntı yapmak istiyorum. "Geçmişi hatırlamayanlar onu tekrara mahkûmdur." Ümit edelim ki, daha iyi bir gelecek için, Asurlar geçmişten ders almışlardır.

Birçok arkadaşıma, meslektaşıma ve bu kitapta bazı olayları yaşayan kişilere, içten gönül bağım vardır. Sonraki kitabımda onların katkılarını göstereceğim. Şu Asurlar'a şükranlarımı bildirmek isterim: Zack Cherry, İsveç'te, Uppsala Üniversitesi'nde, Asurbilimi lisansüstü öğrencisi; Dr. Robert Karoukian ve Ninos David'e değerli yardımlarından dolayı teşekkür ederim. Başlayıncaya kadar bir kitap yazmanın ne güç olduğunu bilmiyordum. Okuyucuyla yazar arasında büyük bir uçurum vardı ve yazardan okuyucuya olan iletişim güç bir işti. Ben bir yazar olduğumu iddia etmiyorum çünkü değilim ama bir gün olmayı isterim.

Beni devama teşvik edenlere de, teşekkür etmek isterim. Şu

veya bu nedenle, çok kere devam etme cesaretim kırılmıştı. Dr. Arianne Ishaya'ya, başlangıçtaki verileri ve editörlüğü için özel olarak teşekkür etmek isterim. Northeastern İllinois Üniversitesi'nden, Prof. Edward Odişo'ya verdiği bilgiler ve yapıcı eleştirisiyle beni daha çok çalışmaya sevk ettiği için ayrıca teşekkür etmek isterim. Ek olarak Prof. Odişo başka konu değişiklikleri de ileri sürdü ama ele alacak durumum yoktu. Nina ve Wilfred Bet-Alkhas ve Firas Jatou'nun notları, teknik desteklerini ve bu formada kitabın çıkması için yaptıklarını konu etmek isterim.

Bu projeyi gerçekleştirirken, annem Gladys ve babam Aprim'in gösterdiği sabrı hiçbir şey anlatamaz. Kız kardeşlerim Fiona ve kocası Atour Daniel'le, Flora ve kocası Raman Essa'da son yıllarda çok sabırlı davrandılar. En sevdiğim kız kardeşim Susan Odah'a beni içsel olarak sürekli desteğinden, özel teşekkürler.

Sonuç olarak bu kitabın amacı Asuriler'in sürekliliğini göstermektir. Ümidim bu kitabın kişisel olarak öğretici bulunmasıdır.

Son not: Bu kitaptaki [Doğu] Süryanice ve Arapça başvurular özenle çevrilmiş, alt yazılar ve alıntılar tarafımdan konulmuştur. Yine ek olarak The Manual of Style (13. Baskı 1982) kitabını, referans vermek, notlar ve bibliyografya için kullandım.

Frederick Aprim
(e fred.baylon @ att.net)
Ağustos 2003

1

Tarihsel Bilgiler

Bu kitaba başlamanın doğru biçimi, Asuriler'in kim olduğunu ve adlarının nereden geldiğini anlatmaktır? Bu sorulara siyasal, dinsel [İncil'e göre] ve tarihsel bakış açılarından yanıt vereceğim.

The Political Dictionary of Modern Middle East (Modern Ortadoğu'nun Siyasal Sözlüğü) Asurlar için: Sümer-Akadları ve Babilliler'i izleyen sürekli bir uygarlıktan sonra, eski Mezopotamya halkından geri kalanlardı. Hıristiyanlığı kabul eden ilk uluslardandır. Dört kiliseden birine bağlıdırlar. Keldani Katolik, Süryani Ortodoks Kilisesi, Süryani Katolik Kilisesi ve Doğu Asur Kilisesi. Bu kiliselere bağlılıklarıyla daha iyi tanınırlar. Asurlar litürjilerinde Klasik Süryanice dilini kullanırlar ama çoğunluğu bu dilin çağdaş ağzını kullanır. Irak'taki üçüncü büyük etnik grubu oluştururlar. Suriye, Lübnan, Türkiye, İran, Rusya ve Ermenistan'da toplulukları vardır. Bugün devletleri yoktur ve büyük topluluklar vatanlarını terk edip, Batı Avrupa'ya, Birleşik Amerika'ya ve Avustralya'ya yerleşmişlerdir (Korbani 1995) demektedir.

Tevrat'taki Yaratılış bölümünde (10:1 ve 10:6) Nuh'un üç oğlu olduğunu okuruz. Sam, Ham ve Yafet. Kuş'ta Ham'ın oğluydu. Daha sonra Yaratılış bölümünde (10:8-11) okumaya devam ederiz. Kuş Nemrut'un babası oldu. Nemrut, yeryüzünde güçlü bir kişi olmaya başladı. Tanrının gözünde güçlü bir avcıydı. Onun için, Nemrut Tanrının gözünde büyük bir avcıydı dendi. Krallığının başlangıcı Şinar ülkesinde Babil, Erek, Akar ve Kalne idi. Şinar'dan Asuristan'a çıkıp, Ninova'yı, Rehobot kentini ve Kalah'ı kurdu (Lamsa, 1984). Daha sonra Yaratılış'ta (10:22) Sam'ın oğullarının, Elam, Asur, Arpahşad, Lud ve Aram olduğunu okuruz (Lamsa, 1984). Tevrat'a göre, *Şinar* veya *śinar*'dan (Sümer) ve Asur (Asuristan'dan) kuzeye çıktılar ve ilk Asuristan başkenti, kutsal kent Asur'u kurdular.

Sonuç olarak yukardaki sorulara tarihsel ve arkeolojik yanıtlar vermek için André Parrot'a başvurmak en doğrusudur. André Parrot, Eski Yakındoğu'nun en yüksek yetkili kişilerinden biridir. Tanımlaması ve incelemesi, dinbilimi, sanat tarihi ve arkeolojinin ustaca birleştirilmesindendir. Asurlar'ı, *The Arts of Assyria*, (Asuristan Sanatı) kitabında şöyle anlatır.

İ. Ö. 13. yüzyılda, Mezopotamya'nın kontrolünü ele geçiren Asurlar, bölgeye yeni gelmiş değildiler. Onlardan önce 2000 yıldır Mezopotamya'ya hakim olan ulusların hiçbiri onlar kadar eski değildi. Tarihin başlangıcında onları Yukarı Dicle'ye yerleşmiş görüyoruz. İsa'dan 800 yıl önce yazılmış bir tablette, 107'den az olmayan Asur kralının adı bulunmaktadır. En erken zamanlardan, Asur İmparatorluğu çökünceye kadar, birbiri arkasından 116 kral Asur tahtına oturmuştur. Akkad'ın 11 kralıyla, Ur'un üçüncü hanedanındaki 5 kralla ve Babil'in ilk hanedanındaki 11 kralla ve hatta 36 Kasit kralıyla karşılaştırırsak bu devamlılık daha dikkat çekici olur. Bu dönem içerisinde Asurlar'ın her zaman bağımsız ve yönetici olduğu söylenemez. Birçok kere Asur ve Ninova, ya-

bancı yönetimi altına girdi. Akadlar ve Sümerler iki kenti de bir süre işgal etti. Buna rağmen Asurlar ırksal bütünlüklerini koruduular ve girişimciliklerinden bir şey kaybetmediler. Bu nitelikleri, onların İ. Ö. 2. binyılda, uzak Anadolu'da, ticaret merkezleri ve sömürgeler kurmalarının nedeni oldu (Parrot, 1961, 1).

Bugün Asurlar Mezopotamya'nın yerli halkıdır. Asuristan anavatanı Kuzey Irak'ta, bugünkü Musul (Ninova), Qal'at Şarqat (Asur), Horsabad (Dur Şarrukin) ve Nemrut'un olduğu bölgededir (Kalah veya Kalhu). Bunlar Asur İmparatorluğu'nun dört başkentidir. İ. Ö. 612'de Asur başkenti Ninova'nın ele geçirilmesi ve sonra da İ. Ö. 606'da Harran'daki Asur krallığının çökmesi ile, Asuriler'in siyasal ve askeri egemenliğini bitirdi. Buna rağmen Asuriler, Kuzey Irak, Güneydoğu Türkiye, Kuzeydoğu Suriye ve Kuzeybatı İran'la sınırlandırılmış bölgede 400 yıldır sürekli yaşıyorlar (Resim 1).

Asuriler'in Ortadoğu'da, İran, Türkiye, Irak ve Suriye arasında bölünmesi, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra oldu. 1919'daki Paris Barış Konferansı'nın bitiminde bu ülkeler resmen kuruldu veya sınırları o zamanın büyük güçleri olan Fransa ve İngiltere tarafından çizildi. Değişik sülaleler ve değişik halklar, Asuriler'in anavatanını işgal ettiği halde, onlar bölgenin ayrılmaz bir parçası olarak kaldılar. Asur anavatanının nüfus yapısının kısa ya da uzun sürede değişmesi üç olaya bağlı oldu. Birincisi, Kuzey Mezopotamya'nın *İ. S.* 640 yılındaki Müslüman Araplar tarafından istilası. İkincisi, Selçuk Türkleri'nin yaklaşık 11. yüzyılda, Anadolu'ya göçü. Bu Hıristiyan Bizans'ın 1071 yılında Selçuk Sultanı Alparslan tarafından Malazgirt Savaşı'nda tamamen yenilmesiyle, yavaş yavaş Türkleştirme süreci başladı. Üçüncüsü ve olayların en yenisi, İran'ın Zagros Dağları'ndan ve Güney Ermenistan'dan, Asuriler'in anavatanına, Kürtler'in, yavaş ama sürekli göçü oldu. Müslüman Araplar, Türkler ve Kürtler'in sürekli baskısı, Hıristi-

yan Asur halkının yavaş yavaş azalmasına neden oldu. Milyonlarca kişiye kıyıldı, göçe uğradı veya din değiştirip, İslam'a katıldı. En güçlü zamanında Asur İmparatorluğu Mısır'dan İran'a, Ermenistan'dan Arabistan'a uzanıyordu. Uzun tarihlerince Asurlar birçok halkın arasında kaldılar ve bütün yaşayan dillerde olduğu gibi, Asur dili de değişik gelişme basamaklarından geçti. Bir dil gündelik konuşmada değilse ölü kabul edilir. Eğer bir dil konuşuluyorsa, yaşaması için değişmelidir. Asur İmparatorluğu çöktükten sonra birçok yabancı halk Asurlar'ı yönetti. Bu halkların her birinin kendi dili ve kültürü vardı. Doğal olarak her biri Asur dilini etkiledi. Sonuç olarak, Asurlar ve dillerini tanımlayan çeşitli adlar var.

Mezopotamya Tarihinin Zamanlaması İlk Zamanlardan Hıristiyanlığa Kadar

(Tarihler İsa'dan Öncedir)

4000	Sümer'de kentleşme başkaldırısı - Ur kentinde yazının bulunuşu.
2700	Erken hanedanlık dönemi - Gılgamış destanı.
2300	Akad Hanedanlığı, Akadlı Sargon Mezopotamya'yı birleştiriyor.
2100	Orta Bronz Çağı Amuriler, Ur III, İsin, Larsa.
1800	Erken Asur İmparatorluğu (1814) ve Amuri Hammurabi Babilistan'da (1792). Kuzeyde Şamsi-Adad I egemenliği. Güneyde Kral Hammurabi yasaları 1750.
1365	Orta Asur İmparatorluğu Asur Uballit I, Mitanniler'in yenilgisi.
912	Yeni Asur İmparatorluğu Asur-nasirpal II.
612	Ninova'nın düşürülmesi. Yeni Babilistan Hanedanlığı.
539	Babil'in düşmesi Persler Mezopotamya'da-Ahamenidler.
331	Yunan etkisi Büyük İskender ve Selefkoslar.
139	Partlar Mezopotamya'da Yunan egemenliğinin sonu.
132	Adiyabenos'ta [Süryanicesi, *Hadyab*] Abgarlar Sülalesi. Part-Abgarlar devrinde İsa'nın doğuşu.

İlk Asurlar Asuristan bölgesinde ve Yukarı Zap suyunun çevresinde otururlardı. Zamanla çağdaş Kerkük, Erbil ve Musul kentleri de içinde olmak üzere, bugünkü Kuzey Irak'ın tamamına yerleştiler. Anlamak gerekir ki, Asuriler'in askeri ve ticari yayılması, bugünkü Güney Irak'ta bulunan Babilistan'ı ve çağdaş Türkiye, Suriye ve İran içindeki birtakım bölgeleri de kapsar. Birçok dönemde Asurlar Babil'i, bazen Asuristan yandaşları yoluyla dolaylı olarak yönettiler. Hayfa ve Tel-Aviv Üniversiteleri profesörü Ran Zadok'a göre, Babil'deki Yeni-Babil ve Ahamenidler hanedanının yönetiminde, Asuristan'dan Babilistan'a göç oldu (Zadok, 1984). Asuristan ve Babilistan halkının, Akad çivi yazısını kullanmasına rağmen, Zadok tersi bir göçün olmadığını göstermektedir. Anlattığına göre Babilliler, Asur tanrılarına tapmıyorlardı ama Asurlar Babil tanrılarına tapınıyorlardı. "Asur prosopografi'sini[1] Yeni-Babil ve Ahamenid devirlerinde incelemekle bu göçün kanıtı bulunur," diye Zadok eklemektedir. As-sur-a-a soy adı (Asur) Babil'de 542/1-537/6 da kanıtlanmaktadır (Zadok, 1984, 2).

Asur İmparatorluğu'nun çökmesiyle, Asurlar dillerindeki devlet desteğini kaybetmeye başladılar. Değişik güçlerin altında yaşadılar. Ahamenidler ve Partlar Aramca konuşuyorlardı. Derken Pers, Roma uzun savaşları başladı. Asurlar ortada kaldılar. Bu durum Asuriler'in iki İmparatorluk arasında dağılmalarına neden oldu. Buna ilaveten, ilk Hıristiyanlıktaki metodlu düşünceler ve teolojik çelişkiler, Hıristiyan topluluğunu geri dönülmez biçimde böldü. Bölünmüş topluluklar kendi ağızlarını geliştirmeye başladılar. Bu ağız değişikliği, komşularının kim olduğuna ve onlarla iletişim derecesine ve kimlerin yönetiminde olduklarına bağlıdır.

Kuşkusuzdur ki, Asur ve Babilliler'in ardılları, Doğu ana kilisesini, Babil yakınında Saliq-Qtisfon'daki (Madayin) dini topluluğuyla birlikte kurmuşlardır. 1. yüzyılda Adiyabenos'taki topluluğun belirli kısmını Asuristan'daki Asurlar oluşturuyordu. 1979'da

çekilene kadar, Londra Üniversitesi Sami Dilleri bölüm başkanı olan J.B. Segal, "Urfa'(Urhay)da, Havari Adday'ın eylemleriyle Hıristiyan olanlar Asuriler'in kendi vatanında, yani Adiyabenos'ta Hıristiyanlığı yaymaya döndüler," diye yazmaktadır (Segal, 2001, 68). Daha sonra Segal, Hıristiyanlığın Adiyabenos'ta çok güçlü bir varlığı olduğunu, belki de hıristiyanlığın Urfa'ya, Adiyabenos'tan gittiğini yazmaktadır (Segal, 2001, 68). Yönetim merkezi Erbil'de olan Adiyabenos bölgesinin tarih boyunca değişik sınırları olmuştur. İlk Hıristiyanlık sırasında, John Stewart'a göre Adiyabenos, Kuzey Irak'taki, Büyük ve Küçük Zap suları arasındaki bölgeydi (Stewart, 1961, 3-4). Zaman içerisinde Adiyabenos bölgesi genişledi ve bugünün Kerkük, Erbil, Musul ve Urfa'yı içine aldı.

Antakya ve Konstantinopolis'teki teolojik çelişkilerin, Doğu Hıristiyanlığı'nda ancak dalgacık etkisi oluyordu. Doğu Roma etkisi altındaki Konsiller, Pers İmparatorluğu'ndaki Doğu Kilisesi'ni sapık olarak nitelendirmiş ve yalnızlığını arttırmıştı. İki güçlü İslam devleti tarafından bölge birleştirildiği halde, bu Hıristiyan mezhep ayrılıkları sürüp gitti. Birincisi, 7. yüzyılın ikinci çeyreğinde ve 13. yüzyılın ortalarında Arap yönetiminde oldu. İkincisi, 16. yüzyılın ikinci çeyreğinde ve 20. yüzyılın başlarında Osmanlı Türkleri'nin yönetiminde oldu. Yukarıdaki iki dönem arasında Mezopotamya, hepsi de Orta ve Uzak Asya'dan gelen Moğollar'ın, Türkmenler'in, Ak ve Karakoyunlular'ın, Tatarlar'ın ve Safevi İranlılar'ın yönetiminde kaldı.

Asuriler'in değişik tanımlamaları, sürekli değişen komşularıyla olan ilişkileri dolayısıyla mantıklıdır. Bu durumda olan bir tek Asurlar değildi. Asuriler'in sürekli komşuları olan Ermeniler, kendilerine [dillerinde] Ermeni demiyorlar *Hay* diyorlar, Yunanlılar kendilerine Hellenes diyorlar. Onlar Gürcüler'e Golchis diyorlar ve Asurlar da Araplar'a Tayaye [Tayoye] demişlerdi. Asurlar'a Yunanlılar Asyrios (Assyrios) ve Syrios diyorlardı. Bu terimler

Asuraya ve Suraya'nın karşılıklarıdır. Adlarının bu biçimini Yunanlılar'ın nereden aldıkları hâlâ tartışılmaktadır.

Bir açıklama, Harward'daki Yakındoğu Dilleri ve Uygarlıkları profesörü Wolfhart Heinrichs'ten gelmektedir. Yazdığına göre[2] Yunanlılar Assyrios adını Fenikeliler'in aracılığıyla öğrendiler. Çünkü İbranice Astur sözüyle benzerliği olması gerekir. Bu Kilamuva yazıtıyla 'Ŝr' biçiminde kanıtlanmıştır (yak. İ. Ö. 825) (Heinrichs, 1993, 104-105). Northeastern İllinois Üniversitesi'nde, Öğretmen Eğitimi Bölümünden, Prof. Edward Odiŝo, Yunanlılar, Aramice'deki ş sesinin olmayışından, Aŝŝur *(Aşur)* Astur (Asur) sözünü söyleyemiyorlardı. O vakit Asur-Akad terimi Asuraya ve İncil terimi Asuri veya Asturi sözlerine en yakın olarak *ş* sesinin yumuşatarak *Asurios* diyorlardı. Yunan kültürü, klasik edebiyatta egemen bir rol oynadığından, Yunanca *Assur*, Akadça özgün *Astur* (Asur) sözünün yerine kullanıldı. Büyük olasılıkla İngilizce'deki *Assyria* ve *Assyrians* sözcükleri Yunanca'dan alınmıştır. Ek olarak, s sesi Türkçe, Farsça ve Ermenice gibi diğer dillere yayılarak terim *Asur* olmuştur (Odişo, 1988, 13-14).

Heinrichs'e göre; İ. Ö. 612'de Asur İmparatorluğu'nun çöküşünden sonra özgün Astur adı iki biçimde yaşadı. Birincisi, Aram dilinde *Âttur/Âthur* biçiminde kullanıldı. Asuriler'in son başkentleri Ninova çevresinde bugün de kullanılmaktadır. Klasik Süryanice edebiyatında Âthūr (Âşthūr) yalnız İncil'deki *Aşhūr*'un karşılığı değil ama, kent ve kilise olarak Musul vilayetinin eski adıdır. Arapça adı buradan gelmiştir. Arap coğrafyacısı Yaqut'a göre (1228) *Âśthūr*, Musul'dan önceki adıydı.[2] Heinrichs'e göre ikinci biçim yabancıdır. Güç merkezi Babil'e ve Saliq-Qtisfon'a geçtiği halde, Tevrat Âthūr'u Yeni Babil veya Babil'deki Keldani sülalesi ve Selefkos İmparatorluğu için kullanır. Naqşi Rustam'daki üç dilde yazılmış *Res Gestae Divi Saporis* yazıtında, Saliq-Qtisfon'un merkez olduğu başkent vilayetinin adı, Yunan dilinde Assyria ve Part dilinde Asorestan [Asuristan] olarak geçer

(Heinrichs, 1993, 105).

Asur İmparatorluğu'nun çökmesinden sonra Pers imparatorluğu'nda çalışan Asur işçiler ve sanatkarlar, sanatçı gruplarının önemli bir parçasıydılar. Asur etkisini Pers yazıtlarında ve sanatında görmek yadırganmamalıdır. Pasargadae'deki birçok örnek bu etkinin güzel kanıtlarıdır. Asurlar'ı tanımlayan Asturi (Asuri) adı bir diğer örnektir. Asur Ağacı adındaki Pehlevice metnin, Unvala tarafından çevirisi ve yayınlanmasına ve Smith tarafından yazılan başlangıç notlarına dayanan Odişo şöyle diyor:

"Ahamenidler devrinde, Pers ordusunda bir Asur birliği vardı ama onlar ancak bir artık olabilirlerdi. Bu artık Hıristiyanlığa kadar kaldı. Bu birlikteki kişiler eski putlara dayanan adlarını kullanmaya devam ediyorlardı. Asur geleneğinin bu devamı kayda değerdir (Odişo, 1988, 9)."

Bu Asur Ağacı'na dayanarak, Oxford'daki Doğu Enstitüsünde profesör olan Sebastian Brock, Orta İran üslubunda olan Draxt-i asurik yani Asur ağacı veya Asur hurma ağacı bugüne kadar yaşamıştır (Brock, 2001, 4).

Bu arada iki Arapça terim doğrudan Akad ve Aram dilinden alınmıştır. Irak'ta bugün her iki terim de kullanılmaktadır.

[*They refer to the inhabitant of the land of the Akkadian Ashur and the Aramaic Athur, which meant Assyria.*][3]

Notlar

1. Prosopografi; bir grubun, özellikle elit bir grubun biyografisini inceleyen bilim dalı. (ç.n.)

2. Wolfhart Heinrichs, *Yūgśt al-Hamawi*'nin Mu'jam al-buldan'ına başvuruyor (Beyrut, n.d.) 1, 92b.

3. Assemani kanıt olarak Athur'un aslında Asur olduğunu bildiriyor. Bkz., *Stephanus Evodius Assemanus* (Assemani). *Acta Sanctorum Martyrum Orientalum et Occidentalium* (Roma, 1748) 1:81.

2
Seçilmiş Terimleri Anlamak

Okuyucunun farkına vardığı gibi ilk bölümde, çeşitli terimler geçti ve karşılaşılacak daha birçok terim var. Asurlar'la ilgili birçok terimi anlamak için önce onları öğrenmek gerekir. Bu terimleri anlamakla, karışık olan Asur tarihini ve bu kitabın bölümlerini kavramak daha da kolaylaşacaktır. Aynı zamanda okurun bu kitaptaki terimler üzerine, derinlikleri ve önemlerinden dolayı,daha başka yazılar da okuması yararlı olacaktır.

Aramca, Yeni Aramca ve Süryanice dili

Aram dili Kuzey Suriye'deki küçük krallıklarda İ. Ö. 10. veya 11. yüzyılda başladı. Bu dönemden Aramca yazılar, Kral Haddayiş'in[1] bazalttan küçük heykelinin arkasında bulunmuştur. Ayni heykelin eteğinde Asur-Akad çivi yazıları vardır. Birçok dil bilgini Eski Aram dilinin Kuzey Suriye'de başladığını kabul ediyorlar. *Wayne State University*'den, tarih yardımcı profesörü Milton Covensky'ye göre, çöldeki Sami Aramlılar, Aram alfabesini Fenikeliler'den alıp kendi dillerine göre uyguladılar (Covensky, 1966, 99).

Eski Aram dili, Kuzey Suriye'de yerel bir dil olarak kalmadı. İ. Ö. 8. yüzyılın ortalarında, Asur İmparatorluğu'nun resmi dili ve bölgenin geçerli dili oldu. Bu dil İmparatorluk Aramcası olarak tanındı. Yayılması, önce Asur egemenliğine bağlı olarak, sonra da Pers'teki Ahamenidler'in etkisiyle oldu. Ahamenidler Ortaasya'ya yayıldıkça kendileriyle birlikte dili bölgeye götürdüler. Harvard Üniversitesi'ndeki İran tarihi profesörü Richard Frye, Ahamenidler devrinde Ortaasya'da, Aram yazısı dışında başka bir yazı sistemine ait bir kanıt yoktur, diye yazmaktadır. İ. Ö. 6. yüzyıldan, 4. yüzyıla kadar, Aram dili, Ahamenid İmparatorluğu'nun bürokratik diliydi. Bu İmparatorluk Ortaasya'ya ulaşmıştı. Dolayısıyla Aramcanın birçok Ortaasya bölgesindeki yazı dillerine ve hatta alfabelerine etkisi olmuştur. Bugün bile Ortaasya'da Aramca adlara rastlanmaktadır (Frye, 2001, 89-90).

Leiden Üniversitesi'nde, Yakındoğu dilleri ve Uygarlıkları profesörü, H.L. Murre-Van Den Berg'in yazdığına göre; Zaman içerisinde Aram dili dört tane şiveye ayrıldı. Birincisi, Yeni Batı -Aramca. Bu şiveyi Suriye'nin batısında üç köy konuşuyor. Ma'lula, Bax'a ve Jub'addin köyleri. Aynı zamanda Ürdün, Lübnan ve Filistin'de konuşuluyormuş. Palmiralılar, Nebatiler ve Museviler bu şiveyi konuşuyorlarmış. İkincisi, *Şuroyo* [Turabdince] denen, Yeni Merkezi-Aramcasıdır. Bu dil güneydoğu Türkiye'de, Mardin ve Midyat kentlerini kapsayan Turabdin bölgesinde konuşulmaktadır. Üçüncüsü, Yeni Kuzeydoğu Aramcasıdır [Urmice] ki, Türkiye'deki Van Gölü'yle İran'daki Urmiye Gölü arasında ve Bağdat'ta konuşulur. Dördüncüsü, Yeni Güneydoğu Aramcasıdır ki İran'da ve Güney Irak'ta Mandiler'ce konuşulur (Murre-Van Den Berg, 1999, 3-4). Diğer dilbilimciler Yeni Aramca'yı üç bölüme ayırmışlardır. Batı, Orta ve Doğu Yeni Aramca. Prof. Otto Jastrow bu arada üç sınıf ileri sürdü. Ma'lula Aramcası, iki *Şuroyo* ile temsil edilen Doğu Aramcası[2]. Nedeni ikisinin coğrafya bakımından yakınlığı. Bir de Yeni Mandice (Jastrow, 1990, 90).

Birçok Aramca yazısı zaman içerisinde gelişti. Çağlarca kullanılan yazı malzemeleri bu değişikliği doğurdu. Değişik yazıcıların taşı oymak, mozaikle çalışmak, daha sonraları da parşömene yazmak için sınırlı olanakları vardı. Bu malzemenin her birinin, yazıcıların uyması gereken yapısal sınırlamaları veya esneklikleri vardı. Yazıların farklı görünüşlerinin bir nedeni bu olabilir.

Genel olarak Klasik Süryanice dilinin Yeni Aramca'dan çıktığı kabul edilir. İmparatorluk Aramcası'nda, onunda güçlü kökleri vardır. Bununla birlikte Mezopotamya'da Asur Akadça'sının Süryaniceye etkisi de düşünülmelidir. Bazı dilbilimcilere göre, Batılılar ve özellikle de Yunanlılar, Aram diline Süryanice dediler. Göreceğimiz gibi başkaları bu konuda başka türlü düşünüyorlar. Doğuda Lişana Aramaya [*Lişono Oromoyo*] özgün terimi, yani Aram dili, bugünlere kadar kullanıla gelmiştir.

Bugün kullanılan Klasik Süryanice yazısı, Kuzey Mezopotamya'daki Osrohone küçük krallığından çıkmıştır. Başkenti Urhay (Urfa) Yukarı Fırat'ın doğusundadır. Hıristiyanlığın ilk günlerinde orası, bütün bölgenin dinsel ve düşünsel merkezi olmuştur. André Maricq'e göre, bu Süryanice yazılar, Urhay'ın 85 km batısındaki Birecik'de bulunan yazıtlardakinin biçimindedir (Maricq, 1965; 34; Millar 2001, 457). J.B. Segal, (*İ. S.* 6. yüzyıl) Tël-Mahreli Diyonosiyos'un dediklerini diyor. Ona göre Süryaniceyle, Aramca eşittir. Ona göre Urhaylı Ya'qub (*İ. S.* 5. yüzyıl) Urhay'da konuşulan Urhayca'ya, Süryanice demiştir (Segal, 2001,165). Süryanice zamanla Suriye ve Mezopotamya'daki bütün Hıristiyanlar'ın, Asurlar içinde olmak üzere, litürji ve edebiyat dili olmuştur. Lübnan'daki Süryani Ortodoks Kilisesi'nin piskoposu olan Gorgis Şaliba, Süryanice dili bilgini piskopos Ya'qub Awgin Manna'ya [1867-1928] başvurarak, Süryani adı, Hıristiyanlık devrindeki Aramı sözünün yerini almıştır. Süryanice adı Hıristiyanlıkla eşdeğer olup, Aramca putatapar Aramlar'dan

geldiği için değiştirilmiştir. İncile inananlar arasında karışıklık yaratmasın diye o terimden vazgeçilmiştir.

Süryanice dilinin *Lişana d Surath* (al-Luğğa al Suryaniyya) çeşitli yazıları var. En eski Süryanice yazısı *Essrangelaya* (Esşrangeloyo)[3] diye bilinir. Bu yazı esas itibariyle Klasik Süryanice ile birleşmiştir. Bunun bir adı da Lişana Sapraya [Lişono Sofroyo] diye de bilinir. 22 Esşrangelaya harfinin sesli harf veya ses işaretleri yoktur. Esşrangelaya, bir tartışmanın işaretlediği gibi, 5. yüzyılda iki değişik yazıya gelişmiş. Klasik Doğu ve Batı Süryanice. Batı Süryanice yazısının adı Şerto (Şerta) ve onun çağdaş şivesi *Swodoyo da Şuroyo*'dur. Dilbilimcilerin dünyasında Yakubi yazısı adı ile tanımlanır ve Macërboyo [Macërwaya] diye bilinir. Batı Süryanice yazısının 22 harfinin yarısı Esşrangelaya'dakilere benzememektedir. Başkalarına göre 8. yüzyıldan sonra Şerto diye bilinen Arap harflerine benzer yazıya dönüşmüş (Millar, 2001, 457). Doğu Süryanice yazısı, dilbilimcilerin dünyasında Nesturi yazısı diye tanımlanır ve onun çağdaş şivesi [Urmice], Swadaya veya Madënxaya [Madënhoyo] diye bilinir. Doğu yazısında özgün Esşrangelaya'dan az değişik yalnız 5 harf vardır (Resim 2). Başkaları bu Batı ve Doğu yazılarının ayrılığını, Antakya Kilisesi'yle Doğu Kilisesi'nin ayrılmasına ve Yunan etkisine bağlıyorlar.

19. yüzyılın başında İran'da, Urmiye'deki Amerikan Presbyterian misyonerleri İncil'i yaymak için, okullar açıp, kitap bastırmayı planladılar. Farkına vardılar ki, litürji Klasik [Doğu] Süryaniceyle öğretiliyordu, ama günlük kullanılan konuşma [Urmice] şivesiydi. 1835 yılında bu misyonerler okullara basit olan konuşma diliyle kitaplar basmaya başladılar. Buradan Yeni Aramca terimi zamanla oluştu. Kesinlikle yeni sözü aldatıcıdır, çünkü bu dil eski çağlardan gelmiştir. Konuşma diline dayanan yazı diline Yeni Aramca denilebilir. Bazı Asurlar bu sürecin yeni olduğuna

ve Asuriler'in da bu dili konuştuğuna göre, buna Asur dili denilebilir düşüncesindeler.

Peter T. Daniels, "Aramca, Aramca dillerine göre yazılar" çalışmasında, çağdaş Süryanice yazı düzeninin ses değerlerine göre olduğunu bildirmektedir. Birkaç çeşit ses işaretleri var. Bunlardan bazılarının kullanması zorunlu olup, diğerleri isteğe bağlıdır. Daniels "bütün ses işaretlerini içine alan yazıya 'ucu sivri' denmekte ve yalnız harfleri ve zorunlu ses işaretleri olana 'ucu yassı' denmektedir.

Süryanice (Yeni Aramca) dilinin birçok şiveleri vardır. Batı Süryaniceyi, Lişono Mëdyoyo (Midyat ağzı) veya Lişono Quryoyo (Turabidin köylerinin ağzı) ve Mlahşo (Diyarbakır vilayetinin, Lice ilçesi yakınındaki aynı adı taşıyan köyde konuşulan ağız). Doğu Süryanice şiveleri, Urmiye (Solduz, Supurğan, Gawilan ağızları içinde); Senaya (Sanna bölgesinde konuşulur) içine alır. Jilo, Gawar, Qudşanis ve Salamas kuzey şiveleri. Hakkâri aşiretlerinin Yukarı ve Aşağı Tiyyari, Txuma, Mar Bişo, Baz ağızları. Musul yaylası bölgesi şiveleri, *Alqoş, Tël-Kef, Tël-Ësqof*, Zaxo kasabalarının ağızları. Genel olarak Musul bölgesi şivesi *Fëllehi* veya Keldani (Kildani) şivesi[4] diye bilinir.

Aramca'yı almakla, Asurlar Asur-Akad dilinden ve çivi yazısından vazgeçmediler. İ. Ö. yaklaşık 8. yüzyılda aldıkları ve bugün de Süryanice adı altında kullanılan dilde, Asur-Akad dilinden alınmış birçok söz vardır.[5] Zamanla Asur-Akad diline başvuracağım. Bu sözler Asur İmparatorluğu'nun çöküşünden ve Hıristiyanlık devrine kadar kullanılmaya devam edildi.

Bu kitap Süryanice'nin üstünlüğü, zenginliği, grameri ve dilin başka özellikleriyle uğraşmamakla birlikte, ilginç bir olayı anlatmak da gerekir. İslam'ın ve Arapçanın yayılmasından sonra, bazı Arap bilginleri Süryanice dilini küçümsemeye başladılar. 1291-1316 yılları arasında Nusaybin ve Ermenistan Metropoliti olan

Mar 'Abdişo' (Odişo, ´Abd-Yeşo´, ´Abhdişo veya ´Abd-Iśu olarak da yazılır) Perdaysa da C'den [*Fërdayso da Cden*] (Yeryüzü Cenneti) kitabında buna değinmiştir. Arap edebiyatı Maqamat al-Hariri de ve bir satırlık şiirle gurur duymaktadır. O satır, sağdan sola, soldan sağa okunduğunda aynı anlamı vermektedir. Buna yanıt olarak Mar 'Abdişo 29 satırlık bir şiir yazmıştır. Bu şiirin her satırı soldan sağa, sağdan sola okununca anlamı değişmemektir. Ek olarak her satırda aynı harfler sağdan sola veya soldan sağa kendilerini tekrarlamaktadır. Bu şiirde her satır, yukarıdan aşağı alfabeye uygun olarak başlamaktadır (De Kelaita, 1928).

Burada son bir not olarak, Süryanice anlatılmış olan dilin, tanımlanmasıdır. Bu hiçbir zaman etnik bir tanımlama değildir ama Asur kültürünün canlı bir parçasıdır. En az 2000 yıldır kesintisiz olarak Asurlar arasında yaşamıştır. Şu veya bu biçimde Asur uygarlığının tartışılmaz bir direğidir.

Suraya [Suroyo]

Suraya Heinrichs'e göre *Asuraya*'dır ama *Alap-Olaf* (a harfi) geçersiz sayma çizgisinin altına yazılmıştır. Yeni Süryanice'de, bir etimolojik sesin kullanılmadığını gösteren alışılmış bir yazı düzeni. Asuraya, Asur´un gerçek karşıtı olan Aturaya´dan çıkartılmıştır (Heinrichs, 1993,105).[6]

Asuroloji profesörü J.A. Brinkman'a göre, Aturaya, *Assuraya´*nın daha önceki biçimi olan *Asuraya*'dan gelmiştir. Š [Türkçe Ş] yerine 'ss' kullanılması Brinkman tarafından kanıtlanmıştır. Dediğine göre "İ. Ö. 1000 yıllarında Asur söylenişi Assur'a değişti (Brinkman, 1999). Buna rağmen, David B. Perley *Memorial Assyrian Fund*[7] yöneticilerinden Prof. Eden Naby'e ve Harvard Üniversitesi Kütüphanesi Yakındoğu bölümü başkanı Michael Hopper'e ve birçok dilbilimci, tarihçi ve Asurbilimcisi'ne göre, *Surşyê* basitçe ve dar olarak Suriyeli demek değildir ama Hero-

dot'un anlattığı gibi aynı zamanda Asur demektir (Naby ve Hopper 1999, 2). Prof. Murre-Van Den Berg, (') *Surşye* değişik bir yazı biçimidir ve birinin Asur ülküsüne bağlılığını anlatmakla beraber şimdiki "Surşyś konuşma dilinde geçmektedir." (Murre-Van Den Berg, 1999, 37)

1918'deki, Birinci Dünya Savaşı'nda Türkler'le Kürtler'in yaptıkları Asur toplu kıyımında öldürülene kadar, Mar Tuma Udo (1853-1918) 1892'den itibaren Urmiye'de, Keldani Kilisesi piskoposuydu. Kendisi Yeni-Süryanice edebiyatının babalarından sayılır. İran'da, Urmiye'de 1906 yılında Qaryane Gobye adında bir kitap yayınladı. Pira Sarmas'ın [1901-1972] dediğine göre, kitabının 168. sayfasında Asurlar kendilerine Suraye derlermiş ama Suryaye[8] demezlermiş. Suraya, Aturaya'dan çıkmış. Birçok yerlerde adet olduğu üzere, baştaki a kaldırılmış ve t (th), s ile değişmiş. Piskoposun anlattığına göre, Senna'da (Batı İran'da) ve Siirt'te (Doğu Türkiye'de) Asurlar mitha [mitho] diyeceklerine th'yi yumuşatarak misa (ölü) diyorlar ve Alahta [Alohto], yerine Alahsa (Tanrıça) diyorlar. Hatta Urmiye'de bile Othman yerine (bir Arap adı) Osman diyorlar (Sarmas, 1970, 3, 67-69).[9]

Heinrichs, Mirza Masruf Khan Karam'ın "*Malkuta d Atoraye yand (')suraye min haqiyat qaddişta w antike d Ninwe* (Tevrat'taki Tarihe ve Ninova'daki kalıntılara Göre Asuriler'in veya (A)Surlar'ın Krallığı) (Macuch, 1976, 214-215) adlı kitabına başvuruyor. Kitap Zahrire d Bahra (48, 35 a-b) ve Macuch'a göre (Macuch, 1976, 142) iki şeyin kararına varılmıştır. (a) Aramca biçimi ve melez biçim denkleştirilmiştir ve (b) buradaki iki adda, eski Asurlar'ı anlatmaktadır (Heinrichs, 1993, 3, 102).

Yukarıdaki kanıtlardan açıkça belli olmaktadır ki, Süryanice terimi Surşyś (kolaylık olsun diye Suraya'yı kullanacağım) Asuraya'dan çıkmıştır. O da Asuraya'dan türemiştir. Bu da İngilizce *Assyrian* (Asur) demektir. Asurlar Suraya biçimini Yeni-Asur İm-

paratorluğu'nda kullanılan As-Suraya teriminin değişkeni olarak ilk Hıristiyanlıktan beri kullanmışlardır.

Suryaya [Suryoyo]

Surya-ya Süryanice dilinde *Surya* (Suriye) da oturan demektir. Süryanice dilindeki gramere göre Amerka Amerika ve Amerkaya (Amerikalı) demektir. Aynı biçimde Misrin (Mısır), Misra-ya (Mısırlı), Libnan (Lübnan), Libnana-ya (Lübnanlı) demektir. Bazı durumlarda da ikinci derecede gramer ayarlamaları vardır.

Önce Suriye'de, Antakya'da (Havarilerin İşleri 11:26) Hıristiyan adını taşıdıklarından beri, Surya adı coğrafya ile bütünleşmiştir. Orada oturanlara Surya-ye deniyordu (tekil olursa Suryaya, çoğul olursa Surya-ye). Hıristiyanlık güçleştikçe Surya-ya terimi Süryanice dili konuşan halkta, Asurlar da içinde olmak üzere, kabul gördü. Bu nedenle Süryanice dili konuşan kiliseler ve manastırlar, Filistin'de, Lübnan'da, Suriye'de, Irak'ta, Türkiye'de, İran'da veya Hindistan'da [nerde] olursa olsun, resmi Süryanice adlarında Surya-ye adını kullanmaktadır. Örneğin, Kudüs'te Dayra d Mar Marqos d Suryaye (Suryayeli Aziz Markos Manastırı). Halep'te 'Ayta d Salıda Mar Gorgis d Suryaye Arthadokse (Ortodoks Suryaye'lerin Şehit Edilmiş Aziz Gorgis Kilisesi) Bir Asur tarihçisi olan Pira Sarmas, imparatorluğun çöküşünden beri ve yüzlerce yıl yabancı egemenliğinde kaldıktan sonra Asurlar, Hıristiyan olarak haçın bayrağı altında İncil'i yaymak için tekrar ayağa Suryaye adı altında kalktılar (Sarmas, 1969, 2, 195).

Burada üstüne bastırarak durmalıyız ki, her Asur halen bir Suryaya'dır (Hıristiyan) ama bunun tersi her vakit bir etnik Asur'u tanımlamaz. Asurlar arasında Hıristiyan terimi Suryaya o kadar çok kullanıldı ki, zamanla gündelik konuşmada, Asur demek olan Suraya ile, Hıristiyan demek olan Suryaya ayırımı kalktı. Yüzyıllar boyunca kendilerine Suryaye dediler. Çoğunluğu bunu

bilmese de bu bir gerçektir. Bazı Asur ulusçuları iki terimin karışmasından çok rahatsız olmuşlardır. Bazı milliyetçiler Suryaya terimini kesinlikle reddetmişlerdir. Örneğin Benyamin Arsanis, Suryaya terimini tartışırken, o terimin Asurlar üzerine bir kanser gibi geldiğini ve Asur ulusunun gövdesini yok ettiğini bildirmiştir. O vakitten beri belirsiz sayıdaki Asur kaybolarak, ulussuz yaşamaktadırlar (Arsanis, 1954, 9). Asur milliyetçilerinin bu terimleri kullanmakta ne için çekingen davrandıkları anlaşılmaktadır. Başkaları da bunları Asur toplum ve ulusunun zenginliği olarak görmektedir. Doğu Süryanice şivesindeki Suryaya terimi, Batı Süryanice şivesinde Suryoyo olmaktadır.

Başkaları da Yunanlılar'ın *Surya*'yı (Syria) ve *Assyria* [Asuristan] ülkesini birbirinin yerine Suriyeli diye kullandıklarından dolayı Surya-ya, Suraya yani Asur ile eş anlamlı olmuştur. Daha sonraları Herodot'un (İ.Ö 480-420) Syria [Suriye'yi] Assyria [Asuristan'dan] ayırdığını biliyoruz. Herodot'un bu ayırımından sonra, bir Suraya'nın ne için Surya-ya'yı kullandığı anlaşılamamaktadır. Bütün bu görüşleri bir yana bırakarak bildiğimiz kadarıyla Asur halkı kendilerini yüzyıllardan beri, hem Suraya [Suroyo] ile hem de Suryaya [Suryoyo] ile tanımlamışlardır.

Suryan [Süryani]

Yedinci yüzyıldaki İslam'ın erken yayılmasıyla İslam Halifeleri'nin yeni ele geçirdikleri topraklarda, İslam olmayanlarla iletişim için bir yol bulmalıydılar. Bundan dolayı *Dhimma*'yı[10] [Zımmiliği] buldular. İlk Müslümanlara göre Hıristiyanlar ve Yahudiler *ahël al-Kitab*'dılar [Ehli kitap]. Çünkü her birinin bir kitabı vardı. Araplar, Hıristiyanlara şimdi hemen herkesçe bilinen al-Naşara (Nasrani, ç.n.) terimi ile hitap ediyorlardı. Onlar Nasıralı İsa'nın izleyicileriydi. Araplar'ın bir diğer hitabı da çok kullanılan *Suryan*'dı. Bu hitap Yunanlılar'ın kullandığı *Surios* ve *Assu-*

rios sözlerine dayanmaktaydı.

Henri Bedros [Kifa] lisansüstü tezinde, Araplar'ın dediği *Suryan*'la, İngilizce *Syrian*'ın üzerine birçok teori olduğunu ileri sürmektedir. En geçerli üç teoriyi anlatmaktadır. Birincisi, Süryani Ortodoks Kilisesi Patriği Mar Ya'qub III'ünküdür (1912-1980). Yazmış olduğu *The Church of Antioch in Syria* (Suriye'de Antakya Kilisesi). Mar İğnatiyos'a göre İngilizce *Syrian* veya Suryan sözcüğü, Pers Kralı Cyrus'tan [Keyhüsrev] gelmektedir. İkincisi, Keldani Katolik Kilisesi Başpiskoposu ve tanrıbilimcisi Adday Şer'in (1867-1915) görüşü. Başpiskopos Şer *The History of Assyria and Chaldea* (*Asuristan ve Keldanistan Tarihi*) kitabında bu adın Mısırca *Kharu* [Xaru] veya Sharu [Şaru] adlarından çıkmış olabileceğini ve Yunanlılar'ın alıp, *Syria*'ya çevirdiklerini yazmaktadır. Bedros üçüncü teoriyi en uygun bulmaktadır. Bu teoriye göre, İngilizce *Syrian*, Asur adı Astur'dan çıkmıştır. Yunanlılar ellerindeki bütün bölgeye bu adı vermişlerdi. Bedros'un dediğine göre Yunanlılar onu eşdeğer Assur'la değiştirmişlerdir. Araplar, Yunan adını almışlar ve ön eki al'ı koymuşlar ve *as-syrian* demişlerdir. Arap gramerine göre s bir güneş harfidir yani harif Şamsi dir.

Bedros,Yunanlılar'ın bütün Mezopotamya halkına, Asur veya Aram'ı ayırmadan, Asur dediklerini, eklemektedir. Bu iki tanımlama da putatapanlarla ilgilidir. Bundan dolayı Hıristiyan Astur'un Yunanca eşdeğeri *Syrian* (Suryaya) yayıldı. *Syrian* Asur'dan başka bir şeyi tanımlamazdı ve Aram hatalı olarak *Syrian*'la eşdeğer oldu, çünkü Aramlar'da Asuriler'in ülkesinde yaşıyorlardı (Bedros, 1982, 16-17).

Birçok teori arasında, İngilizce *Syrian*'ın Assyrian'dan türediği en kabul edilebilir teoridir. Bu bakımdan Bedros'la aynı düşüncedeyim. *Syrian* veya Suryan'ın Cyrus'tan türediğinin dayanağı yoktur. Ancak kabul edilebilir ki, böyle bir iddiada bulunanla-

rın yaratıcı ve canlı bir hayal gücü vardır. Cyrus bağlantısını kullananlar, son birkaç on yılda kendilerini Aram ulusu olarak tanımlamaktadırlar. Ek olarak, Araplar'ın Yunan adını alıp, s güneş harfi olduğundan l harfini eklediklerini iddia eden, Henri'ye katılmıyorum. Bunu kısaca anlatacağım ama burada Yunanlılar'ın Asurlar'a Assurios dediklerini özellikle vurgulamak isterim.

Söylenişi Suryan veya doğru olarak Sur-yan olan ve *Siryan* olmayan, Arapça Suryan sözünün kökeninin en mantıklı anlatımı, 8. yüzyıldaki Arap Rönesans'ından önce Yunanlılar'dan doğrudan almışlardır. Araplar Yunanca'dan *Surios* sözünü alıp, eşdeğeri olan Suryan ve *al-Suryan* sözlerini türetmişlerdir. Al-Suryan üzerine burada bir bilgi vermek isterim. Arap gramerinde Arap alfabesi iki harf grubuna ayrılmıştır. Ay harfleri ve güneş harfleri. Ay harfleri (al-Hiruf al-Qamariya) Lam [L] harfini içine almayan sessiz harflerdir. Örnek olarak Qamar (ay) ve al-qamar (bu ay) bab (kapı) al-bab (bu kapı). Bunun tersi olarak, güneş harflerinde (al-Hiruf al-Şamsiya) al edatının Lam harfi önlerinde olduğu vakit söylenmesi değişiyor. Örneğin Şams (güneş). Bu güneş demek istediğimizde al sözünü ekleriz, ama *Ş* güneş harfi olduğundan al-Şams denmez yerine a-Ş-Şams denir. Burada Lam harfi söylenmez yerine *Ş* iki kere söylenir. Bu kural s harfine de uygulanır. Örnek, sam (zehir) ve *as-sam* (zehirli) ama al-sam değil.

Bu kuralı anladıktan sonra kendi problemimize uygulayalım. Araplar, Yunanca *Surios*'u (Suriyeli) alıp, *Suryan* demişler. Belirli bir kişiyi söylerken al eklenir. Yani Arapça *al-Suryan* olması gerekir. al Edatının ardından gelen s, bir güneş harfi olduğundan al-Sur-yan veya al-Sur-ian denmez yerine *as-sur-yan* veya *as-sur- ian* denir. Burada L kullanılmadı yerine s kullanıldı. Ünlü bir Süryanice bilgini olan Abrohom Nuro 1997'de bastırdığı kitabın kapağına, adını Süryanice *Tawëldotho* veya *Neologisms:Priciples-Criteria and Examples* demiş. İyi bir örnek olarak, yazar

kendinin Suriye'de, Halep'in Suryan mahallesinden olduğunu Arapça söylüyor. İngilizce olarak da *Abrohom Nuro of Aleppo* (Halep'ten Abrohom Nuro) *Hay-As-Syrian*, diye yazıyor. Bunu ilginç buluyorum.

Mantıkça Suryanlar, özellikle Kuzey Irak'ta, Güneydoğu Türkiye'de ve Asuriler'in ardılları olacaklardır. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra, zorunlu olarak evlerini bırakmışlar ve Kuzey Irak'a veya Suriye'ye oradan da Lübnan'a gitmişler. Bu Suryanlar'ın Aram olup, Asur olmadıkları, İngilizler'in Doğu Kilisesi'nin üyelerini Asurlar olarak tanımladıkları yanlış sanı ve tek nedenle, iddia ediliyor. Bu iddiaya göre, Süryanice dilini konuşan kiliselerin hiçbir üyesi kendini Asur olarak tanımlamamış. Bu bilincin hiçbir tarihsel temeli yok. O halde 19. yüzyılın sonunda ve 20. yüzyılın başında, Türkiye'deki Süryani Ortodoks Kilisesi'nin Amerika'da,

2 Üç çeşit Süryanice yazı. Yukarıdan aşağıya: Doğu, Batı ve Esşrangelaya Klasik yazısı

New England'a, göç eden üyeleri neden kendilerini Asur, Süryani ve Asuristan'ın evlatları diye tanımladılar? Bu ilk göç edenler kendilerini hiçbir zaman Aram olarak tanımlamadılar. 1932'den 1938'e kadar Los Angeles'ta ve 1919'dan 1921'e kadar Boston'daki Babylon'da, *Assyrian Progress* (Asuriler'in Gelişmesi) dergisini çıkaranlar aynı Asurlar'dı. Aynı insanlar New Jersey, Patterson'da, 1917-1933 arasında Beth-Nahrin'i ve 1916-1919 arasında *Jersey City'de New Assyrian* dergisini yayınladılar.

Syria [Suriye]

Peyton Helm doktora tezinde, Yakındoğu'nun büyük bir parçasına Yunanlılar'ın nasıl *Assyria* demeye başladıklarını göstermektedir. Erken İonya edebiyatının Herodot'un koyduğu yer adlarına etkisini anlatmaktadır. Helm'e göre Yunanlılar, *Syria* ve *Assyria* sözlerini birbirinin yerine, Herodot ayrı olduklarının farkına varıncaya kadar kullanıyorlardı (Helm, 1980). Frye'da paralel olarak, Fırat'ın doğusunda ve Dicle'nin batısında, Kuzey Mezopotamya'daki bölgenin, uzun Asur İmparatorluğu döneminde, Asur İmparatorluğu'nun bir parçası olduğunu yazmaktadır. O bölgenin bir parçasının daha sonraları Syria (Suriye) diye bilindiğini, Herodot'un Assyria ve Syria ayrımını başlattığını eklemektedir (Frye, 1997, 32). Böylece *Assyrian* ve *Syrian*'ın Yunanlılar'ın zamanında nasıl eşdeğer olarak kullanıldıkları anlaşılmaktadır.

İ. Ö. 4. yüzyılda, Büyük İskender o zamanki Asur İmparatorluğuna yürüyüp, bölgeyi ikiye böldüğünde Syria terimi ortaya çıktı. Fırat'ın batısına Syria ve doğusuna Mezopotamya (Beth-Nahrin) dedi. Philadelphia'daki, Dış Politika Araştırma Enstitüsü müdürü Daniel Pipes'ın, Hellenistik çağın, Asuristan'da İ. Ö. 334'te başladığını yazması da bunu kanıtlar. Fırat'ın batısından Akdeniz'e kadar olan alana Coele Syria dendi. Yine Pipes'e göre Romalılar bu terimi standart bir alan için kullandılar. Küçük As-

ya ile Mısır arasında kalan Roma İmparatorluğu'na ait, Yakındoğu'daki yerler (Pipes, 1990, 13). Onlardan sonra Bizanslılar da bunu kullandılar. Sarmas'a göre Yunanlılar Mezopotamya'nın batısına Syria diyorlardı. Syria, Assyria'dan ya da küçük Asur'dan (Athur) türetilmiştir. Eklediğine göre Yunanlılar, Sami olsun olmasın o bölgede oturan herkese Suryaya (Syrian) ve dillerine de Lişana Suryaya demektedirler (Sarmas, 1969, 2, 193).

Bu ad İslam'ın gelişine kadar kullanılmaya devam etti. Pipes'in yazdığına göre, 7. yüzyıldaki Müslüman Araplar bu bölgeye, *Aś-Sham* (Kuzey) veya Bilad Aś-üam (Kuzeyin ülkesi) diyorlardı. Avrupalılar, Persia ve Egypt adlarını sakladıkları gibi Syria adını da kullanmaya devam ettiler. Araplar ve yerel halk onlara Pers ve Mısır dedi. (Pipes, 1990, 13) Araplar da, daha önceleri İskender'in kullandığına göre o bölgeyi adlandırdılar. Fırat'ın batısına, yani Suriye'ye, Bilad *Ash-Sham* ve Fırat'ın doğusuna, Dicle'ye kadar olan bölgeye, yani Mezopotamya'ya, al-Jazira, iki ırmağın arasında kaldığı için, Ada dediler. Araplar'ın dediği Bilad *Ash-Sham* adı, Araplar'ca Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşüne kadar kullanıldı. Bundan sonra *Sykes-Picot* Anlaşması'yla en eski ad *Syria* geri geldi.

Syrian [Süryani]

Hıristiyan dinbilimi çalışmalarında *Syrian* (Arapça *Suryan*) bir Hıristiyan ya da Suryaya demektir. Bundan dolayı Donald Robertson gibi tanrıbilimci ve tarihçiler, Yakubiler'e ve litürjilerine *West Syrian,* (Batı Süryani), Nesturilere ve litürjilerine *East Syrian* (Doğu Süryani) demişlerdir (Robertson, 1999, 19, 35). Alessandro Mengozzi "Batılı bilginlerin ve Doğulu polemikçilerin, sapkınlık terimlerinde "Nesturiler ve Yakubiler sırasıyla Doğu ve Batı Süryaniler içindi" diyerek bu konunun üzerinde durmaktadır (Mengozzi, 2002, 61). Buna ek olarak Alfons Mingana, John

Rylands Kütüphanesi'nde elyazmaları bölümü müdür yardımcısı ve Birmingham'daki Rendel Harris Kütüphanesi elyazmaları müdürü Nesturi yazarlara "Doğu Süryaniler"[11] demektedir.

İster Persler, isterse Romalılar yönetsin, Doğu Süryaniler, çoğunlukla dini Zerdüşt olan bir ülkede azınlıktı. Batı Süryaniler' de Bizans İmparatorluğu'nda bir azınlıktı. Bildiğimiz gibi Batı Syria ve Doğu Syria adında gerçek bir siyasal coğrafi bölgeleri yoktu. Aslında Doğu ve Batı Süryaniler özellikle İran, Irak, Türkiye ve Suriye'deki Hıristiyan ve Süryanice konuşan ahali olarak tanımlanıyordu. Mary Schauffer-Platt'ın yazdığına göre "Burada kullanılan *Syrian* terimi (Birinci Dünya Savaşı süresince) Süryanice dilini konuşan Hıristiyan ulusu tanımlar"... (Bryce and Toynbee, 2000).

Pers ve Mezopotamya'ya hiçbir zaman gerek coğrafya biliminde ve gerekse tarihte olsun, Doğu Syria denmediğini kanıtlamak, güç değildir. Aynı tasım Suriye ve Türkiye'ye de uygulanabilir. Oralara hiçbir zaman Batı Syria denmedi. 1920'de resmen Suriye krallığının kurulması ve sonra çağdaş Suriye Arap Cumhuriyeti'ne dönüşmesiyle, İngilizce *Syrian* terimi karışıklık yarattı. Bir taraftan İngilizce *Syrian* terimi *Suryaya*'yı tanımlarken, diğer taraftan çağdaş anlamda, Suriye Arap Cumhuriyeti'nin yurtdaşı demektir. Bu yurtdaşlığın içerisinde Müslüman Sünniler, Aleviler ve Hıristiyan Ermeniler, Asurlar ve diğer etnik ve dinsel azınlıklar bulunabilir. İlk anlamı *Syrian* veya Hıristiyan olan Suryaya sözcüğü, *Suraya* (Asur) ile eş anlamlı oldu. Bu biçimde *Assyrian, Syrian*'la karıştı.

Etnoğrafya'nın babası Herodot'un bilinen "Başka yerlerde *Assyrians* denen bu ulusa Yunanlılar'ca *Syrians* demek adet olmuştur" sözü vardır. Naby ve Hoffer bu açıklamayı şeffaflaştırmıştır. Herodot'un *Syrian* ve *Assyrian* dedikleri Batının ve Doğunun kullanımıdır diye açıklamışlardır (Naby and Hoffer, 1999, 2).

Hepsine ek olarak Cambridge Üniversitesi Arapça Profesörü William Wright, "*Syrian, Assyrian*'ın kısaltılmışıdır" diye yazmaktadır. Ek olarak, "İlk başta Yunanlılar, Asur İmparatorluğu'nun bütün tebalarına *Abbūpıoı* demekte ve kısacası daha çok *Σvpıoı* veya *Σupoı* demektedirler. Daha sonraları o bölgeyi daha iyi tanıyınca, daha doğru bir biçim olan *Aopıa*'yı, Dicle'nin kıyılarındaki toprakları tanımlamakta kullandılar. Daha kısa biçimi *Σupia* batıdaki toprakların adıydı. Bu terimi Aramlar da aldı ve Hıristiyanlar olarak kendilerine Suryaye dediler (Wright, 1890; 15).

Heinrichs: "Dikkate değerdir ki 1842 yılında Horatio Southgate, adındaki misyoner «Süryaniler Asurlar'dan gelmiş, İbraniler'den değil,» dedi" diye yazar (Kaweru'da konu edilmiş [1958, 158, n. 290]).

Bu açıklamayı, Dağlı Nesturileri'in İbrani olduklarını ileri süren Asahel Grant'a karşı yaptı (Heinrichs, 1993, 110).

Son olarak Dr. David Perley, Bir Asuri milliyetçi ve tarihçi Hurmizd Rassam'ın *Ashur and the Land of Nimrod* (Asuristan ya da Nemrut'un ülkesi) kitabını gözden geçirdiğinde, mezheplerin ülkesindeki bu yolculuğu ona Hıristiyan mezheplerinin veya milletlerinin Asur, Keldani Nesturiler, Keldani Katolikler, Süryani Yakubiler ve Süryani Katolikler olarak, hepsinin Asuri olduğunu gösterdi (s. 167). Monofizit olan dört grup da (Yakubiler, Ermeniler, Kıptiler, Habeşliler) kendi adlarını koruyorlardı. Kendilerine Süryani diyen Yakubiler'in ne geçerli anlamları, ne de geçerli mezhepleri var (s. 168). Onun çıkardığı sonuçlarla tamamen katılıyorum. Rassam, Asur'un çocuklarına çok akıllıca bir meydan okuyuş bıraktı. Durum ne kadar karışık olursa olsun Yakubiler katıksız Asuri'dir. Rassam'ın bu doğruyu göstermesi oldukça akla yatkındır ve son derece de titizlikle yazılmıştır (s. 170) (Perley, 1987).

Ne yazık ki, *Syrian* adının yarattığı karışıklık sürüp gidiyor.

Doğal olarak Suriye halkına *Syrian* deniyor ama Syrian'lar Arap sayılınca yanlışlık yapılmış oluyor. Başkaları Suriye'nin Roma yönetimi zamanına bakıyor ve Suriye'nin Dicle'nin batısında Aram ülkesiyle birleşik olduğunu görünce Süryaniler Aram'dır diye genelleştiriyor. Aynı biçimde bazı Asurlar, Suriye'ye Yunan egemenliği zamanına bakıyorlar. O vakitler Syria demek Assyria demekti. Buna dayanarak bütün Süryaniler'in Asur olduğunu sanıp, genelleştiriyorlar. Doğru olan mantıksal yol, *Syrian* sözünün hangi devirde nerede kullanıldığına bakmaktır. Syrian sözünün çeşitli bölgelerde değişik anlamı oldu. Birisinin sonuçta göç, özümsenme, din değiştirme gibi etkenleri de göz önüne alması gerekir. Bütün bu etkenlere bakmak zorunludur.

Nesturi

Doğu Kilisesi (1976'dan beri adı Doğunun Kutsal Havari Katolik Asur Kilisesi) Din felsefesi ve Ortodoks[12] öğretilerini uyguluyordu. L.M. Fiey'e göre Doğu Kilisesi, Kudüs ve Antakya kiliselerinden sonra dünyanın en eski kilisesidir (Fiey, 1994, 1:97). İlk Antakya kilisesinin babası olan Mepsuestiyalı Teodor, Doğu Kilisesi'nin de babasıdır. Teodor Antakya Kilisesi'nin babası ve Nestur'da onun öğrencisiydi.

Nestur Konstantinopolis'e patrik olunca, orada Meryem'den Tanrının anası ve insanın anası [diye] ayrı ayrı iki şekilde bahsedildiğini gördü. Bu iki tarafı uzlaştırmak için ona [Meryem'e], İsa'nın anası demeyi önerdi. Çünkü İsa hem Tanrıyı hem de insanı temsil ediyordu. Bu önerisi, düşmanlarına, özellikle İskenderiye piskoposu Qurillos'a, saldırı olanağı verdi. İskenderiye, Roma'dan sonra, 4. yüzyılın sonuna kadar, dünyanın en büyük Hıristiyanlık merkeziydi. Bununla birlikte 381 yılında Konstantinopolis'de toplanan konsil, Roma ile Konstantinopolis'in eşit olduğunu açıkladı ve İskenderiye'nin rütbesini düşürdü. Ek olarak,

Nestur'un geldiği Antakya ile Qurillos'un yönettiği İskenderiye arasında uzun zamandan beri süren bir rekabet vardı. 431 yılında toplanan Efes Konsili'nde, iki şey oldu. Önce, Antakya piskoposu ve Nestur'u tutan piskoposlar, geç geldiler. Sonra Qurillos kendini tutan 50 piskopos getirdi. Bu Qurillos'u tutan ortamda, Qurillos Nestur'u aforoz etmeği başardı. Daha sonra Nestur sürgüne gönderildi. Orada olmadığı halde Nestur yargılandı ve yandaşlarına bu çelişkiyi savunacak olanak verilmedi. Roma İmparatorluğu'nun sınırları içinde Nestur'un tanrıbilimini destekleyenler sınır dışı edilmeye zorlanıp Pers İmparatorluğu'na geçince, orada zulüm başladı. Nestur'un bu destekçileri Doğu Kilisesi'nin öğretilerinin Teodor ve Nestur'la uyumlu olduğunu gördüler.

Aubrey Vine, Nestur'un 435 yılında, önce Petra'ya daha sonra da Mısır'da Vaha'ya sürüldüğünü yazmaktadır. Orada öldüğü sanılmaktadır. Nestur'un etkisi Antakya Akademisi'nde kalmadığı halde öğretisi tamamen terk edilmedi. Urhay'daki (Urfa) akademide 489 yılına kadar birçok hoca Teodor'un düşüncelerine bağlı kalmaya devam etti. O yıl akademi Roma İmparatoru Zeno'nun buyruğuyla kapanıp yıkıldı. Kalan Nesturiler Pers egemenliğindeki topraklara kaçıp, Nusaybin'deki okulu başlattılar. İlk piskopos 457'de seçildi. Pers kilisesi, kendi dini merkezini Sasani başkenti Saliq-Qtisfon'da kurdu ve burada piskoposlarını ve Katolikosu'nu ilan etti, diye Vine yazmaya devam etmektedir. Bu kilisenin yönetimi üzerine kısa bir mücadeleden sonra piskopos Barşawma [Barşawmo] önderliği ele aldı ve 484 yılında *Beth-Lapat* (Gundi-Şapur)'da bir kilise Sinodu düzenledi. Bu sinod Teodor'un öğretisini övdü ve Roma İmparatorluğu kilisesinin öğretisini suçladı. Başka şeylerin arasında bu Sinod evlenmeyi papazlar, başpiskoposlar da içinde olmak üzere herkes için yasal kıldı. Barşawma'nın kendisi uygulamada önderlik ederek bir rahibeyle evlendi (Vine, 1980).

Nestur'un ölümünden 30 yıl sonra Batı Kilisesi, Doğu Kilisesi'nden Nestur'u suçlayıp rütbesinin düşürülmesini istedi. Doğu Kilisesi Nestur'un İsa bilimindeki yerini inceledi ve kusursuz buldu. Bu tutum Doğu Kilisesi'ni sapkın ilan etmenin ve o kiliseye "Nesturi Kilisesi, topluluğuna da Nesturiler, denmesinin bahanesi oldu. Anlamamız gereken, Nestur Doğu Kilisesi'ni kurmadı ve bu kilisenin Nestur'un çelişkisiyle bir ilgisi yoktur. Nestur, Antakya'da bir Bizans yöresinde ve Doğu Kilisesi'nin Mezopotamya'da kuruluşundan yüzlerce yıl sonra doğdu. O, Doğu Kilisesi'nin babası olarak sayılamazdı. Doğu Kilisesi'ne Nesturi demek haksızlıktı. Birisi, bunun kişisel bir konu olduğunu, yani Nestur'a karşı Qurillos'un ve bundan da Pers'e karşı Roma olarak siyasal yarar çıktığını anlayabilir. Doğu Kilisesi'nin, Roma İmparatorluğu'ndaki büyük Ekümenik Kilise Konsilleri'ne doğrudan katılma olanağı olmaması ilgi çekicidir.

Nesturi Kilisesi denen, Doğu Kilisesi'nin öğretisi, temel olarak birçok Ekümenik Kilise Konsili'nin kararlarının paralelindedir. Doğu Asur Kilisesi'nden Mar Baway Soro ve peder J.M. Birnie, İznik'te, Konstatinopel'de toplanan Ekümenik Kilise Konsilleri'nin kararlarını ve Kalkedon'dan çıkan yasa maddelerini, aldıklarını söylemektedirler. Başka Konsillerin esasları ve üslubu ile de ortak kararda olduklarını eklemektedirler (Fiey, 1994, 1, 40). Batı Kilisesi Nestur'u suçladığı halde, kendisi neden hâlâ Rum Ortodoks Kilisesi'nin bir patriği olarak kabul edilmektedir?

Son bir not olarak bu Nesturiler kimdi? 7. ve 13. yüzyıllar arasındaki parlak günlerinde, Nesturi Hıristiyanlığı, Kıbrıs'tan Japonya'ya kadar, bütün Asya'yı kaplayarak uzanıyordu. Bu kocaman alanda birçok etnik grup, Nesturi öğretilerini kabul etti. Mantıksal bir sonuç olarak, Çin'deki Nesturiler Çinli'ydi, Hint'tekiler de Hintli'ydi. Soru şudur: Mezopotamya'dakiler kimlerdi? Güney Mezopotamya'dakileri Babilliler'in ardılları, kuzeydekileri ise

Asur varsaymak mantıksal olacaktır. 1737'de doğan İngiliz tarihçi ve parlamenteri Gibbon, daha önceki tarihçilere dayanarak, Asur adı altındaki Nesturiler, "eski çağların Doğudaki en bilgili ve güçlü ulusuydu" diye yazmaktadır (Gibbon 1995,1591).

Yakubi [13]

Monofizitlere göre İsa'nın doğası tekti. Kutsal efendimiz kendine insan doğasını seçmişti. Tanrılığı ve insanlığı bir tek doğadan oluşmuştu. Katoliklere göre onda iki doğa eksiksiz ve ayrı duruyordu. 451 yılında Kalkedon'da (bugünkü Kadıköy ç.n.) toplanan Kilise Konsili, Monofizit tanrıbilimini suçladı ve İsa'nın iki doğasının bir vücutta olduğu öğretisini kabul etti. Monofizit öğretisine bağlı olanlar Konsilin bu kararını kabul etmediler ve Bizans'tan bağımsız kendi kiliselerini, hiyerarşilerini kurdular ve litürjilerini düzenlediler. İncil'i değişik dillere çevirdiler. Monofizit başkaldırı esas olarak Bizans despotizmine bir başkaldırıdır ve Yunanlılar'dan daha önceki yerel geleneklerin korunması gibi görülebilir. Konstantinopolis'ten yönetilen Bizans'ın İmparatorluk güçleri, kentler de Kalkedon kararlarını zorla kabul ettirdiler ama kırsal alandakiler onları reddetti. İmparatorların Roma ve Kostantinopel'e birleştirmeye ihtiyaçları vardı. Eski Roma imparatorluğu'nu Roma'da Papa'nın ve Konstantinopolis'de patriğin desteğiyle tekrar canlandırmak istiyorlardı. Bundan dolayı Monofizitleri feda etmek ve Suriye içinde olmak üzere, bütün Bizans İmparatorluğu'nda Kalkedon kararlarını uygulatmak istiyorlardı. Monofizit öğreti suçlandı. Suçlama belgesini imzalamayan ruhbanlara geniş çapta zulüm yapıldı. Monofizitlerin önderleri neredeyse yok edildiler.

Monofizitler birkaç önemli nedenden yaşamaya devam ettiler. Bunların arasında birinci neden 500. yıl civarında, Fırat'ın yukarısındaki Tëllo'nın Gummetha köyünde doğan Ya'qub Baraday'dır

(Yacqub Burdëcono). Ya'qub, İzlo Dağı'ndaki, Foşilto Manastırı'nda rahib oldu. Daha sonra Nusaybin'deki[14] ünlü Asuriler'in tanrıbilimi akademisine kabul edildi. 15 yıl kadar eğitildikten sonra piskopos oldu. 40 yıl kadar (*İ. S.* 541-578) tutkuyla ve sebatla üstlendiği görevi yerine getirdi. Buna ancak saygı duyulur. Baraday kaçıp saklanırken, 100.000 ruhban, 27 piskoposa, 2 patriğe yetki vermiş. Bunların hepsi Kalkedon kararlarına karşı çıkmış. Bu kendini adama ve çalışmayla, kendi ülkesindekilerle başka ülkelerdekilere de, Yakubi dendi. Onlar da Katoliklere "Melkitler" dediler. Bunun anlamı İmparatorun [yanlısı, yani] dininde demektir. Bu terimler Doğudaki bu Hıristiyan mezheplerinin geride kalanları için hâlâ kullanılmaktadır. Bu Monofizit kilisesini Ya'qub (Yakub) kurmuş değildir ama onun sayesinde kurtulup canlanmıştır. Misyonlar ve Doğu Tarihi profesörü Kenneth Scott Latourette, Baraday'ın Monofizitizm'in yayılmasında olumlu bir etkisi oldu ama mezhebin gücü tamamen onun sayesinde değildi (Latourette, 1975, 1, 321). Gerçekten de o yaratmadığı halde Kilisenin adına Yakubi demek haksızlık olmaktadır.

Efes Konsili'nde Nestur'un suçlanması, Doğudaki Asurlar'la, Batıdaki dindaşları arasına ayrılık soktu. Birkaç yıl sonraki Kalkedon Konsili, Yakubiler'i aforoz etti. Oysaki onlar Süryani Kilisesi'nin Nestur'a en karşı olanlarıydı. Bu iki eylem Doğu Roma (Bizans) Kilisesiyle birlikte davranmaya devam eden bir azınlık bıraktı. Kimsenin aklında, bu çeşitli konsillerin eylemlerinin haksız olduğuna dair bir kuşku olmamalı. Bununla birlikte Nesturi ve Yakubi terimlerini kullanmaktan vazgeçmemeliyiz çünkü Asurlar için bu terimlerin önemli tarihsel bağlantıları vardır.[15]

Eski ve Çağdaş Keldaniler

Keldani terimini kullandığımızda, Güney Mezopotamya'daki, İ. Ö. 10. yüzyılda ortaya çıkıp, Babil'i 87 yıl yöneten (İ. Ö. 626-539) Keldaniler'le, çağdaş Keldaniler'i ayırmamız gerekir. *Yahudi Ansiklopedisi*'ne göre, Yeni Babil İmparatorluğu, Persler'e karıştığında, Keldani adı artık bir ulusu değil, Babil'de bir mesleği tanımlar oldu. Persler, Keldaniler'i okuma yazma ustası olarak buldular. Özellikle büyü, sihir gibi işlerle uğraştıklarından astrolog ve astronomlara Keldani dediler. Keldani sözü Daniyel'ın kitabının birinci bölümün 4. mısrasında ve ikinci bölümün, 2. mısrasında ve Strabo[16] gibi klasik yazarlarda bu anlamda kullanılmıştır.

Eski Keldaniler'in tarihleri ve geçmişleri hâlâ belirsizdir. Onların geçmişlerinin Aram olduğuna, belki de Elam'dan veya Basra Körfezi'nin Arabistan kıyılarından göç ettiklerine dair düşünce birliği vardır. Keldaniler Güney Mezopotamya'ya yerleştiler ve halka karıştılar. Eski Mezopotamya astronomisiyle ilgilendiler, onu geliştirdiler ve tekellerine aldılar. Babilliler'in onuncu hanedanı sırasında, toplumda seçkin bir aşama elde ettiler (İ. Ö. 732-626). Onuncu hanedanın sonlarına doğru Babilistan'daki sivil başkaldırma, tapınakların bu seçkin sınıfına, gücü ele geçirme olanağını verdi. İ. Ö. 626 yılında Nabu-palasar Babil'de tahta çıktı. Yeni Babilistan hanedanlığını başlattı. Londra Üniversite Kolejinde, Eski Tarih okutmanı Amélie Kuhrt, "geçmişi bilinmiyor ama daha sonraları, Berossus'un açıklamasına göre, Asur prensi Sin ve Şar-işkun tarafından general atanmış" diye yazmaktadır (Kuhrt, 1998, 590).

Ninova İ. Ö. 612'de üç gücün; Medler, İskitler ve Babillilerin eline geçti. O zamanlar Babilliler, Keldani hanedanı tarafından yönetiliyorlardı. Bugünkü Keldaniler'in, Ninova'nın ve Asu-

ristan'ın alınmasında rolleri olanların, ardılları olduklarını iddia etmek, tarihsel bir düştür. Babilliler'in Keldani Hanedanı altında Ninova'da kalmadıklarına ve Asuristan'da da yerleşik sömürgeler kurmadıklarına dair birçok başvuru belgesi vardır. Cardiff Üniversitesi Koleji, Sami diller Profesörü H.W.F. Saggs, "Özgün olarak karşılaşılan Keldaniler, Güney Babilistan'da sınırlandırıldılar ve hep orada egemen oldular" (Saggs, 2000, 134) diye yazmaktadır.

Ek olarak, Amélie Kuhrt

605 yıllarında Asur İmparatorluğu'nun büyük kısmı, siyasal merkezi Güney Mezopotamya'da olan Yeni Babil Hanedanlığının elindeydi. Doğu sınırları ve zamanla kuzeydeki arazi, Medler'in kontrol ettiği yeni bir konfederasyonun parçasıydı. "Başkenti, Batı İran'daki Ekbatana'ydı (şimdiki Hemedan)" (Kuhrt, 1998, 541)

Tarih kaynakları belirli bir Keldani halkının, herhangi bir zamanda, Güney Mezopotamya'dan kuzeye göç ettiğini yazmamaktadır. Bazı iyi nedenlerle böyle bir göçü düşünmek yersiz olacaktır. Çünkü birinci neden, Keldaniler Asurlar'dan nefret ediyorlardı. İ. Ö. 626'da Babil tahtını ele geçirinceye kadar Asurlar Güney Mezopotamya'daki Keldani aşiretleriyle savaşıyorlardı. Örnek olarak, eski Keldani aşiretlerine karşı, Şalmanasar III'ün, Tiglat-Palasar'ın, Sargon II'nin, Senharib ve Asurbanipal'in Güney Babilistan'daki savaşları gösterilebilir. Güneydeki Keldani aşiretlerinin çıkardıkları nedenlerden dolayı, savaşları başlatan Asurlar'dır. Başka seferlerde de savaşlar, oradakilere rahat vermeyen aşiretlerden dolayı,[17] Asuristan'ı tutan Babil yöneticilerinin isteklerinden olmuştur. Babil toplumunun yalnız bir bölümünün, yani Keldaniler'in, Ninova'ya göç edip, bütün Asur halkı yok olduğunda, onların bu adla yaşamaya devam etmeleri, daha da garip olacaktır.

Bugünkü Keldaniler çoğunlukla Kuzey Mezopotamya'da (Asuristan) yaşıyorlar. Eski Keldaniler'in oturdukları yerin 640 km kuzeyindeler. Hepsi değilse bile büyük çoğunluğu Katolik'tir. Kısa bir süre sonra göreceğimiz gibi, bu onların geçmişlerini anlamakta çok önemli bir noktadır. İster siyasal, ister dinsel nedenlerle olsun, Güney Türkiye'den ve Kuzey Irak'tan sürekli göç, yer değiştirme ve boşaltılmalar çağdaş Keldaniler'i, Bağdat'a, Suriye'ye, Lübnan'a Avrupa'nın birçok yerine, ABD'ye (orada Detroit ve San Diego'ya) gönderdi. Keldani Katolik Kilisesi'nin birkaç üyesi, Asur Krallarının İ. Ö. 7. ve 8. yüzyıllarda yarım milyon Keldani tutsağı Asuristan'a götürdükleri savını ileri sürmektedirler. Bu kişiler söz konusu tutsakların ardılları olduklarını iddia etmektedirler. Tarihçilerin dediklerine göre, eski çağlardaki zayiat sayıları abartılmıştı. Kendilerini büyük göstermek için, Krallar düşmanlarının zayiatını ve tutsaklarının sayısını şişiriyorlardı. Bu uygulama bugün bile, savaş propagandasında, çok yaygındır. James Wellard'a göre bu miktarları kestirmek olağan dışıdır. Senharib'in (İ. Ö. 704-681) bir muharebede 200.000 kişiyi tutsak almasını aynen kabul etmek yerine, savaştaki bir basın bülteni gibi, abartılmış olarak kabul etmek gerekir, diye eklemektedir (Wellard, 1974, 143). Senharib Babilistan'ı aldığında zafer ödülü olarak, başka şeylerle birlikte, 208.000 kadın ve erkek tutsak ile 11,073 eşeği ganimet olarak aldığını bildirir. Bu listede ilgi çekici olan hayvan sayısını tam vermekle beraber tutsakları yuvarlak hesap vermektedir.

Kayıtlı ya da hatalı bulunup, düzeltilmiş olan veya amaca göre düzenlenen sayıların kesinliğinde her zaman kuşku vardır. Tevrat bile bu gibi problemlerden bağışık değildir. Orada (II Samuel 10:18) "Asurlar İsrail'in önünde kaçtılar; Davut 40.000 süvariyi ve 700 Asur savaş arabasındaki adamı öldürdü ve ordu komutanı Şobax'ı orada bir vuruşta öldürdü" diye geçer. Yine Tevrat'ta aynı olayı (I. Tarihler) şöyle okuruz: "Ama Asurlar İsrail'in önünde

kaçtılar; ve Davut Asurlar'dan savaş arabalarında çarpışan 7000 Asur'u, 40.000 piyadeyi ve ordu komutanı Şobax'ı öldürdü."

Bugünkü Keldaniler'e o adı, Katolik olan Asurlar'ı, yanlış olarak Nesturi denen, Doğu Kilisesi'nden ayırmak için, Vatikan verdi. 15. yüzyılın ortalarında Doğu Kilisesi'nin Patrikliği kalıtsal olarak aynı ailede, amcadan yeğene geçiyordu. 1551'de [Şamcun] Şam'un V'in ölümünden sonra, bazı Nesturi Asurlar, yeğenini Şam'un VI olarak görmek istemediler. Rabban Hürmüz Manastırı'ndan, [Yuxanna] Yuhanna Sulaqa adlı bir rahibi Roma'ya gönderdiler. Sulaqa, 21 Nisan 1553 günü patrikliği, Papa Julius III'den alarak, Diyarbakır'a Doğu Asuriler'in Patriği Şam'un Sulaqa olarak döndü. Bu ad, kısa süre sonra, "Doğu Keldaniler'in Patriği" olarak değişti. Okur neden değişti diye sorabilir? Yanıt basittir. Bu bir tutarlılık konusuydu. Yaklaşık yüzyıl önce, 7 Ağustos 1445 de, Papa Eugene IV, Roma'yla birleşen Kıbrıslı Nesturileri, Keldaniler olarak tanımlamıştı. Buna göre Papa Julius III'ün eyleminin, daha önceki Papa Eugene IV'ün eylemiyle tutarlı olması gerekirdi. Bu değişikliği aynı zamanda, Sulaqa'nın aşaması da gerektiriyordu.

Sulaqa Diyarbakır'a geldikten sonra hapse atılmış ve orada öldürülmüş. Ardılları kentten dışarı çıkmış. Dolayısıyla Roma orada varlığını kaybetmiş ve Katolik olanlar da eski mezheplerine dönmüşler. Daha sonraları 1681'de Vatikan, Diyarbakır'da Jozef (Yusuf)'in başkanlığında başka bir kilise aşaması yarattı. Papa Innocent XI, Jozef I'e Diyarbakır'da Keldaniler'in Birleşmiş Patriği adını verdi. Onun ardılı Jozef II "Babilistan Patriği" adını aldı. Bununla beraber, 19. yüzyılın ikinci çeyreğinde, Musul yaylasında, Katoliklik ve Keldani resmen birlikte kullanılmaya başlandı. Papa Pius VIII'in 5 Temmuz 1830'da, Musul yakınındaki Alqoş'lu Nesturi Patriği Yoxannan Hormuz'u, Keldaniler'in Babilistan Patriği ilan ettiğinde bu olay oldu.[18]

Burada, Patriğin adındaki Babilistan yanlışlıkla kondu. Amacı Babilistan'a ya da eski Keldaniler'e başvurmak değildi. Saliq-Qtisfon (bugünkü Selman Pak) Sasani hanedanının başkenti ve zamanla da Doğu Kilisesi'nin merkezi oldu. Abbasi Hanedanı zamanında Halife, başkenti 16 km ötedeki yeni bir yere, Bağdat'a taşıdı. Bu sefer Doğu Kilisesi'nin Patriği de Halifeyi takip ederek, Bağdat'a yerleşti. O vakitler, Patrikler böyle davranmayı iyi bir siyaset sayıyorlardı. Böylece devlet başkanına yakın oluyorlardı. Babil'in, Saliq-Qtisfon'un ve Bağdat'ın birbirine yakın olması, eski ve yeni tarihçilerde, din bilginlerinde, Papa da içinde olmak üzere bir karışıklık yaratmıştır. Bağdat'ı, Saliq-Qtisfon'la onu da eski Babil'le karıştırmışlardır.

Bu karışıklık birçok mektuplaşmada ve yayında ortaya çıkmaktadır. Yuhanun Bar-'Ebraya [Ebu El-Farac] *İ. S.* 1226'da doğdu. Kilise yaşamına 1244'te başladı. 1264'te piskopos yapıldı. Daha sonra Süryani Ortodoks Kilisesi'nin Mafiryan'ı oldu. Zengin bir yayın yaşamını gerçekleştirdi. En çok bilinen eseri Chronography (Tarikh al Zaman) idi. Piskopos olarak Bağdat, Tekrit, Musul ve Mar Mattay (Aziz Matta) Manastırı arasında dolaştı. Bar-'Ebraya anlattığına göre, 13. yüzyılda doktor büyük Rabban Simon, kralların kralı Moğol'un hizmetindeymiş. O kadar zenginleşmiş ki, yıllık 5000 dinar geliri olmuş, Babil'de (Bağdat), Athor'da (Asuristan), Kapadokya'da ve Mar-Ağa'da evleri, bahçeleri çiftlikleri varmış (Budge, 1976, 437). Belgede de aynen Babil ve parantez içinde Bağdat yazıyordu.

Layard, İngiltere'ye döndüğünde, Ninova'nın Dicle'nin mi, Fırat'ın mı üzerinde olduğu sürekli ona soruluyormuş? Bu konuda Layard çok hassas davranıyormuş. Anlattığına göre, 20 Aralık 1673 tarihli günlüğünde John Evelyn, Ninova civarında doğan, bilge sanılan kişilerle iletişim kurmuş. Bu kişiler eski kenti büyük bir tutkuyla anlatmışlar. Layard'ın yazdığına göre tarif edilen yer

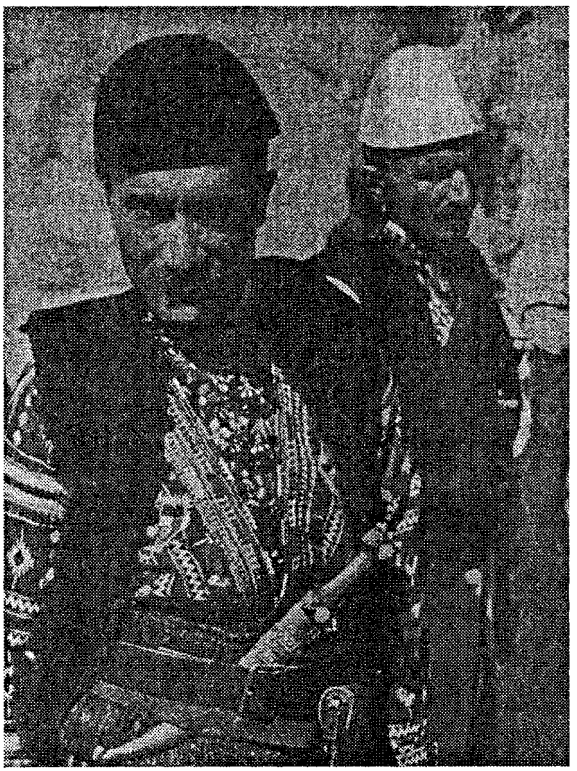
Babil'miş (Layard, 2001). Son, Akad önemli olarak, Reeva Spector Simon, 1846 yılına kadar, Bağdat bir Osmanlı vilayetiyken Yahudiler ona Babil derlermiş, diye yazıyor (Simon, 2002, 46).

Birçok bilgin, tanrıbilimci ve tarihçi tanıktırlar ki, Katolik olan Doğu Kilisesi'nin üyelerine, Keldani adı takıldı. Bilgin, tarihçi ve Yakındoğu üzerine uzman olan, Princeton Üniversitesi'nde, Sami edebiyatı, emekli Profesörü Philip Hitt "İslam'ın yükselişinden önce *Syrian* (Süryani) Hıristiyan Kilisesi birkaç topluluğa bölünmüştü. Önce Doğu Asur Kilisesi veya Doğu Kilisesi vardı. 2. yüzyılın sonlarına doğru kurulmuş bu Kilisenin topluluğu, öğreti, litürji ve geleneklerinin Urhay (Urfa) kralı Abgar'dan beri, bugüne kadar kesintisiz olarak geldiğini iddia etmektedir. Kral Abgar, İsa'ya tedavi olmaz bir hastalığa tutulmuş olduğunu yazmış, o da, göğe yükselmesinden sonra ona bir öğrencisini göndereceğine söz vermiş. Bu kiliseye yanlış olarak, Kilikyalı Nestur'un adına izafeten, Nesturi denilmektedir. Nestur bu kilisenin kuruluşundan iki buçuk yüzyıl sonra dünyaya gelmişti. Romalı Katoliklerce, onlarla birleşen [ve Uniate] denen [Doğulu] Katolik Kilisesi'ne geçen ve Keldani adını alanlardan ayırmak için, Nesturi adı çok geç bir tarihte verilmiştir (Hitti, 1951, 517).

Kuzey Mezopotamya'da Asurlar'la çok vakit geçirmiş olup, Doğu Hindistan Şirketinin bir ruhbanı olan George Percy Badger'in anlattığına göre, "Bir Hıristiyan toplumuna verilen Keldani teriminin kaynağı, Smith ve Dwight'ın '*Researches in Armenia*' (Ermenistan'da Araştırmalar) kitabından alınan şu bölümde doğru olarak anlatılmaktadır: Bugün adına Keldani denen Hıristiyanlar'ın çıkışı yenidir. *İ. S.* 1681 yılında, Diyarbakır Metropoliti, Patriğiyle kavga ettikten sonra Papa tarafından, Keldaniler'in Patriği atanmıştır. Bu mezhep yeniydi. Nesturi ve Yakubilik'ten Katolik Kilisesine geçenlerin hepsi birleşik bir topluluk oluşturmuş ve onlara saygınlık kazandırmak için de Keldani denmişti. Papa'ya

bağlı Rumlar ve Ermeniler olduğu gibi, bunlar da, ona bağlı Asurlar'dan başka bir şey değillerdir.

Güney Hindistan'da, Madras'ta, United Free Church of Scotland'ın (Birleşik Özgür İskoçya Kilisesi) 35 yıl misyonerliğini yapan John Stewart'a göre "*İ. S.* 1551 yılında Nesturiler ikiye bölündü ve her bölüm kendine bir Patrik seçti. Kendi Metropolitlerince atanması kabul edilmeyen ve rakibine karşı durumunu güçlendirmek isteyen bir tanesi, Roma'ya giderek Papa'nın elinden Patrik oldu. Buna rağmen Roma'nın topluluğuna girmeyerek Mu-

3. İki Asurlu Nesturi, 1938 yıllarında, National Geographic Magazine'in müsadesiyle

sul'da oturup, Nesturiliğine devam etti. Yüzyıldan fazla bir zaman sonra, Diyarbakır'da ve başka yerlerde, bazı Nesturiler Roma'ya bağlandılar ve onlara birleşen veya Keldani Hıristiyanlar dendi. Ötekiler Nesturiliğe devam ettiler (Stewart, 196, 314).

George Washington Üniversitesi'nde, Tarih Bölümünde yardımcı profesör olan Dina Rizk Khoury, Osmanlılar zamanındaki Musul toplumu üzerine yeni bir inceleme yayınladı. Khoury kitabında, Musul'daki Nesturiler'in Katolik olmasında, pek az kere dikkate alınmış, ekonomik etkene ışık tuttu. Ona göre: "18. yüzyılda, Musul'un Hıristiyan tüccarları, Halep'ten geçen Avrupa malları üzerinde bir tekel kurup, Müslüman tüccarların üzerine çıktılar. Nesturi valilerin yetkesi ve koruması altında, Jalili'nin ailesi katolikliğe geçmeyi özendirmeye başladı. Üç aile kentte çok ünlü tüccar oldu. Bunlar Rassam, Sayiğ ve Halabiler'di. Bunların Halep'le yakın iletişimleri nedeniyle ve oradaki Katolikler'in etkisiyle, katolikliğe geçme yolu açıldı. Bu tüccar ailelerinden en ünlüsü, Hıristiyan toplumundaki gençleri, hem Diyarbakır, hem de Alqoş Piskoposluğu ile iletişimlerini kesip, Musul'da yeni bir Patriklik kurulması için kışkırttı. Olasılıklar büyüktü. Onlar Kilisenin, Musul vilayetindeki uzak noktalarda yaptığı yatırımları ele geçirmek ve buna ek olarak Nesturi Piskoposluğu'nun, Hıristiyanlar'dan kesilip, toplanan vergilerden edilen karını kontrol etmek istiyorlardı (Khoury, 1997, 147-148).

Açıkça bellidir ki, Halepli Katolikler'in, varlıklarını arttırmak isteyen, Musul'daki Nesturi aileleri üzerinde büyük etkileri vardı. Halep'teki Katolikler'in, Nesturiler'in katolikliğe geçmesinin başlamasında büyük rolleri olmuş.

Gerçeğin aranmasında bazen çok uzağa gitmeye gerek yok. Keldani Kilisesi'nin ünlü üyeleri, burada konu edilen gerçeklere, tanıklık yapmışlardır. *Assyrian Star* (1974, C. 5) gazetesi, Keldani Katolik Kilisesi'nin ölen Patriği, Mar Rafayel I. Bidawid'in

resmini basmış. Resmin altında şöyle yazıyordu: "Papaz olmadan Asur'dum. Piskopos olmadan Asur'dum. Bugün de, yarın da Asur'um ve ondan gurur duyuyorum."

30 Nisan 2000 günü, şimdi ölmüş olan Patrik LBCI televizyonuna (Lübnan Uluslararası Uydu Yayın İstasyonu) canlı yayına çıktı. Birinin sorusuna yanıt veren Mar Bidawid: "Kilisemiz özgün olarak Doğu Kilisesi adını taşıyordu: 'Ceta d Madinha,' Doğu Kilisesi'nin üyesi olan halkımızdan bazıları Katolik olunca, Keldani adını aldılar. Bizim için Keldani tanımı, ırk anlamına gelmiyor. Ulusallığı dinsellikten ayırmamız gerekir. Ben bir Asur'um, mezhebim Keldani'dir ama ırkım Asur'dur.

Bu yeni konmuş Keldani adının tutkulu etnik savunucularından biri de piskopos Sarhad Jammo'ydu. İlginç olarak babası, Yusuf Hërmëz Jammo (1892-1965) 1937 yılında Bağdat'ta bir kitap yayınlamıştı. Baba Jammo, Keldaniler'in yoğun olduğu Tël-Kef kasabasını anlatmaktadır. Ailesi o kasabada kuşaklar boyunca yerleşmişmiş. Yazdığına göre *Tël-Kef,* Ninova'nın bir varoşuymuş. Aynı zamanda, Asur Krallığında Ninova'yı korumak için yapılan kalelerinden biriymiş. Jammo daha sonraları *Tël-Kef*'in, eski başkent Ninova'nın bir parçası ve başkent düştükten sonra da, onun mirasçısı olduğunu eklemektedir. Eski çağlardan beri *Tël-Kef*'te veya civarındaki köylerde oturanların da Ninova'yı inşa etmişlerin ardılları olduklarını da, yazmaktadır. Daha sonraları da, Tël-Kefliler'in kuşkusuz Ninovalılar olduklarını eklemektedir (Jammo, 1937, 20-21). Yazar *Tël-Kef*'in veya kalesinin Ninova'nın gelişmeye başladığı günden itibaren kurulduğunu anlatmaktadır. Yine yazar *Tël-Kef*'teki yapay kümbetin diğerleri gibi eski Asuriler'in yaptıklarını yazmaktadır. Sonunda, Tël-Kef'de Asurlar'dan geri kalanların oturduğunu yazan Ainsworth'e (d.1622) başvurmaktadır (Jammo, 1937, 26-27).

Keldani Katolik Kilisesi'nden başka aydınlar ve tanrıbilimci-

lerin bu konuyu aydınlatmakta katkıları olmuştur. Örneğin Dr. Sa'di Malih, Başpiskopos Adday Şer'in paralelinde olarak, Güney Irak'taki puta tapan Keldaniler'in azaldığını ve Arap İslam'ın Orta ve Güney Irak'ın işgalinden sonra, Müslüman olduklarını yazmaktadır. Malih, Başpiskopos Şer'in onayladığı konu olarak, puta tapan ve astrolog Keldaniler'in, bugünkü Keldani mezhebindekilerle bir ilişkisi yoktur (Malih 1997, 32) demektedir.

Asur toplumunu incelemeye kalkan biri, bugünün Keldanileri'nin önemli noktalarını aydınlatan, Mandiler tarihini bilmek yükümlülüğündedir.

Mandiler (Subbiyin ya da Sabi'a) Babilistan'ın aşağı ovalarındaki bataklıklarda yaşamışlardır. Fırat ve Dicle'nin birleştiği, Huzistan'ın İran tarafında Karun suyunun da karıştığı Şattülarab civarında yaşamışlar ve yaşamayı da sürdürüyorlar. Yüzyıllarca Mandiler bu belirli alanlara yerleşip, ot ve çamurdan evlerde oturmuşlardır. Mandiler ataları, eski Babilliler gibi, matematik ve astronomiye özel bir ilgileri vardı. Bu konulardaki başçevirmen [Sabit] Thabit Bar-Qurra (*İ. S.* 836-901) Abbasi Halifesi Mütevekkil'den sonra gelen halifenin koruması altındaydı. Öteki bilinen Mandiler, Abbasi devrinde ünlü bir mühendis olan İbrahim Bar-Sinan'la bir matematikçi ve astronom olan Albutani'dir. Mandiler'e bazen Sabiler de derler. Ama onları erken Yemen tarihindekilerle karıştırmamak gerekir. İslam yönetiminde Mandiler, Yahudiler ve Hıristiyanlar gibi, korunan bir mezhep olarak, Müslümanlar'ca zımni aşamasındaydılar. Geleneksel olarak bir Mandi ailesi, etnik tanımını değiştirmeden dinini değiştirirse, artık o Mandi sayılmaz. Bu ırklarına olan olağanüstü bağlılık, onların 1300 yıldır bir İslam ülkesinde nasıl yaşayabildiklerini anlatır.

İtalya'da Udine Üniversitesi'nde Hıristiyanlık tarihi Profesörü, "Klasik Mandi dili, bir Doğu Aram dilidir. Babil'de yazılan Talmud'un diline benzer özellikleri vardır. Dinsel terimlerinde, dış

etkenler, özellikle Pers etkisi görülmektedir. Ratna adı verilen ve konuşulan Mandice'de, büyük Arap etkisi vardır, diye yazmaktadır.

Mandiler dinsel düşünceleri, putatapar veya Hıristiyan'da olsa, eski öğretilerle benzerlikleri vardır.

Genza'da (Hazine), Mandiler en iyi bilinen kutsal kitaplarında, evrenin yaratılışının birbirine uymayan yedi öyküsü vardır, diye Lupieri eklemektedir (Lupieri, 2002,38).

Daha sonraları Lupieri'e göre, 1604 yılında, anlatmakta usta olan, Toskana'lı Gerolamo Vecchietti, Doğu dillerinde el yazmaları aramak üzere, Papa ve başka krallarca Doğuya gönderildi. Bağdat-Basra yolunda giderken, bir grup Mandi Hıristiyan'ı, küçük bir köyde buldu. Bunlardan biri Huzistan'dan kaçmış olup, Portekizce konuşuyordu ve kendileri hakkında Vecchietti'ye bilgi verdi. Vecchietti'nin anladığına göre dillerine Keldani dili diyorlardı. Ama Vecchietti onu Süryanice olarak tanımladı (*Lupieri*, 2002, 73). Vecchietti Basra'ya geldikten sonra birçok Mandi'yi buldu. Elinden geldiği kadar bilgi toplayan Vecchietti, Mandiler eski Keldani Hıristiyaları'ndan olduklarını ama İslamın zulmünden dolayı cehalete indirildiklerine karar verdi (Lupieri, 2002, 74).

Mandiler dikkatle incelenirse, Mandiler tarihinin birçok yönünün, Keldaniler'i de içeren, Güney Mezopotamya'daki eski Babil toplumuyla, güçlü bir bağlantısı olduğu anlaşılmaktadır.

7. yüzyılın ikinci çeyreğindeki Arap istilasıyla, Güney Mezopotamya'daki Hıristiyanlar'ın müslümanlığa zorlandıkları bilinen bir gerçektir. Tıpta, fen biliminde ve Abbasi Halifelerinin saraylarında, ünlü Hıristiyanlar görmekle birlikte, kuzeydekine benzemez bir biçimde, Güney Mezopotamya'daki Hıristiyanlar'ın sayısı hızla azalıyordu. Bağdat'ta, Abbasi Hanedanı düşmeden önce ve *İ. S.* 1258'de, Moğollar'ın elindeyken, Güney Mezopotam-

ya'daki Hıristiyanlar hesaba katılmayacak kadar bir azınlıktaydılar.

Kuşkusuz çağdaş Irak'da kullanılan Keldaniler terimi, katolikliğe geçen Nesturi Asurlar'ı anlatmaktadır. Keldaniler ve Nesturiler aynı ulusun üyeleridir. Keldani Katolik Kilisesi'nin bir papazı olan Musul'daki Aziz Yuhanna Ruhban Enstitüsü'nün müdürü, Peder Albert Abuna, bu nedenle onlara kardeş demiştir (Abuna, 1993, 3, 143).

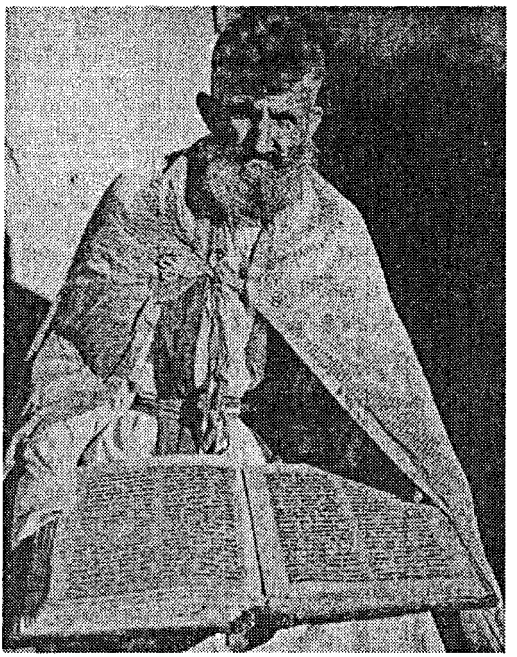
Son olarak 1934 yılında, Trustee Marshal Fields tarafından desteklenen, Chicago Field Müzesi - Yakındoğu seferine başkanlık eden yardımcı müze müdürü Henry Field, çok büyük bir görevi başardılar. Görevleri bittiğinde antropoloji bölümü için, 2500 bireyin antropometrik verisini getirdiler. Irksal tiplere ait 5000 fotoğraf, 300 kan örneği, 300 diş ısırık modeli, 800 saç örneği, Neolitik ve Paleolitik devirlere ait 500 çakmaktaşı alet getirdiler. Varılan sonuçları doğruladılar. Örneğin De Khanikoff'a göre Urmiye civarında Salamas'ta ve Zap suyunun kaynağı olan dağlardaki kimseler kuşkusuz, eski Süryanice dilini konuşan, Sami kökenli insanlardır. De Khanikoff devam ederek "Nesturiler ve Keldaniler aynı ulustur. İkinci ad yeni yaratılmıştır. 18. yüzyılda Cizvit misyonerlerce katolikliğe geçenlere Keldaniler denmesinin buyruğunu, Papa vermiştir," diye yazmaktadır.

"Kafatasının biçimi kesinlikle Sami'dir. Özellikle, ovadakilere göre daha ayrılmış, Diz, Jilo, Baz, Txuma ve Tiyyari aşiretleri..." Sonra ekliyor "Samiler'in çoğunluğunda olduğu gibi gözleri çukurda değildir ama ön yüzeyle yaklaşık aynı hizadadır. Burunları düz ve heybetli olup, kısadır. Yüzleri yumurtamsı olmakla beraber Batı Persler'inkinden büyüktür. Boyunları uzun olmakla birlikte kulakları, elleri ve ayakları küçük ve narindir. Bu halk uzun boylu, orantılı yapılı, kasları güçlüdür. Çok uzun yol yürüyebilirler. Saçları kumral ve gözleri eladır. Renkleri Persliler'den

daha açıktır. Bana dediklerine göre dağda yaşayanların arasında sarışın ve kırmızı saçlı kimseler varmış (Field Museum of *Natural History-Reports*, Vol. X, Historical References).

Astur (Asur), Athur ve Atur

Yukarıdaki terimlerin hepsi aynı şeyi anlatıyor. Stephen Kaufman'a göre Asur veya Assur (Akadça, *Astur*) daha sonraları Akad'ça *Ś, T´*ye dönüşmüş ve geç Aramcada Atur denmiştir (Kaufman 1974, 19). Asur'un değişik söylenişleri, Sami dil bilginlerince bilinen bir şeydir. Her Sami dilinin karşılaştırmalı grameri, bir kere Akadça, Aramca ve Arapça olarak ve Arapçanın en ge-

4.Bir Asurlu Nesturi (Papaz Basliel Aprim,yazarın büyük amcası.)
National Geographic Magazine'in izniyle.

lenekçi birincil Sami olduğunu anımsayarak, Akadça ş´nin Arapça karşılığı th ve Aramcanınki de t´dir. Bütün dil bilginleri bunda uyuşmuşlardır. Buna göre Akadça Asur, Arapça Athur (Athor) ve Aramca Atur (Süryanice)[19] olmaktadır. Bu adlar ilk Hıristiyanlıkta da biliniyordu ve İslam'dan bugüne kadar kullanılmaktadır.

Sonuç

Asurlar birçok ulusla etkileştiler. Bu uluslar Asurlar'ı kendi dillerinde, gramerlerine, söyleme biçimlerine, yazı düzenlerine göre söylediler ve yazdılar. Önceleri karışık bir düzen takip ederek sonunda kullanılacak söze vardılar. Asuriler'in olayında bazı tarihsel terimlerin kökenini anlamak için Süryanice dilinin kullanılması gerekir. Gösteri amacının dışında, İngiliz Alfabesini kullanmak affedilmez olacaktır. Süryanice dilinde Surya İngilizce Syria denen ülkedir. Surya ülkesinde oturan bir kişi de Suryaya dır. Antakya'da Hıristiyan sözü ilk kere kullanıldı. Dolayısıyla Syria sözü Hıristiyan'la eş anlamlı oldu. Bu büyük bölgede oturan her Hıristiyan'a da Suryaya dendi. Yani Suriyeli. Syria sözü Assyria´dan çıkmış olduğundan zaman içerisinde Suryaya, Suraya ile Batı ve Yunanlılar´daki *Syrian* ve *Assyrian* gibi değişebilir oldu. Birçok Asur, İmparatorluk zamanından beri Asuristan ülkesini ele geçirdi veya yerleşti. Bu ülkenin içinde, bugün Güneydoğu Türkiye, Kuzey Irak, Kuzeydoğu Suriye ve Kuzeybatı İran var. Asurlar bugüne kadar oralarda yaşamaya devam ettiler. Açıkça Suriye'de yaşayan herkes Asuri değildir ama bazıları hâlâ öyledir.

Bir Asurya zamanına göre, Asuraya, Aturaya, (Athuraya) Assuraya ve sonunda Suraya dendi. Bu sözlerin arasındaki ayrımın yüzeysel olduğunu ve hepsinin aynı kişiyi, yani Asur´u tanımladıklarını, birisi anlayabilir. Hıristiyanlık sırasında ve Yunan dilinin Aramca ile uyuşmazlığından ve bazı tarihçilerin cahilliğinden

dolayı, bir Asur veya Suraya Batıda ise, Suryaya olarak bilindi. Zaman içerisinde Suryaya ve Suraya eş anlamlı ve değişken oldu. İsa bilimindeki ayrılıklar dolayısıyla Asurlar hatalı olarak, Nesturiler ve Yakubiler ve yakın zamanda da Keldaniler oldular. İslamın gelmesiyle bölgedeki Araplar, Asurlar'ı tanımlayacakları vakit Hıristiyan eşdeğeri Suryan'ı daha çok kullandılar. 20. yüzyılda Suriye Arap Cumhuriyeti'nin kurulması işleri daha da karıştırdı. Suriye'deki bir Müslüman Arap'ta "Syrian" sözüyle İngilizce'de anlatıldı. Bu nedenle de ne olduğunu anlamak için, *Syrian* sözünün kullanıldığı devire bakmak gerekir.

Bazı Asurlar, Nesturilik'ten katolikliğe geçtikleri vakit, Vatikan tarafından onlara Keldani adı verilmiştir. Zamanla bu söz

5. Türkiye, Urfa'dan, bir Asurlu Ortodoks aile. 1903 yıllarında. Abrohom Noro'nun izniyle

halk arasında kökleşmiş ve Süryanice konuşup, Asur oldukları halde, Keldani olarak tanımlanmaktadırlar.

Notlar

1. Kral Haddayiş'in heykeli Şam Ulusal Müzesi'ndedir.

2. Jastrow'un aynı kaynakta anlattığı gibi Yeni Doğu Aramca'yı, Güneydoğu Türkiye'yi, Kuzey Irak'ı ve İran'ın bazı parçalarını kapsayan bir bölgedir.

3. Esşrangelaya, Yunanca *strongylos'*tan çıkmış bir söz olup, "yuvarlatılmış" demektir.

4. Süryanice şivelerini daha fazla öğrenmek için aşağıdaki kitapları tavsiye ederim.

a) Yusuf Ishaq, "*Turoyo: From Spoken to Written Language*", *In, Studies in Neo-Aramaic ed. Wolfhart Heinrichs* (Atlanta, Scholars press, 1990)

b) Estiphan Panoussi, "*On the Senaya Dialect*" *In, Studies in Neo-Aramaic, ed. Wofhart Heinrichs* (Atlanta, Scholars Press 1990)

c) Samuel Ethan *Fox, The Neo-Aramaic Dialect of Jilu (Wiesbaden*, Harassowitz Verlag, 1997)

d) Edward Y. Odişo, *Bilingualism and Multilingualism among Assyrians: A case of Language Erosion and Denuse, In Semitica: Serta philological. Constantino Tsereteli dicata, Ricardo Contini, Fabrizio Pennacchietti, and Mauro Tosco*, eds. (Torino, Silvio Zamorani Editore 1993)

5. Daha fazla ayrıntı için bkz. Stephen A. Kaufman'ın, *The Akkadian Influence on Aramaic* (Chicago, University of Chicago, 1974).

6. Bkz. Metropolit Mar Odişo, *The Book of Marganitha*, (The Pearl) Mar Eşay Şam'ın XXIII'un çevirisi. Doğu Katolikos Patriği, Kerala Hindistan, Mar Themotheus Memeorial Printing and Publishing 1965. Yukarıda adı geçen kitapta Patrik, Asuriler'in kendilerine "Suraye" (tekili Suraya) dediklerini anlatıyor. Okunmayan Alap harfi ile yazıldığını da bildiriyor. Patrik, bu sözün söylendiğinde Assuraye veya Asuraye denileceğini, yani Asur'un ardılları veya izleyicileri demek olduğunu yazıyor.

7. Asurlar üzerine kurulmuş bir tarih-kültür araştırına kuruluşu. (ç.n.)

8. Suraye ve Suryaye, *Suraya* ve *Suryaya*'nın çoğullarıdır. (Yazarın notu)

9. Bu başvurudaki parantez içindeki tanımlamalar yazarın kişisel notlarıdır.

10. Zımni "Koruma anlaşmasına" dayanır. Ehli Kitap, Müslüman dünyasında barış içinde yaşayabilir ve cizye vermekle yükümlü ve korunur.

11. Bkz. Alfons Mingana, *The Early Spread of Christianity in İndia.*

12. Katolik sözcüğü Doğu Kilisesi'nde, Evrensel ya da Ekümenik anlamda olduğunu, kesinlikle anlatır. Çünkü birçok ırklar ve uluslar onu kabul etmiş olup halen de üyedirler. Katolik, Evrensel demektir.

13. Yaba dergisi, sayı 36'da, Tomas Çerme'nin Misyonerler yazısında, adı geçen yazar *Jacobite*, terimi yerine Yakubi terimini kullanmış. Türkçe karşılığının bu terim olduğunu anladığımdan *Jacobite* yerine Yakubi'yi kullandım. (Çevirmenin Notu)

14. Nusaybin'deki ünlü Tanrıbilim Akademisi 5. yüzyılın sonuna doğru, Barşawma tarafından kuruldu. Nedeni, İmparator Zeno'nun Urhay Akademisi'nden Asur tanrıbilimcilerini kovmasıydı.

15. Nesturi ve Yakubi konularını okumak için aşağıdakiler tavsiye edilir.

a) Samuel Moffet, *A History of Christianity in Asia*, vol I, Beginning to 1500 (New York, Orbis Books 1998)

b) Theodore Nöldeke, *Sketches From Eastern History*, trans. John Sutherland Black (Beirut, Khayats, 1963)

c) Ronald Robertson, *The Eastern Christian Churches: A brief Survey*, 6th. ed. (Rome, Edizioni Orientalia, Christiana, 1999)

16. Keldani sözcüğünün karşılığı astrolog olduğuna dair, aşağıdaki kaynaklara başvurulabilir:

a) Mar Tuma Udo, *Syriac Dictionary*, (Musul 1897), Doğu Süryanice Sözlük

b) Payne Smith, *A Compendious Syriac Dictionary*, ed. J. Payne Smith (Oxford University Press, 1903) Rev. ed. (Indiana, Eisen Brauns, 1998),

215.

c) William Whiston, [trans.] *The Works of Josephus* (MA, Hendrickson Publishers, 1999)

17. Bkz. Joan Oates'in *Babylon* kitabına. (London, Thames & Hudson Ltd. 1979)

18. 1553-1830 yılları arasında birçok Asur ruhban, Katolik oldu ve Keldani diye tanımlandılar. Bu söz Asuristan ülkesinde Katoliklikle eş anlamlı oldu. Daha sonra bu kimseler yeniden Doğu Kilisesi'ne dönüp, "Keldani" sözünden vazgeçtiler. Keldani Katolik Kilisesi'nin seçkin bir üyesi olan Habib Hannona, bu sözün, Doğu Kilisesi'nden katolikliğe geçenlere verildiğine tanıklık ediyor. Bkz. Habib Hannona'nın Arapça, *The Church of the East in the Nineveh* Plain kitabına. (Amman, 1991), 65.

19. Bkz. Sabatino Moscati, *An Introduction to the Comparative Grammar of the Semitic Languages*, kitabına, s. 28; Edward Lipinski, Semitic Languages, Outline of a Comparative Grammar, s. 118.

3

Asur'un Sürekliliği
Asur İmparatorluğu'nun Çöküşünden Hıristiyanlığın Başlangıcına Kadar

1981 yılında ailem ABD'ye göç edince, yeni komşularım ve halkla kişisel ilişkiler kurmaya başladım. O vakit anladım ki Amerikalılar'ın çoğunluğu Asurlar'ı bilmiyor. Daha sonraları Avrupa'ya yaptığım birçok gezide de gördüm ki, Avrupalılar'ın büyük bir çoğunluğu da Asuriler'in varlığının farkında değil. Benim kimlerden olduğum sorulunca Asur diye yanıt veriyordum. Onlarda "Ha, Suriyeli" diyorlardı. Sonucunda, onları düzeltip, kısa bir tarih dersi vermem gerekiyordu. Onlar "Ama Asurlar, İmparatorluklarının çöküşünden sonra kaybolmadılar mı?" diye yanıtlıyorlardı. "Asur İmparatorluğu'nun çöküşünden 2600 yıl geçti. Asuriler'in devam ettiğine dair ne gibi kanıtız var" diye ekliyorlardı.

Onlara milliyetlerini soruyordum. Onu Amerikan diye yanıtlıyorlardı. Tekrar soruyordum "Babanızın milliyeti neydi?" Biri Portekiz, başkası İspanyol, üçüncüsü İngiliz, dördüncüsü Hollandalı diyordu. Onlara bu sefer "dedenizin milliyeti neydi?" diye soruyordum, çok kere duraksayarak, karışık yanıtlar veriyorlardı. En sonunda dedenizin dedesi neydi diye soruyordum. Çok kere

bilmiyoruz diyorlardı. Sizler dört-beş kuşak atanızın kim olduğunu kanıtlayamazsanız, benden doksan-yüz kuşağın kanıtlanmasını nasıl istersiniz diyordum. Onlara ek olarak 1653'ten beri bir soy ağacımızın olduğunu ve geleneklerimizi babadan oğla geçirerek koruduğumuzu, söylüyordum. Kısa sürede yüzlerinde hayret veya utanç ifadesi beliriyordu.

Araplar'ın, Osmanlı Türkleri'nin ve İran İslam devletinin baskıcı politikaları, Müslüman dünyasında, Asurlar, Yezidiler, Mandiler[1] ve Mennonitler[2] gibilerin azalmasına neden olmuştur. Batılılar genellikle, birçok ırksal ve dinsel azınlığı unutmuştur. Yakındoğu'nun tamamen Müslüman, Arap, Türk ve İranlı olduğu onlarca peşinen kabul ediliyor.

11. yüzyılda Haçlılar'ın, Akdeniz'in doğu kıyısındaki Hıristiyanlar'la temaslarına dair çok az belge var. Baldwin'in komutasında Haçlılar 1097'de Urhay'a erişmişlerse de, oradaki varlıkları kısa sürmüştür. Hepsine ek olarak da, Tevrat, Asuriler'in yeryüzünden silindiğini yazmakla, onların unutulmasında büyük rol oynamıştır.

F. David Andrews, Batının genel düşüncesini yansıtıyor: "Amerika ve Avrupa'daki genel düşünce, Ortadoğu'nun büyük ve kurak bir bölgeden ve Müslüman Araplar'dan oluştuğu ve İsrail adındaki küçük, yalnız kalmış, halkı Yahudi olan bir ülkeyle sınırı olduğudur. Ortadoğu'nun ırk olarak türdeş olmadığını, kültürel ve ırksal olarak karmakarışık olduğunu, çok az kişi algılıyor. Bu bölge Asurlar'ı, Kafkasyalı Hıristiyanlar'ı, Mennonitler'i, Türkler'i, Ermeniler'i, Dürzüler'i, Doğulu Yahudiler'i, Kürtler'i ve daha birçok küçük azınlığı kapsar. Bir ırk, bir dil, bir din yerine Ortadoğu parça parça birçok ve birbirine zıt halk ve kültürleri kapsar. Bu etnik grupların bölünmüş olduğu cepheler, sürekli değişkendir. Yapay konmuş sınırlar çok kere etnik varlıkları bölmektedir.

Asuriler'e ait çeşitli tanımlamaların kısa anlatımını verdikten ve Asuriler'in unutulduğunu da yazdıktan sonra, bir çelişkiyle karşı karşıya olduğumun farkına vardım. Bundan sonra ne yapacaktım? Bir süre düşündükten sonra, en iyisinin, bilgin ve tarihçilerin hâlâ tartıştıkları, Ninova'nın İ. Ö. 612'de düşmesinden ve son Asur İmparatorunun İ. Ö. 606 yılında ölmesinden sonra, Asurlar'a ne olduğuyla başlamak olduğu, kanısına vardım.

Asur adının bugünkü Asurlar'a verilmesinin bir yenilik olduğunu çok kere duyuyoruz. İddiaya göre, 19. yüzyılın ortalarında Austen H. Layard'ın, Ninova'da yaptığı kazılardan sonra kullanılmaya başlanmıştır. Bazılarına göre de Prof. John Joseph bu tanımlamanın babası sayılır. Joseph kitabında, Layard ve Batılı misyonerlerin yerel halka Asur demesinden, beğeniyle söz etmektedir (Joseph, 1961, 14). Joseph kitabını yenilemek için 40 yıl son-

6. Kazar'lar, 1914 yıllarında Harput, Türkiye'de, bir Yakubi ailesi. Sargon Donabed'in arşivinden.

ra Ortadoğu'ya döndü. Kitabın elden geçen sayısında, bu noktayı yineledi. Bu sefer bu değişi en görülecek yere, arka kapağın içine koydu. "Aramca konuşan Nesturi Hıristiyanları 19. yüzyılın başında, özellikle, Amerikan Protestan Misyonerleri'nin ilgisini çekti. Büyüyen misyonerlik hareketine İslam'ın meydan okumasına karşı, onları eğitip, düzeltmeye karar verdiler. Arkeolog Layard bu tarihten kalan azınlığa Asurlar deyince, bu ad oradaki, dinsel, milliyetçi, emperyalist gibi akımlara bir çağrışım yaptı. Bu çağrışımla, çağdaş Asurlar azınlıkta ve güçsüz oldukları halde, kullanıldılar (Joseph, 2000).

Eski Asuriler'in kanıt olmamasından veya yok edildiklerinden dolayı Ninova yaylasında yaşayıp, yaşamadıkları sorunu yanlıştır. Şunu söylemek isterim ki kanıtsızlık, olmadıklarını göstermez. Aslında tarihsel kanıtlar eksik değildir ve burada bazılarını ispat edeceğim. Olan şudur ki, belirli *Tevrat* mısraları ve Asahel Grant gibi bazı misyonerlerin yazdıkları, Asurlar'a ait yayınları inatla sürdürdü ve seçilmiş başvurular oldu. Örneğin Grant, Kuzey Mezopotamya'da, Hakkâri dağlarındaki Nesturi Asuriler'in, aslında Asur olmayıp, daha çok İsrail'in kayıp aşiretlerinin ardıllarından olduklarına dair nedenler ileri sürmektedir. Bu gibi nedenler arasında başkanlarına "malik" demeleri, yönetim düzenleri ve medeni yasaları ki, İbraniler'in Musa yasalarıdır (Grant, 1841, 197-199).

Bir misyoner ve tıp doktorunun bunun gibi karışık bir konuya girmesi şaşırtıcıdır. Daha da şaşırtıcı olanı, bu sonuçlara nereden vardığıdır. Araplar'ın medeni yasaları bugün Asurlar'ı Araplar'ın ardılı mı yapar? Bellidir ki yerel Musul ve Hakkâri halkı kendileriyle ilgili, ona Yahudi'yiz dememişlerdir. Musul, Hakkâri, Urmiye ve Turabdin'deki bir grup Asur'a DNA testi yapıp, saf Yahudi DNA'sıyla mı karşılaştırdı? Grant'ın bu bağlantıyı kurabilmesi için iki neden olabilir. Birincisi Asuriler'in İ. Ö. 8. yüzyılda İsra-

illileri göç ettirmesi, ikincisi ise, 4. bölümde anlatacağımız, Adiyabenos Yahudileri'nin etkisidir.

İlerlemeden önce ilgi çekici birkaç soruya yanıt vermemiz gerekir. Birincisi, Adiyabenos'taki Yahudiler kimlerdi? İkincisi, Adiyabenos'taki Yahudiler sürgün edilen İsrailliler'in ardıllarımıydı. Üçüncüsü ise, Asuristan'daki tutsakların yaşamış olduklarını kabul edip, kendilerinin ise nasıl yaşamadıklarını ret edebiliriz? Asuristan'da Yahudi ve Aram bağlantısının kanıtlanması gerekir.

Eğer elde edebildiğimiz kanıtları inceleseydik, İsrail'in on aşiretinin kaybolmasının nedeninin Asurlar olmadığını anlardık. Onlar zaten kaybolmuşlardı. Asurlar İ.Ö. 8. yüzyılın sonlarına doğru, Yahudileri sürgüne götürdüler. Bunun anlamı Asur İmparatorluğu İ. Ö. 612'de çöktüğü vakit, bir yüzyıldan biraz fazla bir zaman, Yahudiler doğrudan Asur yönetimi altında yaşamışlardı. Her tarafta, hatta Mezopotamya'da, Yahudiler, Yahudi olarak yaşamışken, Hakkâri'nin Nesturi Asurları'nın, İsrail'in kaybolan on aşireti olduklarını ileri sürmek, garip gelmektedir. Bu Yahudiler, öncüllerinin göç ettirildikten beri, Asurlar'la birlikte Irak'ın kuzeyinde ve İran'da, Urmiye'de aynı köyleri ve yolları paylaşmışlardır. 1948'de İsrail'in kuruluşundan sonra, birçok Yahudi oraya göçmüştür. Burada sorulacak olan, Hakkâri'nin Nesturileri Yahudi'yse, Musul yaylasının Nesturileri nedir? Bildiğimiz gibi Musul yaylasının Keldanileri, 19. yüzyılın başlarına kadar Nesturi'ydiler. Bu, bütün Asuriler'in Yahudi olduklarını mı gösterir? Azınlık olarak göç edenler kendi varlıklarını korumuş, ama onları göç ettirenler kaybetmiş.

Florida'da Covenant College'i bitirmiş ve California State Üniversitesi'nde Hıristiyanlık tarihi ve Tevrat ve İncil arkeolojisini ve tarihini öğreten E. Raymond Capt, arkeolojik buluşlar ve çivi yazısı tabletleri bu konuyu epey aydınlatmıştır, demektedir. Bazı tabletler yaklaşık İ. Ö. 707 yılındanmış. Tutsak oldukları ül-

keden kaçan İsrailliler'in sonlarının ne olduğunu açıklamaktadır (Capt, 1985, 8). Tabletler kaçan İsrailliler'in yüzdesini vermemekle birlikte, kaçanların belgelendiklerine göre çok sayıda olduklarını düşünebiliriz. Aynı zamanda Asurlar'la iletişimlerinin kesilmiş olması gerekir. Başka türlü, Asurlar kontrol edemedikleri insanların sonuçları üzerine, nasıl karar verebilirlerdi.

Bu tutsakların bir yüzdesi de Asur topraklarında kaldı. İran'ın Urmiye bölgesinde, Türkiye'de ve Irak'taki Yahudiler'in varlık nedeni budur. İran'daki Yahudiler'in varlığı Tevrat'la uyumludur. Tevrat'ın II. Krallar bölümü 17:6'da Asur Kralı Hoşea, Samariya'yı ele geçirdi ve İsrailliileri Asuristan ülkesine götürdü. Onları Gozan ırmağındaki Halah'a ve Med kentlerine yerleştirdi. Medler'de İsraillilere eşit özgürlük ve ayrıcalık tanındığı için bu durum daha ilgi çekici oluyor (Capt, 1985, 73). Bildiğimiz gibi Yahudiler bütün dünyaya yayılmıştır. O vakit Avrupa'daki ve Amerika'daki milyonlarca Yahudi'nin kaynağı nasıl anlatılacak. Bütün bu Yahudiler kalan iki aşiretten mi inmiş? Capt, İsrailli tutsakların ve On Aşiretin konusunu şöyle açıklıyor: "İskitler'le, Kimmerler'in (Tevrat ve tarihsel belgelere dayanarak) İsrail'in kaybolmuş aşiretlerinden indiği Tevrat ve İncil bilginlerince, uzun yıllarca inanılmışsa da, arkeolojik kanıt eksikti. Artık bu durum değişmiştir. Koyuncuk'ta, Asurbanipal'ın kraliyet kütüphanesinde bulunan çivi yazısı tabletler, köklerini İskitler'le Kimmerlere dayandıran İsrailliler'in Batı Avrupa ve Amerikadakiler'le eksik olan bağlantısını kurmaktadır.

Şimdi gerçekten de arkeoloji, tarihte aynı zamanda olmuş iki büyük sırrı çözmüştür.

1. Asuristan'da tutsak olup, kaybolmuş binlerce İsrailliye ne olmuş?

2. Binlerce İskitler ve Kimmerler nereden geldi?

İkisi de sır da kalkmış durumdadır. İsrail'in kaybolan aşiretle-

ri hiçbir vakit gerçekten kaybolmamışlardı, ama tutsaklıklarında kimliklerini kaybetmişlerdi (Capt, 1985, 123).

Bir diğer tarihsel değişiklik yandaşı da Sousa'dır. Bu mühendisin yaşam öyküsünü okumakla niyetlerini anlamaktayız. Güney Irak'ta, Hilla kentindeki bir Yahudi ailesinde dünyaya geldi. Beyrut'taki Amerikan Üniversitesi'nde okudu. İnşaat mühendisliğindeki doktora derecesini Johns Hopkins Üniversitesi'nden aldı. New York'lu bir Yahudi kadınla evlendi ama onu ve iki çocuğunu terk ederek Irak'a döndü. İslam dinini kabul etti. Adını Ahmet Sousa yaptı. Tarihle ilgili belgeler yayınlamaya başladı ve Mezopotamya'nın tarihini pan-Arap kampanyasına göre yazdı. Ona göre Akadlar, Asurlar ve Babilliler'in hepsi Arap Yarımadası'ndan göç etmiş Araplar'dı (Sousa, 1996). Eminim ki Sousa'nın yazıları bilginlerin dünyasında değersizdir ama Irak'ta ün kazandı ve dedikleri orada resmi tarih oldu.

Profesör L. Luca Cavalli-Sforza dünyanın en ünlü genetikçilerinden biridir. Onunla birlikte Paolo Menozzi ve Albert Piazza adlı profesörler, genetik incelemeleri için 8 yıl sarf ederek, yaklaşık 2000 değişik toplumu incelemiş ve 86.000 kayıt yapmışlardır. Çözümlemelerine göre bir ulus olarak Asurlar, kendilerini başkalarından ayıran tek bir genetik profile sahiptirler. Yazdıklarına göre "Asurlar türdeş bir ahali grubudur. Kuzey Irak'taki eski Asuristan ülkesinden çıktıklarına inanılmaktadır." (Cavalli-Sforza, 1996, 243) Yazarlar ek olarak, Asuriler'in bir Sami dil konuştuklarını ve çivi yazısıyla yazdıklarını, Akadlar sonra onu Fenike alfabesi kullanan Aramca ile değiştirdiklerini yazmaktadırlar. Profesörler, Asuriler'in bugün bile bu dille konuşup, yazdıklarını bildirmektedirler. Musul'la Erbil arasında yaşayan Asuriler'in, Hıristiyan olduklarını ve Asurlar'dan geldiklerini yazmaktadırlar (Cavalli-Sforza, 1996, 218). Bu bilgilere karşı Grant ve Sousa'nın iddiaları tutunamaz.

Aramlar'la ilgili olarak John Joseph ve Sebastian Brock gibi yazarlar Asuriler'in Aram kültürüyle özümlendiğini yazmaktadırlar. İbrani Üniversitesi Profesörü Benjamin Mazar'a başvurarak Joseph, "Persler (Parsiler) ana dillerini, Asurlar gibi unutmadılar. Aram dilini konuşan uyrukları, Pers ülkesi içinde kalan Asuristan bölgesinde, üstün duruma geçemedikleri için, anadillerinin varlığını korudular. Asurlar'da ve diğer ırklarda ise, yüzyıllar sonra, Araplığın yayılmasında olduğu gibi Aramlılığı tam benimsediler (Joseph, 2000, 13).

Bu öğreti ve diğer hayali öyküler, Kral Senharib zamanında (İ. Ö. 704-681) Asuriler'in Akad dilini terk edip, Aram dilini aldıklarını iddia etmektedir. Bu sav tamamen yanlıştır. Bu hayali öyküleri uyduranlar, kendilerini savunmak için, savlarını Tevrat'taki II. Krallar bölümündeki, 18:26'daki bir kıtaya dayandırıyorlar.

II. Krallar'daki diyalog, Kudüs'ü sarmış bulunan Asur ordusundan gönderilen bir subay olan Rab-Şakeh'le, Eliakim, Şebna ve Joah adındaki İsrailliler'le, kent duvarının üstünde duran başkaları arasındadır. Bu kıta şöyle diyor: Hilkiah'ın oğlu Elikakim ve Şebna ve Joah Rab-Şakeh'e dediler ki 'Hizmetçilerine Aramca söyle, o dili anlıyoruz. Duvardakiler anlamasın diye Yahudiler'in dilinde konuşma dediler. Yukarda ki hayali öğreti "Hizmetçilerine Aram dilinde söyle" cümlesine dayanıyor. II. Krallar 18:27-30'da Rab-Şakeh onlara yanıt veriyor". Bu sözleri size ve efendinize söyleyeyim diye, efendim beni göndermedi. Sizlerle birlikte pisliklerini yemesinler, idrarlarını içmesinler diye, duvardakilere söylemek için gönderildim. Sonra Rab-Şakeh ayağa kalktı ve yüksek sesle İbrani dilinde büyük kralın, Asur kralının sözlerini duyun. Kral diyor ki; *Hezekya sizi aldatmasın. O, sizi elimden kurtaramaz. Hezekya sizleri, Tanrı bizi kurtaracak ve bu kent Asur kralının eline düşmeyecektir diyerek, Tanrıya güvendirmesin*

(Lamsa, 1984).

Yukarıdaki kıtalar birçok noktayı anlatır. Biri, Asuriler'in savaşı ve sonuçlarını önlemek için, halkın teslim olmasını istedikleri. Asuriler'in zalimliğini anlatırken bu konuya ileride tekrar geleceğiz. Bizi burada ilgilendiren, konu olan yanlışı, yukarıdaki kıtaya bağlamakta kullanılan mantıktır. Aynı mantığı kullanırsak, Asur subayın duvarın üzerindeki insanlara Yahudiler'in dilinde hitap ettiğidir. Asur subayı konuştuğu için İbrani dilinin, Akad dilinden üstün olduğunu mu gösterir? Yukardaki olaydan çıkaracağımız sonuç Asur subaylarının birkaç dil bildiğidir.

7. Musul'un Kuzeyindeki bir köyden on dört yaşında Kaldeli (Asurlu Katolik) bir gelin. Göğsündeki paralar kızın çeyizidir. Köylerdeki Asurlar genç evlenip, erken çocuk sahibi oluyorlar. 1934 lü yıllarda. Field Müzesinin izniyle

Asurbanipal'in kütüphanesinde bulunan tabletler, Senharib de içinde olmak üzere, onun öncülleri üzerine verdiği bilgilerdir. Bunlar Asur Akadçası'yla yazılmıştır. Bu Aram dilinin Akadça'ya üstünlüğü mü demektir?

Asurlar, Aram dilini kabul ettikleri vakit bile, anadilleri olan Asur Akadçası'nı, unutmadılar. Asuriler'in *İ. S.* 3. yüzyıla, hıristiyanlığın içine kadar, bu dili kullandıklarına dair 4. Bölümde fazlasıyla kanıt sundum. Buna ek olarak, Hıristiyanlık süresince Asurlukta bir kesinti olmamıştır. O vakit yukarıdaki iddianın ne kadar doğru olduğunu insan düşünüyor. Buna ilaveten Süryanicenin yalnız bir Aram dili şivesi olmayıp, Asur Akadça'sını çokça yansıtmaktadır. Bu nedenle Asuriler'in anadillerini terk etmeleri ve milliyetlerini kaybetmeleri doğru değildir.

Joseph, Mazar'dan alıntı yaparak sürdürmektedir. "Aramlar'ın tarihinde etkileyici bir olay onların birlik ve ayrıcalık geleneksel olmasıdır. Bu gelenek çöküşlerinde bile bozulmadı (Joseph, 2000, 13). Aram toplumunun bu görünüşü, birçok bilginin ortaya koyduğu belgelere ters düşmektedir. Aram ve Aramistan "Yahudi" adı değildir. Selefkoslar devrinden sonraki bir vakitte Asuristan ülkesi demek olan *Assyria*'nın kısaltılmış biçimi Aramistan'ın yerine geçti ve Aram yerine *Syrian* dendi. Şimdi bu ad Doğu Aramları'yla sınırlandırıldı. Hıristiyan olmayanlara da putatapar veya Sabiler dendi (Smith, 1998). Odişo Malko-Gewargis, Asur dili - Arapça Sözlüğünde, Aram'ın putatapar demek olduğunu yazıyor (Gewargis, 1997). Tevrat ve İncil bilginlerine göre Aram yüksek, Aramlı da dağlı demek oluyor. Dağlı sözü bir etnik grubu tanımlamaz. O vakit bu dağlılar kimlerdi?

Birçok kişiye göre Aram tarihi karanlıktır. Bu tarihin büyük bir parçası duruyorsa, o vakit yazılmalıdır. Eski Aram tarihinin birçoğu Suriye çölünde bir sis gibi kayboluyor. Profesör Amelie Kuhrt'e göre "Birçok bilimsel problem Aramlar'ın anlaşılmasını

önlüyor. Problemlerin biri Aramlar'ın birleşik bir grup olmadıklarından yalnız aynı dili konuştuklarından dolayı oluşuyor (Kuhrt, 1998, 393).

Prof. Hitti'nin anlattığına göre, insanlığa büyük hizmetiyle birlikte, tarihsel olarak Aram dilini, Aram toplumunun belkemiği olarak kabul edebiliriz. Bundan sonra da okuyucuya, Aram yazısının bile onların olmadığı ve Fenikeliler'den aldıklarını söylemektedir (Hitti, 1951, 110). Ünlü Asurbilimci Georges Contenau'nun yazdığına göre, Aramlar Sami'ydi "zamanın başından beri göçerdiler (Contenau, 1955, 6). Prof. Philip Hitti "Aslen çöl bedevileriydiler" (Hitti, 1961, 93) İ. Ö. 14. yüzyılda Aramlar Arabistan çölünden Suriye içlerine girdiler. Kuhrt'in yazdığına göre Suriye'de Aramlar Bet (Beth) dedikleri küçük topluluklar halinde yaşıyorlardı. Beth ev demekti. Adin'in evi (Beth-Adini, çağdaş Tël-Ahmar) veya Gusi'nin evi (Beth-Agusi, Halep'in kuzeyinde) Adlar ailelerin ünlü kişilerinden geliyordu. Bunlara ek olarak Şam ve Hama'da küçük krallıklar vardı. Asur ve Tevrat belgeleri bazı prensliklerin Aram olduklarını doğruluyor. Onlara Aram Şam (Kuhrt, 1998, 394) diye başvuruluyor. Bununla birlikte bu küçük krallıklar uzun yaşamadı. Saggs,'a göre, Adad-nirari, (İ. Ö. 911-891) Asur-nasir-pal (İ. Ö. 883-859) ve sonunda Şalmanasar III'ün (İ. Ö. 859-824) yaptıkları asker hareketleriyle, bu küçük kent sitelerini ortadan kaldırdılar. Bu başarılı hareketler, aşiretlerin üzerinde yıkıcı etkiler yaptı ama Suriye'nin, Küçükasyada'ki ticaret yollarının ve Lübnan'daki kereste üretiminin üzerinde de, Asurlar tamamen egemen oldu (Saggs, 1968, 104-110).

Sürekli göç etmeleri dolayısıyla Babilistan ve Asuristan'da dikkate değer bir biçimde çoğaldılar. Buna rağmen bu iki bölgede Aram olarak yaşadıkları kuşkuludur. Yüzyıllar geçtikçe birçok kişi onların Aram olarak, Suriye'deki yaşamlarından bile kuşku duyuyor. Patricia Crone ve Michael Cook, en yakın komşuları

Suryaye [Süryaniler] ile karşılaştırarak, Aramlar'ın tekilliklerinin üzerinde duruyorlar. Yazarlar, "Hıristiyan olarak, onlar (Süryaniler) fatihlerinin bıraktığı yerel gelenekleri sürdüren Aramlar'dan ayrıydılar" demektedirler (Crone and Cook, 1977, 64).

Eski Aram toplumunun yapısı iyice belgelenmiştir. Bu yapı çok iyi incelenmiş olup, ilkel bir biçimde, aile birliklerine ve akrabalıklara dayanıyordu. Aramlar hiçbir vakit bir imparatorluk kurmadılar. Onlarda, bu iş için gerekli siyasal ve kültürel birlik yoktu. Hitti'nin dediğine göre "Aramlar, aralarına yerleştikleri Sami amca oğulları, Amuriler ve Kenanlar'ın daha üst düzeydeki kültürlerini aldılar (Hitti, 1961, 93). Mezopotamya'da Aramlar'ın büyük etkileri vardı. Dediğine göre belirli Asur krallarının Aram karıları varmış. Sonuçta yine Asuristan ve Babilistan toplumlarınca özümsendiler ve Suriye'dekiler de Müslüman oldular.

Covensky ise, "Birçok ticaret yolunun başlangıcı veya sonu olan Şam'dan, Aramlar tüccar ve kültür aracısı olarak eylemlerini Irak'a, Arabistan'a ve Mısır'a kadar uzattılar. Oralardan aldıkları kültür parçacıklarını büyük kolaylıkla özümseyerek yaydılar. Örneğin Fenikeliler'den alfabeyi alarak, kendi ihtiyaçlarına göre uyarladılar ve hızla Persler'e, İbranilere ve başkalarına yaydılar (Covensky, 1966, 99). Birçok Aram, Mısır ve Arabistan'a göç ederek yok oldular.

Bugün Asur tarihi, *Tevrat*'ın yazdığından daha nesnel bir yaklaşımla ele alındı. İnanıyorum ki zaman içerisinde Asur tarihi yeniden yazılacaktır. Bugün biliyoruz ki Asur imparatorluğu yok olduktan sonra mirası devam etti. Bir Asur araştırmacı olan İşu-Malik Jawaro, İ. Ö. 612'de Ninova'nın ve İ. Ö. 606'da Harran'ın[3] düşüşünden sonra Medler, Asuristan'ın merkezine, Asur yerine Athur dediler. Ondan sonra oraya Adiyabenos dendi. O bölge, Dicle ile küçük ve büyük Zap suları arasında kalan alandır. İçinde Asur, Nusaybin, bugünkü Hemedan olan Ekbatana kentleri

vardı (Jawaro, 1962, 45-46).

Adiyabenos ile ilgili olarak Gibbon, İmparator Julian'ın ordusunda bir asker ve tarihçi olan Ammianus Marcellinus'un *İ. S.* 363 yılında anlattıklarına dayanarak "Ninus [Ninova] ve Arbela'yı içeren ilkel Asuristan, yakın zamanda garip bir ad olan Adiyabenos'u aldı (Gibbon, 1995, 53, 925).

Helsinki Üniversitesi'nde Asurbilimi Profesörü olup, Asuristan'a ait devlet arşivleri müdürü de olan Simo Parpola, Asur İmparatorluğu'nun çöküşünden sonraki bilgiler, imparatorluk zamanına göre daha azdır, demektedir. "*Ninova'nın ve diğer kent merkezlerinin yıkıldığına dair elimizde bilgiler var. Ek olarak biliyoruz ki Asuristan çok büyük ve ahalisi yoğun olan bir imparatorluktu. Asuristan'ın diğer bölgelerinde yaşam olduğu gibi sürüyordu. İmparatorluk çöktükten sonra Asuristan'ın siyasi durumu üzerine fazla bir şey bilmemekteyiz. Yalnız, İmparatorluğun batı tarafı, Dicle'ye kadar olan bölüm, Babilliler'in eline geçti. Doğu tarafında ise, Asuristan'ın kuzeyi, Medler'in yönetimine girdi. Ahamenid İmparatorluğu'nda, Babilistan tarafından alınan Batı toprakları, Athura (İmparatorluğun Aram dili, Athur'dan alınan bir söz) adlı bir satraplık oldu. Asuristan'ın merkezi de Mada (Eski Pers dilinde Medistan demek) satraplığının içinde kaldı. Her iki Satraplık'da her yıl Pers Krallarına haraç, asker ve inşaat işçisi veriyorlardı. Herodot'a göre Ardaşir'in Yunanlılar'la yaptığı savaşlarda, Asur askerleri de savaşmıştı (İ. Ö. 480). Darius'un Sus'ta yaptırdığı sarayın inşaatında (İ. Ö. 500-490) hem Athura'dan, hem de Mada'dan, Asur işçiler çalışmıştı. İlgi çekici olarak Madalı Asurlar sarayın altın ve cam işlerini yapmışlar, Athuralar ise saray için Lübnan'dan kereste sağlamışlardır*" (Parpola, 2000).

İnsanın kabul etmesi gerekir ki savaşlar insanlığın kabusudur. Yönetim düzenlerini tamamen değiştirebilirler veya düşünce yön-

temini uyarlayabilirlerdi. Bazı etkenlere göre ekonomisini daha iyi veya daha kötü yapabilirlerdi. Savaşlar kentleri yok edebilirlerdi. Bir ülkenin üst yapısını yıkabilirler ve dolayısıyla halkın yaşamını değiştirebilirlerdi. Bununla beraber bir başkentin düşmesiyle, bir krallığın bütün ahalisinin kaybolduğunu kabul etmenin olanağı yoktur. Politik düzenlerin çökmesiyle, o varlıkların yönetimindeki, halkların kaybolması olayını Odişo sorguluyor. Bizans, Roma ve Osmanlı İmparatorlukları'nın çökmesiyle, o ülkelerdeki halkların kaybolmadığını, ileri sürüyor. Örneğin, Asuriler'in hepsi başkent Ninova'da oturmuyordu. Yeni Asuristan'ın başkenti Ninova'nın ele geçirilişi ne kadar dramatik ve şiddetli olursa olsun, bütün Asurlar'ı yok etmesinin olanağı yoktur. İmparatorlukların çöküşü, olayı tiyatrolaştırmak için, çok abartılı verilmektedir. Ninova'nın düşüşünü başka örneklerle karşılaştıralım. İ. Ö. 689'da Senharib'in Babilistan'ı yağma ettiğini Saggs, bildirmektedir. Olayları şöyle anlatmaktadır:

"O (Senharib) Babilistan'ı düzenli bir biçimde yıkmaya ve kentin taşınır zenginliğini ordusuyla paylaşmaya başladı. Büyük tanrıların biçimlerini kırmaya veya Asuristan'a göndermeye başladı. Şimdi Tanrısal korumadan yoksun kalan Babilistan'da, yanabilecek her şeyi yaktı, yanmayanları da yerle bir etti. Evleri, kent duvarlarını, tapınakları esirgemedi, hepsini yıktı ve molozları da ana kanala döktü. Kentin toprağını Fırat'a döktü ve onun Basra Körfezi'ne kadar taşınacağını ileri sürdü. Kentin içinde, onu bataklığa çevirmek için, kanallar açtı. 11 yıl sonra Esarhaddon büyük alanları su içinde buldu (Saggs, 2000, 158).

Yukarıdaki tanımlamadan Babilistan'ın yıkıldığına dair bir kuşku yok. Eğer bu öyleyse, birkaç yıl sonra Esarhaddon tahta çıktığında, kenti nasıl yenileyip, onardı. Bir kent yerle bir edilirse yenileştirilemez, yeniden inşa etmek gerekir. Öyle anlaşılıyor ki, Senharib, Babilistan'ı ele geçirmesini abartmıştır.

Diğer bir örnek, *İ. S.* 1258'de, Abbasi Halifeleri'nin başkenti Bağdat'ın Moğollar tarafından talanıdır. Yuhanun Bar-'Ebroyo'nun, Yakubiler'in Mafiryan'ı olarak, kentin hâlâ önemli bir yer olması dolayısıyla 1265 yılı paskalyasında Bağdat'a gittiğini okumaktayız (Nöldeke 1963, 247). 7 yıl önce talan edilip, yıkılmış bir kente, hâlâ önemli olduğu için bir Yakubi Mafiryan'ının gitmesine kim hak verir. Tarihsel belgelerin iddia ettiği gibi olmayıp, acaba Bağdat tam yıkılmadı mıydı?

Yeni kanıtlara göre, Ninova'nın ve çevresinin tamamen yıkılmış olması, doğru değildir. Associated Press haber ajansından L.Y. Barkho'ya göre, Eski Musul Baraj Havzası'nda kazılar yapan Edinburgh Üniversitesi'nden İngiliz arkeologlar, Ninova'nın 40 km kuzeydoğusunda, Asuriler'in yoğun varlığına rastlamışlardır. İki mevsim kazı yaptıktan sonra bulunanların İ. Ö. 3. yüzyıla ait olduğuna karar verilmiştir. Bu durumda, bulunmuş olanlar İmparatorluğun çöküşünden 400 yıl sonraya aittir. Edinburgh'lu arkeologlar, *Tël-Xarabeth Şattani*'de, Asuristan yerleşiminin dışında, iki ayrı düzeyde yerleşmeler bulunmuştur. Adları Hassuna ve Halaf'tır (Barkho, 1984, 6).

Persler'in seferi veya Xenophon'un Pers seferi, Ninova'nın tamamen yıkıldığı hakkındaki düşünceden, farklı bir sonuca götürür. Tamamen yıkıldığı öğretisi çok sorunludur. Yeni kanıtlar Asuristan'ın bir bütün olarak yaşadığını göstermektedir. Connecticut Üniversitesi profesörlerinden Rex Warner, Yunan tarihçisi ve generali Xenophon'un İ. Ö. 5. yüzyılın sonunda, "Larissa'nın, eski Kalhu, şimdiki Nemrut'tan başka bir yer olmadığı genel olarak kabul edilmiştir (Yaratılış 10:11). Asur gücünün kalabalık kale kenti, İ. Ö. 401'de, çoğunlukla terk edilmişti - İ. Ö. 612'de Ninova'nın yok edilmesinden daha çok, Dicle'nin yatak değiştirmesinden olabilir - Xenophon'a göre... 6. yüzyılın başlarında (Asuristan'ı yok eden) Medler orayı hâlâ elde tutmaktadır. Civar köy-

lerden yerel halkı, bir kısmı Larissa'dan olabilir, Xenophon taştan bir piramidin, Ziggurat olabilir, üzerinde görmüş. Bulunan çanak çömlek parçaları orada İ. Ö. 13. yüzyıla kadar insanların yaşadığını göstermektedir (Warner, 1972, 161-162).

Burada arkeolojik kalıntılar iyi bir noktayı göz önüne seriyor. Eğer Ninova ve diğer kalabalık Asur kentleri tamamen yıkılmış olsaydı, Medler orada nasıl yaşayabilirlerdi? Eğer Asuristan'ın göbeğindeki Ninova, Nemrut, Asur (Assur) ve diğer kentler tamamen yok olsalardı, Asur İmparatorluğu'nun yıkılışından 400 yıl sonra, yaşamın izleri oralarda nasıl olabilirdi? Herman Bengston'a göre Pers Kralı Keyhüsrev, son Yeni-Babilistan kralı Nabonidus'un dinsel siyasetini geri çevirmiş ve Tanrısal simgelerle dinsel aletlerini Asuristan mabetlerine yerleştirmiştir.[4] (Bengston, 1968, 356) Eğer Asur kentleri yıkılmış ve halkı yok edilmişse, Kral Keyhüsrev o vakit neden Tanrı ve dinsel simgelerini Asuristan'a getirmek için uğraşsın? Bengston'un eklediğine göre *"Assur kenti terk edilmiş değildi. Başkent olmamakla beraber kazılar Partlar'ın gelişine kadar, orada insanların yaşadığını göstermektedir. Mezopotomya'da birçok Asur yaşıyordu. Tanrıları Asur'un kişisel adlarına eklenmesinden, bunu anlamaktayız"* (Bengston, 1968, 363).

Ninova gibi, Medler ve Babilliler başka bir Asur kenti olan Erbil (Arbela)'yı da yıktılar. O kentte tekrar düzeldi. Quitus Curtius's'a göre, yüzyıllar sonra III. İskender (İ. Ö. 330-323) Arbela'da prenslere ait defineler buldu. Daha sonraları Erbil, Nusaybin ve Urhay'la birlikte Yahudi ve Asur Hıristiyanlığı'nın önemli bir merkezi oldu. İ. Ö. 610'da ikinci kere ele geçirildiğinde bile, az harap oldu. İ. Ö. 546'da 104 yaşında ölen Nabunid'in annesi, ölmeden önce Harran'daki yaşamı anlatan bir yazı bıraktı. *"Asur kralı Asurbanipal'ın zamanından beri, rahmimden çıkan oğlum Babil kralı Nebunid'in altıncı yılına kadar, tanrıların kra-*

lı Sin'in bana verdiği söze göre (104 mutlu yıl yaşadım). O vakitler Harran'da yaşayan Asur krallarının ardılları hakkında yorum yaparak, yazısını sürdürüyor. Asur krallarından kimlere hizmet ettiğini ve onu kızları gibi görenleri, söz konusu ediyor. "Çocuklarının ve ailelerinin hiçbiri, mezarlara bir şey yapmıyorlardı ve değerli hediyeler verilip, göreve getirilen memurları, mezarlara ancak bir tütsüleme yapıyorlardı. Halbuki ben her ay, aralıksız, en iyi giysilerimle ruhlarına, besili koyunlar, ekmek, şarap, iyi bira, yağ, bal ve her cins bahçe meyvesi sunuyordum ve sürekli olarak bol tütsülüyordum ki, güzel kokular duysunlar."

L. De Blois ve R.J. Van Der Spek Asuriler'in normal yaşamlarına döndüklerini kabul ediyorlar. İki yazar da Aram belgelerine göre, tapınma Tanrısı Asur'a inanmaya devam edilmiş veya tekrar canlandırılmış (Blois ve Van der Spek, 1999,145).

Ahamenid devrinde, Asuriler'in varlığı bazı ayrıntılı incelemelerle kanıtlanmıştır. Helsinki'de 1995 yılının, Eylül 7-11 günlerinde verilen Yeni-Asur belgeleri projesinin 10. yıl dönümünde, Prof. Muhammad Dandamayev, Ahamenidler'in zamanında Asur gelenekleri adında bir bildirge vermiştir. Bu bildirgede, "Babil kaynaklarında Asur terimi Asur halkını tanımlar. Zadok, Asuristan'dan Babilistan'a, Keldani ve Ahamenid zamanlarında göç saptamıştır. Çözümlemesinde adları kanıt olarak kullanıyor. Babilliler Asur Tanrılarına tapmadığına göre, adlarında tanrısal ekler bulunanların Asur olması düşünülebilir. Topu, topu 106 Asur, Yeni Babil ve Ahamenid belgelerinde bulunmaktadır.

Bu belgelerin birkaçında, Asuraya etnik terimi bulunmaktadır. İki tanesi kesinlikle Sippar'daki Ebabbara tapınağındandır. Bu belgelerde, çeşitli kimselere bağlanmış yiyecek maddelerinin kayıtları vardı. Bu belgelerden biri, tapınak köleleri diye adlandırılan 7 adsız Asur'u ve 1 Bibloslu'yu tanımlamaktadır. İkinci belge, 9 adsız Asur'u, 7 tapınak kölesini ve adlarıyla anılan işçileri

içeren, marangozlara bağlanan yiyecek maddelerinin kaydıydı, diye Dandamayev (1997, 42) yazmaktaydı.

Dandamayev ekliyor: "*İ. Ö. 6. yüzyılın sonunda ve 5. yüzyılın başında Persepolis'te yazılmış birçok Elam belgesi, Persepolis sarayında bulunan Asur işçilerini konu ediyor. Onlara bir miktar un ve hububat bağlanmış. Çalışanların sayıyı birkaç düzineden birkaç yüz kişiyeydi. Bunların arasında erkek, kadın ve çocuklar da vardı*" (Dandamayev, 1997, 42).

Ninova'nın düşüşü ve Asur İmparatorluğu'nun çöküşü, 3000 yıllık kökleşmiş Asur uygarlığını silemezdi. Asur sanatının kültürel etkisi Ahamenidler'in yönetiminde yaşadı ve parladı. Parrot'un yazdığına göre, yaşaması bizi şaşırtmamalıydı. Fetih edilmiş bir ırkın fetih edenleri tutsak aldığı, tarihte ilk kere görülmüyor (Parrot, 1961, 182).

Bu arada Zadok, P. Jenson'dan alıntı yaparak, bildirisindeki, inandıkları tanrının da adını adlarına ekleyenler, Asuristan ülkesinde yaşayanlar ve özel olarak Assurdakiler olmuş oluyor. Bu da onların Assur tanrısına *İ. S.* 3. yüzyıla kadar tapındıklarını gösterir (Zadok, 1984, 2).

Oxford Üniversitesi'nde Mısır bilimi okutmanı olan F.Ll. Griffith, Fransız Ulusal Kütüphanesi, Bibliotheque Nationale'de bulunan *Demotic Chronicle* adlı bir papirüsü yazmaktadır. Bu papirüs Mısır'daki Yunan yönetimini başlangıcından anlatmaya başlıyor. Bu papirüste ilgi çekici bir paragraf var. Pers Kralı Qawad I'in tapınaklara karşı tutumu.

"19 ... yıla ... Mısır'da ... ilgilendikleri Tanrısal bağışlar ... Mısır'ın adeti .... bunun bir kopyasını Asur yazısıyla yazdılar" (Griffith, 1909, 26) Metin parça parça olduğu halde bizim işimize yaradığı için önemlidir çünkü Asur'dan sözediyor.

Başka bir konu da, Medler ve Babilliler'le çarpışan Asur ordusu tamamen yok edilmemişti. Eski Yakındoğu'nun tarihçisi, A-

merikalı James Henry Breasted'e göre Asur ordusunun geri kalanı batıya doğru Harran'a kaçınayı başarmış ve daha sonra 605 yılında Mısırlılar'la birleşip, Babilistan'daki Keldani krallara karşı, Fırat üzerinde Karkamış'ta çarpışmıştır (Breasted, 1938, 175-176).

Başkaları da Asur kralının Harran'a kaçtığına tanıklık ediyorlar. E. Raymond Capt'ın yazdığına göre, "*Ninova düştüğünde, Asur kralı Sin-Şar-işkun kayboldu. Ve Harran'da (kuzeybatı Mezopotamya'da) Asur-uballit Asur kralı ilan edildi. 16. yılda (İ. Ö. 610) Ninova'yı yıkmak için güçlerini birleştiren Babilliler ve Medler, ordularını tekrar birleştirip, Harran'a saldırdılar. Burası Asuristan'ın yeni başkentiydi ve Ninova'dan kaçan Asur savaşçıla-*

8. Irak'ın Kuzeyindeki Ba'shiqa köyünden bir Katolik Asurlu kadın. Boynunu parlak boncuklarve altın zincirler sarıyor (1950 li yıllarda). National Geographic Magazine'inarşivinden.

rın elindeydi. Yeni başkent saldıranların eline geçti ama kralla birlikte, Asur ordusunun çoğunluğu, Fırat[5] üzerinden kaçtı" (Capt, 1985, 84).

Asur İmparatorluğu çöktükten sonra Harran'a kaçan Asurlar ritüellerine ve dinsel uygulamarına devam ettiler. Edward Bacon'un *Digging for History: Archeological Discoveries Throughout the World* (New York, 1960) (Tarihi kazımak: Bütün Dünyadaki Arkeolojik Buluşlar, s. 170 de), Harran'da, Sin tapınağının içinde Hıristiyanlığın zamanındaki 8. yüzyıla kadar, üç adet anıtın bulunduğu yazılıdır. Bu anıtlarda, ucunda halka olan bir asayı elinde tutan ve öteki elini de Sin, Şamaş ve İştar tanrılarının simgelerine uzatmış, eski giyimde bir insanın resmi vardı. Bir anıttaki çivi yazısı yeni bir Asur kralları listesi ve Nabunid'in anasının cenazesinin ayrıntılarını veriyordu. Öteki iki anıt, Nabunid'in Harran'da Sin tapınağını tekrar inşa etme girişimleri ile buna karşı çıkan Marduk rahiplerini yazmaktadır. Daha sonraları E.B. Soane'in *From Mesopotamia and Kurdistan in Diguise* (Saklı Mezopotamya ve Kürdistan'dan, Londra 1912, s. 101) alıntı yapan Warda, Yezidiler'in güneşe taptıklarını, ona eski Asur tanrıları olan Şamaş, Sin, Tammuz yerine Şeyh Şamaş, Şeyh Sin ve Melik Tavus dediklerini yazdı. Harran'daki din yavaşça gelişti. Orada Asur, Hıristiyan ve Müslüman inançları karıştı. Bugün bunlar Sabi ve Yezidi[6] olarak biliniyor.

İmparatorluk sona erdikten sonra Asuristan'da bağımsız krallıkların oluşması ve Asuriler'in dininin sürmesi, onların devamını kanıtlar. Gröningen Üniversitesi'nde Sami Diller ve Kültürler profesörü olan Hans Drijvers ve Manchester Üniversitesi'nde Samibilimler hocası John Healey'e göre, Harran'ın yakınında, doğusundaki Sumatra'da, kabartma bir asker heykeli bulunmuş olup, Urfa müzesine konmuştur. Üzerindeki yazılar Süryanice olup, *İ. S.* 2. yüzyıl ortaları diye tahmin edilmektedir. Yazıtın çevirisi

şöyledir:

"Şamaş-yahb'ın oğlu Lişamaş'ın resmini, kardeşi Barnay onun için yaptı. Kim onu tahrip ederse, Sin yargılıyacaktır." Yazarların dediğine göre Lişamaş tanrı Şamaş'a bağlı demektir. Şamaş-yahb Hatra'da oluyor ve erken Süryanice.[7] (*Drijvers and Healey*, 1999, 153)

Chapel Hill'deki, North Carolina Üniversitesi'nde, *Tevrat* ve İncil Edebiyatı Profesörü olan John Van Setters'e göre, Harran'da, Asuriler'in devam etmesi olağandışı değildir. Harran'ın Asuristan'la uzun ve canlı bir bağlantısı vardı. Aynı zamanda Asuristan Krallığı'nın başkentlerinden biriydi. Gerçekten de Parpola'ya göre, Issar-Şumu-ereş, İ. Ö. 672-669 yıllarında Kral Esarhaddon'a yazdığı bir mektupta, bazı kraliyet heykellerinin Harran'a konacağını yazmaktadır. Yazıcı, onların nerelere konacağını krala sormakta ve büyük heykellerin Ay Tanrısının sağına soluna konmasını tavsiye etmektedir. Kral oğullarının heykellerini ise tanrının önüne ve arkasına konmasını, bu biçimde, kralın orayı yönettiğini, olumlu olarak göstereceğini yazmaktadır (Parpola, 1993, 12).

1000 yıl sonra, bu Harranlı Asurlar, Hıristiyanlığın 9. yüzyılında, Halife Memun'la karşılaştılar. Princeton ve Columbia Üniversiteleri'nde ve Union Theological Seminary'de eğitim görmüş olan ve 35 yıldır Beyrut ve Kahire Üniversiteleri'nde hocalık yapan, Bayard Dodge'un yazdığına göre, Halife Memun ülkesini dolaşırken, kendilerine "Harraniye" diyen bir halkla karşılaşır. Onlar kısa entari giyiyor ve uzun saç bırakıyorlarmış. Halife inançlarını sorduğu vakit, yani Hıristiyan, Yahudi veya Mecusi olup, olmadıklarını sorduğunda, hepsine "Hayır" demişler. İstekleri, cizye vererek rahat bırakılmakmış. Halife onların putatapar olduklarını anlamış ve onlara, Allah'ın, Kuran'da saydığı, Müslüman'dan başka dinler, cizyeye layık olabilir, demiş. Buna dayanarak, Halife, puta tapmalarından vazgeçerek Müslüman olmala-

rını veya Allah'ın dediği inançlara (Yahudi ve Hıristiyan) geçmelerini, tersi taktirde onların hepsini kötülük yapmaktan öldüreceğini söylemiş. Harraniyeler'in çoğu Hıristiyan olmuş, saçlarını kesmişler ve kuşak takma izni almışlar (Dodge, 1970, 752). Bence bu Harraniyeler, geride kalan Asurlar'dı. Asur İmparatorluğu'ndan sonra Harran halkının Asur olduğunu biliyoruz. Prof. Stephen Kaufman'a göre Urhay'ın dili olan Süryanice, Aram tarihinin başından beri gelen ve Harran bölgesine kadar uzanan, uzun süren bir Aram geleneğinin mirasçısıydı. İ. Ö. 9. yüzyılın başında Balih bölgesi bir Asur vilayet merkeziydi. Gerçekten de Harran, Asur İmparatorluğu'nun son kalesiydi (Kaufman, 1974, 165). Aram dili, hem Asur'un, hem de Babil'in düşüşünden sonra yaşamaya devam etti. Durham Üniversitesi'nde, Coğrafya Profesörü olan ve Aberdeen Üniversitesi'nde de ders veren W.B. Fisher'in yazdığına göre, Ninova'nın düşüşünden 73 yıl sonra Ahamenid Persleri, yani Medler, bütün Mezopotamya'yı kontrol ediyorlardı. İ. Ö. 539'da Keyhüsrev, Babilistan'a, hiçbir direnmeyle karşılaşmadan girdi. Bir Pers ünitesi altında Mezopotamya'nın toprağı gelişti. Pers İmparatorluğu'nun resmi dili Aramca oldu (Fisher, 1957, 128). Ninova'ya, Babililer'le, Medler'in saldırısı, halkı yok eden tek taraflı bir çarpışma değildi. Amelie Kuhrt'a göre "İ. Ö. 612'de Babil ve Med güçleri Kuzey Babilistan'da buluşup, Ninova'ya birlikte yürüdüler. Tapınaklar ve saraylar talan edildi. Yakında yapılan kazılar, kentlerini savunurken ölen Asur askerlerini ortaya çıkarmıştır (Stronach, 1989; Stronach and Lumsden 1992). Sin-Şar-işkun, Nabupalasar'ın yaşamını koruması için aramış olabilir ama onun sonunu bilmiyoruz ve kendisinden bir daha haber alınamadı (Kuhrt, 1998, 545).

Daha sonra Kuhrt, yazıyor: "Not etmeliyiz ki, bağlaşıklarından ve uyruklarından, Asurlar'a çok destek geldi. Nabupalasar'ın bir kurtarıcı olarak karşılandığına dair bir bilgi yok. Yine halkın Asur boyunduruğunu atmak için isyan ettiğine dair bir bilgi yok.

Kanıtlar ters yöne işaret ediyor. Fırat boyundaki devletlerde hep ayaklanma vardı. Belki de Babil'in içinde, Uruk'da İ. Ö. 613'te bir ayaklanma oldu (Zawadski, 1998). Babillilere kesinlikle yardım edenler Medler'di. İmparatorluğun çöküşünde İskitler'in oynadığı rol belirsizdir (Zawadski, 1988; Kuhrt, 1998, 545, 546).

Başka tarihsel bilgilere göre, belirli kent merkezleri ve büyük kentler yok edildiğinde, onların üzerine yeni yerleşimler oluyor, kentler yapılıyor ve yaşam her günkü gibi sürüyor. Yazanların, Asur ve Babilliler'ce zorunlu göç ettirilen İsrailliler'den olmasından dolayı Tevrat'taki Asurlar'a karşı genel duyguya rağmen, bazı Asur birliklerinin dağlara veya başka bölgelere kaçtıklarını, kanıtlıyor (Nahum 3:18)[8] okuyoruz, Ey Asuristan kralı; arkadaşların uyuyor, bağlaşıkların seni terk etti. Ahalin dağlarda dağıldı ve onları toplayacak kimse yok.

Burada konu Nahum'un dedikleri değil ama İbrani *Tevrat*'ının düştüğü çelişkilerdir (İşaya 5:27)[9] de okuruz "Aralarından kimse yorgun olmayacak ve tökezlemeyecektir. Hiçbiri uyuklamayacak veya uyumayacaktır. Bellerindeki kuşak çözülmeyecek, ayakkabılarının bağları kopmayacaktır. Nahum ve İşaya'nın Asuriler'in durumunu anlatan karışık yorumlarına karşın, yine de çok önemlidirler. Birçok kişi Tevrat'tan daha iyi bir referans olamayacağını iddia ediyorlar. Tevrat'ta, Nahum'un dediği gibi Asur ordusunun yok edilmediği dağlara kaçtığı kanıtlanıyor. Asurlar Krallıklarını kaybettiklerinde, kendilerine küçük krallıklar kurdular. Urhay'da[10] böyle bir krallık vardı. Bir Asur yazarı Zaia N. Kanon'a göre, o vakitler Urhay'ın adı Osrohone imiş. Orasını 29 kral yönetmiş. Ondördünün takma adı Abgar ve onbeşininki de Ma'no imiş. Ermeniler'in Urhay'a, eski Asur demeye gelen *Asor-hones* demesi ilgi çekicidir. Daha ilk günden Ermeniler Asuristan ülkesine *Asorika* ve halkına da Asori demişlerdir. Daha sonraları Yunanlılar, Syria ve Assyria'yı birbirinden ayırmak için Suriye'yi

kurunca, Ermeniler Asuristan için yeni bir terimle geldiler, ona *Asoristan*[11] dediler.

Asuriler'in en yakın komşusu olan Ermeniler, bu *Asori* biçimini sakladılar. Bu terim *Assur*'dan bir insanı anlatmaktadır. İ. Ö. 7. yüzyılın başında Ermenistan Med İmparatorluğu'nun bir bölgesi oldu. O zamandan beri Pers uygarlık ve kültürünün etkisi altında kaldı (Godel, 1975, 63). Godel'in yazdığına göre, Partlar'ın döneminde, Part şivesi, Hükümet, sosyal düzen, hukuk ve din terimleri hem de günlük yaşama ait sözler uydurdu. Part etkisi yalnız söz uydurmakla kalmadı aynı zamanda şekil bilimini de etkiledi (Godel, 1975, 63). Part döneminde Aramca iyice yayılmış olduğundan, Ermeniler kendi Hükümetleri zamanında bile, bozuk bir Aram dili konuşuyorlardı (*İ. S.* 66-387). Bununla birlikte gerçek etki, Süryanice dili konuşup, İsa'nın söylediklerini öğreten misyonerlerle geldi. Hıristiyanlığın bu ilk döneminde, daha fosilleşmiş öğreti ve kilise hiyerarşisi yoktu. Bu nedenle Ermeniler, Yunanca'yı kullandıkları gibi Süryanice dilini ve alfabesini kullanıyorlardı. 5. yüzyılın başlarında, kendi alfabelerini icat ettiler. Ermeni dilinin fonetik alfabesi var. - İtalyanlar'ın Roma alfabesine olduğu gibi - her harf söyleniyor. Roma alfabesini İngilizler'in kullanışı gibi değil ve Süryanice gibi de değil. Bütün bunlar Ermeniler'in Asur dilinin bozulmamış biçimini nasıl koruduklarını anlatır. Assuraya'yı eşdeğer Asori ile korumuşlardır, oysaki Süryanice dili konuşan Asurlar Suraya (Assuraya) biçimini geliştirdiler.

Asur yazarı, İşa'ya David d Bet-Zayya'nın yazdığına göre, Ninova'nın düşüşünden sonra Asur yaylası yabancı ulusların yönetimine geçti ama dağdakiler Asurluğu korudular. Urhay kentinde Athuriya adı altında, İ. Ö. 139 yılında başka bir Asur krallığı kuruldu. Partlar ona Asraoeya, Persler ise *Asoristan* dediler. Bu krallık Athur'un kuzey taraflarını almıştı ve *İ. S.* 243 yılına kadar

devam etti. Ondan sonra Roma İmparatorluğu'na katıldı (Bet-Zaia, 1963, 889).

1987'de İskoçyalı arkeolog Edgar Peztenburg'a göre, Irak'da yapılan yeni kazıların gösterdiği "dağılma yerine, Asurlar önemli kentlerin yakınında küçük toplumlar kurdular" Reuters'in getirdiği Irak'taki Asur Tël'ler[12] [tepeleri] üzerine yeni kanıtlara göre İmparatorluğun çöküşünden 300 yıl sonra dahi, Ninova çevresindeki yerleşimler sürüyordu. İskoçyalı arkeolog Edgar Peztenburg, su altında kalacak 200 Tël'i, kurtaracak uluslarası takımın bir üyesiymiş. Dediğine göre, Bu yeni buluşlar, Asur tarihinin bu ihmal edilmiş kısmına, yeniden Asurbilimcilerin ilgisini uyandıracaktır.[13] Asurlar İ. Ö. 612'de Ninova'nın yıkılışından sonra, Asurlar toplu kıyıma uğramamıştı. Oxford Üniversitesi'nde İslam tarihi okutmanı Chase Robinson ve Wolfson Kolejinin bir araştırmacısı *İ. Ö.* 612'de olanları yazdı. Bu olaylarda yaşayanlar, Dicle Irmağı'nın batı kıyısına sığındılar. S. Dalley'den alıntı yapan Robinson'a göre, yer tamamen boşalmamıştı ve bir kültür sürüyordu (Robinson, 2000, 27, 67).

Eski tarih okuyan birçokları, askeri fetihten dolayı, bağımlı Asur krallıklarının Yakındoğu'ya dağıldıklarını bilirler. Bundan başka, yabancı ülkelerde Asuriler'in ticari yerleşimleri vardı. Anadolu'daki kazılardan anlaşıldığına göre, en erken ticari yerleşimler Orta Asur devrine aittir. Avustralya İnsanbilimleri Akademisinden Trevor Bryce, bunu kanıtlıyor. Yazdığına göre Asurlar, bu yerleşimleri İ. Ö. 20. yüzyıldan, 18. yüzyıla kadar, kurmuşlardır. Arkeolojik terim olarak Orta Tunç Devri (Bryce, 1998),[14] Bu yerleşim yerleri Asur kaynaklarının yetersiz olmalarından gelişmiştir. Barış zamanlarında Asurlar karum düzeni denen yolla, yetenekli tüccarları yabancı ülkelere yerleşmişlerdir. Bu tüccarlar aile işletmeleri kurmuşlardır. Bu işletmeler aile içinde kalarak kuşaktan kuşağa gelişmişlerdir.

Bu Asur yerleşim yerleri bütün Suriye'ye dağılmıştı. Birçoğu da Asuristan'ın içerisinden Orta Anadolu'ya kadar uzanmıştı. Bu yerleşimler kendi kendilerini yönetiyorlardı. Asur yönetiminin kısıtlamaları çok azdı.[14] Asur tüccarları, kurdukları ticari yerleşim yerlerinde, Tanrı Assur'a ibadethane kurarak, dinsel adetlerini koruyorlardı.[15] Bryce'a göre, Asur metinleri, Asuristan'la Orta Anadolu arasında böyle 21 yerleşim yeri olduğunu yazmaktadır. Bugüne kadar böyle üç yer saptanmış ve arkeologlar, oralardan, daha çözülmemiş 15 bin ticari tablet çıkartmışlardır (Bryce, 1998, 21-22).

Ünlü İngiliz arkeoloğu Seton Lloyd, Mısır'da, Irak'ta ve Türkiye'de geniş kazılar yapmıştır. Ona göre, Mezopotamya krallarının savaşlarının yarı efsane öykülerinin dışında, Anadolu tarihine herhangi bir ışık tutacak en eski metinler, Kapadokya'da, Kayseri civarındaki Kültepe'de çıkan bir sürü çivi yazısı tablettir. Bu tabletler çoğunlukla bir Asur ticaret yerleşim yerinin ticari belgeleridir. Yazıldıkları İ. Ö. 19. yüzyılda, burasının bir kervan yolunun üzerindeki bir yerleşim yeri olduğu anlaşılmaktadır (Lloyd, 1956, 12).

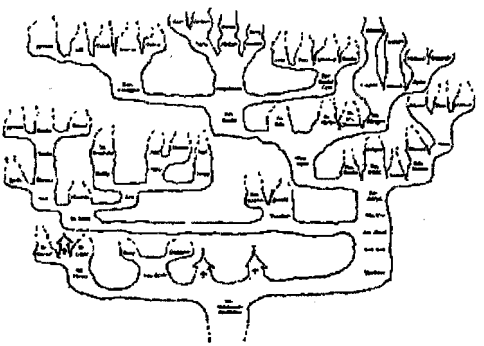
Lloyd'un dediğine göre, 2. binyılın birinci çeyreğinde, tüccarlardan kurulu düzenli bir Asur topluluğu, Kapadokya'nın Kaniş bölgesinde, geçici olarak yaşıyordu (Lloyd, 1956, 112-113). Lloyd'a göre bu tüccarlar, Asuristan devlet ekonomisinin önemli bir bölümüydü. Verimli ticaret eylemlerini gerçekleştirebilmek için, resmi ulaklar, Assur'daki tüccarlarla Kaniş'tekilerin arasında iletişimi sağlıyorlardı (Lloyd, 1956, 117). Daha sonraları Lloyd, bu Asur tüccarların yeni bir yaşama uyduklarını ama Assur'a siyasal bağlılıklarını sürdürdüklerini, (Lloyd, 1956, 124) yazıyordu. Dillerini konuşuyorlardı ve mühürlerinin üzerine işlenmiş dinsel simgelere bağlıydılar. Burada üzerinde duracağımız bu çağın, Anadolu'da bir aydınlanma çağı olduğu, çünkü Asuriler'in bölgeye

yazıyı getirdikleri ve Anadolu'nun yazılı tarihinin bu yerleşimlerle başladığı bilinir.

Buna ek olarak, Asur İmparatorluğu zamanında, başka koşullar altında, Asur yerleşim yerleri kurmuşlardı. Örneğin Senharib-'in oğullarının kaçması,[16] kesinlikle yalnız değildiler. Kendilerine bağımlı kişiler ve hizmetçileri, takip ediyorlardı. André Parrot "Bir gün Senharib, Tanrı Nisrox tapınağında dua ederken, oğulları Adrammelex ve Şarezer onu kılıçla öldürdüler. Sonra Ararat ülkesine kaçtılar"[17] diye yazıyor.

Asurlar Güneydoğu Türkiye'de (Kuzey Mezopotamya) ve Van bölgesinde, zamanın başlangıcından beri yaşadılar. Birinci Dünya Savaşı'nda ve hemen sonrasında, Türk yetkililer, Hakkâri ve Turabdin bölgesindeki Asuriler'in çoğunu köylerini terk etmeye zorladılar. Arkeolojik felsefe Profesörü Bradley Parker'in verdiği bir bildirgede:

"İkinci seferinde Asurbanipal[18] Yukarı Dicle bölgesine saldırdı ve orasını İmparatorluğa kattı. O zaman Tuşhan kentinin, o

Roma döneminde İ.S. 120 civarında Asur Vilayeti No.44

bölgenin askeri ve idari merkezi olmasını seçti. Kentin savunma düzenini güçlendirdi ve bir saray yapılması buyruğunu verdi. Bu andan sonra Tuşhan, Asur İmparatorluk çıkarlarının Güneydoğu Anadolu'daki takibinde, bir merkez olacaktı. Sargon zamanında Tuşhan'dan yazılan mektuplar, Tuşhan'ın, Yukarı Dicle'de en önemli Asur siyasal, ekonomik ve askeri merkezi olduğunu gösterir. Bu mektupların arasında komşu devletlerle müzakereler, gelen ulaklar, Asur yetkililerinden kaçanların sınırdan atılması var. Aynı zamanda Tuşhan'ın, bir askeri merkez olduğunu da gösteriyor. Casuslukta, Asur çıkarlarını korumakta ve Asur genişlemesine yardımda aktif rol oynuyor. Sonuç olarak Tuşhan'ın, Güneydoğu Anadolu'yu sömürmekte, yaşamsal önemi vardı. Tuşhan'dan gelen mektuplarda valiler geniş çapta ekonomik işlerle ilgileniyorlardı. Örneğin kereste kesmek, yerel halktan işçi sağlanması, yün ve taş temin edilmesi gibi. Tuşhan, Şubriya vilayetine bitişiktir. Aynı vakitte Mardin geçidindeki kral yoluna ve kuzeye, Şubriya'dan geçen ve Urartu'ya giden Batman ırmağı koridorundadır.

Andrew Palmer, Hıristiyan Turabdin yaylasındaki manastırlar ve anıtlarla, köylerin ilişkileri üzerine yayın yaptı. Yazdığına göre yaylada 80 manastır varmış. Bu yüzden oraya Tanrının hizmetçilerinin dağı demek olan Turabdin denmiş. Yine dediğine göre yaylanın anıtları çoğunlukla Hıristiyan'dır ama Hıristiyanlık öncesine ait uzun bir tarihi de vardır. "Ashur-nasirpal II Matiate (Midyat) çevresinde köylerin çok olduğunu gördü" diye ekliyor ve aşağıdaki sonuca varıyor.

"Strabo'nun anlattığına göre, diğer adetlerin yanında Masius dağında yaşayanların kızakla kaymak adeti vardı. Ama hiçbir yetkili Hıristiyanlıktan önce orada hangi dine inandıklarını söyleyemiyor. Güneyde Mezopotamya yaylasına bakan kayalık uçurumun Beth-Gawgal olan eski adı, belki de bir Asur Tanrısının mezhebiydi" (Palmer, 1990, 28 - 29).

İsrail'de birçok kazı yapmış olan Nora Benjamin Kubie'nin ek olarak yazdığına göre, Kraliçe Şamiram (Semiramis) Ninova'da yazın sıcaktan bunalınca, Van kentini yazlığı olarak kurmuş. 1827 yılında Van'da bulunan yazılar bu Asur bağlantısını kuruyor. Kubie'nin yazdığına göre "Bu yazılar bazen Urartu denen, Van dilinde yazılmış. Bu yazı az bulunur bir çivi yazısıdır. Urartu Kralları bu yazıyı Asurlar'dan almış ve Van'dan Erzurum'a kadar dağılmış anıtları bu yazıyla yazmıştır. (Kubie, 1964, 267-268) Türk ve Rus Ermenistan'ında yapılan eski ve yeni kazılar, özellikle Van yakınındaki Toprak Kale'de (eski Rusahina) ve Erivan yakınında Karmir Blur'dakiler (eski Teisbaini) Urartu krallığının tarihi ve arkeolojisi üzerine bol bilgi verdi. Ana kentleri taştan veya taş temel üzerine çamur tuğlalardan yapılmıştı. Bu kentler kalın duvarlar ve kocaman kulelerle çevrilmiş olup, orada savaşa karşı yiyecek, yağ, şarap ve silahlar saklanırdı. Urartu sanatkarları metal işlemekte ustaydılar ve büyük bir Asur etkisi gösteren güzel sanat işleri bırakmışlardır.

Bildiğimiz üzere Urmiye'deki Asur tüccarları sürekli at ticareti yaparlardı. 2000 yılında Paris'te toplanan Asurbilimi kongresinde, Profesör Pauline Albenda'nın dediğine göre, eski Yakındoğu'da atlar çok önemliydi. Bu hayvanlar askeri düzenin ayrılmaz bir parçasıydı. Yöneticiler, çok miktarda savaş arabası, daha sonra da süvari gücü toplayacak kadar güçlüydü. Albenda'ya göre İ. Ö. ilk binyıl içerisinde Asuristan en güçlüydü. Fetihle, haraç olarak ve zaman zaman krallara verilen hediye olarak, atlar Asuristan'a, Asuristan'ın kuzey ve doğusundan ve Mısır'a kadar da, batısından ithal ediliyordu. Yeni Asur belgeleri çeşitli at cinslerinin nerelerden getirildiğini yazıyor. Albenda, Asuriler'in Urmiye Gölü bölgesiyle ticaret yaptıklarını söylemeye devam ediyor. Şalmanasar III'ün yönetimi sırasında (İ. Ö. 858-824) Asur tüccarlar at ticareti için oraya yerleşmişlerdi.

Encyclopedia Britannica'yı referans gösteren Amira, Urmiye bölgesindeki Asur varlığı İmparatorluk zamanına dayanır. Amirah'ya göre 1949 Encyclopedia Britannica Asur Kralı Tiglat-Palasar I'in İ. Ö. 1100'de Urmiye kenti içinde olmak üzere, Urmiye yaylasında 80 köy saptadığını yazmaktadır. (Amira, 1983, 6)

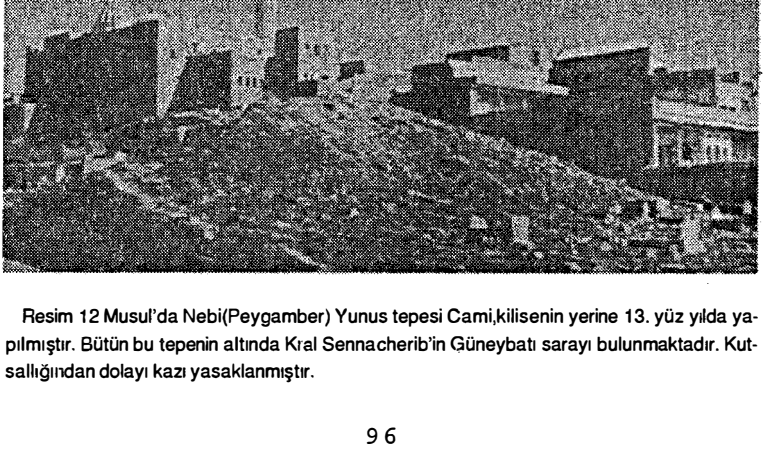
İ. Ö. 334 yılında Büyük İskender, Arbela yakınında Pers kralı Darius'u yenerek İ. Ö. 331 yılında Babil'e girdi. Büyük İskender Babil'de İ. Ö. 11 Haziran 323'te ölmesine rağmen, Helen olan Selefkos hanedanı[19] ve etkisi, bölgenin birçok parçalarında sağlanmıştı. İ. Ö. 139 yılında bir başka Persli hanedan, Part'lar, Selefkoslar'ı yenerek, Mezopotamya'yı özellikle güney kadlarını *İ. S.* 226 yılına kadar yönetti. Tarn'ın yazdığına göre, burası Persler'in yönetimindeyken Asurlar Hıristiyanlığı kabul etti. Bazı Asurlar *İ. S.* 256'ya kadar Asur'a tapındılar. (Tarn, 1985, 597) Tarih yazmanın babası Herodot, Ardaşir'in ordusundaki yer alan ulusları anlatırken:

"Asurlar başlarında sarıdan yapılmış miğferlerle ve kolayca anlatılamayacak bir saç örgüsüyle savaşa girdiler. Mısırlılar gibi kalkanlar, mızraklar ve kamalar taşıyorlardı. Bunlara ek olarak çevresi demirle örülmüş sopalar da taşıyorlardı. Ketenden yelekler giyiyorlardı. Yunanlılar'ın Suriyeli dediği bu insanlara, barbarlar Asur diyorlardı," diye yazıyordu (Rawlinson, 1997, 537).

Herodot (480-420 yılları) bunları İ. Ö. 5. yüzyılın ortasında, yani Asuristan'ın düşmesinden 150 yıl sonra yazıyordu. Bazılarının iddia ettikleri gibi eğer Asurlar tamamen silinmiş olsalardı, bu savaştaki Asuriler'in varlığını nasıl anlatabileceklerdi. Asurlar komşu devletlere geçip orada sürekli oturdular. Örneğin İ. Ö. 160 ve 140 yıllarında Partlar Pers yaylasının tamamını ele geçirdiler. Bu Partlar, Helen kentlerinin gelişmesini desteklediler ve Osrohone ve Adiyabenos gibi bağımlı devletlerin varlıklarını hoş gördüler.

Beate Pongratzleisten'in yazdığına göre: "Başka bir askeri çukur, güney Babil-Elam sınırındaki Der'dir. Bu çukur Mar-İştar'ın Esarhaddon'a yazdığı mektupta açıkça anlatılıyor. Yine bu mektupta Der'deki tapınağın onarımı için bir Asur koruyucu ile bir inşaatçının gönderilmesini istemektedir. Esarhaddon'a başka bir mektupta, Marduk-Şakin-Şumi Akitu için yapılacak bir töreni anlatıyor ve Asur törenlerine benzerliğini işaret etmek için Der kentindeki törenler aynı biçimde yapılıyor diye yazıyordu. (Pongratz-Leisten, 1997, 248)

Ninova'nın İ. Ö. 612'deki ve Babilliler'in İ. Ö. 539'da düşüşünden sonra Asuriler'in yaşamaya devam etmeleri daha da belgelenmiştir. Warburg Enstitüsü'nde kıdemli araştırma görevlisi Profesör Patricia Crone Afrika ve Doğu Öğrenim Okulundan, Ekonomik Tarih Profesörü Michael Cook, İmparatorluklarının çökmesinden dolayı kültürleri çok ziyan görmekle birlikte, Asur-

Resim 12 Musul'da Nebi(Peygamber) Yunus tepesi Cami,kilisenin yerine 13. yüz yılda yapılmıştır. Bütün bu tepenin altında Kral Sennacherib'in Güneybatı sarayı bulunmaktadır. Kutsallığından dolayı kazı yasaklanmıştır.

lar Hıristiyan, Babilliler putatapar olarak, her ikisi de yaşadılar, diye yazmaktadırlar.

"Hıristiyanlıkla putataparlığın arasındaki alışılmışın dışındaki iş bölümü, farklı yabancı yönetiminin bu iki vilayet üzerindeki etkilerinden gerçekleşmişti. Babilin dillere destan zenginliği ve stratejik önemi olmayan Asuristan, Ahamenidler ve Selefkoslar tarafından yalnız bırakılmıştı. Dış dünya tarafından unutulmaya bırakılmış olan Asuristan, geçmişteki şanlı geçmişini sakince hatırlayabilirdi. Sonuçta, bölgenin yeniden Partlar'ın egemenliği altında bulunması gözönüne gelince, kendini tanımlama bir Pers, bir Yunanlı tarafından olmayıp bir Asur tarafından oldu. Asur tapınağı onarıldı ve Asuristan'ın yerine geçen devlet, Adiyabenos krallığı adı altında gerçekleşti.[20] Sasaniler bu krallığa son verdiler ama yerel yöneticileri Persli bürokratlarla değiştirmediler. Ama bu kişiler Şehinşah'a boyun eğen hizmetçiler oldular. Dolayısıyla yerel bir soyluluk yaşadı, diye eklediler. (Crone ve Cook, 1977, 55)

Yine *Crone* ve *Cook*, Partlar'ın döneminde Asuriler'in eski Asur adlarını kullandıklarını, S. Smith'in, Doğu Öğrenimi Okulunda, 1926 yılında verilen Asur Ağacı Üzerine Notlar adlı tebliğine başvurarak, yazmaktadırlar. Encyclopedia Britannica CD 98'e ve Roux'un yazdığı *The Ancient Iraq* kitabının arkasındaki haritaya göre, başkent Adiyabenos'un adı Arba-ilu'ymuş (Arbela çağdaş Erbil). Bu kent yıkımın içinden çıkmış ve Pers İmparatorluğu zamanında Hıristiyanlığın merkezi olmuş. Şimdi Adiyabenos ve başkenti Erbil'in halkı kimdi. Flavius Josephus. 1. yüzyıl Yahudi tarihçisi, bu soruya yanıt verirken hiç kuşku bırakmıyor. Yazdığına göre Adiyabenos'un ahalisi Asurlar'dı. (Whiston, 1999, 543)

20. yüzyılın başlarında Asurlar'la 20 yıl yaşayan yazar ve bilgin, Papaz William A. Wigram'a göre, "İ. Ö. 1000 yıllarında

Asur İmparatorluğu'nun kurucusu olan Tiglat-Palasar'ın günlerinde de, İ. Ö. 400'de Yunanlılar'la birlikte dağlardan aşıp, evlerine gitmeye çalışan Xenophon zamanında da, Asurlar vardılar. (Wigram, 1929, 7)

Sonuç olarak, fethedilen ülkelerdeki halkların yer değiştirmesini desteklemek, Asur devletinin siyasetiydi. Arada bir yer değiştiren halkın yerini Asurlar alıyorlardı ama değişik bir ulus olarak. Bu işlem, bir yere toplanmış halkın gücünü azaltarak, isyanı önlemek için yapılıyordu. Ermenistan'da, Anadolu'da, Harran'da, Adiyabenos'ta, Osrohone'de, Urmiye'de ve Kuzey Mezopotamya'da ve Fırat'ın ötesinde ve birçok başka Asur merkezinde yaşayan Asurlar, başkent Ninova'nın düşmesinden sonra kayıp mı oldular? Yukarıda adı geçen yerlerdeki insanların değişik kültür kaybı ve özümsenme işlemlerine bağlı olduklarını kabul etmek mantıklıdır. Bu süreçler bir gecede olmamıştır. Akadlı Asurluk'tan, Aram dili üzerinden Süryanice'ye geçmek on tane yüzyılda olmuştur. Putataparlıktan Hıristiyanlığa tam dönüş sekiz tane veya daha uzun yüzyılda olmuştur. Bu dönüşmelerde Asurlar başka uluslarla karışmışlardır ve yeni toplumlar oluşturmuşlardır. Buna karşın, çoğunlukla ahali sonunda Suraye veya Suryan olarak çıksa da, Asuristan'ın göbeği, temel olarak Asur kalmıştır.

Asur İmparatorluğu'nun yapısıyla ilgili, teorik ve bilimsel öğretilere ek olarak, çağdaş Irak'daki son arkeolojik kazılar, Asur tarihine olan bilgilerimizi zenginleştirmiştir. Buna ek olarak da, Bugünkü Suriye ve Türkiye'deki buluşlar, ticarette, kültürde, askerlikte Asurlar'la komşu devletler arasındaki ilişkiler üzerine, büyük bir bilgi zenginliği getirmiştir. Alman kazı takımlarının Suriye'de, Rakka'nın 80 km kuzeyinde, Sabi-Abyid'deki çalışmaları bu konuda iyi bir örnektir. Bunun gibi yeni arkeolojik buluşlar ve daha önceki Tël-Barsip ve Tël-Leylan'dakiler, Asur toplumu ve İmparatorluğu'nun yapısına büyüleyici bilgiler katmakta-

dır. Bu buluşlardan anlıyoruz ki, Ninova'nın tek başına Asuristan'ın toplumsal, kültürel, ekonomik merkezi olmadığı ortaya çıkmaktadır. Ninova'nın düşmesinin bir ağırlığı olmakla beraber, bazılarının gösterdiği kadar bir felaket olmamıştır.

Sonuç

Genel düşünceye aykırı olarak, Asur başkenti Ninova'nın düşmesi, Asur halkının toptan yok olması demek değildi. Bu safça düşünceye tarihsel belgeler ve arkeolojik buluşlar karşı çıkıyor. Bir imparatorluğun başkentinin düşmesi ile, bu imparatorluk halkının yok olduğunu düşünmek, gerçekçi değildir. Bütün Asurlar asker değillerdi ki, düşmanları tutsak almamaya söz versin. Asur ordusundan sayısı saptanamayan asker Ninova savaşından kaçmıştır. Aynı olay Harran'da da olmuştur. Halkın çoğunluğu zaten asker değildi. Kadınlarla çocuklar da vardı. Bunların hepsinin toplu kıyıma uğradığına dair kayıt yok. Bunlara ek olarak birçok Asur başka kentlerde yaşıyordu ve oraları Medler'e teslim olmuş olabilir.

Ninova'nın yıkımına ait Tevrat'ın abartılmış öykülerini ve bazı tarihçilerin yazdıklarını, özellikle topraktan bugün bile bozulmamış eşyalar çıkarken, kabul etmek gerçekçi değildir. Buna ek olarak, İmparatorluğun çöküşünden sonra, Ninova ve başka kentlerde insanların yaşama devam ettiğini kazılar göstermektedir. Eğer Asurlar İsrail'in kayıp aşiretleriyse, küçük köylerdeki karşıtlığı kim anlatabilir. Kuzey Irak'ta Zaho'daki oturanların bazıları kendilerine Yahudi derken, başkalarının da Asur demelerini kim nasıl açıklayabilir. Küçük bir köyün bir kadının özümseıımesinde, diğer bölümünün özümsenmemesinde mantık var mı? İran'da, Urmiye'deki Yahudiler gururla kendilerini açıklarken, komşuları nasıl Asur oluyor.

Notlar

1. Birçok tarihçi, Yezidiler'le, Mandiler'in eski Asuriler'in ve Babilliler'in ardılları olduğunu kabul ediyor. Bkz. örneğin "Assyrian Sects" (Asur Toplulukları) yazısını *Harpers New Monthly Magazine*'de, C. 1. (New York, Harper & Brothers 1850)

2. Mennonitler- Menno Simonsz'un Hıristiyanlık reformlarına bağlananlar. Eskiden özellikle Hollanda'da bulunan Mennonitlere, eski Rus Mennonitleri'nin göçü sonucu, günümüzde ABD'de, Kanada'da ve Güney Amerika'da rastlanır. Almanya'da, İsviçre'de ve Fransa'da da önemli yuvaları vardır. [Editör]

3. Harran Kuzeybatı Mezopotamya'da bir kenttir. Bugün Diyarbakır'ın güneybatısında, Suriye sınırının çok yakınında kalıyor.

4. Daha fazla bilgi için: Zadok, Weissbach, Berger ve Eilers'e başvurarak aşağıdakini doğruluyor.

"Keyhüsrev silindirik yazıtında, halkını ve putlarını geri getirdiği Dicle üzerindeki kentleri ve bölgeleri yazarken, Assur'dan ve belki onarılmış Ninova'dan da sözediyor." Zadok'un, *Assyrians in Chaldean and Achaemenian Babylonia* (Keldani ve Ahamenid Babilistan'da Asurlar) Assur: *Monographic Journals of the Near East* Vol. 4, ed. Giorgio Buccelatti (1984) 3:13 note 6, dergide yayınlandı.

Bkz. Aziz Barkho'nun, *The Assyrians* (Arapça), (Asurlar), (Stockholm, 1985) Aziz, Kral Keyhüsrev II'nin belgelerine başvuruyor. Bu belgelerde,

Asur İmparatorluğu çöktükten sonra, Asur tutsakların evlerine 66 yıl geçtikten sonra döndüklerini işaretliyor. Aziz'in yazdığına göre, Pers Kralı Darius, kendisine başkaldıran ve idam edilen bir Asur liderinden ve Pers kenti Susa'da, bir kale inşa etmesi için, Lübnan dağlarından kereste getiren Asur işçilerden sözediyor. Başka bir belge Keyhüsrev'in oğlu olan kral Qawad'a Asuriler'in vergi ödediklerini yazıyor. İngiliz tarihçi ve arkeolog S. Lloyd'un, *The Truth about Mesopotamia, Palestine and Syria* (Mezopotamya, Filistin ve Suriye üzerine Gerçekler) kitabında Dicle'nin karşı kıyısında, Asuriler'in Mespila adlı bir kent kurduklarını yazıyor.

5. Bkz. Konstantin Matiyef'in *The Assyrian Question in the Modern Era* (Modern Çağda Asur Ulusal Sorunu), (Arapça, Şam, 1989), s. 19. Profesör Matiyef, Moskova Üniversitesi'nin, tarih bölümünün eski başkan yardımcısı ve daha sonra İngiltere, Asur Sığınmacıları Yardım Kurumu başkanı olarak, Mnaşti Amira adında başka bir Asur yazara başvuruyor. Amira'ya göre, Asur İmparatorluğu başkenti Ninova'da, Asur ordusunun bir kısmı çevirmeyi yararak, birçok sağlamlaştırılmış yerleri olan Asur'un [Asuristan'ın] kuzey dağlarına kaçmışlar.

6. Ağustos 2002'de Mr. Warda'nın e-mail'le verdiği bilgi.

7. Bkz. Zadok, kendisi Asur geleneklerinin Partlar'ın egemenliğinin sonuna kadar Assur ve Hatra'da sürdüğünü doğruluyor. Bunu "*Assyrians in Chaldean and Achaemenian Babylonia*" (Keldani ve Ahamenid Babilistan'ında Asurlar) adlı bildirisinde yapıyor. *Assur: Monographic Journals of the Near East, Vol. 4*, ed. Giorgio Buccellati (1984) 3, 12 dergisi.

8. Nahum'un yaşadığı zaman tam saptanmış değil. Kimisi İ. Ö. 7. yüzyılda, başkaları İ. Ö. 8. yüzyılda yaşadı diyor.

9. İşaya belki İ. Ö. 9. yüzyılın sonlarında veya 8. yüzyılın ortalarında kehanette bulundu.

10. Urhay, eski Asur kenti şimdiki Urfa kentidir.

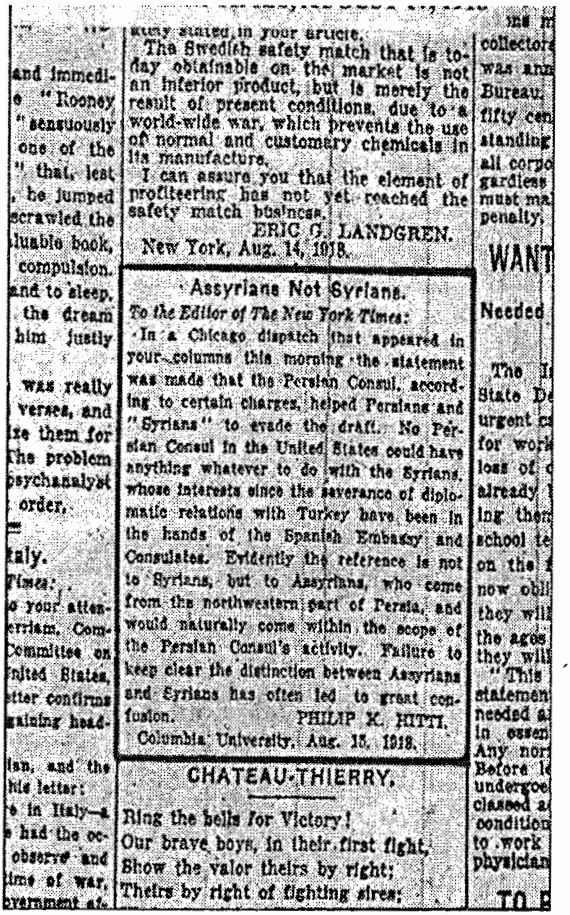
11. Ermeni Vita'ya göre, Piskopos Marutha, Roma ve Pers imparatorluklarında, Asoristan içinde olmak üzere, bütün azizlerden kalan kutsal emanetleri toplamaya çıkmış. Asoristan'ın yeri orta-kuzey Suriye, Mezopotamya diye geçiyor. Elizabeth Key Fowden'in *The Barbarian Plain: Saint Sargis Between Rome and Iran* (Barbar Yaylası: Aziz Sargis Roma ve İran Arasın-

da) (University of California Press 1999) 55, kitabına bkz.

12. Tël Arapça tepe demektir.

13. "Assyria is Older than Archaeologists Estimated" (Asuristan tahmin edilenden daha yaşlıdır) Nabu Quarterly, 1997, Vol 3, issue1 p. 13 dergisine bkz.

14. Jan Gerrit Dercksen, doktora tezi için yaptığı araştırmada, Anadolu'daki Asur tiiccarları ticaretlerini güvenli bir ortamda yürütüyorlarmış.

many stated in your article.

The Swedish safety match that is today obtainable on the market is not an inferior product, but is merely the result of present conditions, due to a world-wide war, which prevents the use of normal and customary chemicals in its manufacture.

I can assure you that the element of profiteering has not yet reached the safety match business.

ERIC G. LANDGREN.

New York, Aug. 14, 1918.

Assyrians Not Syrians.

To the Editor of The New York Times:

In a Chicago dispatch that appeared in your columns this morning the statement was made that the Persian Consul, according to certain charges, helped Persians and "Syrians" to evade the draft. No Persian Consul in the United States could have anything whatever to do with the Syrians, whose interests since the severance of diplomatic relations with Turkey have been in the hands of the Spanish Embassy and Consulates. Evidently the reference is not to Syrians, but to Assyrians, who come from the northwestern part of Persia, and would naturally come within the scope of the Persian Consul's activity. Failure to keep clear the distinction between Assyrians and Syrians has often led to great confusion.

PHILIP K. HITTI.

Columbia University, Aug. 15, 1918.

CHATEAU-THIERRY.

Ring the bells for Victory!
Our brave boys, in their first fight,
Show the valor theirs by right;
Theirs by right of fighting sires;

Resim 13 The New York Times gazetesinde Asurilerle ilgili haber, Ağustos 17, 1918

Ama bu Asurlar, Asuristan'daki merkezi hükümetin tüzüğüne uymak zorunluluğundaymışlar. Asur olmayana altın satamıyorlarmış. Buna uymayanın cezası ölümmüş. Jan Gerrit Dercksen, *The old Assyrian Copper Trade in Anatolia*, (Anadolu'da eski bakır ticareti) (Leiden, Nederlands Instituut voor het Nabje Oosten, 1996) 162

15. Bkz. K.R. Veenhof, *Aspects of old Assyrian Trade and its Terminology* (Eski Asur Ticaretinin özellikleri ve terimleri) (Leiden 1972), 370-372; M.T. Larsen, *The Old Assyrian City-State and its Colonies* (Eski Asur kent devleti ve sömürgeleri) (Copenhagen,1976), 261-262

16. Senharib (Sin-Ahthi-Riba)'nın anlamı Tanrı Sin kardeşinin ölümünün yerini doldurmuştur, demektir.

17. André Parrot, *Nineveh and the Old Testament* (Ninova ve Tevrat), p. 63

18. Ashurnasirpal (Asur-Nasir-palı) kendinden sonra geleceği koruyan Asur demektir.

19. General Selefkos'un ardılları olarak, bu döneme *Helen Selefkosları Hanedanlığı* denir.

20. Adiyabenos Kuzey Irak'ta çağdaş Erbil'dir. Eski Asur dilinde Arbela veya Arba'ilu. Anlamı dört tanrının kenti demektir.

4

İlk Hıristiyanlıkta Asur'un Sürekliliği

Mezopotamya'yı Partlar *İ. Ö.* 139'dan *İ. S.* 226'ya kadar yönettiler. Crone ve Cook'a göre bu süre içerisinde kimliklerini korumalarının nedeni Partlar'ın siyasi ayrıcalıklara karşılık dinsel özgürlük tanımalarıdır. Crone ve Cook'un iddiasına göre, "*Batının taşra halkı gibi, Asurlar da soyağaçlarına düşkündüler. Yalnız onlardan aykırı olarak, sapkınlık yapamazlardı. Bir Zerdüşt, kavramsal olarak, hâlâ bir Pers'ti. Persler'in karşısındaki Asuriler'in, değişik bir dinleri olmalıydı. Diğer taraftan bir Ortodoks Hıristiyan hâlâ bir Yunanlı'ydı. O vakit Yunanlılar'ın karşısında da bir putataparlık yeterliydi. Sonuç olarak Yahudilik üzerinden bir geçişten sonra, Asurlar Hıristiyan olup, sapıklıklarını Nesturilikte buldular.*" (Crone and Cook, 1977, 56)

J.P. Asmussen'e göre Partlar'ın gelişiyle Pers'te Hıristiyanlık gelişti ve yayıldı. (Fathullah, 1998, 18) O halde neden Zerdüşt dini Pers İmparatorluğunda hakim dinken, Asuriler'in üzerinde bir etki yapmadı. Bazılarının iddiasına göre, Asur düşüncesine derin olarak yerleşmiş olan uluslararası Tanrı Asur, Asurlar'ı Zerdüşt

dininden korumuştur. Eğer bu iş öyle olmuşsa, o halde neden Asuriler'in Hıristiyanlığı kabul etmelerini önleyememiştir? Anlaşılmalıdır ki Asur dini hiçbir vakit terk edilmemişti. Bugün Asur ve İştar'ın nasıl dönüşüm yaparak Hıristiyan inancının bir parçası olduğunu anlamak kolaydır.[1]

Asurlar, Filistin dışında Hıristiyan olan ilk ulustu. Asurlar Hıristiyanlığa dönüşünce, ulusçuluktan fazla dinsellik ve ruhsallıkla ilgilendiler. Kilise, İsa'nın gelini olarak tanımlandı ve açıklandı. Asuriler'in zaman içerisinde kendilerini kiliseye adamaları, ikisi arasında güçlü bir bağlantı oluşturdu. Bu bağlantı, herhangi bir ulusçu görüşün oluşmasına olanak vermezdi. Hıristiyanlık, Asur düşüncesinde derinden derine kök salınca, Kilise yaşamın kaynağı oldu. Sonuçta da uluslararası kilise kavramının temelini attı.

Asurlar Asya kıtasını ve orada yaşayan 40 ila 80 milyon kişiyi Kiliseye bağlamakta aygıt oldular. Atalarının ulusal güçlerini Assuraya (Asuraya) adından ve Hıristiyanlıktan sonra da ruhsal güçlerini Suryaya adından aldıklarını, Asuriler'in söylemeleri doğaldır.

Son 1700 yıldır Asurlar birkaç felaket dönemi geçirmişlerdir. Önce, Sasaniler'in Zerdüşt dininden, sonra da Arap saldırganlığından gerilemişlerdir. Sasaniler'in dini olan Zerdüşt dini yüzünden, Asuriler'in Mezopotamya'da fazlasıyla zulüm görmelerinin nedeni, İmparator Konstantin'in Hıristiyanlığı Roma'nın resmi dini ilan etmesiydi. Bu dönemlerin birçoğunda zulüm şiddetliydi ve Asurlar yazılı belgelerini ve elyazmalarını kaybettiler. Bundan dolayı Asurlar ilk tarihlerini, geleneksel yol olan ilk el bilgiden ve verilerden kurgulayamıyorlar.

Bir adım geri gidip, Asuristan'da Hıristiyanlığın yerleşmesine bakalım. İlk belgeler Filistin dışındaki Hıristiyanlık merkezlerini Antakya, Osrohone, (Urhay) ve Adiyabenos (Erbil) olarak gösteriyor. Son ikisi Asur merkezleriydi.

Havari Adday ve Abgar Efsanesi

Doğu Kilisesi'ne göre Adiyabenos'taki misyonerlik çalışması, yetmişten biri olan Adday'a yükleniliyor. Kuzey Mezopotamya'daki küçük Urhay krallığının ilk misyoneri, kesinlikle Adday, idi. Kilise belgelerine göre, Adiyabenos'taki ilk piskoposu onaylayan Adday'ydı. Başka kilise belgelerine göre Adiyabenos'taki ilk misyonerler Adday'ın öğrencileri Aggay ve Mari'ydi. *Princeton Theological Seminary*'deki Profesör Hugh Moffett'e göre: "Bir öykü (Havarilerin Süryanice öğretisi) Adday'ın ardılı Aggay'den, bir başkası da (*Aziz Mari'nin İşleri*) Mari adındaki bir misyonerden sözediyor. 6. yüzyıldan gelen bir geleneğe göre Adday'ın kendisi, Adiyabenos'un ilk piskoposu Pkida'yı[2] 104 yılında onaylamıştır. Adiyabenos Kilisesi'nin tarihi (buna aynı zamanda *Erbil Vakayinamesi* deniyor) 104 yılından 511 yılına kadar 20 tane piskoposun, özgeçmişli kısa öyküsünü, tartışmalı bir piskoposlar sırası olarak veriyor. Birincisi olan Pkida, Zerdüşt dinindeki bir efendinin kölesi olarak dünyaya gelmiş ama Urhay'daki misyoner Adday'ın, bir genç kızı mezarına giderken dirilttiğini görünce, Hıristiyanlığa dönmüş. Bu Vakayiname daha önceki geleneksel Havariler Aggay ve Mari'yi kısa devre yapıp, kilise düzenlemesini Adday ve Urhay'a götürüyor. (Moffett, 1998, 70-71)

Başka yerde de Moffett, Havari Tuma'nın, Adday'ı Urhay'a gönderdiğini yazıyor. 3. yüzyılda ortaya çıkan, doğruluğu kanıtlanmamış, *Acts of Thomas*'a (Aziz Tuma'nın İşleri) bunun için başvuruyor. Segal, Adday'ın Kral Abgar'ı oğlu Ma'no'yu, annesini ve karısını nasıl inandırdığını tanımlıyor. Yine Harran'dan, Adiyabenos'tan onu dinlemeye gelen halka, Adday'ın Urhay'da anlattıklarını yazıyor: "Doğunun halkı, tüccar kılığında, Roma bölgesine Adday'ın yaptığı simgeleri görmek için gidiyordu. Onun öğrencileri olanlar, ruhbanlık aşamasını elinden alıyorlardı. Ken-

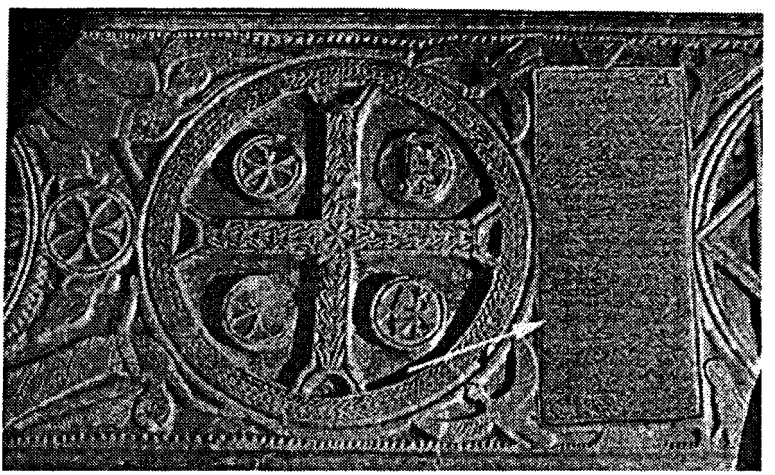
di ülkeleri olan Asuristan'da, ateşe tapan ve suya tapınanların korkusundan, gizli dua evleri kuruyorlardı. Asuriler'in Kralı Norsex, Abgar'dan, Adday'ın yaptıklarını öğrendi ve çok şaşırdı[3] (Segal, 2001, 79).

Bununla birlikte bu kilise, birleşmiş bir kilise olmadı. Hitti'nin yazdığına göre, 6. yüzyılın sonunda Suriye kilisesi, yani Suryani veya Suryaya birkaç topluluğa ayrılmıştı. Doğu Kilisesi olarak da bilinen, Doğu Süryani Kilisesi, 2. yüzyılın sonuna doğru kurulmuştu. Hitti'nin eklediğine göre, 2. yüzyılın sonunda kurulan bu birleşme, öğretisinin, litürjisininin, kendini adamasının ve geleneğinin, Urhay Kralı Abgar'dan beri, kesintisiz geldiğini iddia etmekteydi. Kral Abgar, İsa'ya kendinde tedavi edilemeyen bir hastalığın olduğunu yazmış, O da göğe çıktıktan sonra, öğrencilerinden birini göndereceğine söz vermişti. (Hitti, 1951, 517)

Adiyabenos'lu Kraliçe Helena

Başka öyküler de, Adiyabenos'taki Hıristiyanlığın yayılmasını Yahudi Hıristiyan misyonuna bağlıyorlar. Flavius Josephus (A.D. 37-.100 civarı) bize Asur Kraliçesi Adiyabenos'lu Helena'nın ve oğlu Izates'in *İ. S.* 30'da Yahudiliği kabul ettiğini yazıyor. Bu tarihçi, bize *İ. S.* 46 yılında nasıl Kudüs'e yolculuk ettiğini ve orada açlık çeken Yahudiler'i kurtarmak için, İskenderiye'ye büyük miktarda hububat almak üzere adamlar gönderdiğini, başkalarını da Kıbrıs'a bir gemi yükü kuru incir almaları için gönderdiğini, sonra da bunları açlık çeken Yahudiler'e dağıttığını eklemektedir. Bu öyküler Kudüs'teki tapınağı nasıl zenginleştirdiğini de anlatmaktadır. Kraliçe Helena kutsanmak için arkasında çok güzel anılar bıraktı. Oğlu İzates bu arada Kudüs'teki yetkililere büyük miktarda para yolladı. Bu nedenle, O ve oğlu, öldükten sonra Kudüs'ün kuzey kapısındaki Krallar Mezarlığı'nda yan yana gömülerek onurlandırıldılar ve bugüne kadar mezarları ziyaret edildi.

Bu bağlantı Adiyabenos'lu Yahudiler'le, Kudüs'tekiler arasında güçlü bağlar geliştirdi. Erbil'deki Yahudi topluluğundan birçok kişi, Kudüs'e dinsel görevlerini yapmak için gittiler. Bu Yahudiler, Hıristiyanlığı orada öğrenip, Erbil'e geri getirdiler. *İ. S.* 70'de Romalılar, Kudüs'ü ve tapınağını yıktıkları vakit, o zamana kadar Hıristiyanlığı öğrenmiş birçok Yahudi, onlara iyilik etmiş tek yere kaçtılar. Erbil'de Helena'nın öteki oğlu Monobazus'un, Asur krallık sarayında kabul gördüler. Bu biçimde Erbil'de Hıristiyanlığı güçlendirdiler. (Whiston, 1999, 526-530) Bu öyküye dayanarak bazı bilginler, Urhay'ın Hıristiyanlığı Adiyabenos'tan aldığını ileri sürüyorlar. Doğu Kilisesi bu öğretiyi kabul etmiyor. O, Adday, Aggay ve Mari'nin Hıristiyanlığı başlatmasını tercih ediyor.

Resim 14 Üzerinde okla gösterilmiş Sargon,
İ. S. 7. yüzyılda yapılmış bir plaket Chronicles of Syria

İlk Asur Kilise Babalarından birkaçı

İkinci yüzyılın sonunda, Adiyabenos'ta başlayan Asur Kilisesi, Asuristan dağlarından Basra körfezine kadar uzanmıştı. O güne kadar 25 piskoposluk geçmişti. Asuristan'daki, Asur Hıristiyanlığı'nın en güçlü kanıtı 110-180 yılları arasında yaşamış olan, Asya'nın ilk tanrıbilimcilerinden Tityanus'un yaptıklarıdır. *The Ante-Nicene Fathers* (İznik Konsili-Karşıtı Babalar) adlı kitabın İngilizce çevirisine (Scribner'in 1903) başvuran Moffet'e göre, Tityanus'un Yunanlılara Söyleşi yazısında kendisine Asur diyor. Tityanus'un en fazla anılmsanan eseri Dört *İncil*'in, yani *Matta, Markos*, *Luka* ve Yuhanna, çevirisidir. Kitabın adı Diyaşësaron'dur.[4] Özgün Diyaşësaron kesinlikle yaşamadı ama Vööbus'un İncil Tarihi'nde İncelemeler kitabında: "Diyaşësaron'un dağılmış parçalarını uzak mesafeden parlayan parlak parçalar gibi görürüz. Onları Gürcistan'dan Habeşistan'a, Pers'ten kaba Alman İncil Metinleri'ne kadar bulabiliriz. Bu olağanüstü bir çekimin kanıtıdır. Bu uzak yerlerdeki etkisine bakarak, onun tamamının ve yoğun biçiminin, ne kadar sevildiğini anlamak mümkündür, (Shedinger, 2001) diye yazıyor.

Moffet diğer Asur Hıristiyan babaları üzerine, Demonstrations (Gösteriler) adı altında 23 kısa tez yazan Mor Afrahat da içinde olmak üzere, düşüncelerini yazmaktadır. (Moffett, 1998, 125). *İ. S.* 120-180 yıllarında yaşamış, ilk Hıristiyan yazarlarından Samsatlı Luqsiyanos, Millar'a göre, Süryani Tanrıça "Asur Hera" gibi kendinin Assyrios (Asur) olduğunu iddia etmiştir. Kuzey Suriye belirgin olarak Elenik olmuş olduğu halde Luqsiyanos'a göre Asur Hera Tapınağı, Babilliler, Araplar, Fenikeliler, Kapadokyalılar, Kilikyalılar ve Asuriler'in haç yeriydi. (Millar, 2001, 492)

Afrem (Aprim, 306 civarında-373) ve yazıları bu bölümün sonunda incelenecektir. Son olarak Moffatt'a göre, Peşişta [Fşito]

adı verilen, İncil'in Süryanice diline kısmen çevirisini yapan Rabbula vardı. Rabbula'nın Peşişta'sı, Diyaşësaron'un ve eski Süryanice dilindeki İncile ait yazıların yerine geçti. (*Moffett*, 1998,187). Başka ilk Asur Hıristiyan babalarına bu kitap boyunca baş vuracağım.

Asur Tarihinde Zamanlar
İlk Hıristiyanlıktan İslam'a Kadar

Zaman İ. S.

46 Kraliçe Helena Küdüs'te.
Kıudüs yıkıldıktan sonra *İ. S.* 70'de Yahudiler
Adiyabenos'a göç ediyor
115 Trayanus Mezopotamya'da.
Romalılar Adiyabenos'u işgal ediyorlar. Tityanus'un Diyaşësaron'u.
226 Part yönetiminin sonu.
Doğuda Sasaniler Roma'ya meydan okuyor
293 Abgarlar yönetiminin sonu.
Romalılar Mezopotamya'da
325 İznik Konsili.
Roma İmparatorluğu 313'te Hıristiyan devlet oluyor
339 Şapur'un zulmü, 120.000 den fazla Asur Hıristiyan kıyılıyor
363 Romalılar Nusaybin'i Persler'e veriyor.
Aziz Afrem Urhay'a gitmek için Nusaybin'i terk ediyor
410 Saliq Sinodu.
Pers'teki Asur Kilisesi bağımsızlığını ilan ediyor
498 Baway Nesturiliği kabul ediyor.
Asur kenti Dara
637 Araplar'ın Mezopotamya'yı işgali.
Mezopotamya'da Sasani Hanedanlığının sonu.

Asur Sürekliliğinin Erken Kanıtları

H.L. Murre-Van Den Berg, Brock'un *Christians in the Sassanid Empire: A case of Divided Loyalties* (Sasani İmparatorluğunda Hıristiyanlar: Bölünmüş Sadaka Olayı, 1982). Yukarıda adı geçen belgede "*4. yüzyıla ait Süryanice dilindeki belgede bir Hıristiyan kurban Asur krallardan geldiğini iddia etmektedi*r." (Murre-Van Den Berg, 1999, 37) Aziz'in yazdığına göre Asuristan'ın merkezine "Beth-Athuraye" deniyormuş. Mezopotamya'da Hıristiyanlık yayılırken kullanılan terim. (Aziz, 1985, 2) Romalılar'ın Mezopotamya'yı işgal ettiğini biliyoruz. Etkilerini orada bıraktılar. Bristol Üniversitesi Kolejinde, Aram ve Süryanice dilleri okutmanı De Lacy O'Leary'nin yazdığına göre, Doğu sınırlarını sağlamlaştırmak için Trayanus doğuya doğru genişledi. Trayanus ordusunu Mezopotamya'ya sokup, orayı *İ. S.* 115'te Roma İmparatorluğu'na kattı. Daha sonra Kuzey Mezopotamya'da Adiyabenos'u ele geçirdi ve bir Roma vilayeti yapıp, ona Assyria[5] [Asuristan] dedi. (O'Leary 1949, 10) Dalton Okulunda, Öğretme ve Öğrenmenin Yeni Laboratuarı'nda, Assyria adındaki bu Roma vilayeti için bir harita geliştirmişler. (Resim 10). Trayanus'ın ardılı Hadrian, bu yeni vilayeti terk etti ve bölge yeniden karıştı. Trayanus, Asuristan'ın düşmesinden 500 yıl sonra Adiyabenos adındaki bir bölgenin adını neden Asuristan yapsın? Trayanus gerçek Asur kimliğini anlamış mıydı? W. Cureton'un eski Süryanice belgelerine başvuran Crone ve Cook, Adiyabenos bölgesinin Asur kimliğine işaret ediyor. "*Asur kralı Narsay zamanında Adday'ın öğrencileri kendi ülkeleri olan Asuristan'a döndüler*" (Crone and Cook, 1977, 190)

Asuriler'in Kuzey Mezopotamya'da yaşamaya devam ettiklerinin çok güçlü bir kanıtı var. Çağdaşları Amidli Yuhanna'dan geliyor. Kuzey Mezopotamya'daki Amid'de doğan (bugünkü Di-

yarbakır) Yuhanna zamanla Efes piskoposu oldu. Anılarında dediğine göre, Roma İmparatoru Anastasius, *İ. S.* 505 yılında Dara adını verdiği bir kent inşa etti. Daha sonra onu Athuraye'lere (Asurlar) teslim etti. Bu kent, Roma, Pers savaşları esnasında *İ. S.* 572 yıllarında Pers İmparatorluğu'nun parçası oldu.

Doğu ve Orta Anadolu'da, Harput kentindeki en eski Asur kilisesi üzerine, *Leslie Saffer Thimming* bir yazı yazdı. Bu kilisenin yeri Elazığ ve Malatya'nın kuzeydoğusunda ve Diyarbakır'ın kuzeybatısındadır. Yazar önce Kilisenin Asuriler'in yaşamındaki rolünü anlatıyor.

"İ. Ö. 612'de Ninova, Persler'le Medler'e düşünce, Asurlar Ortadoğu'ya dağıldılar. Sonraki yüzyıllarda saldırılar ve toplu kıyımlar dolayısıyla azalan halklarını korumaya çalıştılar. Onları birleştirmekte ve kimliklerini korumakta, kilise belirgin bir rol oynadı. 3500 yıl geri gidersek, Harput'ta oturan Asurlar, ana ülkeleriyle ticaret yapan tüccarlardı. Çoğu demir tüccarıydı". (*Thimming*, 1997, 20, 3, p. 4)

Yazar Harput'taki Bakire Meryem Ana Kilisesini anlatırken, kilisenin önünde yazılı bir taş olduğunu söylüyor. Bu taş sonra yakındaki Elazığ Asur Kilisesine taşınmış. Taşta şöyle yazıyor:

"Harput'taki Bakire Meryem Ana Asur Kilisesi, İ. S. 179 yılında yapılmıştır. Tatarlar Fırat boylarını yönettiği vakit, İ. S. 1134 yılında Tatarlar'ın Sultanı Aslan, yönetime geldi. Piskopos ve Asur önderler, kralların kralına gittiler ve Kiliseyi inşa edip, yenileme izni (ferman) aldılar. Bu fermanla Sinamud sokağındaki Mort Şmuni Kilisesi'ni, Husseynik köyünde Sinamud'dan alçak olan Bakire Meryem Ana Kilisesi'ni ve yeni Bakire Meryem Ana Kilisesi'ni ve Fırat Irmağı sınırında Tëllo'da Mor Barşawmo kilisesi'ni, Efendimizin yılı 1135 de yaptılar."(Thimming, 1997, 20, 3, p. 5)

Harput'taki Bakire Meryem Ana Kilisesi, Asur Hıristiyan misyonerlerin bir kanıtı olarak, bugün de duruyor. (Resim 11)

Sasani Hanedanı (*İ. S.* 226-637) Ardaşir I'le başlayarak, Orta ve Güney Mezopotamya'yı ele geçirdi. Daha sonraları, kuzey bölümlerini de aldı. Özellikle, Roma İmparatorluğu Hıristiyanlığı resmi dini olarak ilan edince, Asur Hıristiyanlar Sasani yönetiminde çok zulüm gördü. Pers İmparatorluğu, Roma İmparatorluğu'yla uzun süren savaşlar yaptı ve bundan dolayı da Persler, Asurlar'ı, Romalılar'ın dindaşı olduklarından, düşman gibi gördüler. İlk belgelenmiş Pers zulmü, *İ. S.* 339-379 yılları arasında, Şapur II zamanında oldu. *İ. S.* 420'de Behram V tarafından ikinci zulüm dönemi başladı. Aradaki zamanlarda Asuriler'in bir bakıma dinsel özgürlükleri vardı. Crone ve Cook'un yazdığına göre Sasani zulmünün yıkıcı sonuçlarından ve bazı Tevrat öykülerindeki Asur İmparatorluğu krallarının adının kirletilmesinden, zamanında olan, iki dönüşüm kurtardı.

"Önce Belos'un ardılı, Asuristan'ın 32. kralı ve yaşanan dünyanın üçte birinin hakimi olan Senharib'in oğlu Sardana, Yonan'ın [Yunus'un] tek tanrılı öğretisine uydu ve Ninova orucunu gerçekleştirerek Ninova'yı yıkılmaktan kurtardı. Geçmişte Asurlar'ı Tanrının gazabından kurtaran orucu, onları vebadan kurtarmak üzere Karda d Beth-Slux'lu[6] [bugünkü Kerkük], 1000 yıl sonra, tekrar başlattı. İkinci olarak Adiyabenos'lu II. İzates'in Yahudi dinini kabulü, Asuristanlı Narsay'ın Hıristiyanlığı kabulü gibi, tekrar gündeme getirildi. Yani, Asurlar İsa'dan öncede tek Tanrıya tapıyorlardı, İsa'dan sonrada. Buna göre geçmiş, geleceğe doğru kesintisiz devam etti. Karxa d Beth-Slux'un tarihi Asur krallarıyla başlar ve Asur kurbanlarla biter. Sargon'un yerleştirdiği kurbanlar, Hıristiyanlık için, kutsal bir alan yaptılar. İ. Ö. 7. yüzyılda bütün dünya Sardana'ya huşu içinde nasıl baktıysa, İsa'dan sonra 7. yüzyılda da, Azizler Athor'un güneşi ve Ninova'nın

şanı olarak yerlerini aldılar. (Crone and Cook, 1977, 57)

Parpola'ya göre, Fergus Millar, Asur yaşamının bu tarafını kanıtlıyor. Eski Asuristan'daki Süryanice dili konuşanlar, tarih unutkanlığına düşmediler. 6. veya 7. yüzyılda yazılmış Süryanice dilindeki Karxa d Beth-Slux, kentin bir Asur kralınca kurulduğunu anlatıyor. Daha sonraları Selefkoslar'ca kuruluşun sürdüğünü anlattıktan sonra da Sasaniler'in kurbanlarını söylüyor. Parpola'ya göre eski Asur zamanına kadar giden yazılı belgeler olmasaydı bunlar bilinemezdi.

Hıristiyanlığın Başında Asurlar ve Dilleri

Asuriler'in yazı düzenine göre, Asur-Akad çivi yazısı sıradan halk için çok karışıktı. Yazıcılarca ve mahkemelerde sınırlı olarak, kullanılıyordu. Asurlar Aram alfabesiyle tanışınca, hemen kabullendiler. Birkaç nedenle bu kabul iyi oldu. Önce sıradan halk için, bu alfabe çivi yazısından daha basitti. İkincisi, Asur İmparatorluğu'ndaki uzak yerlerde, Aram alfabesi çivi yazısından daha iyi bilindiğinden idari işleri kolaylaştırıyordu. Aram dilinin kabulü, Asur-Akad dilinin kaybolmasının nedeni değildi. Hatta Asur İmparatorluğu çöktükten sonra bile yaşamaya devam etti. Jean Bottéro'ya göre Hıristiyanlıktan 74 yıl sonra bile çivi yazısı kullanılıyordu. (Bottéro, 1995, 206)

İmparatorluktan sonra, Asuriler'in, Asur-Akad dilini kullanmaya devam ettiklerini gösteren, bazı Asur metinleri, yakın zamanda bulundu.

"Ninova'nın düşüşünden sonra Asur çivi yazısının bittiğine karar vermek gerekiyordu. Bu mantıklı düşüncenin nedeni 150 yıldır yapılan kazılarda İ. Ö. 612'den sonraya ait bir metin bulunmamıştı. Bu sonucu baskıya vermeden önce, Habur[7] Irmağı'nın üstündeki Şeyh Hammad'da, bu genelleşmeyi bozacak dört metin bulundu. Bu metinler Babil Kralı Nebukadnezar II'nin ikinci ve

beşinci yıllarına aitti. Yani İ. Ö. 603 ve 600 yılları ve Ninova'nın düşüşünden on iki yıl sonra. Bunlar Asur dilinde, Asur çivi yazısıyla ve hukuksal biçimde yazılmışlardı. Böylece Asur çivi yazısı İmparatorluğu aşmıştı. İ. Ö. 600'den sonra ne vakit yok oldu? Anlamak için her halde 150 yıl beklemeyiz. (Brinkman, 1997, 5)

Bazı bilginler Akad dilinin Hıristiyanlık zamanının 3. yüzyılına kadar yaşadığını gösterdiler. Londra Üniveriste Koleji Profesörü M. J. Geller'in yazdığına göre Akad dilinin Partlar'ın zamanında, *İ. S.* 3. yüzyıla kadar yaşadığını, başka bir yerde iddia ettim. (Geller, 2000, 3). Genel düşünceye aykırı olarak Asurlar, İ. Ö. 8. yüzyılda Aram dilini kabul ettiklerinde, Asur-Akad dilinden vazgeçmemişlerdir. Her ikisini birlikte kullanmışlardır. Eğer Akad dili İ. S. 3. yüzyıla kadar yaşadıysa, o dili o vakte kadar kim sakladı diye biri sorabilir? Her halde Mezopotamya'nın Asur veya Babillileri olmalı. Akad dilini terk ettiklerinden dolayı Asur İmparatorluğu'nun çöktüğü veya Asuriler'in kaybolduğu kanıtlanamamıştır.

Genel bilgi olarak Latince, daha sonraları Roma'nın kurulduğu Orta İtalya'da, Tiber Irmağı'nın sol kıyısında, eski Latium kentinde başlamıştır. Latino-Faliscan alt dil grubu olan İtalik diller İ. Ö. 10. ve 9. yüzyıllarda vardı ama yazısı yoktu. O vakitler Latinler yazıyı bilmiyorlardı. İ. Ö. 8. yüzyılda Yunan alfabesini, Latin alfabesine uyarladılar. Klasik Latince İ. Ö. 6. yüzyılda doğdu ve İ. S. 5. yüzyılda kayboldu. O vakit dil halk Latince'sine dönüştü. Bu halk Latince'si bütün Avrupa'ya yayıldı ve Asya'da ve Afrika'da da konuşuldu. Halk Latince'si birçok dili özümsedi ama öteki diller de onu etkiledi. Asurlar'la bağlaşık olarak sorulacak olan soru, İspanyollar'ın veya Almanlar'ın Latince konuştukları için kayıp mı olduklarıdır?

Aram dilinin ve onun bir kolu olan Süryanicenin yaşamasının nedeni olarak, Kilise gösterildi. İçten Hıristiyanlar olarak, Aram

dilindeki İncil sayesinde, Asurlar 2000 yıl bu dili korudular. Genel düşünceye aykırı olarak, burada yazılmasının yeridir, ilk İncil Yunanca değil Aramca yazılmıştır. Offerman'a göre, Yahudiler Babilistan'daki tutsaklıktan döndüklerinde kendi dillerini unutmuş olup, Aram dilini konuşuyorlardı. Bundan dolayı geçmişte İbranice yapılan dinsel törenler, Aram diline çevrildi. Yahudiler Aram dilini konuştuklarından, daha sonraları, İsa'da o dili konuşuyordu. O dil, Havarilerin ve ilk Hıristiyanlar'ın diliydi. (Offerman 1950, 4) İsa'da, Havariler de Yunanlı değillerdi ve hiçbiri de o dili bilip, konuşmuyordu. İlk *İncil*'in Yunanca yazılmış olduğu inandırıcı olmuyor. Lamsa'nın yazdığına göre, Bilginler, İncil'i Aram dilinden üzücü olarak Yunanca'ya çevirmişler ve ilk İncil'in Yunanca yazıldığını yaymışlardır. Büyük olasılıkla bu iş, dinsel belgelerde Yunanca'nın üstünlüğünü göstermek içindir. Anımsamak gerekir ki, o sıralar ilk kiliseyi kimin kurduğu üzerine Yunan ve Romalılar arasında bir çekişme vardı. Diğer taraftan da, Hıristiyanlığı bir Batı dini yapmak girişimi vardı. Devlet dini olan batılı mezheplerin, istediklerini yapmak gücü vardı. Hatta dinsel belgeleri bile işlerine geldiği gibi değiştiriyorlardı. (Lamsa, 1986 5:3, pp. 3-4)

İncil'deki Romalılar metninin Peşişta'daki "İsa'nın söylediklerinden utanmıyorum; bu inananların her birinin, önce Yahudi'de, Aram'da olsa, kurtuluşuna Tanrının gücüdür". Kral Yakub'a göre çağdaş çevirisi "İsa'nın söylediklerinden utanmıyorum; bu inanan her bir insanın kurtuluşuna Tanrının gücüdür. Önce Yahudilere ve Yunanlılara da." Bu hale nasıl dönüştüğüne Lamsa da şaşırır. Lamsa'nın iddiasına göre, Hıristiyanlık devlet dini olunca, Yunan dilini İ. S. 4. yüzyılda *Tevrat* ve *İncil*'in ülkelerine Bizans İmparatorları soktu. Bizans İmparatorları Asya'ya yayılmak için bahane olarak kullandılar. Bununla beraber etkileri az sürdü ve Hindistan'dan çekilirken Yunan ordusu yok oldu. Tevrat ve İncil 17. yüzyılda İngilizce'ye çevrilirken, çevirmenlerin eski Peşişta me-

tinlerinin doğudaki elyazmalarına erişmelerine olanak yoktu, diye Lamsa daha sonra eklemektedir. O vakitler Avrupa'daki çevirmenler yalnız Yunanca ve Latince biliyorlardı. Bu çevirmenler Yakındoğu'daki çeşitli ırkları ve halkları bilmiyorlardı. Tevrat ve İncil'deki Yunan sözcüğünün Yunanlıları anlattığını sanıyorlardı. Bu çevirmenler Doğuyu iyi anlamıyorlardı. Doğuda bir insanın dinin değiştirdiği vakit milliyetini de değiştirdiğini bilmiyorlardı. (Lamsa, 1986, 5:3, pp. 4-5)

Bugün bile Kudüs'te bir Avrupalı, bir Hıristiyan'ı durdurup, ne olduğunu sorabilir. O Hıristiyan'da bilinçsiz olarak Arapça Rum diyebilir. Bu onun Romalı (İtalyan) veya Yunan olduğunu anlatmaz ama Rum Ortodoks Kilisesi'ne bağlı olduğunu anlatır.

Birçokları halen bağlı oldukları mezhepleri Presbiteryen, Kalde'li, Yakubi, Nesturi, Asurlu olarak adlandırmaktadırlar.

Daha önceden de, Martin Luther 1521 de İncil'i Alman diline çevirdiği zaman, onun ve diğer Batılı bilginlerin *Peshitta*'nın metnini bilmeleri gerekirdi. Offerman'ın yazdığına göre Müslümanlar, Moğollar ve Timurlenk Doğu Kilisesini ve kanunlarını Batı Hıristiyanlığından ayırmışlardı. Bu nedenle İncil'in Yunancası *özgün eser* olarak kabul edilmişti. (Offermann, 1950, 8)

Asurlar Yaşadı

Tekrarlarsak, birçok uygarlık, başkentlerini kaybettiler veya başkentleri yıkıldı ama ahalisi kaybolmadı. Yahudiler, başkentleri olan Kudüs'ün İ. S. 70 yılında yıkılmasından sonra, dağılmış ve bütün dünyada devletsiz olarak, 1948 yılında İsrail kuruluncaya kadar yaşadılar. Kimse sarışın, mavi gözlü Avrupalıları veya kendilerine Yahudi diyen siyah Afrikalılar'ın kimliğini sorgulamıyor. Mantıksal olarak, Asur Hıristiyan toplumunun eski Asur toplumunun eşi olduğunu iddia edemeyiz. Parpola'nın yazdığına göre, "*Asur İmparatorluğu'nun kültürü belirli değişimler göster-*

di. Bu doğaldı, Asur yönetiminde bile her yandan gelen etkileri özümsedi. Peş peşe gelen Pers, Makedonya, Roma, Bizans, Sasani ve son olarak da Türk yönetiminin her biri, Asur kültürü üzerinde kalıcı etkiler bıraktı. Dolayısıyla Bugünkü Asur toplumu, 3000 yıl öncekinden çok değişik olacaktır. Aynı şeyler başka yerlerde de oldu. Bugünkü Yunan kültürü ve Bugünkü Yunanlılar, eski çağlardakinin aynı değildir. Esas olan şey, Asurlar siyasal güçlerini kaybettikleri halde ve Hıristiyanlıkları zamanında ağır zulüm geçirmelerine rağmen, hâlâ ırksal, kültürel ve dil kimliklerini korumaktadırlar. (Parpola, 2000)

Asurlar da eski çağlardaki birçok ulus gibi yaşadılar. Saggs, bize kanıtlayıcı bir tablo çiziyor: "*Asur İmparatorluğu'nun yıkılışı, halkını ortadan kaldıramazdı. Asurlar özellikle çiftçilik yapan köylülerdi. Asur ülkesi Yakındoğu'daki en iyi buğday arazisine sahip olduğundan, Asur köylülerinin ardılları fırsat çıktıkça eski kentlerin üzerine yeni köyler kurup, tarımsal yaşamlarını sürdürdüler. Eski kentlerin geleneklerini hatırladılar. 700 yıl ve birçok değişikliklerden sonra Asurlar Hıristiyan oldular. Bu Hıristiyanlar ve aralarındaki Yahudi toplulukları ve Asur öncülleri, onlarla birlikte Tevrat ve İncil'in geleneklerini birleştirdiler. Tevrat ve İncil, genel olarak Asuristan'ın, özel olarak Ninova'nın anısını, canlı tutmakta güçlü bir etken oldu. Ninova Tevrat'ın efsanelerinin en çekicilerinden birinin merkezindedir. Kocaman putatapar başkentte, Tanrının verdiği vaaz verme görevinden boşuna kaçmaya çalışan Peygamber Yonan'ın*[8] *öyküsü. Ninova'nın yıkıntıları arasında kutsal bir tepe varmış, bir Asur tapınağı yıkıntısı olabilir, Hıristiyanlar'la, Yahudilere göre Yonan orada vaaz vermiş. Oraya bir kilise yapılmış. İ. S. 7. yüzyılda, Müslümanlar Mezopotamya'yı istila ettikleri vakit, onlar da aralarında yaşadıkları Hıristiyanlar'la Yahudiler'in yerel geleneklerini aldılar ve Yonan onlarında peygamberi olmuş oldu. Kilisenin yerine bir cami diktiler.*" (Saggs, 1985, 290)

Musul bölgesini gezen Kudüs'teki İngiliz konsolosu Harry C. Luke, bu durumu kanıtladı. Yazdığına göre Nebi Yunus[9] camisi, Mar Şam'un'un öncülleri Musul'da otururken, Nesturi Hıristiyanlar'ın katedralıymış. Luke'un iddiasına göre, o türbede yatan Peygamber Yonan olmayıp, Nesturi Patriği Topal Yuhanna imiş. (Luke, 1925, 34)

Atalarının Ninova'da Peygamber Yonan vasıtasıyla Tanrının sözlerine inandıklarını, bugünün Asurları kutluyorlar. Tevrat'a göre; "*Ninova Kralına Tanrının sözü geldi ve kral tahtından kalktı. O,* (Yonan) *kralın elbisesini çıkarttı ve ona çuvaldan bir elbise giydirip, küllerin üzerine oturttu. Kralın ve soylularının iradesiyle, bütün Ninova'da habercileri bağırttırdı. 'İnsan ya da hayvan veya hayvan sürüsü, yemek yemesin, su içmesin bir şey tatmasın. İnsan ve hayvanlar çuval giysin ve Tanrıya yalvarsın. Herkes kötü yolundan, yapacağı şiddetten dönsün. Bizim yok olmamamız için, kim Tanrının şiddetli kızgınlığından pişman olup, döneceğini söyleyebilir'. Tanrı onların ne yaptıklarını, kötü yollardan döndüklerini gördü. Tanrı onlara vereceği felaketlerden vazgeçti ve getirmedi.*" (Yunus, 3:6-10)

Yonan bize Asuriler'in oruç tutup, yaptıkları kötülüklerden vazgeçtiklerini ve Tanrının sözüne uyduklarını söylüyor.

Asurlar atalarının bu orucunu, Ninovalılar'ın Yakarması adıyla, kutsal oruç diye kutluyorlar. Doğu Kilisesi'nin bir dergisi olan *Voice from the East*'te Margalı Tuma'nın kilise takviminde, 7. yüzyılın ortasını işaretliyor.[10] Anlattığına göre, Arbela Metropoliti Işo'-yab III (Işoc-yahb) ve Beth-'Abe'den,[11] Anan-Işo, birlikte Doğu Kilisesi'nin törenlerini, yılın her Pazar gününe göre, Paskalya ve Ninovalılar'ın Yakarışı da içinde olmak üzere, düzenlediler. Bu düzenleme Bugüne kadar çok az bir değişmeyle geldi.[12] Luke'un düşüncesine göre, bu oruç ve Musul civarındaki tepeler, bugünün Ninovası'yla, Ninova adının, eski dünyadaki insanları

ürküttüğü yer arasındaki görülen tek bağlantıdır. (Luke, 1925, 36) Bu bir bağlantı olmakla beraber, bir tek değildir. 5. yüzyılda Urhay okulunun başında ve Doğu Kilisesi'nin babalarından olan, Narsay'ın kitabında da Ninovalılar'ın Yakarışı var. Bu olayla bağlantılı birçok ilahi bestelemiş. (Vööbus, 1965, 79)

Asuriler'in "Ninovalılar'ın Yakarışını" kutlamalarının bir nedeni, Peygamber Yonan'ın vaazının İsa tarafından da üzerinde durulmasıdır. İncile göre "Yonan üç gün üç gece yunus balığının karnındaymış. İnsanoğlu da üç gün üç gece toprağın içinde kalacaktır. Ninova'nın halkı bu kuşakla birlikte yerinden kalkacaktır ve Yonan'ın vaazından dolayı tövbe ettiklerinden, suçlanacaklardır. Bakın burada Yonan'dan büyük biri var. (Matta 12:40-41) Öteki neden, Xodra[13] kitabında anlatılan Asuristan'daki veba salgınıdır. Mar Sabrişo (Sabrışoc) Karxa d Beth-Slux'da, Tanrıya topluluğunu kurtarmak için yalvarmış. Mar Sabrişo "Bir oruç ilan et veba üzerinizden kaldırılacaktır" diye bir meleğin sesini duymuş. Tanrıdan dileyince salgın bitmiş ve halk kurtulmuş.

Asurlar'dan başka Doğu Hıristiyanları'nın bu yortuyu kutlamalarının Asurlar üzerinde bir etkisi yoktur. Katolik Asur bilgini Alfons Mingana, 818 Arapça el yazmasını, John Rylands Kütüphanesi'nde toplayıp yayınladı. Adı Kıptiler kilisesinin festivalleri ve oruçlarının takvimi olan bir elyazmasında, Ninovalılar'ın Yakarışı'na şöyle bir başvuru var: 10. yazınada Süryani Kilisesi'ne benzetmeye çalışılan, Ninova için oruç tutma günleri, diye üç gün Yakarış var. (Mingana, 1934, 8)

Doğu Kilisesi'nin patrikleri, Ninova'nın, Sasani devrinin sonu ve İslamiyetin başındaki zamanından sözediyorlar. William Young'a göre Işo'-yab III (İ. S. 644-658) patrik olduğunda, Pers'te, Riv-Ardaşir'li, piskopos Şam'un'un yönetiminde, çok büyük ve yayılmış bir kent bulmuş. Patrik İ. S. 650 ve 652 yıllarında, işleri düzene sokmak için çeşitli kişilere mektuplar yazmış. Riv-Ar-

daşir'li Metropolit Şam'un'a yazdığı ondördüncü mektubunda "Bu yaz gel beni Ninova'da veya kışın Saliq'da gör, diye yazmıştır. (Young, 1974, 93)

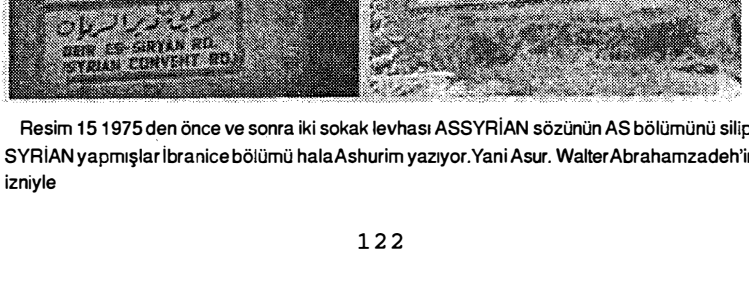
Beth-Lapatlı, Mar Hürmüz'e yazdığı mektupta "Onların inançları da benimki gibiydi. Başkalarına nasıl görünürse görünsün, hâlâ aynı derecede sağlam olarak devam etmektedir. Bu inancı en iyi anlatan Athur'un merkezi ve civarındaki halkınkilerdir." (Moncrieff, 1904)

9. yüzyılda doğmuş, Margalı Tuma olarak bilinen piskopos Tuma Bar-Ya'qub, Beth'Abe manastırında yaşamış kutsal kişilerin ve rahiplerin yaşam öykülerini belgelemiştir. Marga belgelerinde çok soylu Adiyabenos ve Athor valisi Mar Hasan'dan[14] sözetmektedir. (Budge, 1893, 287) Patrik Mar Yab-Alaha III'e (1282-1317) göre, Doğu Kilisesi'nin özgeçmişinde, 14. yüzyıldaki piskoposluk merkezlerini okuruz. Bu listeye Musul ve Athur piskoposu dahildir. (Kaweru, 1976, 37) Ek olarak, Nusaybinli Metropolit Eliya'nın (İ. S. 1019) hazırladığı zaman dizininde, Yunan [takvimine göre] yıl 935'te (İ. S. 624) Yakubiler Ninova ilindeki Mar Mattay (Aziz Matta) Manastırında toplanıp, ilk Tekrit Metropoliti Marutha'yı kutsadılar. (Brooks, 1962, 127)

Burada Ninova ve Athur adları sürekli geçmektedir. Aslında, Ninovalı piskoposların kiliseler arası sinodlardaki adları, örneğin 554, 576, 585 yıllarında yapılan sinodlardakilerde, geçmektedir. 9. yüzyıldaki mektuplaşmalarda da Ninova sözünün kullanıldığını gördük. Ek olarak ilk zamanlarda birçok Asur kilise babası, geldikleri yerle tanımlanırdı, Ninovalı İshaq gibi. Mingana'nın yayınladığı başka bir Arapça yazmada, Mingana, İ. S. 1650 yılında yaşamış İbrahim Sim'an adındaki yazıcıdan sözetmektedir. Sim'an, Mingana'nın yayınladığı 818 elyazmasının çoğunu yazmış ama İ. S. 1450 yılı civarında başka yazıcılar da bir şeyler yazmışlar. Mingana'ya göre Hıristiyanlık edebiyatında, Süryani İshaq, vaaz-

ları Ninova'lı İshaq'ın yazdığını söylemektedir. (Mingana, 1934, 6-7)

Asur kiliselerinin tarihi, ilk ruhbanların ve kurbanların adlarıyla doludur. Bu adlar kendilerine ön ad olarak, anlamı Asur olan, Athuraya'yı kullanmışlardır. Bunlardan bazıları Asuristan'ın içinde piskoposlık yapmışlardır. Süryanice edebiyatının en büyük yayıncısı peder Paul Bedjan, Qardah'i üzerine, Kral Şapur II'nin, bu 25 yaşındaki putataparın çok etkisinde kalarak kendisini Atur [Asuristan] Prensi yaptığını yazmaktadır. Bu görevle Tormara Irmağı'ndan, Nusaybin'e kadar olan bölgenin valisi olmaktadır. (Bedjan, 1912, 365) Qardah.[15] İ. S. 358 yılında Hıristiyanlığa döndükten sonra taşlanarak öldürülmüş ve kurban edilmiştir. Başpiskopos Adday Şer, *History of Assyria and Chaldea* kitabında, o bölgeyi, Kuzey Irak'ta, Süleymaniye'nin güneyinde, İran-Irak sınırındaki bir gölden çıkıp, Dicle'ye Bağdat'ın güneyinde katılan bir ırmak ile Nusaybin'le Diyala arasında kalan yer olarak tanımlıyor. Qardah'a ek olarak, şiirleri tekrardan yeni yayınlanan, 13. yüzyılda ruhban, Erbilli büyük şair Xamis Bar-Qardahi Aturaya'yı da tanıyoruz. Tadida min salmax paya, o nawşa dar cao(w)şaq Aturnaya diye yazıyordu. (Khoshaba, 2002, 230) Bar-Qardahi tarafından yazılan bu şiir, üç dilde yazılmıştır. Süryanice, Farsça ve

Resim 15 1975 den önce ve sonra iki sokak levhası ASSYRİAN sözünün AS bölümünü silip, SYRİAN yapmışlar İbranice bölümü hala Ashurim yazıyor. Yani Asur. Walter Abrahamzadeh'in izniyle

Arapça olarak. Bu sıradışı şiiri çevirmek istedim ama başarısız oldum çünkü, Tadida gibi sözlerin anlamını çıkarmak güç. Şiirdeki üç güzel kızından birinin adı veya Farsça bir söz olabilir. Her iki şıkta da şiir de sıkı bir bağlantı yok. Bu mısrada önemli olan, Kuzey Irak'taki Süryanice dilinde, Asur demek olan Aturnaya sözüdür. Bar-Qardahi'yle ilgili bir şiir, Rabban Ishaq (Rahip İshak) tarafından 14. yüzyılda yazılmıştır. (Abuna, 1996, 400)

Asur kilise tarihi geçmişlerinden gurur duyan ruhbanlarla doludur. Bazılarından kısaca sözettim. Şimdi bu konuda ileri gelen birinden sözetmek istiyorum. O Aziz Afrem [Aprim]'dir.

Büyük Öğretmen Aziz Afrem (Mar Aprem)

Mar Aprem İ. S. 306'da, bir Asur kenti olan Nusaybin'de doğdu. Yaşamının ilk bölümünü orada ve daha sonrasını da Nusaybin'de açılan ünlü okulda geçirdi. Orada ilahiler, vaazlar ve yorumlar yazdı. Genç bir yaşta Hıristiyan olmuştu ve sonrada Nusaybinli piskopos Ya'qub'un öğrencisi oldu. Bir yazar, şair, tanrıbilimci ve filozof olarak Süryanice dilini konuşan bütün kiliselerin, bütün kollarına ünü yayıldı. İ. S. 363 yılında çok güçlenen Persler'e, Romalılar Nusaybin'i, geri vermeye mecbur oldu. Bundan dolayı Mar Aprem, Urhay (Urfa) kentine göç etti. Orada İncil ve Tevrat öğrenimiyle birlikte, dinbilimsel çalışmaların da yapıldığı bir okul ve bir de kadınlar korosu kurdu. Bu büyük hoca İ. S. 373'te bölgeye yayılan veba hastalığına tutulanlarla ilgilenirken öldü. Yaşarken olduğu gibi ölürken de fakir biri olarak öldü. Yaşarken arpa ekmeği, fasulye ve sebze ile beslenirdi. İlahileri kısa sürede Asur Kilisesi'nin litürjisine girdi. Yaptıkları hem Doğu, hem de Batı litürjisi geleneklerine girdi. Çalışmaları Yunanca, Latince ve Rusçaya, Doğuda ise Kıptice, Habeşçe, Ermenice ve Arapçaya çevrildi.

Mar Aprem yazılarında Asur geçmişinden tutku ve gururla sö-

zediyor. Çalışmalarında Ninova'yı ve Asuristan'ı savunuyor. Kathleen Mevey, tarafından İngilizce'ye çevrilen ilahilerinden, burada seçilmiş örnekler var.

Bakirelik üzerine 44. ilahisinde 16. ve 23. mısralarında Asurlar'ı savunuyor.

16 ve sen uçuşunla denizi acılaştırdın,
Ninova'yı borunun sesiyle tatlılaştırdın

Resim 16 Kadın, bitkisel boyalarla boyanmış otlardan tepsi yapıyor
Bu tepsilerle yiyecek taşınıyor.

23 Asurlar! Kışkırtıcı adlar!
Arzulanan lezzetlere, meyveler verdiler! (Mevey, 1989, 445)

Bakirelik üzerine 47. ilahide 1'den 8'e olan mısralarda Mar Aprem,

1 Ninovalılar sunmaktan vazgeçtiler; saf bebeklerin, saf orucu

2 Akıcı sütlerini bebeklere vermediler, şefkat suyundan içmesinler diye

3 Ninova'da pişmanlık gözyaşları aktı ve toprağı bütün sönürüyü attı

4 Bu pişmanlık ülkesinin meyvelerini yetiştirmek kolaydır.

5 Gözyaşları onu nemlendirdi; onda şefkat parladı; içindeki ağlama yağmur gibiydi; acıma onda yeşerdi.

6 Yükseklerin Kralı onu gördü ve Ninova'nın derinlerde yetiştirdiği meyvelerden istedi

7 Cennetteki, lezzetli meyvelerden istedi; gözyaşlarının büyüttüğü meyvelerden.

8 Yüksekteki, onun gözyaşlarına açlık duydu, çünkü meyvelerinde pişmanlık vardı. (Mevey, 1989, 452)

Üstelik *İsa'nın Doğuşu Üzerine 19. ilahi* de, Mar Aprem bir Asur olarak halkını savundu. Mecuslar'ın bebek İsa'ya verdikleri hediyeleri, Asur yönetiminin ve Babilistan tutsaklığının tersi olarak gösterdi. Ona verilen altın ve tütsü armağanlarını İ. Ö. 8. ve 6. yüzyıllardaki çekilenlerin karşılığı olarak gösterdi. Onca, bu saygı ve hediyeler Asuriler'in, Babilliler'in ve Yahudiler'in çektiklerinin karşılığı oldu. Emanuel'in doğumu üzerine olan İşaya'nın kehaneti, geçmişteki aşağılanmayla, şimdiki onurun ara-

sında dinsel bir bağ kuruyor. İlahi uzundur ben birinci mısrayı aldım.

1 Uzziah ve Jotham ve Ahaz, savaşlarında yenilmişlerdi

Asuristan'a giden tutsaklar yerine, üzerimize kervanlarla Mecuslar geldi

Sokaklarımızda baharatlarının güzel kokusu sürüklendi

(Mevey, 1989, 166)

Başka bir şiirde Mar Aprem Süryanice dilinde yazdı.

"Brixo rohem zadiqeh...d casqi b Othur
Tayyaweh"

Çevirisi:

Acıyan kişiler kutsaldır. Kalbi iyi olanlar, pişman olup Othur [Asuristan]'da çoğalanlar.

Mar Aprem'in Hıristiyanlığa ve Süryanice dinsel edebiyatına katkısı çok büyüktür. Eserleri Asuriler'in Kilisesinin ilk edebiyatının temeli sayılır.

Notlar

1. Bu belirli konuda derin inceleme için bkz. Parpola'nın *Assyrian Prophecies* (Asur Kehanetleri). *State Archives of Assyria* [Asuristan Devlet Arşivleri], C. 9 Helsinki University Press, 1997)

2. Pkida'nın, Adiyabenos ve Asur Havarisi Adday tarafından atanıp kutsanması üzerine bkz. W.A. Wigram,'ın *An İntroduction to the History of the Assyrian Church* (Asur Kilisesi Tarihine Başlangıç, London, SPCK, 1910), 27.

3. Büyük Abgar'ın zamanında, Narse Adiyabenos kralıydı. Romalılara olan sevgisinden dolayı Partlarca büyük Zap suyunda boğduruldu. Bu arada Abgar zamanında Asuriler'in kralı, (yani Adiyabenos'un) Ukkama'nın [Ka-

ra] adı Josephus'un iddia ettiği gibi Ezad olmayıp, Narsay idi. Bkz. J.B.Segal'ın *Urhay: The Blessed City* ikinci baskı, (New Jersey, Georgias Press, 2001, 70)

4. Aubrey Vine, Tityanus ve çalışmasını şöyle tanımlıyor: *"Kendisi Asur bir Hıristiyan olan Tityanus tarafından, 2. yüzyılın sonunda, hazırlanan dört İncil'den derlenmiş kitap.* (Vine 1980, 188)

5. Bkz. De Lacy O'Leary, *The Syriac Church and Fathers* (Süryani Kilisesi ve Babaları), New Jersey, Gorgias Press, 2002), 34; Fergus Millar, *The Roman Near East* (İ. Ö. 31-İ. S. 337), 4. Baskı, Cambridge, Harvard University Press 2001), 101. Millar, Dio LXVIII 26,4,'e başvuruyor ve Adiyabenos'u Asuristan'la bir tutuyor.

6. Klasik Süryanice dilinde *Karka* etrafı çit veya duvar çevrili kent demektir. Halbuki Karka sözü Klasik Doğu Süryanice dilinde (Madënxaya) Karxa diye söyleniyor. Karxa sözündeki ikinci k nefesi çekerek söyleniyor. O vakit yumuşakça rakixta olarak söylenmiş oluyor. Buna göre Karka d Bet-Slux doğru olmakla beraber Karxa d Beth-Slux, Klasik Doğu Süryanice diline göre daha doğru olur. Asur bilginleri, ilgi çekici olarak, oranın eski adı Arrafa'yı kullanıyorlar. Aynı yerin bugünkü adı olan Kerkük'te, Arrafa diye bir mahalle var.

7. Habur Irmağı Suriye'de Fırat'ın bir kolıdur.

8. Yunus Peygamberin çağdaş Aramca (Süryanice) dilindeki adı Yonan'dır.

9. Nebi Yunus olarak da yazılır.

10. Bkz. *Voice from the East,* C. 5 no. 4 (Chicago, October-December 1986), 8.

11. Beth-'Abe'nin yeri tartışmalıdır. Bir genel düşünceye göre Musul'un 100-110 km kuzeydoğusundadır.

12. Bkz. *Voice from the East*, C. 5 no. 4 (Chicago, October-December 1986)

13. *Book of Khodra,* 7. yüzyılda yazılmış, Doğu Kilisesi'nde kullanılan bir dua kitabıdır. 1960 yılında 2. Baskı, basılmış. Hindistan'daki Mar Narsai Press'ten istenebilir.

14. Bkz. *Book of Governors'un*, (Valilerin Kitabı) başka bir çevirisine göre, Adiyabenos ve Athur valisi olan Hasan'ın piskopos Sabr-Işo'nun oğludur. Albert Abuna'nın, Margalı Tuma'dan çevirdiği Arapçası *al-Ru'asa*, 2. Baskı (Bağdat, 1990) 123.

15. Abbeloos'un yazdığına göre, Asur Mar Qardah (Kardağ), Nemrut ve Senharib'in kral soyunun, bir ardılıydı. Dinden dönene kadar Sasaniler'in, Asur marzban'ı aşamasındaydı. Bkz. J.B. Abeloos'un *Acta Mar Kardaghi*, 1890, p. 12 ff.

5

İslam'ın Fethinden Sonra Asur'un Sürekliliği

İ. S. 622 yılında Muhammed, Arap Yarımadasında Mekke'den Medine'ye giderek İslam'ın fetih ve genişlemesini başlattı. İ. S. 637 yılında Müslüman Araplar, Sasani Persleri, Al-Qadisiye'de yenerek, Orta ve Güney Mezopotamya'yı ele geçirdiler. 641 yılında Musul'a girdiler ve 651'de son Sasani Kralı Yezdigerd'in ölümüyle bütün Mezopotamya ellerine geçti. Ancak fatihlerle fethedilenler iki ayrı sınıftı. Moffet'in yazdığına göre "*Uygarlık fethedilenlerdeydi. Fatihler hâlâ çöl bedevisi savaşçılardı. Kentlerden kaçınıyorlardı ve kendilerine Basra ve Kufa*[1] *gibi merkezlerde ordugahlar kuruyorlardı.*" (Moffet, 1998, 338)

Mezopotamya uygarlığın beşiğiydi. Sümerler, Akadlar, (Asur ve Babilliler) eski çağlarda birçok bilim kolunu geliştirmişlerdi ve çok bilgiliydiler. Bundan dolayı Araplar'ın Mezopotamyalılara dayanması doğaldı. Viyana doğumlu doğubilimci ve ekonomi tarihçisi E. Ashtor'un yazdığına göre:

"Hükümet hizmetinde Hıristiyan dinine bağlı birçok Küttab[2] *(yazıcı, ç.n.) çalışıyordu. Generaller, valiler gibi birçok üst düzey kişiye, Hıristiyanlar sekreterlik yapıyorlardı veya parasal yöne-*

timde yüksek aşamalarda bulunuyorlardı. Bu hem Irak'ta hemde diğer yerlerde genel bir durumdu. Halife Mu'tadid'in (892-902) yönetiminde Hıristiyan memurlar çok arttı. Vezir Übeydullah bin Süleyman'a sorulunca bu atamaları yerinde bulduğunu söyledi. (Ashtor, 1976, 140)

9. yüzyılda birçok piskoposluk olmasına rağmen, özellikle Güney Mezopotamya'da, Hıristiyanlık, Müslümanlığa çok miktarda insan kayıp ediyordu. Piskoposluklar ve Manastırlar, Hıristiyan ahalinin gerçek görüntüsünü kendi başlarına yansıtmazlar. Türkiye'deki bugünkü durum iyi bir örnektir. Güney Mezopotamya'daki ürkütücü miktardaki Hıristiyan'ın İslam'a dönmesi, bu yeni bölgede İslamiyetin yayılmasını isteyen Halifenin siyasetinin sonucuydu. Ölüm korkusu ve Müslüman olmayanlardan alınan özel, yüksek ve düzenli vergiler, çok sayıdaki dinden dönmenin tek nedeni değildi. Barış zamanında Hıristiyan çocuklardan alınan "devşirmeler" gibi birçok neden vardı. Çok yüksek cizyeyi ödeyemeyen aileler çocuklarını köle olarak satılmak üzere vermek zorunluluğundaydılar. Çocukların satış değeri, salınan cizyeden düşülüyordu. Hatırımızda tutmamız gereken, Mezopotamya'nın, Arap çölünün ötesinde, İslam'ın ilk ele geçirdiği yer olmasıydı. İlgi çekici olan Güney Mezopotamya'da bu kadar çok Hıristiyan'ın din değiştirmesi, gelecekteki fetihler için gerekli parayı eksiltiyordu. Bu süreç kötü bir siyaset oldu. Fatihlerin ilk amacı olan İslam'a dönme, terk edilerek, Hıristiyanlar'ın dinlerinde kalıp, cizye ve arazi için de haraç ödemesi tercih edildi. Bu durum Kuzey Mezopotamya'daki Asuristan'da (Musul bölgesi) İslam'a yavaş geçişlerin bir nedeni olabilir.

Aubrey Vine'a göre, Güney Mezopotamya'da Doğu Kilisesi, en geniş yayılmasını ve en büyük çöküşünü 10. ile, - Müslümanlar'a üye kaybettiği - 13. yüzyıllar arasında geçirmiştir. Wilmhurst'ün yazdığına göre, Birinci Dünya Savaşı'na kadar Doğu Ki-

lisesi'nin olduğu yerler, Kuzey Irak'ta, Musul yaylası, Türkiye'de Botan ve Hakkâri Dağları ile İran'da Urmiye bölgesiydi. Yine Vine'ın yazdığına göre 1380 yılında Timurlenk'in İran'ı işgaliyle, İran ve Güney Mezopotamya'da pek az Hıristiyanlık merkezi kalmıştı. Bağdat'ta, Musul'da, Erbil'de, Nusaybin'de, Cizre'de, Tebriz'de, Mar-Ağa'da, Urmiye'de, Mardin'de, Amid'de ve Miyafarqin [Silvan]'de kiliseler vardı. (Vine, 1980, 159) 14. yüzyılda Doğu Kilisesi Güney Mezopotamya'da özellikle Bağdat'ın güneyinde varlığını tamamen kaybetmişti.

Bununla birlikte, Kuzey Mezopotamya'da, 13. ve 14. yüzyılların içinde Müslümanlar, Hıristiyanlar'ın mülklerini gasp etmeye başladılar. Gasp edilen mülklerin anıları hâlâ taze duruyor. 1988'de Saddam'ın yıktığı yerlere rağmen, Kerkük'te birkaç tarihi yer durmaktadır. En ünlü yapı Daniyel Camisi'dir. Peygamber Daniyel'ın mezarını içermektedir. Bununla beraber yerel geleneğin dediği, orda başka bir dindar Daniyel'in mezarı varmış ama zamanla öyküsü, Peygamberinkine dönüşmüş. Bir diğer örnek de, Musul'da (Ninova) Mar Yonan (Peygamber Yunus) manastırının gasp edilmesidir. Yerine Jami' Nabi Yunis (Peygamber Yunus Camisi) yapılmıştır. Kerkük ve Musul'un Müslümanları neden camilere Daniyel ve Yunus'un adını vermişlerdir? Acaba bu iki peygamberin ününü bu kadar yayan Musul ve Kerkük'teki Asur Hıristiyanlar, Müslüman Arap olduklarında, anılarını korumak mı istediler? Oxford Üniversitesi, Templeton Koleji hocası, Karl Moore ve Toronto Üniversitesi'nde doktorasını tarihten yapmış olan Profesör David Lewis, Asuriler'in yaşama nedeni üzerine; *"Her yeri fetheden, askeri İmparatorluğun efsanesi, Tevrat'ın ve Ninos, Sardanapal, Senharib ve diğer Asur yöneticilerinden sözeden Yunan ve Roma tarihçilerinin sayfalarında, yaşadı. Kendi Hıristiyan kiliselerini kuran Asur köylülerinin ardılları, Irak'ta yaşayarak, öncüllerinin halktan gelen mirasını korudu. Onların daha kalabalık İslam komşularını da, Asur'un [Asuristan] yok olan varlığı ta-*

ciz etti. İlgili olan bütün yabancılara Yunus peygamberin vaaz verdiği tepeyi gösterdiler." (Moore and Lewis, 1999, 31)

Iraklı ve Asur bir tarihçi olan Gorgis Fathullah'ın anlattığına göre Musul'un Hıristiyan adı taşıyan camileri tek olup, iyice kabul edilmişlerdir. Musul'da adı Jami' Nabi Jirjis (Aziz Gorgis Camisi) olan bir cami var. Kuran'daki peygamberler arasında yazmadığı halde, Aziz Gorgis'in azizliğini kabulleri, yazarı şaşırtmaktadır. Buna ek olarak İslam dünyasında Aziz Gorgis adını taşıyan başka bir cami de yoktur. Musullu tarihçiler de bu caminin tarihini bilmemektedirler. O vakit buranın bir kilise olup, İslam'ın fethinden sonra camiye çevrildiğini kabul etmek gerekir. (Fathullah, 1996, 107)

Resim 17 Elişlerinde usta olan Asurlu kadınlar, hem pamuk hem de yün dokurlar. Yayladaki halk tarafından yetiştirilen pamuk, yerel kumaş olarak dokunuyor. Yün ise dağdaki koyunlardan alınıyor, dokunup, çorap örülüyor

Orta ve Güney Mezopotamya'da yaşayan Hıristiyanlar, İslam'ın fethinden sonra Müslümanlara göre bir azınlık oldular. Buna karşılık Musul, Erbil, El Cezire [Mezopotamya] bölgesinde yaşayanlar için öyle olmadı. Kuzey Irak'ta yaşayanlar, Hitti'nin yazdığına ve ibn-al-Faqih'in düşüncesine göre, 10. yüzyılın başında bile (Buldan, p. 315, I, 9) "*Adla Müslüman, özyapı olarak Akad Hıristiyandırlar." (Hitti, 1970, 360) Wesleyan Üniversitesi'ndeki tarih Profesörü Bruce Masters'e göre, Hıristiyanlar'ın başka kutsal yerleri de vardı. Onlar adlarını kaybettiler ama halk o yerlerin Hıristiyan günlerini Müslüman'a çevirip, kutsal günlerine ekledi. İyi bir örnek olarak Bir Sufi evliyası olarak yeniden doğan Mar Gewargis, Hıdır-İlyas[3] olmuştur.*" (Masters, 2001, 25)

İslam Zamanında Tanınmış Asur Kentleri

İmparatorluğun çöküşüyle Asur kentleri yok olmadı. Gibbon'un yazdığına göre Pers Kralı Hüsrev bir tek vezirini dinlemeyi ret eden bir kraldı. Bundan dolayı Hüsrev ülkesini dört bölgeye bölüp her birinin başına bir vezir atadı. Bu dört bölgenin adları Asuristan, Medistan, Pers ve Baktriyana'dır. (Gibbon, 1995, 1371)

Süryanice elyazmaları Ninova, Athor ve Beth-Nahrin (Mezopotamya) adlarıyla doludur. Margalı Tuma'nın vakayinamesinde, Metropolit Aziz Yuhanna öldükten sonra, cenazede bulunanlar Patrik Mar Aba [Mor Aho]'ya giderek onun metropolitleri olmasında ısrar ettiler. Margalı Tuma onun nasıl Athor ve Adiyabenos ülkelerinin metropoliti olarak kutsandığını anlatır. (Budge, 1893, 258) Daha sonra Mar Aha ardılı olması için Rabban İşo-yahb'ı atadı. Ninova piskoposu Mar Abraham, ölünce, Işo-yahb Ninova kentinin piskoposu oldu. (Budge, 1893, 259)

Mari Bar-Suleyman'ın yazdığı *Book of the Tower*'e (Kulenin Kitabı) ve onun tarihçi ardılları olan Amër Bar-Matta ve Şaliba

Bar-Yuhanna'ya (1350 yılı civarı), dahası da, William Young başvuruyor. Kitabın sonu metropolitlerin oturduğu vilayetleri yazıyor. İkinci vilayet Musul ve Asuristan olarak verilmiş. (Young, 1974, 43) Burada 14. yüzyılda Amër ve Şaliba, Asuristan'ın bir Metropolitlik olduğunda Suleyman'ı doğruluyorlar.[4] Henricus Gismondi'nin 1896 ve 1899 yıllarında Roma'da, parça parça yayınladığı, sonra tekrardan Chicago'da 2003 yılında *Assyrian National Council of Illinois*'nin (İllinois'in Asur Ulusal Meclisi) yayınladığı *Maris Amri et Slibae: Patriarchis Nestorianorum* kitabı. Bu kitabın 1896 yayını piskoposlara, halka ve Ninova kentine başvuruyor ve kentin coğrafya olarak yerini anlatıyor. Musul ve Athur'a ait bir piskopostan sözediyor ve Şapur'un Karxa d Beth-Slux'da, Erbil'de, Asur'da, Ninova ve başka kentlerde Hıristiyanları nasıl öldürdüğünü anlatıyor. Bu yayın patriğin önemini de işaretliyor ve yerini Matta, Markos, Luka ve Yuhanna'ınkilerle karşılaştırıp, kilisenin doğudaki Asur [Asuristan], Mada [Medistan] ve Pers bölgelerinde nasıl görüldüğünü anlatıyor. (Gismondi, 2003)

Yerel ya da yerli belgelerle Asuristan ülkesi üzerine daha başka başvurular var. Beth-Aramaye üzerine bir alt yazıda Amir Harrak, Fiey'den alıntı yaparak, aşağıdakini yazıyor: "Beth-Aramaye, Güney Mezopotamya veya al-Iraq-al Arabi veya Araplar'ın Bilad al-Nabat diye tanımladıkları bir bölgenin, kilise yönetim terimidir. Kuzey Mezopotamya, Athur, [Asuristan] bölgesinin kilise terimi El-Cezire veya Arap coğrafyacılarına göre Musul toprağıdır"[5] (Harrak, 1999, fn. 41)

Ek olarak, 13. yüzyılın ortasında Ninova, Musul'un bilinen bir bölgesiydi. Patton'un yazdığına göre 1262 yılında Moğollar Musul'a girmeden, daha önceleri Ninova bölgesinin Hıristiyan valisi olan Ba'şiqalı Şamsad-din ile bir kararname göndererek halka iyi davranacaklarına söz veriyorlar. (Patton, 1991, 80) Patton, daha

sonra olayların ayrıntılarını vererek, Ba'şiqi'nin nasıl Musul valisi olduğunu ve Moğol yönetiminde kente başka Hıristiyan valilerde atandığını, anlatıyor. (Patton, 1991, 81)

The Chronography of Gregorius Abul-Faraj, namı diğer Yuhanun Bar-'Ebroyo'nun Zaman Dizini'nde, Athor [Asuristan] ve Ninova'ya ait başka bilgiler de var. Zaman Dizini'nde açıkladığına göre, 8. yüzyılın ortasında, Halife Mervan'ın fetihleri esnasında, Halife önce Harran'a sonrada Athor'a gelmiş. (Budge, 1976, 1:112) 13. yüzyılda, Moğollar'dan Göyük Han'ın hükümdarlığında, Bar-'Ebroyo'nun yazdığına göre, Moğol Hanı, Athor'u (Asuristan) Ayl-Şikatay adlı bir başkana vermiş. (Budge, 1976, 1:411). 1275'te eşkıyalar gelip, Ninova bölgesinde Takşur köyünü ele geçirdiler. (Budge, 1976, 1:454) Yine Bar-'Ebroyo'nun yazdığına göre İ. S. 1281 yılında Hakkârili bir Kürt Asuristan dağlarında isyan etmişti. (*Budge*, 1976, 1:463)

Resim 18 Ovalardaki Asurlar kısmen çömlek yaparak yaşıyorlar. Onları dağdakilerle değiştiriyorlar.

Ek olarak, Hawsen'den alıntı yapan Robinson, İ. S. 636'dan önce Şiraklı Hananyas'ın yazdığı Ermeni Coğrafyası'nda Asya'daki 36. ülke Asuristan'a Aruastan diyorlarmış. Yani dağları ırmakları ve Ninova kenti olan Musul. (Robinson, 2000, 70)

Kitabında, Müslüman dünyasındaki cihat ve zımni düzeniyle ilgili birçok belgeyi Bat-Ye'or yayınladı. Bu kitapta sürekli Asuristan'dan sözedilmektedir. Örneğin, İ. S. 642 yılında Ermeni Sepeos'un belgesine göre Arap ordusu, Van Gölü'nün güneybatısı yoluyla Asuristan'ı terk etti. Ağrı dağından, gölün batısına kadar olan bölgeyi kontrol ediyordu. (Ye'or, 1996, 274-275). Edouard Dulaurier'e ve Ermeni Zaman Dizini'ne göre İ. S. 705'te, Halife Abdal-Malik Ermenistan'ı yakıp yıktı ve birçok Ermeni'yi Asuristan'a gönderdi. (Ye'or, 1996, 280). İ. S. 851'de halife Mütevekkil, askerlerini Yusuf adında birine emanet etti. Yusuf'un babası Abuseth Asuristan topraklarında ölmüştü. (Ye'or, 1996, 286) Süryani Büyük Mor Mixayel'in [Mihayel] kayıt ettiğine göre, Ağustos 1169'da Musul, bütün Asuristan ve yöresinin prensi Kutbettin'in öldüğüne tanık olmuştur. (Ye'or, 1996, 344) Sonuç olarak Mixayel'in zaman dizinine göre 1173, Asuristan ve Mezopotamya Hıristiyanları'nın sıkıntılı yılıydı.

Araplar'ın eski Asur kentlerini tanıması sürüyor. Abu Ja'far Muhammad b. Jarir Tabari'nin Peygamberler ve Kralların Tarihi'nde (İ. S. 839-923) eski Ninova'yı tanımlıyor. Manchester Üniversitesi'nden C.E. Bosworth'e göre *"Hüsrev, Heraklius'un Nusaybin üzerine ordusuyla gelişini duydu ve onunla çarpışmak için 12. 000 savaşçıyla Rahzadh adlı komutanını gönderdi. Bizanslılar ırmağı geçmesin diye, ona Dicle kıyısında, Niniwa (Ninová)'da, Mawsil (Musul) kentinin civarında, durması buyruğunu verdi." (Bosworth, 1999, 122). Tabari tarihinin başka bir cildinde Gautier H.A. Juynboll, Müslüman ordusunu Hisnan'a göndermek için komutanların yaptıkları planlara başvuruyor." Yaqut'a*

göre, Mu'jam II, 275, 'İki Kale' demek olan Hisnan, neresi olduğunu belirtmediği bir yerin adıydı. Bu kere Tabari'den fazla bilgi veren İbn al-Athir II buranın Ninawa (Ninova) ve Mawsil yani Dicle'nin üzerinde ikiz kent olmaları gerekir. Juynboll 1989, 55) Başka yerde zaman dizinleri, Ocak 23, 638'den Ocak 11, 639 yılına kadar olan fetihleri, ikiz kalelerinkilerde içinde olmak üzere anlatıyor." (Juynboll, 1989, 61)

Asur Tarihinin Zamanlaması
İslam'ın Başından Osmanlı Devrine Kadar

Tarih

637	İslam Halifeleri, Emeviler ve Abbasiler
762	Halife Mansur Bağdatı inşa ediyor.
	Patriklik Qtisfon'dan Bağdat'a geliyor
950	Asur Kilisesi'nin yükselmesi, 20 Metropolit
	Mısır'da Fatimiler Suriye'de Hamdun oğulları
	Buyidler (İran Rönesansı)
1075	Selçuk Türkleri Dönemi
	Bağdat'ın Hıristiyan Mahallesine Saldırı, 1054
1096	İlk Haçlı Seferi
	Haçlı Seferleri 1270 yılına kadar sürdü
1138	Koruma Anlaşması
	Mar 'Abdişo III
1258	Moğollar'ın istilaları
1259	Halifeliğin sonu, Hulagu Han, Marco Polo Asya'da
1260	Asur Kilisesi'nin Çökmesi
	Celayiroğulları Bağdat'ta 1338
1394	Timurlenk Mezopotamya'da
	Bağdat'ın 1401'de yağması ve ele geçirilmesi
90.000	Nesturi ve Yakubi öldürüldü

1405	Civarında Asur merkezlerinin çoğunun yıkılması
1445	Papa Kıbrıslı Nesturilere Keldani diyor
1453	Osmanlı'lar Konstantinopolis'de
	Doğuda Bizans Hıristiyanlığının sona ermesi.
1503	Safeviler Bağdat'ı alıyorlar
	Kanuni Sultan Süleyman'la Osmanlı'nın yayılması (1520 - 1566)
1534	Osmanlılar Bağdat'ı ele geçiriyor.
	İranlılar Bağdat'ı 1623'te tekrar alıyor
1551	Sulaqa Roma'ya varıyor
	Papa Julius III, Sulaqa'yı Doğu Asur Hıristiyanları'nın Patriği ilan ediyor. 1553 (daha sonra Doğu Keldaniler adına geçiliyor)
1638	Bağdat'ın son kere Osmanlılarca ele geçirilişi
	Birinci Dünya Savaşı'na kadar Asurlar Osmanlı yönetiminde yaşadılar

Asur İmparatorluğu'nun çöküşünden sonra, başka Asur kentlerinden de, 1000 yıl veya daha çok bir zaman sözedildi. Horsabad'dan sözedilince, Layard'a göre, Arap coğrafyacıları da oradan sözetmişler. Dediğine göre, *"Horsabad, eski Asur kenti "Sara'un" veya" Sarağun" unun yerindedir. Yakuti'ye göre Arap işgalinden hemen sonra harabeler arasında önemli hazineler bulunmuş. Yakuti'nin dediği, az bulunur eserlerinin olduğu yerde, bu uyarıya göre, daha hazine bulmak üzere* [Fransız] *Emile Botta, yetkililerin karşı koymasına rağmen, tepeyi kazdı.*

Horsabad kesinlikle Kral Sargon II'nin eski başkenti Dur-Şarrukin'dir. 7. yüzyılda İslam işgalinden sonra, bu Horsabad adı kullanılmaya başlandı. Bu ad yanlış olarak Pers kıralı Hüsrev'den geliyor. Layard'ın Sarağun dediği, eski adı Şarrukin'in, bozulmuş sözüdür. 1200 yıl sonra, bir Arap coğrafyacısının Şarrukin adını kullanması, yerel Asuriler'in eski kentlerinin adını koruduklarını gösterir. Saggs, ek olarak, 14. yüzyılın başında yaşamış Arap coğ-

rafyacısı Abul Fida'nın, Musul'u nasıl anlattığını, yazmaktadır: "Doğu kıyısının karşısında Ninova'nın yıkıntıları var. Musul'un güneyinde, Asur kentinin yıkıntılarının yakınında, Küçük Zap suyu Dicle'ye karışır. Başkaları, Alman olan Rauwolff gibileri, eski kenti tanımlayıp, Pers Sarayına gönderilen bir İngiliz'den sözederek bir sonuca varıyorlar. Sir Antony Sherley, 17. yüzyılın başında ve Aubonne Baronu olan J.B. Tavernier aynı yüzyılın ikinci yarısında Musul'a gitmişler. (Saggs, 1985, 291-292)

Çok yakında K. Grayson dikkatimizi bir belgeye çeviriyor. Bu belgede Hürmüz Rassam, yetkililerle Ninova'daki iki tepenin birini kazmak için görüşürken, ona, oranın hukuki adının Ninua[6] olduğu söylenmiş. (Grayson, 1997,106) Asuristan, Ninova, Asur ve diğer kentler için İslam'ın zamanında, sürekli yapılan referanslar, Asur kentlerinin unutulmadıklarını gösterir. İslam devrinde, putatapar sanılan bu kentlerin tartışılmayacak kadar güçlü tanınması, toplumun bir bölümünün eski anılarını unutmadığını göstermektedir. Müslüman yazar ve coğrafyacılarının Asur kentlerinin hatırlanmasında hiçbir çıkarları yoktu. Yıkılıp unutuldukları iddia edilen bu kentlerin, bu durum, 1500 yıllık önemini yansıtmaktadır.

İslam Zamanında Asur Milleti

Asur Hıristiyanlara uygulanan zorla din değiştirtmenin ve baskıcı sert yasaların yanında, İslam'ın hoşgörüsünü gösteren daha önce hiç olmamış olaylar vardı. Hıristiyanlar, çok önemli bir kişilik olarak tanınan Patrikleri başlarında, bir millet olarak görülüyorlardı. Bu millet düzeni Osmanlı Türkleri'nin ddöneminde de geçerliğini korudu. Bu hoşgörünün bir örneği olarak, Abbasi hanedanı sırasında Nesturi Patriği Timoti I (778-820), üçüncü Halife Mehdi ile yüz yüze bir tartışma yapmıştır.[7] Zamana ve duruma bakılınca bu tartışma dikkat çekici bir nezaket örneğiydi. Müslümanlar'ca uygulanan millet düzeni, dinsel inançlarına göre çeşitli

ulusları birbirinden ayırmaktı. Nusaybin, Urhay, Gundi-Şapur, Erbil ve başka kentlerdeki Nesturi merkezleri gelişti ve bütün bölgede kültürel ve eğitim merkezleri oldular. Süryanice dili konuşan kilisenin Nesturi ve Yakubi üyelerinin tıp ve felsefede oynadıkları önemli rol ileride anlatılacaktır. Bu hoşgörünün diğer bir örneği, Abbasi Halifesi Müktefi II'nin (1138-1147) Patrik 'Abd-Işo' III'e (AbdIşo, 1136-1160) verdiği Koruma Beratı'dır.

Bu berat İ. S. 1138'de yazılmış ve Alfons Mingana, tarafından John Rylands Kütüphanesi'nin bülteninde yayınlanmıştır. Bu berata göre, "İslam'ın en yüksek imamlığının Beratı - taşıdığı buyruklar her vakit başarılı olsun - Bu Berat, 'Barış Kentinde oturan' Nesturi Hıristiyanları'nın Patriği olarak, sana verilmiştir. Bütün İslam ülkelerinde geçerlidir. Sen onların ve burada temsil edilsin, edilmesinler veya herhangi bir ülkede karşı çıksalar dahi, Rumlar'ın, Yakubiler'in ve Melkitler'in başı olarak davranabilirsin. Kiliselerinde ve inancının toplantı evlerinde, Patrik kıyafetini giymekle, sen bütün dindaşlarından ayrılıyorsun. Hiçbir piskopos veya papaz veya diyakon onları giyemez veya seninle paylaşamaz. Bu, senin yükseltildiğin aşamaya olan bağlılıkların gereğidir. (Mingana,1926)

Bazen yanlışlıkla Osmanlı Türkler'inin başlattığı sanılan millet düzeni, aslında çok öncesindeki halifelikle başlamış olup, Sasani kökleri de vardır. Müslüman olmayan dinsel azınlıklar, daha önce de yazıldığı gibi, her vakit ayrımcılığa tabi tutulmuşlardı. Onlar her vakit başka vergilere tabi tutulmuşlar ve onlara yasa karşısında değişik davranılmıştır. Bu tutum Hıristiyan ve Yahudi topluluklarının yüzyıllar boyu yaşamalarına katkıda bulunmuştur. Bugün bile dinsel ayırım İran'da, Türkiye'de, Mısır'da, Sudan'da ve başka İslam devletlerinde derece derece duyulmaktadır.

Birçoğunun düşündüğü gibi ayırım İslam öğretisinde olmayıp, bu öğretiyi yorumlayanlar "onlara" karşı "biz" i canlı tutmaktadırlar. İslam devletlerinde, bu devletlerle Hıristiyan güçler arasında bir çelişki olduğunda, yerel Hıristiyan azınlıklar kötü muamele görmekteydiler. Bu durum İmparator Konstantin'in İ. S. 313'te Hıristiyanlığı Roma İmparatorluğu'nun resmi dini yaptığı an başladı. Aynı durum Haçlı Seferleri'nde yaşandı. Bu "onlara" karşı "biz" veya "müminlere" karşı "kafirler" bugüne kadar gelen Müslüman devletlerle veya Zerdüşt Persler'le, Hıristiyan azınlıkların ilişkilerini biçimlendirdi.

Bunu dedikten sonra, kabul etmek gerekir ki İslamiyet'te, Hıristiyanlar barış zamanları gördüler. Kilise, saray ve halifelikle, iyi ilişkiler kurmaya çalıştı ve bir dereceye kadar da başarılı oldu. İletişim desteklendi ve bu başarılı politika, Mehdi ile Timoti'nin yaptığı tartışmaya yansıdı. Patrikhaneyi, halifeliğin olduğu yerde tutmak, iyi bir politika sayılır. Buna göre İ. S. 762'de Abbasi Halifesi Mansur, Bağdat'ı inşa edip, yeni başkenti yapınca, Nesturi Patriği Xnan-Işo II (774-779) ona uyup, Patrikhaneyi Saliq-Qtisfon'dan, Bağdat'a taşıdı.

9. yüzyılın sonuna doğru, İslamın siyasi birliği bozuldu. Abbasi ve Araplar'ın gücü azalmaya başladı. İmparatorluğun içinde birtakım bağımsız krallıklar kuruldu. Pers ülkesinde, üst üste gelen birtakım Persli hanedanlarla, İmparatorluktan koptu. Fatimiler Mısır'ı, Hamdaniler Suriye'yi ele geçirdi. Orta ve Güney Arabistan bağımsız aşiret alanları oldu. Bağdat Buyid devrinin etkisinde kaldı (945-1075). Bu hanedanın kurucusu Ahmet ibn Buwayh, Hazar Denizi kıyısındandı. Bu döneme İran rönesansı da denir. Daha sonra Tuğrul bey yönetimi ele geçirince Selçuk Türkleri'nin egemenliği başladı (1075-1180). Selçuklar Ortaasya'dan gelmiş Türkmen savaşçılardı ve Abbasi Halifeliğinin koruyucularıy-

dı. Birden başkaldırıp, İ. S. 1054 yılında Bağdat'ın birçok mahallesine, Hıristiyan mahallesi de içinde olmak üzere, saldırdılar.

Bu zamanda İslam İmparatorluğu'nda güç ikiye ayrılmıştı. Halifenin dinsel gücü, Sultanınsa gerçek siyasal gücü vardı. Biraz uğraşmadan sonra Halife yavaş yavaş egemenliği ele geçirdi. Bu zamanın en baskıcı Halifesi Nasır'dı (1180-1225). Kendisi Irak'a Halifelik yönetimini tekrar getirdi. Doğubilimci ve iktisat tarihçisi Prof. E. Ashtor'a göre "Nasır'ın amacı yeni bir İslam dinsel yönetimi kurmak olmakla beraber, ilgisi her sınıf insanla işbirliği yapmaktı. Hem o, hem de ardılları Hıristiyan ve Yahudi memurlar kullanıyorlardı. O devrin vakayinameleri ve bir Iraklı çağdaş şairin İbrani dilindeki divanı, bu konuda birçok ayrıntı vermektedir. (Ashtor, 1976, 235)

13. yüzyılın ilk çeyreğinin son zamanları, Musul bölgesinde, Moğollar'la çarpışmaların başladığı zamandır. O vakitlerde Musul, Bedrettin Lu'lu yönetiminde, özerk bir bölgeydi. Kendisi sıradan bir Memlük'ken, Sultan olmuştu. Lu'lu birçok sosyal ve siyasal temasları sayesinde, Bağdat'taki Halifenin desteğini aldı. Patton'un yazdığına göre, Lu'lu'nun 40 yıllık yönetimi süresince, Sultan Musul'daki büyük Hıristiyan topluluğuna karşı, hoşgörülüydü. (Patton, 1991, 66). Al-Dhahabi, Lu'lu'nun, Erbil'deki rakibi Kukburi'nin Muhammed'in doğum gününü kutlamasına karşılık, Musul'da Paskalya sonrası ilk Pazar gününü kutlamasıyla, yaptığı gövde gösterisini *Tarikh al-Islam* da yazmaktadır (Patton, 1991, 66).

1258 yılı Halifeliğin sonu olarak resmen kabul edilmektedir. Hülagu Han Bağdat'a girip, İlhanlılar hanedanlığını kurdu (1258-1338). Başlarda Moğollar, aynı inançta olan önderleri dolayısıyla Hıristiyanlara sevgi beslerken, Müslüman olunca, Asurlu Hıristiyanlar'a zulüm başladı. 1338 yılında, Şeyh Hasan Celayiri'nin adına dayanarak, Celayiri hanedanı kuruldu ve bu hanedan 14.

yüzyılın sonuna kadar Bağdat'ta hüküm sürdü. Assemani'ye dayanarak Saigh, Celayiri Hanedanının Bağdat'tan, Athur'u [Asuristan] ve Mada'yı [Medistan] yönettiğini yazdı. (Saigh, 1923, 250) Semerkant'lı Timur, 1401'de Bağdat'ı yağma etti ve 90.000 Nesturi ve Yakubi Hıristiyan'ı öldürttü. Bu eylem Mezopotamya'nın gördüğü en kötü olaydı. Asur yazar Yonathan Beth-Sulayman'a göre Asuriler'in nüfusu bu toplu kıyımlardan sonra adamakıllı azaldı. Timur'un korkusundan ve gelecekteki tehlikelerden korunmak üzere, geri kalan Asurlar, Kuzey Mezopotamya'daki dağlara sığındılar. Sonuç olarak Asur kilisesi zayıfladı ve papanın misyonerlerinin hükmü altına girmemek için mücadele edemedi. Bu durum ulusal kimliğini tehdit etmekteydi. (Beth-Sulaiman, 1931, 64-65)

Akkoyunlu ve Karakoyunlu Türkmen hanedanları 1508 yılına kadar Bağdat'ı ellerinde tuttular. Bunların arkasından, Safevi hanedanını kuran Şah İsmail, Bağdat'ı ve Orta ve Güney Irak'ın çoğunu ele geçirip, 20 yıl kadar yönetti. 1534 yılında Kanuni Sultan Süleyman, İbrahim Paşayı göndererek Osmanlı yönetimini Irak'ta yerleştirdi. 1623'te Safeviler Şah Abbas'ın yönetiminde Bağdat'ı tekrar aldılar. IV Murat 1639'da Irak'ı yeniden alıp, Osmanlı yönetimini koydu ve bu yönetim Birinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar sürdü.

İslamiyet'te Sözü Edilen Asurlar

Çok sevilen Adiyabenos piskoposu Mar Maran 'Amme'nin [Mor Moran'Ame] ölümü üzerine, Margalı piskopos Tuma vezinli bir vaaz yazdı.

Açlık çeken insanlar ve güçsüz dilenciler ve yetimler çoğaldı,
Kutsal kişi onların dertlerini gördü ve acı çekerek üzüldü.
Onlar adına Athoraye kentine gitti
Onlar için, sadaka ve adak dolu bir çuval toplamak üzere[8]

(Budge, 1893, 367-368).

10. yüzyıl bilgini ve kitapçısı Abu al-Faraj Muhammad ibn Ishaq al-Nadim tutkulu bir kitap katalogcusu ve satıcısıydı. Fihrist al-Nadim adındaki kataloğu veya dizininde, o zamanın birçok uluslarının yazı ve kitaplarını yorumladı. Al-Nadim *Asuriyun* (Asur'un Arapça'sı) tanımlamasını şöyle yapıyor, *Efendileri ve başkanlarının adı Bar-Siqşiri Bar-Asuri'dir. Gelir ve kâr toplarlar. Bazı konularda Yahudiler'le anlaşırlar ama bazılarında da anlaşamazlar. İsa'nın ardılları olarak görünüyorlar* (Dodge, 1970, 2:813). Asurlar'ı Yahudiler'den ayırdığı ve İslam devrinden bugüne kadar, çoğuluna Asuriyun, tekiline ise Asuri dendiği için, yukarıdaki tanımlama çok ilgi çekicidir. Irak Hükümeti aralıksız

Resim 20, Cesaret ve Kendine güven, Asurları her koşulda yaşatmıştır.

olarak Asur ulusal mirasını küçümsemeye çalışmıştır. Bunu yapmanın bir yolu Hıristiyanlık zamanındaki Süryanice dilinin *Athuriyun*'u Akad dilindeki Asur yerine kullanmaktır. Bunu yapmakla Hükümet, onları Hıristiyan bir azınlık gibi göstererek, etnik Asurlar'dan geldiklerini inkâr etmektedir. Ortadoğu'daki Arapça konuşan halklar Asuriyun'u biliyorlar ama Athuriyun'u bilmiyorlar. Aslında, daha önce de yazdığım gibi, ikisi de aynı şeydir ama ayrı zamanlarda.

Hepsine ek olarak Gewargis Warda, Erbilli Gewargis, bir 13. yüzyıl şairi, yazılarında Asurlar'dan ve eski Ninova kentinden söz etmiştir. Asur tarihçi Odişo Malko-Gewargis'in yazdığına göre, Gewargis Warda'nın Ninovalılar'ın Yakarışı'nda kullandıkları ünlü "*Yes Listener of Prayers*" (Evet, Duaları Dinleyen) adlı ilahisinde, Tanrıya halkının oruç tutmasının kabulünü istiyor.

*Efendimiz; Babilliler ve Asuriler'in yakarışına dikkat et. Şimdi kilise başkanlık düzeni karışmıştır. Efendimiz; ülkemizin fakir halkının yakarışına dikkat et. Bu, senin kişiliğine şan vermek ve af etmeni istemektir. (*Gewargis, 2002, 16:1, pp. 83-84)

İ. S. 1300 yılında ölen Gewargis Warda, Doğu Patriği için yazdığı ilahi de, Asur ününe göre veya Asuristan'dan adların listesini yazdı.

Irkı tatlı bir ad olan, Asur Mar Mari
Ve ırkı soylu olan Asur Odişo
Suwa'nın merkezinde oturup, Patrik oldu
Ve Makixa, tutkulu, dürüst ve erdemli kişi
Asuristan'da yasaya göre bir piskopos ve Katolikos oldu
Ve başarıyla dolu Eliyo eğitimciler evine yükseltildi
Bilgi ülkesi Asuristan'da, yargıçların[9] *arasına katıldı.*
(Gewargis, 2002, 16:1, p. 84)

Mezopotamya'nın harap edilmesine rağmen Musul'da ve Asu-

ristan'ın güvenli dağlıklarında birçok Asur Hıristiyan yaşamayı sürdürdü. Daha önce de yazdığım gibi, Havari Tuma'nın misyonerliği ve öğrencileri Adday ve Mari çalışmalarıyla, Hıristiyanlığı kabul ettiklerinde kendilerini Suraye olarak tanımladılar. Doğu Hindistan Kumpanyası papazı Percy Badger, *"Bu ad, 13. yüzyılda Nusaybin Metropoliti olan Mar 'Abd-Yeşo'nun dindaşlarını çağırdığı ada uyuyor. Aynı kişi, yazdığı 'Syrian Fathers' (Süryani Kilise Babaları) kataloğunda kendinden önce gelmiş en ünlü kutsal kişileri yazıyor. Aynı zamanda bugünün Nesturileri'nin kendilerine Suraye*[10] *demelerine de uygun düşüyor. Dillerine de Sureth*[11] *diyorlar.* (Badger, 1987, 1, p. 178). Ve Murre-Van Den Berg'in yazdığına göre "Dikkat etmek gerekir ki, 1831 yılında C.J. Rich'in yazdığı *'Narrative of a residence in Koordistan, and on the site of Ancient Nineve'* (Kürdistan'da ve eski Ninova'nın olduğu yerde kalmanın öyküsü) ile birlikte *'Journal of a Voyage down the Tigris to Baghdad and an Account of a visit to Shiraz and Persepolis'* Vol-II London 1831 (Dicle üzerinden Bağdat'a seyahatin günlüğü ve Şiraz ve Persepolis'e ziyaretin öyküsü) yazar zaten Asur Hıristiyanlar tanımlamasını yapmıştır. Layard bu tanımı yaygınlaştırmıştır ama bulmuş değildir" (*Murre-Van Den Berg* 1999, fn. 37)

Geçmiş Patrik Mar Eşay Şam'un XXIII'e göre Asurlar eski şanlı günlerini gerçekten biliyorlardı. *"Doğu Kilisesi Katolikos Patriği Mar Eşa'-yaw'ın İ. S. 585 yılındaki Kilise Sinodu'nda bulunan piskoposların arasında şu ad da var: 'Aturaye Metropoliti Mar Xnana'yı temsilen, Qaşişa Mar Awa ve başdiyakonu, buraya imzasını atıyorlar."* (Mar Odişo, 1965; 155)[12]

Batılıların Asur adı ve uygarlığını tekrar buluşları, bazılarının düşüneceği gibi, Botta ve Layard'la başlamadı. İspanya'dan, Yahudi gezgin Tudelolu Benyamin ben Jonah'ın (İ. S. 1160-1173) gezi öyküleri[13] 1178 yılında basılmıştı. Haham Benyamin, Mu-

sul'un karşı kıyısında iki yüksek tepeyi, tanımıştı. Aslında Musul'da yaşayanlar hiçbir vakit kentlerinin şanlı geçmişini unutmamışlardı. H.W.F. Saggs, Yakındoğu'ya çok sık geziler yaptı. Hatta Bağdat Üniversitesi'nde bir yıl Asuroloji dersi verdi. Onun yazdığına göre Haham Benyamin, Musul üzerine şöyle diyormuş: "*Orası, 7000 Yahudi'nin yaşadığı büyük Asur'dur. O Dicle'nin üzerindedir. Onunla Ninova arsında bir köprü vardır. Ninova yıkıntı halindedir ama arasında köyler ve topluluklar vardır.*" (Saggs, 1985, 291)

Benyamin, Ninova'nın yıkıntıları arasında 12. yüzyılda topluluklar yaşadığını kanıtlıyor. Bir Yahudi gezginin kayıtlarında Yahudileri göstereceği ve onları sürgüne gönderen Asurlar'ı ise görmeyeceği mantıklıydı. Yine Yahudi sürgünlerin bu kadar yıl yaşadıkları halde onları sürgün eden Asuriler'in yaşamayacağı ise mantıksızdı. İlk Hıristiyanlık zamanında Mezopotamya'da Yahudi ve Hıristiyan topluluklarının varlığı biliniyordu. Robinson'a göre o vakit kolaylıkla birine Yahudi denebiliyordu. "*Monofizitler Musul'un bir Arap valisine Yahudi diyebilirler ve Nesturiler de Müslümanlara yeni Yahudiler diyebilirlerdi,*" diye ekliyor. (Robinson, 2000, 100)

Bazı kayıtlarda, bazı kimselerin maksatlı veya unutulmaktan gelen eksikliği çok kere olmuştur. Bruce Masters'e göre "*Karşılaştığı etnik grupları büyük bir ilgiyle tanıtan, 16. yüzyılın süregen gezgini Evliya Çelebi, Şam'ı ve Halep'i gezmiş ama orada Müslüman olmayanlarında yaşadığını yazmamıştır.*" (Masters, 2001, 28) İnsan Musul'u gezen birinin orada birilerini yazmamış olmasını yadırgamamalıdır.

Soylu bir İtalyan gezgini olan Pietro Della Valle, Persepolis'ten dönüp, Mezopotamya'da kazı yaparken Asurlar'la bir karşılaşması oldu. Della Valle bölgede beş yıl geçirdi. (1616-1621) Sonunda, Mardin'deki Süryani Ortodoks Kilisesine bağlı Asur

Ma'ane'yle evlendi. Çivi yazısıyla yazılmış birçok tuğla buldu. Onları 1625'te Roma'ya götürdü. Birçok kişi bu olayı Asuroloji denen Asurbiliminin başlangıcı sayar. Della Valle'nin gezisi 1653'te yazıldı ama ilk baskısı 1845 yılında Londra'da oldu. Kendisi bir arkeolog olup, Asuristan'da kazı yapan Profesör Edward Chiera'ya göre, (1885-1933) *"Küçük tuğla parçalarının üzerindekilerin yazı olduğunu anlayıp ve bir tanesini Kircherian Müzesine gönderen Pietro Della Valle'ye çok şey borçluyuz."* (Chiera, 1938,41)

Albert Abuna, Papa V. Paul'un, Patrik Şam'un IX'a, 29 Haziran 1617'de yazdığı mektuptan sözediyor. Papa, Patriğe "Doğu Asuriler'in Patriği, onurlu kardeşim Şam'un'a" diye hitap ediyor. (Abuna 1993, 3, 147) Abuna'nın daha sonraları dediğine göre, Nesturiler'in, 16. yüzyılda Roma ile birleşme konusunda bir azalan, bir çoğalan duyguları ile sonunda bu birleşmenin Doğu öğretisini karıştıracağı ve her ne pahasına olursa olsun korudukları ulusal kimliklerini bozacağı düşüncesiyle, gerçekleştirmediler. Qudşanis ve Musul'un Patrikleri güçlerine sarılıp, Nesturiler'in ve Asuriler'in ruhsal önderleri olduklarını açıkladılar. (Abuna 1993, 3, 243)

Iona Kolejinde, Doğu Avrupa ve Ortadoğu tarihi Profesörü olan George Bournoutian, *İ. S.* 1763 tarihinde yazılmış bir mektuba başvuruyor. Mektup, Muş'taki Surp Karabet (Vaftizci Yuhanna) Manastırı'nın başındaki Vartabet Hovanyan'dan, Jozef Emin'e yazılmış. Emin Fransa'ya karşı İngiliz ve Prusya ordularına katılmış ve Ermeni ulusal amacı için, Ermenistan, İngiltere, Rusya, Gürcistan, İran ve Hindistan'da, dolaşmıştır. Mektupta Hovanyan *"Altı günlük yolculuğun sonunda 40.000 savaşçı bulacaksın. Asurlar ve Yezidi Kürtler bize katılacaklardır"*. (Bournoutian, 2001, 235)

Bournoutian 26 Mayıs 1784 yılında yazılmış başka bir mektu-

ba da başvuruyor. Bu mektup 1783'teki Georgievsk Antlaşması'ndan sonra, Tiflis'teki Rus kuvvetlerinin başında olan Albay Stepan D. Burnashev tarafından, Rus Kuvvetlerinin komutanı general Paul S. Potemkin'e yazılmış:

"Şimdiki halde Urmiye Hanının topraklarında yaşayan [Doğu] Asuriler'in, eski başkanlarının oğlu Eliya, halkını Müslümanlar'ın boyunduruğundan kurtarmak istiyor. Bana ulaştırması için, dilekçesini, Erekle'ye vermiş. İstediği, Majesteleri İmparatoriçe Katerine'nin, halkını koruma altına alması. Urmiye Hanının topraklarında, Asuriler'in oturduğu 100 köy var. Buna ek olarak 20.000 [Doğu Asur] aile, Türk sınırının içinde yaşıyor. Onların önderleri bir piskopos olup, Ruslar'ın, Türkler'den onları kurtarmalarını istiyor. (Bournoutian, 2001, 311)

Wilmhurst'ün dediğine göre, Vatikan arşivlerinde Doğu Kilisesi Babaları'nın gönderdikleri mektupların, İtalyanca ve Latince çevirilerinden parçalar var. Mektupların asılları kayboldukları halde, bu parçalar bile çok önemlidir. Vatikanlı çevirmenler, Asurlar'ı ve uluslarını bu mektuplara dayanarak tanımladılar. Süryanice dilinden çeviren Vatikan çevirmenleri çok başarılı işler yapmışlardır. Örneğin 1587 tarihli bir mektuptan alınan ve Wilmhurst, tarafından yayınlanan parça, açıkça şunu anlatıyor: "Asur ulusunun dört Patriği olmuş. Üçünü Vatikan onaylamış ama dördüncüyü onaylamamış. Yazı parçası, bu patriklerin oturduğu yerleri anlatıyor. Daha sonra, Asur ulusunun bugün iki Patriğe bölündüğünü yazıyor. Birinin ünü Nesturiler'in Patriği'dir. Diğerininki ise Doğu Keldani Asuriler'in, Patriği'dir (Wilmhurst, 2000, 734).

Tarih kitaplarının Asurlar'dan fazla söz etmemesinin nedeni, geçmişte Asurlar yalnız kalıp unutulmuşlardı. Kuzey Mezopotamya'da yaşayan Asuriler'in durumu Lübnanlı veya Mısırlılar'ınki gibi değildi. Onlar Akdeniz'in kenarında olduklarından, ulaşım ve iletişim kolaylığından Batı etkisine daha açık kalmışlardı.

Buna ek olarak da, yerel halk olarak, komşularına ve yabancılara istedikleri adı verirlerdi.

Saeki'nin yazdığına göre, örneğin Japonlar, Çinliler'in İran demek olan Possu sözünün bozuk biçimi olarak, Hasi veya Hase'yi kullanıyorlar. (Saeki, 1916, 46) Çinliler'in kendi sözleri varken, İranlılar için İngilizce Persian demelerini beklemek şaşırtıcı olur. Bütün Çin ve Japonya'da Doğu Kilisesi'nin (Nesturi Kilisesi) adı Keikyo'dur (parlayan inanç). Bu terim sıradan bir insanın bağlantı kurabilmesi için çok aldatıcıdır. İranlılar'ın kendilerine kendi dillerinde Farsi derken Persian demeleri beklenemez. Benzer biçimde, kilise kayıtlarına göre Asurlar, Çine Beth-Şinaye[14] demişlerdir. Diğer halklar, aslında, Asuriler'in kendilerini tanımladıkları sözleri büsbütün karıştırmışlardır. Yaggi ve Haines bu önemli noktayı kanıtlıyor: *"Yunanlılar'ın Assyrian (Asur) yerine kullandıkları Syrian (Süryani) sözü, Asur halkı arasında çok karışıklık yarattı. Bu durum, Yunanlılar için aykırı bir durum değildi. Genellikle klasik yazarların taktıkları adların, Assyrian'la benzerlikleri yoktu. Yunanlılar başka ülkelerdeki özel adları kendi dillerine göre uyduruyorlardı ve çok kere de oradaki adları kendi dillerine çeviriyorlardı."* (Yaggi ve Haines, 1884)

Bu karışıklıkları düzeltmek için kişisel çabalar olmakla beraber, yüzyıllar boyu gelen karışıklığı düzeltmek için bu kişisel çabalar yetersiz kalacağı gibi, çok uzun bir süreye de ihtiyaç olacaktır. Örneğin Hitti, New York Times'in yazı işleri müdürüne, bu konuyu işleyen bir yazı göndermiştir. (Resim 13) Bu mektubunda: "Bu sabah sütununuzda çıkan Chicago kaynaklı bir haberde, bazı suçlamalara dayanarak, İran Konsolosu, İranlı Süryanilerin askere gitmesini önlemeye yardımcı olmaktaymış. ABD'de hiçbir İran konsolosunun Süryaniler'le işi olmaz. Üstelik de Türkiye ile diplomatik ilişkilerin kesilmesinden sonra, onlarla ilgili işleri İspanyol Elçiliği ve Konsolosluğu yürütmektedir. Dolayı-

sıyla bu başvuru Süryaniler için olmayıp, İran'ın kuzeybatısından gelen Asurlar için olmalıdır. O vakit bu durum İran Konsolosunun sorumluluğuna girer. Asurlar'la, Süryanileri birbirinden ayırmamak büyük bir karışıklığa neden olmaktadır". İmza, Philip K. Hitti, Columbia Universitesi. 15 Ağustos 1918. (The New York Times, 17 August 1918)

Bölgede oturduğu sürede Horatio Southgate: "Ben Süryanileri soruşturmaya başladım. Halktan aldığım bilgiye göre Harput kentinde onlardan 100 aile ve yaylada onların oturduğu bir köy varmış. Kullandığım *Syriani* [Süryani] adı altında Ermeniler'in onları bilmediğini fark ettim. Onlar bu halka *Assuri* diyorlardı. Bu beni şaşırttı, çünkü bizim Assyrian sözüne çok benziyordu. Onlara göre Assur'un evlatlarıymışlar. Şinar ülkesinden çıkıp, Ninova'yı inşa etmişler. (Southgate, 1844, 80-81)

Southgate, 1830 yılında Asurlar'la karşılaşınca belki de başkaları gibi şaşırdı. Ona, Nesturilere Keldani, Yakubilere de Arami dendiği söylenmişti.[15] Asurlar'la (Suraye) vakit geçirince durumu değişti. Bir biçimde veya ötekinde, 2000 yıldır Asurlar'la birlikteliği olan Ermeniler'den iyi sorulacak kimse var mıydı? Yakubi Asurlar için, özellikle Türkiye'de, Harput'takiler üzerine, Ermeniler'den daha iyi sorulacak kim vardı? Avedis K. Sanjian'a göre, Yakubiler'in kendi ruhbanları olduğu halde, Ermeni Patriğinin yargısına bağlıydılar. (Sanjian 1965, 33) Birçok Yakubi Asur'un, Harputlu milliyetçi Asur Yusuf'da içinde olmak üzere, o bölgede Ermenice konuşup, yazmaları olağan dışı değildir. Düşünceme göre aralarındaki bu yoğun iletişim, Müslüman dünyasında, baskı altındaki iki Hıristiyan halk arasında ancak mümkündür. Örneğin Irak ve İran'da, Asurlar'la Ermeniler arasındaki evlenmeler doğaldı. Benim ailemde de, büyük babam, yarım kan Ermeni olan Şoşan'la, halam Alice Adam'da, bir Ermeni'yle evlendi. Amerika Birleşik Devletleri, Kongre üyesi Anna G. Eshoo ve ünlü tenis

oyuncusu Andre Agassi, Ermeni-Asur evliliklerinden olma çocuklardır.

Frye'a göre Ermeniler'in Asurlar'la paylaştıkları uzun bir tarihleri var. Onun için Asurlar için Ermeni kaynaklarına başvuruyor. Dediğine göre: "Doğu ahalisi, özellikle yazılı bir edebiyatı olan Ermeniler, Asur terimini kullanıyor. Örneğin Agathangelos tarihinde Asori dili anlatımını buluyoruz ki, bu klasik Süryanice demektir. Diodorus Siculus'a göre, Büyük İskender'den sonra, Orontes adlı bir Ermeni Satrap'ı, Makedonyalı general Eumenes'e, Süryani [Syriois] harfleri ile yazılmış bir mektup göndermiş. Bu kesinlikle Aram dilindeydi. Daha sonraları buna Romalılar'ca Süryani [Syrian] ve Ermeniler de, Asur [*Assyrian*] dedi. Her iki terimi de, (Syria ve Assyria) a-harfiyle veya a-sız olarak, Fırat'ın batısındaki yazarların yazılarında buluyoruz. İ. S. 2. yüzyılda, mizah yazarı Samsatlı Luqsiyanos, Yunanca *De Syria Dea* (Süryani Tanrıça) adında bir kitap yazdı. Bu kitap yaşadı. Syrian ve Assyrian sözlerinin kullanışına ait parçalar var. Yazar I. bölümde: "Bunu yazan ben Asur'um" diyor. II. bölümde ise dediğine göre "O Suriye halkına Asur diyor" (Frye 1997, 11, 2, pp. 32-33).

Bu arada Türkler onlara Asurlar; Ruslar Aissors; Araplar ise Asuri diyorlar. Aissors sözü Anti-Bolşevik Shalkovsky'nin anılarının İngilizce çevirisinde görüldü. (Shalkovsky, 1923) Avrupalılar'ın tam karışıklığı daha önceki bölümlerde anlatılan dinsel durumları bilince doğaldır.

Hıristiyanlığın başından beri Asurlar kendilerine Suraye diyorlardı. Süryanice dilinde Asur demek olan en uygun terim. Değişik adlarla tanınan Asurlar, yüzyıllarca çektiklerine rağmen, Osmanlı yönetiminde, Musul'da etkiliydiler. Chapel Hill'deki, Kuzey Carolina Üniversitesi, tarih bölümünden Sarah Shields'in yazdığına göre, Musul'daki ileri gelen bir aile, Jalili ailesiymiş. İlk

ünlü Jalili 17. yüzyılda Paşanın konağında çalışıyormuş. 1726-1834 yılları arasında 17 Jalili valilik yapmış. Aynı zamanda başka aşamalarda da bulunmuşlar. Osmanlı hükümetinin onaylamasıyla, güçlü bir siyasal hanedan kurmuşlar. (Shields, 2000, 31)

Musul vilayetinin demografisini incelersek, halkın büyük oranının Araplar'dan oluştuğunu görürüz. Bugünkü istatistiklere bakarsak, Musul'un tarihine göre, aldatıcı olduklarını görürüz. Türk ve Arap Hükümetlerinin politikaları bölgenin demografisini değiştirmiştir. Musul'un çevresindeki tarım işletmelerini inceleyen Khoury, Araplar'ın Musul toplumunda önemsiz bir rol oynadığını gösterir. (Khoury, 1997, 26) Daha sonraları da, "Musul çevresinde pazar kurulan büyük köyler, kutsal yerlerin veya kiliselerin çevresinde toplanmış Hıristiyan ahaliden oluşuyordu" diye yazmaya devam ediyordu. (Khoury, 1997, 27)

Hitti'nin yazdığına göre Birinci Dünya Savaşı başladığında, Doğu Kilisesi'nin 190. 000 üyesi vardı. Bu insanlar Urmiye'yi, Musul'u ve Orta Kürdistan'ı ülkeleri sayıyorlardı. Birinci Dünya Savaşı'nı atlatanlar, zorunlu olarak Suriye ve Irak'a yerleştiler. Hitti devam ediyor: "*Bir etnik grup olarak kendilerine Asur denmesini istiyorlardı. Anıtlardaki tiplerle karşılaştırılırlarsa, görünüşleri dolayısıyla, bu tanım yanlış olmaz.*" (Hitti, 1951, 519)

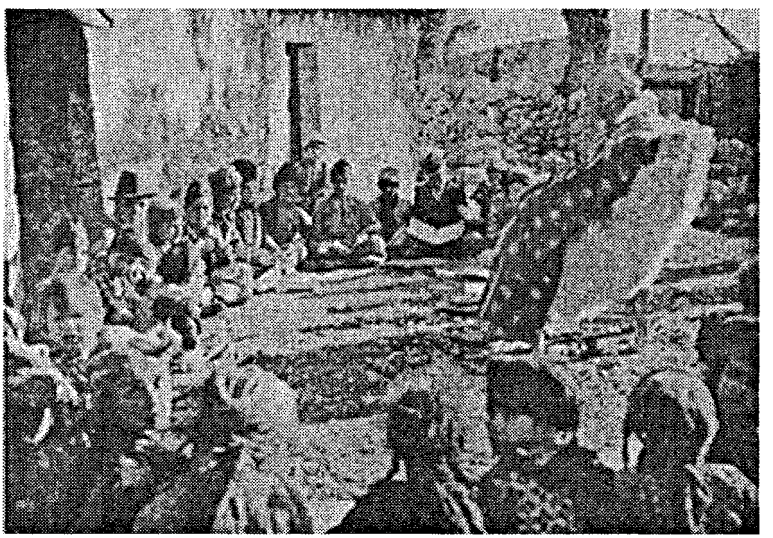
Asuristan'da ve Asur'un Merkezinde Kürtler

Burada Kürtler'den söz edeceğimize göre, iki önemli konuya kısaca değinmek gerekir. Asuristan'ın merkezi ile Kürdistan iki ayrı bölgedir ve Ninova (Musul) Kürtler'in anavatanı sayılmıyor. İkinci konu Kürtler'in Musul'da her zaman azınlık olduklarıdır. Burada bazı örnekler göstereceğim.

1790 yılı civarında Olivier, Musul ahalisi için şu tahmini yapıyordu: (7000-8000) Hıristiyan, 1000 Yahudi, 25.000 Arap, (15.000-16.000) Kürt, bir o kadarda Türk. Toplam 70.000 kadar.

(Issawi, 1988, 93). 1920'lerde İngiliz sivil yöneticisine ve daha sonraki Manda'ya göre, Irak'taki Müslüman olmayan azınlıkların sayısı 400.000 kadardı. Toplam 3 milyon Iraklı'nın arasından 800.000'ni Kürt'tü. (Malek, 1935, 22) Her iki kaynağa göre Kürtler birçoğunluk oluşturmuyordu. Musul'un ve Irak halkının % 20'sini oluşturuyorlardı. Bu tahminler Asuristan'ın anavatanındaki etnik grupların sayısı üzerineydi. Bu yerin 1000 yıldan fazla bir zamandır adı Athur (Asuristan) veya Osmanlı yönetimindeki adı, Musul vilayetiydi. Asuristan'ın anavatanı Musul içinde olmak üzere Kürdistan değildi.

Amadiya, Zaho, Sapna vadi bölgesi, Gomel ırmağı çevresindeki bölge, Dohuk çevresindeki Dicle ovası ve Ninova (Musul) yaylasındaki köyler, 20. yüzyılın başına kadar Asurlar'la doluydu. (Suraye veya bazı dinsel referanslarda olduğu gibi, Doğu ve

Resim 21 Atayurtlarındaki Asurlar miraslarına ve kültürlerine sahip çıktılar. Çocuklara Hıristiyanlık, köy papazı tarafından Syriac dilinde okutuluyor.

Batı Süryaniler). Wilmhurst'ün yazdığına göre, Sapna Vadisi sürekli Kürtler'in saldırısına uğruyordu. En yıkıcı saldırı 1712 yılında Dohuk, Mengeş, Dawudiya, Dirgini, Simmel ve Şiyoz bölgelerine oldu. "*19. yüzyılda Sapna vadisi Müslüman valilerce düzenli olarak talan ediliyordu. Bu iş bir kere 1830'da ve tekrar 1880'de oldu. Her ikisinde de birçok Hıristiyan köylü dönmemek üzere evlerinden kaçtı*" diye ekliyor. (Wilmhurst, 2000, 132-133) 16. yüzyılla, 20. yüzyıl arasında, yüzlerce Asur topluluğunun kaybolması, bu gibi durumlarda anlaşılabilir.

Tarih boyunca Asuristan'ın merkezi (Musul) ve Kürdistan iki ayrı bölge diye bilindi. Yakın zamanlarda Kürtler ve onlara sevgi duyan bilginler, Irak'ın kuzeyini, Güney Kürdistan olarak göstermeye başladılar. Kürtler, Türkiye, Irak, İran ve Suriye'yi içine alan Kuzey, Güney, Doğu, Batı bölgeleriyle, Büyük Kürdistan'ı belirtmişler. Tarihçiler ve bilginler Asuristan ve Kürdistan bölgelerini ayırmaya özen göstermişlerdir. Issawi'nin yazdığına göre Musul, Doğunun büyük pazarlarından biriymiş. Konstantinopolis'e giden veya Yakındoğu'ya dağılacak kumaşların çoğu, baharat, Basra ve Bağdat'a gelen Hint malları oradan geçiyormuş. Aynı durum kahve ve İran malları içinde geçerliydi. Musul mazısı ile Kürt reçinesi ve komşu bölgelerdeki pamuk için, antrepo (gümrük) görevini de görüyormuş. (Issawi, 1998)

Hepsine ek olarak Yahudi Ansiklopedisi, alt başlık olarak Babil ve Mandice şivesinde, "Eski Asuristan bölgesinde, Kürdistan ve Urumiye'de Aram dilinin şiveleri, birçok Hıristiyan ve bazı Yahudiler tarafından konuşulmaktadır.[16]

Yine Aram dili alt başlığı altında, Yahudi Ansiklopedisi'ne göre,... çağdaş şiveler Turabidin, Kürdistan, Asuristan ve Urmiye'de konuşulmaktadır.[17] Ünlü bir Arkeolog olan Hormuzd Rassam 1875 yılı Ocak ayında, *The Thrones and Palaces of Babylon and Nineveh from Sea to Sea. A Thousand Miles on Horseback*

(Babilistan'ın Taht ve Sarayları, Denizden Denize Ninova: At Sırtında Bin Mil) kitabını bastıracak olan Dr. John Newman'a bir mektup yazdı. Rassam'ın mektubu kitabın içinde yayınlandı. Mektubunda Rassam:

"Sayın Dr. Newman

İsteğiniz üzerine Musul'un içindeki ve çevresindeki Hıristiyan toplulukları ve Mezopotamya, Asuristan ve Kürdistan'a dağılmış olanlar üzerine, size bilgi vermekten onur duyarım." (Newman, 1876) Bütün yukarıdaki tarihsel başvurular Musul (Asuristan) ve Kürdistan'ı iki ayrı bölge olarak ayırmaktadır.

İbni Jubayr (1144-1217) Endülüs'te doğmuştu. Bu ad, İber Yarımadası üzerinde, İslam yönetimindeki Bugünkü İspanya ve Portekiz'e verilmektedir. Kendisi Müslümanlık ve edebiyatı üzerine bilgindi. Ünü, o vakit ki İslam dünyasında, yaptığı üç uzun geziden geliyordu. Daha sonraları gezi anılarını, 1984 yılında tekrar basılan Rihlat İbni Jubayr adlı kitabında anlatmıştır. İbni Jubayr, Asuristan'daki Nusaybin kentini bir günlüğüne ziyaret ettiğini ve kenti terk ederken, Musul'dan Nusaybin'e ve oradan da Dunaysir'e, bölgenin belası olarak tanımlanan Kürtler'in, sürekli saldırılarına karşı önlem aldıklarını yazıyor. İbni Jubayr'ın yazdığına göre Kürtler bölgeye yıkıntı ve harabet getiriyorlarmış ve kendileri yukarıda sayılan kentlerin yakınındaki korunmuş dağlarda yaşıyorlarmış. Birbiri arkasına gelen sultanlar bile, saldırılarında Nusaybin'in kapılarına kadar gelen Kürtler'i evcilleştirememişlerdi. (Ibni Jubayr, 1984, 215). Burada İbni Jubayr, Kürtler'in Musul ve Nusaybin'in ötesindeki dağlık bölgelerde yaşadıklarını kanıtlamaktadır. Kürtler'in saldırıları esnasında bazen Nusaybin'in kapılarına kadar geldiklerini, yazmaktadır. Son tümcesinde Kürtler'in açıkça kentlerde oturmadıklarını, yakındaki dağlarda yaşadıklarını kanıtlamaktadır.

Nusaybin'deki nüfus istatistikleri sürekli olarak Hıristiyanlar-

'ın orada çoğunlukta olduklarını göstermektedir. Jean-Baptiste Tavernier'e göre, Nusaybin'de 1644 yılına kadar Ermeni ve Nesturi Hıristiyan halk çoğunluktaymış. Bu tarihten sonraki 250 yıl içersinde, Avrupalı gezginler, Nusaybin'de az bir Hıristiyan nüfus olduğunu veya hiç olmadığını kayıt etmişler. 1915 yılında, 400 kadar kestirilen Hıristiyan erişkinler, öldürülmüş. (Wilmhurst, 2000, 45)

Bugün Kürdistan denen yerin merkezindeki demografik değişimin çapını anlamak için Amid'i (Diyarbakır) örnek verebiliriz. Amid bir Hıristiyanlık merkeziydi. İlk Hıristiyanlıktan beri Ermeniler, Yakubiler, Nesturiler yerleşmişlerdi. 11. yüzyıl kayıtlarına göre, orada piskoposları ve manastırlarıyla büyük bir Hıristiyan topluluk yaşıyordu. 19. yüzyıl gezginleri, Diyarbakır'ın nüfusunu 30.000 ila 40.000 tahmin ediyorlardı. Bunun üçte biri Hıristiyandı. 1892'de Cuinet'e göre, kentin Hıristiyan nüfusu 20.000 kişiymiş. (Wilmhurst, 2000, 54-55). Toplam nüfusun tahminine göre, Hıristiyan nüfus yarısı veya üçte ikisi kadardı. Son olarak İslam Ansiklopedisi'ne göre, 19. yüzyılın sonunda ve 20. yüzyılın başında 35.000 kişiydi. Kürtler 4130 kişiydiler ve Asur-Süryaniler ise 13.000. 1800'lerin başında gezginler Mardin'in nüfusunu 20.000 kişi ve o yüzyılın sonunda ise 30.000'le 50.000 arasında tahmin etmişlerdi. Hıristiyanlar toplam nüfusun üçte biriyle yarısı arasındaydı. (Wilmhurst, 2000, 76) İnsan, bu büyük Hıristiyan topluluklarının ne olduğunu ve Kürtler'in nasıl çoğunluk olduğunu, düşünüyor.

Yusuf Malek, Irak'tan Lübnan'a kaçmadan önce, (1917-1930) yılları arasında, Irak'ta devlet memuruydu. 1932 yılında Irak, MC'de kabul edildi. Malek, Musul Sancağı'ndaki nüfusu bildiren bir kitap yazdı. Malek'in kayıt ettiği sayılar, 80.000 Arap, 80.000 Kürt ve 182.000 diğerleri. Diğerlerinin içine Yezidiler, Yahudiler, Mandiler, Şebekler, Ermeniler ve Asurlar vardı. Yalnız Asu-

riler'in sayısı 111.700, Yezidiler ise 40.000 kişiydi. (Malek, 1932) Gördüğümüz gibi Kürtler'in nüfusu Asurlar'dan azdı. Kürtler'in tekrar tekrar iddia ettikleri, Yezidilerin de etnik olarak, Kürt olduklarıydı. Bu iddia birçok Yezidi tarafından reddedildi. Yezidiler'in dini, Hıristiyanlıktan öncedir ve müslüman olmamışlardır.

Kürtler hiçbir vakit Ninova ve Musul yaylasında çoğunluk olmadılar. Gelenek olarak Kürtler, çağdaş İran'la, Türkiye arasında uzanan Zagros dağlarında yaşarlardı. Kürtler 20. yüzyılın ilk yarısında iki dönemde bugünkü Kuzey Irak'a, büyük miktarlarda göçe başladılar. İlki Irak'ın 1921'deki kuruluşundan ve 1926'da Türkiye ile kesin sınır anlaşmasından sonra oldu. Türk yönetiminden kurtulmak için birçok Kürt, sınırı geçti. İkinci dönem, 1946'da, 11 ay süren, İran'daki Kürt Mahabad Cumhuriyeti yıkıldıktan sonra oldu. Sürekli taciz ederek, öldürerek, terör yaparak, kadınları kaçırarak, ırzına geçerek, Kürtler, zamanla Asur köylerini kontrola başladılar. Gerçek Asurlar kentlere sığındılar.

Kuşkusuz Türk ve Arap Hükümetleri, yönetimlerindeki Asur Hıristiyanlar'ın sayısını az gösterdiler. Merkez Hükümetleri bu yola başvurmadıkları vakit, yerel yönetimler, hatta halkın etnik ve dinsel körlükleri, Hıristiyanlara kötü muameleye neden oluyordu. Osmanlı Salnameleri, etnik grupları ve Hıristiyanları söz konusu etmiyor. Haçlı Seferleri'nden sonra, yerel Hıristiyanlara karşı, Müslümanlar'ın tutumları değişti. Önce 19. yüzyıldaki Hıristiyanlar'ın toplu kıyımıyla başladı ve 20. yüzyılın başında Asuriler'in, Ermeni ve Rumlar'ın soykırımıyla devam etti. Irak'taki 1977 ve 1987 nüfus sayımlarını yöneten memurlar, Asur Hıristiyanları, Arap veya Kürt olarak kayıt olmalarına zorladı. Bu siyasetle Asuriler'in çok az olarak gösterilmelerini sağladı. Asur yazar Gorgis Yana Asuriler'in sürekliliğini inceledi ve aşağıdakini yayınladı.

"Asurlar, Asuristan'da (Kuzey Mezopotamya) oturan ve Aram dili konuşan insanlardır. Bu dili eski Asurlar da konuşurdu. Hıristiyanlığın başlangıcında, Süryanice dili konuşan Hıristiyanlar olup, haçlarını yüzyıllarca taşıdılar. Aramlar veya başkalarıyla da karışmış olsalar dahi, kendilerine bilinçli olarak, Asur dediler ve eski Asuristan'la görünen tek bağdırlar. Aralarına Asurlar karışmış bile olsa, Araplar'ın, Kürtler'in, Türkler'in, Yunanlılar'ın veya Farslar'ın Asur olmadıkları görülmektedir. Bazılarının inandığı gibi, Asurlar Asuristan'ı bırakıp gitmediler, orada ve çevresinde kalmayı sürdürdüler." (Yana, 1998, 21, 3)

Bayan Gertrude Bell'in Asuristan'dan yazdığı mektuplara bakarsak, duygularının derinliğini beğeniyle karşılamak gerekir. 4 Mayıs1909'da yazdığı bu güzel parçaya bakalım.

Asuristan'da, yanar sıcağın içinde, mısır başaklarının arasından atla geçtim. Hava o kadar sıcaktı ki, geçmekte olduğum bir köyün içinde, bir eve, öğle yemeği için girdim. Bütün öğleden sonra, manastırda fotoğraf çekip, notlar aldım. Çadırım tepenin üzerine kurulmuş olup, oturup, insanların, sürülerine yalakta su vermelerini seyir ettim. O sırada ay Asuristan üzerinde yükselip, orayı buldu. Sanırım pek az şey değişmişti. Ümit ederim ki, Doğu güçlenip, uygarlığını geliştirecektir. Bu uygarlık bizimkinin bir taklidi olmayacaktır. Belki bize, vaktiyle öğrenip, büyük bir kaybolarak, unuttuğumuz birkaç şeyi yeniden öğretecektir.[18]

Sonuç

Asurlar Hıristiyanlığı İ. S. 1. yüzyılda, havarilerin çalışmalarıyla kabul etti. Kesintisiz olarak 2000 yıldır sürdürüyorlar. Asur İmparatorluğu'ndan beri Aram dilinin şivelerinden birini konuşuyorlar. Bu iki öğeyle birlikte Asuriler'in sonsuz bir zamandan beri orada oturmaları ve tarihte geçen kentleri yapmış olmaları kuşkusuz olarak varlıklarını gösterir.

Notlar

1. Basra, Güney Irak'ın en büyük kentidir. Kufa, eski Babilistan'ın güneybatısında ve Fırat ırmağının batısındadır.

2. Kuttap katiplerin çoğuludur. Aynı zamanda Kuran okulu da olabilir.

3. Hem Aziz Gorgis hem de, Aziz Sargis Müslüman evliyası Hıdır olarak tanımlanmışlardır. Hıristiyanlar'ın İslam'a geçişlerini desteklemek için bir düşünce. Bkz. Elizabeth Key Fowden'in *The Barbarian Plain: Saint Sargis between Rome and Iran* (University of California Press, 1999), 190. (Barbar Yaylası: Roma ve İran arasında Aziz Sargis).

4. Peder Albert Abuna, Mari Bar-Süleyman'ın 12. yüzyılda yaşamış bir Doğu Süryani (Nesturi) bir yazar olduğunu yazmış. Doğu Patrikleri'nin sırasını yazan Kitab al-Majdil (El Majdil kitabını) yazmış. (Abuna, 1993, 1, fn. 7)

5. Bkz. E.J. Brill tarafından hazırlanan *The Encyclopedia of Islam* (İslam Ansiklopedisi'nin), 1980. Bugünkü Musul'a Arap coğrafyacılarının Athur demeye devam ettiklerini bazen de Akur yazdıklarını gösteriyor.

6. Ninua Ninova'nın Arapçası'dır. Ninawa diye de okunur.

7. Halife Mehdi, Timoti'yi Müslüman yapmaya çalıştı. Birkaç gün süren bir açık tartışma yapıldı. Timoti atalarının dini olan Hıristiyanlığı tercih ettiğini, Halifeyi kızdırmadan inandıracak kadar iyi bir siyasetçiydi.

8. Athuraye (Asurlar) sözü Süryanice dilindeki özgün metinde var. Bud-

ge, onu çevirmeden olduğu gibi bıraknış. Bkz. Wallis Budge, *Book of Governors: The Historia Monastica of Thomas Bishop of Marga A.D. 840 Vol. 1* (Valiler Kitabı: Marga Piskoposı Tuma'nın Manastır Tarihi) Süryanice metin, London, Kegan Paul, Trench, Trubner & Co. Ltd. 1893), 186.

9. Bkz. Metropolit Mar Odişo, "*The Book of Marganitha*" (Metropolit Mar Odişo'nun "Marganitha'nın Kitabı"). Doğu Patriği, Kerala, Hindistan Mar Eşay Şam'ın XXIII'ün çevirisi. Mar Themotheus Memorial Printing and Publishing, 1965.

10. Soraye, Suraye yazmanın başka biçimidir.

11. Sureth, Süryanicenin karşılığıdır.

12. Odişo, Badger'in kullandığı gibi 'Abd-Yeşo' olarak da veya 'Abd-Işo' olarak da yazılabilir.

13. Bkz. "*Benyamin of Tudelo*" (Tudelolu Benyamin) *Itınerario* (Sefer Massa'ot), Luise Rimini 1988

14. Bkz. Ernest A. Wallis Budge, *The Chronography of Gregory Abul-Faraj* (Grigoriyos Abul-Faraj'ın Zaman Dizini), İngilizce çevirisi, yeni baskı 1976 (Amsterdam APA-Philo Press, 1932), 438.

15. Bkz. Horatio Southgate, *Narrative of a Tour through Armenia, Kurdistan, Persia, and Mesopotamia*, Vol. 2 (Ermenistan, Kürdistan, İran ve Mezopotamya'da atılan bir turun öyküsü) New York, 1840, 182-183

16. http//www.Jewishencyclopedia.com/view.jsp?artid=466&letter=S#1559

17. http//www.jewish ecyclopedia.com/viewşjsp?artid=466&letter=S&pid=2

18. Bkz. Gertrude Bell, *Gertrude Bell Letters* (Gertrude Bell'in Mektupları), Robinson, Library, University of Newcastle- upon-Tyne

6

Asya'da Asur Misyonerleri

İsa'nın bildirisinin Ortaasya'ya doğru yayılması, 1. yüzyılda başlamış olabilir. Çin'deki "People's Daily News" gazetesi, Doğu Han Sülalesinin Mezar Taşlarındaki, Hıristiyan Simgeleri" başlığı altında çok ilgi çekici bir yazı yayınladı. Bu yazıya göre Hıristiyanlık, Çin'e İ. S. 86 yılında veya Doğu Hanı Yuanhe'nin krallığının üçüncü yılında girmiş. Doğu Han Sülalesi (İ. S. 25-220) zamanındaki taş oymacılığı örneklerine bakınca, "Erken Hıristiyanlığın," Tevrat-İncil öykülerini anlattığı görülür. Simgeler Irak ve Yakındoğu'da bulunanların aynısıydı.

Hıristiyan misyonerlerinin çabalarının en geniş yayılmasını, Asya, ancak ilk bin yılın ikinci yarısında, farkına vardı. İlk misyonerlik çabaları Mezopotamya'da başladı. Bu çabaların başarısının nedeni belki de Aram diliydi. Asur İmparatorluğu sırasında, Asurlar Aram dilini, Mısır'dan Pers'e ve Ermenistan'dan Arabistan'a kadar, ticari dil yapmışlardı. Prof Richard Frye'a göre Ahamenidler iktidara gelince, imparatorluklarında Aram dilini iletişim aracı yaptılar ve Ortaasya'ya yaydılar. Prof. Frye ekliyor:

Afganistan, "Kandahar'daki Yunan-Aram dili olarak, iki dille yazılmış kayaların ve yine Afganistan'da, Taxila ve Lağman'da, Aram dilindeki yazıların bulunuşu, Aram dilinin yaygınlığını gösterir. Kandahar'daki yazılarda Doğu İran'a ait çok eski sözler var. Lağman'da ise, Hint Prakrit dilinden sözler var. Bu durum, her yerde, yazıcıların kullandığı yerel sözlerin, Aram diline girdiğini gösterir. Böylece, daha sonraki Orta İran Heterografik yazısını hazırlamış oluyor. (Frye, 1963, 99-100)

Peder Jean Maurice Fiey'e göre, Ortaasya'da, Pamir'in kuzeyinde, Balkaş Gölü'nün güneyinde, şimdi Kazakistan'da olan Pişpak ve Tokmak kentlerinin yakınında, 1885'te, iki Nesturi mezarı bulundu. Sonra orada 160 mezar bulunmuş. (13 tanesi Paris'te Guimed Müzesi'nde) Üzerlerinde Süryanice harfleri var ve tarihleri 9. yüzyıldan, 14. yüzyıla kadar gidiyor. Bazıları 1338-39 yıllarındaki veba salgınına ait. Rus Doğubilimcisi D. Chowolson, bazı mezar taşlarının üzerindeki kitabeleri yayınladı. Aralarında yüksek aşamadaki ruhbanlar, papazlar ve yüksek rütbeli subaylar var. (Fiey, 1994, I, 101-102). Mingana'ya göre iki mezarda 630 Süryanice harfleriyle yazılmış mezar taşı var. D.A. Chowolson gibi Rus bilimadamları bu buluşlar üzerine üç cilt kitap yayınladılar. Bu arada Kokowzoff bu mezarlar üzerine çok değerli ve ayrıntılı bir inceleme yayınladı. (Mingana, 1998, 69). Ek olarak Tiflisli Maya Chelidze'nin yazdığına göre, Gürcistan devlet Müzesi, Kartli bölgesindeki Zguderi köyü yakınında 1964-1966 yıllarında eski çağların sonuna doğru gömülmüş, mezar bulmuş. Kullanılan gömme malzemeleri İ. S. 2-4. yüzyıla kadar oldukları saptanmaktadır. Açıkta bulunan eşyanın üzerinde Aram dilinde yazılar bulunmuştur. (Chelidze, 1993,15)

Yukarıdaki kazılardan açıkça bellidir ki, Aram dili ve şiveleri çok yaygındır. Aram dilinin Yakındoğu, Ortaasya ve Uzakdoğu'da yaygın oluşu, Hıristiyanlığın ve Doğu Kilisesi'nin bu bölgeler-

de yayılmasını kolaylaştırmıştır.

Çin'de, Xian'daki Nesturi anıtı, Mezopotamyalı Nesturi Hıristiyanlar'ın misyonerliğinin etkileyici bir kanıtıdır. Japonya'da, Asur bir misyoner olan papaz Ken Joseph Jr.'a göre anıt bu adla bilindiği halde, Japonya'da Kyoto'da Hatalar'ın kurduğu anıtta Çin'dekinin harfleri kullanılmıştır. Japonlara göre Hata, "eskiden yerleşmiş yabancılara verilen ad" olarak tanımlanmıştır. (Nelson'un Japon-İngiliz Simge Sözlüğü'ne bkz.). Joseph'in anlattığına göre Çin'deki anıtın tam adı, Japon söyleyişine göre, Taishin Keikyo Ryuko Chugokuhi'dir. Çin'deki adın çevirisi "Nesturiliğin batı bölgelerinden yayılmasının, Çin'deki anıtıdır." Batı bölgelerinin anlamı, Çin'in batısındaki her yer demekti. Bu Roma İmparatorluğunu da kapsıyordu. Joseph'in yazdığına göre, Hatalılar'ın Asuristan'dan çıkıp, İpek Yolu'ndan giderek Keikyo (Nesturi) Hıristiyanlığını Japonya'da yaydıklarına dair inandırıcı nedenler var.[1]

Kuzey Çin'in merkezi, Shensi eyaletinde, Hsi-an-fu veya Hsingan-fu kentinde, İ. S. 1625 yılı civarında, ünlü, siyah mermer Nesturi anıtı bulunmuştur. John Stewart'ın anlattığına göre, 14. yüzyılın ikinci yarısında bu kentin adı Hsi-an-fu olarak biliniyordu. Bunun öncesindeki adı, Ch'ang-an'dı. Şimdi bu ad, kentin olduğu bölgeye verilmiştir. Ch'ang-an'ın parlak deviri T'ang Sülalesi zamanındaydı. Bu sülale tahta İ. S. 618 yılında çıktı. Onların zamanında (İ. S. 618-906) Çin en parlak devrini geçirdi ve Ch'ang-an kenti, Avrupa'da 14. ve 15. yüzyıllardaki Madrid'in durumundaydı. (Stewart, 1961,169)

İmparator Wu-Tsung tarafından buyrulan İ. S. 845 yılındaki büyük zulümde, genel yıkımdan kurtarılmak üzere anıtın Hıristiyanlar tarafından gömüldüğünde, Nesturi anıtı üzerine yazanların, hepsinin birleşmeleri, şaşırtıcı değildir. (Saeki, 1916, 89-90)

Anıttaki yazılar, 50 söz ve 67 addır. Bölgedeki Hıristiyan mis-

yonerlere ait birçok soruya verilecek yanıtlar üzerine bilgi vererek, yardım etmektedir. Stewart, Asseman'ye göre 67 adın kiliseye hizmet eden ruhbanlar olduğunu yazmaktadır. Anıtın üzerindeki Süryanice diline göre:

Babaların Babasının gününde, Mar Anan-Yeşu (Xnan-Işo') katolikos ve patrikken, papaz Adam vekil, piskopos Papa, Yunan takvimine göre 1092 (İ. S. 781) yılında Çin'de metropolitken, Mar Yezd-buzid, Kumdan kral kentinin papaz ve başpapazıyken, Tachuristan'ın bir kenti olan, Balkh'lı papaz Melis bu mermer anıtı dikti. Üzerinde Efendimizin kurtarıcılığı ve ruhbanlarımızın Çin Krallarına vaazları var. Başpapaz Yezd-buzid'in oğlu diyakon Adam, papaz ve başpapaz Mar Sargis, papaz Sabar-yeşu, başdiyakon ve papaz Gabriyel. Kumdan ve Sarag kentlerinin kilise yöneticileri. (Stewart, 196, 183-184)

Patrik Xnan-lşo'nun, 781 yılıyla olan ilgisini açıklamak gerekir. Kilise kayıtlarına göre patrik 779 yılında ölmüştü. İki noktanın daha açıklığa kavuşması gerekir. Önce, o günlerde Mezopotamya ve Çin arasındaki yol güçlüklerle dolu ve düşmancaydı. Yolculuğun tamamı bir yıl sürüyordu. Buna göre, anıt dikildiğinde, daha patriğin öldüğünü duymamışlardı. Sonra, biliyoruz ki ilk Süryanice dili konuşan kiliseler Yunan-Selefkos takvimini kullanıyorlardı. Bu durum bir karışıklık yaratıyordu. Alfons Mingana'nın anlattığına göre, Süryanice dili konuşan kiliselere göre bu takvim, İ. Ö. 309-313 yılları arasında kullanılmaya başlanmış olabilir. Buna göre Yunanlılar'ın 1092 yılı, 779'la 783 yılı arasına düşebilir. (Mingana, 1998, 66) Mingana, Selefkos-Yunanlıları'nın 1092 yılını, 779 Hıristiyan yılı olarak tercih etti.[2]

Doğu Kilisesi'nin üyelerinin 8. yüzyıldan önce Batı Çin'in birçok kentinde bulunduklarını tahmin etmek yerindedir. Anıttaki yazı A-lo-pu'nun (A-lo-pen) Ch'ang-an'a İ. S. 635'te, kutsal yazılarla geldiğini yazıyorsa da, onların daha önce geldiklerine dair

güçlü bir inanç var. Bu kanı, Nesturi ruhbanlarının ipek böceği yumurtalarını İ. S. 551 yılında, Çin'den Konstantinopolis'e, bir bambu bastonun içinde saklayarak getirdiklerinden çıkıyor. Tamamlanması bir yıl süren bu yolculukta birçok ruhban öldü. T'ang sülalesinin 300 yılının 200'ünde, Hıristiyanlığın, Nesturiler yüzünden iyice bilindiğini ve büyük etkisi olduğunu, güvenlikle söyleyebiliriz. Saeki'ye göre:

"Ch'ang-an uygarlığında rastladığımız bazı Avrupalılar'ın orada oluş nedenlerini, bu taş yüzünden saptayabiliyoruz. Bu uygarlık o kadar yüksekti ki, Roma'nınkini bile gölgeliyordu. Onun sayesinde Asur Hıristiyanları'nın 7. 8. ve 9. yüzyıllarda, Budistler ve Konfüçyüs'e, Tao'ya, Zerdüşt'e ve İslamiyet'e inananlar arsındaki yerini hemen kavrayabiliyoruz." (Saeki, 1916, 1)

Bu anıtın bulunuşu, özellikle Avrupa'da çok heyecan uyandırdı. 16. yüzyılın ikinci çeyreğinde, Çin'deki Cizvit misyonerlerinin başarısına çok yardımı dokundu. 1000 yıldır orada olan Hıristiyanlığa İmparator bu yeni bir dindir diyemiyordu. Burada önemli bir nokta anıttaki Çin yazılarıdır. Stewart'ın yazdığına göre, bunlar sonradan eklenmiştir. Dr. Wall'ın yazdığı (*The Ancient Orthography of the Jews (Yahudiler'in Eski Yazıları)* C. II kitabında, Çince eklemelerin, Çinli Mandarinler tarafından, onurlarını korumak için yazıldığını, ileri sürmektedir. Cizvit misyonerleri de bu değişikliklere katılmışlardır. Cizvitler anıtın gerçekliği üzerine kuşkular yaymaya çalıştılar. Doğu Kilisesi'nin önceliği onların yaptıklarını önemsizleştiriyordu.

Dr. Fritz Holm'un, New York'ta, Metropolitan Museum of Art, müzesinde yaptığı anıtın benzeri, Uzakdoğu'da Asur misyonerlerin yaptıklarının sessiz bir kanıtıdır. Anıtın ikinci benzeri, Japonya'da, Kutsal Toprak diye bilinen, Koya Dağı'nın doruğunda bulunmaktadır. Bu anıt 21 Eylül 1911 yılında dikilmiştir. Ünlü Kobo Daishi "Hukukun Büyük Öğretmeni," Kongo-buji Ma-

nastırı'nı 9. yüzyılda açtı. Kutsal Dağı'ndaki Kobo Daishi'nin mezarını yarım milyon kişi ziyaret etmektedir. Ümit edilen, bu kişilerin Nesturi anıtının kopyasını da görecek kadar vakitlerinin olmasıdır. Japonya Presbyterian Mission başkanı ve Japonya Hıristiyan Theological Seminary'nin eş kurucusu, John M.L. Young'ın yazdığına göre 1927'de Mançurya'da mezarların açılmasıyla 11. yüzyıldan kalma haçlar bulunmuş. Bu mezarlar Uygurlar'dan kalma gibiler. Uygurlar, bir Tatar aşireti olup, ilk Nesturi misyonerlerince Hıristiyan yapılmışlardır. Nesturiler'in en büyük anıları çıkan Süryanice yazılarıdır. (Young, 1984, 18)

Aşağıdaki yazıda Saeki ilgi ve umut dolu bir tavır alıyor.

"1907 yılında Fritz von Holm'un, British Museum'dan satın alma çabasından sonra, Çinliler'in bir ulus olarak anıta, daha fazla ilgi göstereceklerini ümit ediyor ve güveniyoruz. Çin Cumhuriyeti'nin ilk başkanı olan Dr. Sun-yat-sen, 5 Ocak 1912 de, Çin ulusuna yazdığı resmi mektupta, yabancılarla iletişimde dünyanın geri kalanından geri olamadıklarını kanıtlamak için Nesturi anıtına başvurdu." (Saeki, 1916, 30-31)

Çin Başkanı devam ederek: *Eğer Ch'ang-an uygarlığına bir Hıristiyan uygarlığı diyeceksek, o vakit kabul etmemiz gerekir ki, Orta Çağlarda bu uygarlığa sahip olan ülke, moral olarak Katolik veya Ortodoks olan ülkeler kadar iyiydi. Çünkü bu Çin Hıristiyanlığı, Havari Tuma'dan ve öğrencilerinden gelen Asur Hıristiyanlığı'dır."*

Buradaki sorun şudur: Tatarlar, Çinliler, Hintliler ve Moğollar arasındaki Nesturi Hıristiyanlar kimlerdi? Gerçek şudur ki Mezopotamyalı Nesturilik çok uluslu bir Hıristiyan mezhebiydi. Bu kişilerin çoğu Asur'du.

Sonuç

İsa'dan sonra ilk yüzyılda Asur misyonerler Uzakdoğu'ya varmış olabilirler. Hıristiyanlığın çabuk yayılması Aram dilinin bu bölgelerde konuşulmasıyla ilgiliydi. 17. yüzyılın Avrupalı misyonerleri, Asur öncüllerinin yolundan yürüdüler. Çin İmparatorları onlara karşı koymadılar zaten İsa'nın dinini biliyorlardı. Uzakdoğu'daki Nesturi anıtları, iyi düzenlenmiş ve takdir edilen bir dinin varlığını kanıtlıyor. Bu misyonerlerin arasında Asurlar'da vardı.

Notlar

1. Bu bilgi, Papaz Ken Joseph Sr. Papaz Ken Joseph Jr. ve Jan Hollingsworth tarafından Japonca yazılan, *Japonya: Haçın Ulusu* (Tokyo 2000) kitabından alınmıştır. Papaz Joseph Jr. bana bu kitabın resmi olmayan bir çevirisini, kendisini 24 Şubat 2003 günü, San Jose, California'da ziyaret ettiğimde vermişti.

2. Bkz. Alfons Mingana, *Early Spread of Christianity* (Hıristiyanlığın Erken Yayılması), Bulletin of the John Rylands Library, Vol. 9, p. 333

7

Uygarlığın Üzerine Nesturi ve Yakubi Etkisi

Tarihçiler dünya tarihinin Doğu'dan başlayıp Batıda bittiğini yazarlar. Hegel'den söz ederken Arthur Vööbus, fiziki güneş Doğu'dan doğup Batı'da batarken, *"Batıda, iç güneş olan bilinç ortaya çıkıyordu. Bu öyle bir şeydi ki, parlaklığı fiziki güneşinkini bile geçiyordu."* Eski Doğu Hıristiyanlığı'nın katkısı tarihçilerce beğenilmelidir. (Vööbus, 1988, 8) Bu katkılar, Mezopotamya ve Pers Akademileri'ndeki Hıristiyanlar tarafından eski Yunancadan çevrilen ileri felsefe, fen ve tıp konularının sonucuydu. Bununla birlikte, göreceğimiz gibi, bu hikayenin tamamı değildi.

Hıristiyanlığın ilk döneminde, üç akademi kendini gösterir. Urhay, Nsibin ve Gundi-Şapur. Vööbus, dünyadaki, manastır hareketini Mezopotamya'nın biçimlendirdiğini anlatır. Süryanice dilini konuşan Hıristiyanlığın, üç seçilmiş konudaki etkisini sunar. Manastır yaşamı, mistisizm ve yüksek öğrenim. Dediğine göre Mısır çölünde Süryanice dilini konuşup, yalnız yaşayan rahipler, abba [Abo] (baba) terimini buldular. Yunanlılar Süryanice dilindeki ihidaya [ihidoyo] (tek biri) terimini kullandılar. Vööbus'un

yazdığına göre ilk Süryanice dilini kullanan babalar, dünya Hıristiyanlığını etkileyen mistik eserler verdiler. Yazar Ninovalı Ishaq'ı örnek veriyor. 7. ve 8. yüzyıllarda eserleri Yunanca'ya çevrilmiş ve Bizans'ın ruhsal önderi olmuştur. Sonunda, ilk üniversitenin İ. S. 470'de, Narsay tarafından Nusaybin'de kurulduğunu ve Sasani İmparatorluğu'nun dışında bile, ilgi çektiğini yazdı. Vööbus, Nusaybin'de profesör olan Paulos'un ders kitabının, Konstantinopolis'e, Kuzey Afrika'ya ve Avrupa'nın göbeğine ulaştığını da yazdı. (Vööbus, 1988, 8-13)

İ. S. 363 yılında Persler Romalılar'ı yendiler ve Mezopotamya'nın büyük bir bölümü Nusaybin içinde olmak üzere, Sasani yönetimi altına girdi. Büyük dinbilimci ve şair, Mar Aprem (Aziz Afrem), Roma yönetiminde kalan Urhay'a kaçıp, orada öğretime başladı. Nesturi çelişkisi denen tartışma kızışınca, birçok kişi, Urhay'dan Nusaybin'e kaçtı. Nusaybin'deki akademi gelişerek üç fakülteye bölündü. Dinbilimi, Felsefe ve Tıp. 5. yüzyılda kurulan bu akademi, Yakın ve Ortadoğu'nun kültürel gelişmesinin merkezi oldu. Bu okul her bakımdan bir üniversiteydi. Pretoria Üniversitesi, Sami Diller Bölümü Profesörü, Adrianus Van Selms'e göre, orası, universitas magistrorum et scholarium yani devlet ve kiliseden bağımsız, tüzel kişiliği olan, bir öğretmenler ve öğrenciler topluluğuydu. Her yerden gelen öğrenciyi kayıt ediyor ve üniversite dışından hiçbir güç, ona öğrenci kayıt edip, etmemesi için baskı yapamıyordu.

Peder Albert Abuna'nın yazdığına göre, Urhay'daki akademi, kilisenin içindeki İsa'yla ilgili öğreti kavgalarından dolayı İ. S. 489'da kapanınca, birçok Nesturi bilgini, Güney İran'daki Gundi-Şapur [Beth-Lapat] kentine geçti. Atina'daki okul da 6. yüzyılın ortasında aynı nedenle kapandı. Oradan da birçok filozof Gundi-Şapur'a gitti. 6. yüzyılın son bölümünden sonra, Gundi-Şapur 300 yıl, edebiyatın, tıbbın, kesin bilimlerin ve felsefenin merkezi

oldu.[1] (Abuna 1993, 2, p. 153) Yakındoğu'yu, Kuzey Afrika'yı, İspanya üzerinden Avrupa'ya yayılan Rönesans'ın, iki ana nedeni vardır. Birincisi, eski Yunanlılar'ın felsefi, tıbbi, bilimsel eserlerinin, Yunancadan Süryanice diline ve oradan da Arapçaya, yoğun çeviri işlemi. İkincisi bu bilgiyi yayan İslam'ın fetihleri. Emevi Sülalesi (661-750) bu Rönesans'ta büyük rol oynadı ama Abbasiler zamanında (750-1258) Yunan'ın mirası, doruğuna vardı.

Kuran'daki Süryanice veya Aramca sözler, yeni biçimlenmekte olan İslam dünyasında, Süryanice dilinin ve Hıristiyanlığın etkisini gösterir. Bu sözlerin arasında Zekat, Sifr (yazılı kitap), Şalat (dua) gibileri vardır. Arap yazısının ve en önemlisi Arap alfabesinin, Süryanicenin yakın akrabası olan, Nebatice yazısının bir türevi olduğudur. Sami dillerin daha derin incelemesi, Arap gramerinin temellerinin Süryanice dilinden alındığını göstermektedir.

Bu çeviri işleminin arkasında kimler vardı? Hitti'ye göre, bu işlemin aracısı "Suryaye" idi. Onlar 1000 yıldan fazla bir zamandır Yunanlılar'la temas halindeydiler. Önce Yunan felsefe ve bilimini Süryanice diline ve daha sonra da Arapçaya çevirdiler. Yazdığına göre: *İslam'ın çıkmasından 200 yıl önce Asur bilginler[2] Yunan eserlerini Süryanice diline çeviriyorlardı. Ömer II'nin İskenderiye'deki felsefe okulunu Antakya'ya taşımasından çok önce, Asur kilise ve manastırlarını yoğun bir çeviri dalgası çarpmıştı. Persler'e Yunan bilim ve felsefesinin hazinelerini açanlar, aynı şeyi Araplar için yapıyorlardı. İslam'dan önce Yunan kültürünün ana elemanlarını geliştiren ve onları Doğuya yayıp, Urhay, Nsibin, Harran ve Gundi-Şapur üniversitelerinde üreten aynı kişiler, bu öğeleri Arap dünyasına geçirmekle meşguldüler.* (Hitti, 1951, 548)

Ancak bu Rönesans çoğunlukla Araplar'a ve Arap diline mal edilmektedir. Bununla birlikte tarih iyice incelenince Süryanice dili konuşan Hıristiyanlar, yani Nesturiler ve Yakubiler, bu Röne-

sans'ın itme gücüydüler. Nicolas Zernov'un Eastern Christendom'undan (Doğu Hıristiyanlığı) alıntı yapan John M.L. Young: Nesturiler ünlü doktorlardı. Bazılarının Halife Harun Reşit (785-809) gibilerin sırdaşları ve danışmanları olarak, siyasette büyük etkileri vardı. Üçüncü Hıristiyan kültür merkezi Merv kentiydi. Semerkant ve Buhara'da konuşulan dillere Yunanca ve Süryanice dilinden çeviriler yapılıyordu. (Young, 1984, 8), diye yazıyor.

Bertold Spuler'e göre, dinsel alanda dışardan gelen etkiler, ancak gizlice girebilirlerdi. Kesin bilimlerin geniş alanı, Süryanice dilinden çevirmeler yapan Hıristiyanlar'ın (özellikle Nesturiler-'in) sayesinde güç kazandı. Yunanlılar'ın doğal bilimlerdeki bilgileri, matematik ve astronomi, Müslümanlara bu yoldan ulaştı. (Spuler, 1999, 56) Bu çeviriler olmasaydı 9. ve 12. yüzyıl arasındaki Müslüman bilginler Yunan bilimine giremezlerdi.

Önce Aram sonra Süryanice dili, Mezopotamya'da, Arap Yarımadası'nın bazı bölümlerinde ve Anadolu'da konuşuluyordu. Bu dil, İ. Ö. 8. yüzyıldan, İslam'ın istilalarından sonraya kadar, uluslararası ticari iletişim dili olarak kullanıldı. Tarih bilmeyenler için bu önemli sayılmayabilir. Ama Süryanice dili konuşan halkın, Hıristiyanlık süresince yaptığı çarpıcı etkiyi görünce, şaşırmamak elde değildir. Yakındoğu toplumunda bilimlerin temelini, Süryanice dili konuşan bilginler attı. Bu Nesturi ve Yakubi bilginlerin arasında Urfalı Bardaysan [öl. 223], [Rişcayno'lu] Ceylanpınarlı Sargis [öl. 536] ve Hint sayılarının Arap sayılarına dönüşümünün arkasında olan Seweriyos Sebuxt [öl. 667]. Yine Gorgis Bar-Baxt-işo' [öl. 769], Hunayn Bar-Ishaq ve oğlu Ishaq Bar-Hunayn. Grigoriyos Yuhanun Bar-'Ebroyo [Abu al-Faraj], Yuhanun Bar-Patrik, Gabriyel Bar-Baxt-işo', Abu Zakariya, Yuhanna Bar-Masawya, Peder Yawsef Xuri, Baalbekli Qusta Bar-Luqa, Marwazlı Abu Yuhanna,Yuhanna Bar-Haylan ve başkaları.[3]

Yunan kültürünün tamamını korumakta ve Süryanice dilinin

rolünü anlatmakta önemli geçmiş tarihçi Albert Hourani *"Göründüğüne göre okullarda saklanan o vaktin Yunan kültürünün tamamı bu yaygın dile özümsenmiş. Bazı yönlerden daralmış bir kültürdü. Hitabet, şiir, tiyatro ve tarih eskisi kadar öğretilmiyor veya öğrenilmiyordu. Öğretilenler, felsefe (daha çok Aristo, Eflatun'un bazı diyalogları, yeni Eflatunculuğa ait çalışmalar) tıp, kesin bilimler, matematik ve astronomi ve gizemli bilimler yani astroloji, simya ve sihir,"* (Hourani, 1991, 76) diye yazmıştı.

Mezopotamya Hıristiyanlığı'nın erken İslâm ve Moğol devirlerindeki rolünün, Thomas Allsen tarafından anlatılışına göre:

"Doğudaki Nesturilik, tıp doktorluğuyla yakından ilişkiliydi. Bazıları orijinal, diğerleri çevrilmiş Süryanice dilindeki tıp eserleri, Ortaasya'da bulunmuştur. Bunun şaşırtıcı bir tarafı yoktur. Çünkü Doğu Asya Hıristiyanları'nın, Batı Asya tıbbında büyük yeri vardır. Müslüman tıbbıyla Doğu Hıristiyanları arasındaki ilişkiler karışık olup, çoğu kere yanlış temsil edilmişlerdir. Ancak Araplar'ın Galen geleneği, Nesturilere dayanır. Gundi-Şapur okulunda okutulan İslam tıbbının çıkışı, Müslüman toplumunda çalışan Nesturi doktorlara parlaklık veriyordu. Moğol yayılması sırasında Hıristiyan doktorlar, yalnız kendi toplumlarında ünlü olmayıp, birçok İslam hükümdarına doktorluk yapıyorlardı. Merkezlerden biri Urhay idi. Ünlü doktorlar yetiştirdiği gibi, Süryanice dilinde tıbbi yazılara da devam ettiler." (Allsen, 2001, 147-48)

Şimdi Yunan bilgisinin Süryanice dili konuşan Nesturi ve Yakubiler'den Araplar'a geçtiğini kanıtladık. Ancak Yunanlılar bilgiyi nereden almışlardı?

Eflatun Epinomis de astronominin büyük bir bilgelik olduğunu gözardı etmeyin, diyor ve orada onun Mısırlılar'dan öğrenildiğini öğretiyor. (O'Malley, 1953, 173) Aristo ikinci kitabı De Caelo'da 12. bölüm de "onun Mısırlı ve Babilliler'den tek tek yıldızlar üzerine değerli şeyler öğrendiğine ve İlk kitabı *Meteorolo-*

gica'nın 6. bölümünde de aynı şeyleri söylüyor. (O'Malley, 1953, 175) Josephus ilk kitabı *The Antiquity of the Jews* (Eski Çağlarda Yahudilik)'ın 16. bölümünde Abraham'ın Ur kentinde Mısırlılara astrolojiyi öğrettiğini yazıyor. Steven Holloway'e göre, Abraham Ur'dayken usta astrologmuş. Abraham'ın astrolojiyle ilişkisi bazı Yahudi yazarlara güçlük çıkarttı. Bu yazarlar onu onurlandırmak ve bunun için de, astrolojiyle ilişkisini kesmek istiyorlardı. Astroloji putataparlığın başka bir yüzü olduğundan, gelenekler, onun kahinlikten kaçındığını göstermektedir. Başka kaynakların gösterdiğine göre de Ur'dan kovulması astrolojiyi tamamen yadsıdığı içindir. (Holloway 2002, 1) Abraham'ın, Mısırlılara astrolojiyi vermekte etkisi olduğu, onların da onu sonradan Yunanlılara geçirdikleri, akla uygun gelmektedir.

İlk saf matematikçi diye anlatılan [Pitagor] Pisagor İ. Ö. (569-475), İyonya'da, Samos'ta doğmuştur. Pisagor'un babası Mnesarchus, Tir kentinden gelmiş bir tüccardı. Anası Pythais, Samoslu'ydu. Pisagor çocukluğunu Samos'ta geçirmekle birlikte, babasıyla çok gezdi. Mnesarchus'un Pisagor'la Tir'e dönüp, onun orada Babilliler'den, Asuristan ve Mezopotamyalı bilginlerden ders aldığını gösteren kaynaklar var. İ. Ö. 535 yılında kendisi Mısır'a gitti.

Kaynaklar Pisagor'un, Mısır'da birçok tapınağı gezdiğini ve ruhbanlarla tartıştığını anlatmaktadır. İ. Ö. 539 yılında büyük bir karşı koyma olmadan Persler, Babil'e girdiler ve Güney Mezopotamya'yı yönettiler. Dolayısıyla da Mezopotamya'daki bilimlerle tanıştılar. İ. Ö. 525 yılında Pers Kralı Qawad I [488-531], Mısır'ı fethetti. Polycrates, Mısır'la olan bağlaşıklığını bozdu ve Pers filosuna katılmak üzere birçok gemi gönderdi. Qawad I, Pelusium savaşını kazandı, Memfis ve başka Mısır kentlerini ele geçirdi. Pisagor tutsak edilip, Babil'e götürüldü. Burada Pisagor, Mezopotamya matematiği, geometrisi ve astronomisini öğrendi. İ. Ö.

520 yılı civarında Pisagor, Babili bırakıp Samos'a ve oradan da kısa süre sonra Güney İtalya'ya gitti.

Bugün dünya onu ünlü geometri teoreminden hatırlıyor. Bugün Pisagor toeremi olarak bilinen bu teoremi Babilliler 1300 yıl önce biliyorlardı. Belki ilk kanıtlayan Pisagor oldu. Buna rağmen birçok kişi bu yargıyı kuşku ile karşılamaktadır. Saggs,'a göre *eski bir Babil tableti, değişik şekillerin alanlarının ilişkilerini kanıtlayan, üzeri geometri diyagramlarıyla kaplıydı. Babil'in matematik işlemleri, (bütün Babil bilimleri gibi) resmi kanıt yerine, deneysel bilgiye dayanıyordu,* diye Saggs, devam ediyor.

Dünya Arşimet'i iyi tanımaktadır. İ. Ö. (285-212). Kendisi Sicilya'nın liman kolonisinde doğmuş olup, astronom Fidias'ın oğludur. Arşimet, Ewklides'in İskenderiye'deki okulunda okudu ama yaşamını doğduğu yerde geçirdi. Arşimet'in matematikteki başarısı, bir daire çapının çevresine kaç kere gireceğine dair, π sabit sayısını hesapladı. Buna rağmen eski Mezopotamyalılar bundan 1000 yıl önce π sayısının değerini biliyorlardı. Mezopotamyalılar'ın bu bilgisini bilen Saggs'ın yazdığına göre, π'nin değerini 3 1/8 olarak yazıyorlardı ki, bu değer şimdiki değerinden yüzde 0.6 hatalıydı. (Saggs, 1968, 426)

Yunan bilimlerinin Mezopotamya kökenlerinin olduğunu yazmak, akla yatkındır. Üzülerek bildirmek gerekir ki, bu konu tamamen göz ardı edilmektedir. Ben bilginleri Mezopotamya'nın bilimde, matematikte, geometride ve astronomideki rolünü tekrar incelemeye çağırıyorum. İskenderiye ve Antakya'da klasik Yunan felsefesiyle Hıristiyan düşüncesinin ilk bağlantısı kuruldu. Yunan düşüncesinin ana merkezi olarak İskenderiye'de, kendine ait yönetim ayrıcalıkları olan, büyük bir Yahudi topluluğu yaşıyordu. Babilistan'daki tutsaklıktan sonra birçok Yahudi ülkesine dönmedi ve İskenderiye merkez olmak üzere, Doğu Akdeniz kentlerinde ticaret yaptılar. Tutsaklıktan kurtulduktan sonra Yahudi-

ler, Mezopotamya bilimlerini Yunanlılara geçirdiler mi? Babil'in İ. Ö. 539 yılındaki Persler'ce ele geçirilmesi ve sonra da bütün Yakındoğu'nun fethi, Mezopotamya bilimini Yunanlılara mı yaydı? Yahut Büyük İskender'in fethi ve sonraki Selefkos ve Ptoleme politikalarının bunda rolü olmuş mudur?

2. yüzyıl tanrıbilimcisi Tityanus, *Adress to the Greeks* (Yunanlılara Hitap Etme) yazısında buna değiniyor. Yunanlılar'ın bilgisini sorguluyor ve bu bilginin kaynağının Asya olduğunu ileri sürüyor. Moffet'e göre, Tityanus Yunanlılara hitap ediyor ve Yunanlılar'ın astronomiyi Babillilere, sihir ve posta yönetimini Persler'e, geometriyi Mısırlılara, alfabeyi Fenikelilere borçlu olduklarını söylüyor. Müziğiniz, şiiriniz ve en sonunda da Hıristiyanlık, size Asya'dan geldi diyor. (Moffet, 1998, 74; Ryland, n.d.)

Yunan ve Sami uygarlıklarına kültürel ve dinsel sızmalar, yeryüzüne yayılan yeni bir Helenistik kültüre yol açtı. Yunanlılar'ın bilimde, matematikte, felsefede ve astronomideki aydınlanmalarının nedeni budur. Bu aydınlanma İ. Ö. 5. yüzyılda Clazomeneae'li Anaxogoras (İ. Ö. 499-428), Hipokrat (İ. Ö. 460-377), Exodus, (doğumu İ. Ö. 408), Kalkedonlu Herofilus, (İ. Ö. 335-280), Samoslu Aristarchus, (İ. Ö. 310-230), Ewklides, (295 civarında), Strato (İ. Ö. 268'de öldü), Apollonius (İ. Ö. 220 civarında yaşadı), Erastosthenes (İ. Ö. 275-195), İznikli Hipparchus (İ. Ö. 190 civarında doğmuş), ... ve başkalarıyla oldu.

Eski Sümerler, Asurlar ve Babilliler'in kültürleri, Mezopotamya'nın insanlığa armağanıdır. Eski çağlarda dünyanın bilgisini buldular ve bu bilginin çoğu da bugün kullanılıyor. Hıristiyanlıkta Nesturi ve Yakubiler bu bilgiyi korudular.

Bu Nesturi ve Yakubiler, komşuları Yunanlılar'dan öğrenmeye çalıştılar. Wigram'a göre: *Başta Araplar Mezopotamya'yı ele geçirdiği vakitte Hıristiyanlar'ın gücü çok büyüktü. Eğitimli olan*

yalnız onlardı. Araplar iyi öğrenciydiler ve Hıristiyanlar'ın bu avantajı, bir yüzyıl içinde, kayboldu. Yunanlılar'ın bütün bilimi, Araplar'a ve bir ölçüde de Persler'e, Asur Kilisesi'nin Hıristiyan önderlerince geçirildi. (Wigram, 1929,82)

Bu Nesturi ve Yakubi öğretmenlerin birçoğunun Asur olduğunu kabul etmek akla yatkındır. Bu Hıristiyanlar, eski Asurlar ve Babilliler'in ardılları olup, Mezopotamya'da doğan bilimlerin çoğunu biliyorlardı.

Tarık bin Ziyad'ın komutası altında Araplar, 711 yılında İspanya'yı fethetti. Ancak bu işgalin gerçek kahramanı, Irak'ta Halid bin Velid tarafından tutsak alınmış bir Hıristiyan'ın oğlu olan, Muşe Bar-Nuşayr [Arapçası, *Musa bin Nuşayr*]'dı. Kendisi, kilisede diğer çocuklarla birlikte İncil çalışırken, tutsak olmuş. Muşe azatlı kölesi ve yardımcısı olan Tarık bin Ziyad'ı, talan için gönderdi. Bu akın bir fethin başlangıcı oldu. (Hitti, 1961, 224). Aşağıdaki öykü Nesturi Hıristiyanları'nın Halifelik zamanında oynadıkları rolü iyice kanıtlamaktadır. Ünlü Halife Harun Reşit (786-802) Hacca gittiğinde yanına doktoru Gabriyel Bar-Baxt-işo'yu almış. Bu yüzden sofu Müslümanlar'ca azarlandığında, Halife, İmparatorluğun geleceğinin ona, ama kendinin de Gabriyel'e dayandığını söylemiş. (Reznikoff and Reznikoff, 1967). Birisi, Baxt-işo'nun Bağdat'ta oynadığı önemli rolü anlayabilir.

İşgalden sonra Araplar, kültürel Rönesansı İspanya'ya geçirdiler. Avrupa İspanya'dan gelen bilgi ve Nesturiler'le Yakubiler'in çalışmalarıyla karanlık çağlardan uyandı. Yunancadan Süryanice diline ve ondan Arapçaya olan çevirilerin ve Arap Rönesansı'nın arkasında Hunayn Bar-Ishaq var. Şimdi onun yaşam öyküsünü okuyalım.

Hunayn Bar-Ishaq (Johannitus)

De Lacy O'Leaery'nin yazdığına göre Hunayn Bar-Ishaq'ın yaşamı, Ali bin Yahya'ya, özgeçmiş biçiminde yazdığı mektuplardan biliniyor. (İstanbul'da, Ayasofya Müzesi'nde bulunan iki elyazması. G. Bergestrasser'in çevirisi, Leipzig 1925) Kendisi, bir Hiralı Nesturi eczacının oğluydu. Adının Abadi olması dolayısıyla Hiralı olduğu kanıtlanmaktadır. (O'Leary, 1949, 164)

Hunayn, Gundi-Şapur hastanesinin dekanı Gorgis Bar-Baxt-işo (771 civarında) gibi Nesturi doktorların yolunda yürüdü. Gundi-Şapur, İ. S. 555'te kurulan tıp ve felsefe fakülteleriyle ünlüydü. Gorgis'in babası Baxt-işo üzerine hiçbir bilgi yok ama bu ad Bağdat tarihinde birkaç kere geçiyor. İ. S. 765 yılında Halife Mansur bir mide hastalığına tutuldu. Doktorlar şaşırdı. O vakit halife Baxt-işo'yu çağırdı. Baxt-işo kısa sürede Halifenin güvenini kazandı ve saray doktoru oldu. Hitti'nin yazdığına göre Halife Gorgis'i İslamiyet'e çağırdı. Gorgis "cennette de, cehennemde de olsalar atalarının dinini tercih edeceğini" ileri sürerek reddetti. Baxt-işo Bağdat'ta parlak bir ailenin kurucusu oldu. Bu aile 6-7 kuşak, 250 yıl kadar saray doktorluğunu tekeline aldı. Gabriyel Bar-Baxt-işo, İ. S. 801'de Harun Reşit, zamanında, Bağdat hastanesinin başhekimi ve İ. S. 829'da ölünceye kadar Halifenin özel doktoru oldu. (Hitti, 1951, 549-550)

Hunayn gençliğinde, İ. S. 857'de, Gabriyel Baxt-işo'nun öğrencisi olmuş olan, büyük doktor Yahya (Yuhanna) Bar-Masawya'ya, eczacı oldu. O'Leary'nin anlattığına göre, Bar-Masawya, Hunayn'ın sürekli soru sormasından bıkınca "Hira halkının doktorlukla ne ilişkisi var? Çık git sokaklarda para değiştir" demiş. Hunayn, Bar-Masawya'den gözü yaşlı ayrılmış ama Yunan ülkesinde Yunanca öğrenmeye kendi kendine söz vermiş. İki yıl İs-

kenderiye'de kalarak, metin eleştirecek kadar bu dili iyi öğrenmiş. (O'Leary 1949, 165). Pigulewskaja'ya göre, daha sonra Basra'ya yerleşip, Xalil bin Ahmad'ın okuluna devam etmiş. Arapçayı akıcı olarak konuştuktan sonra İ. S. 826 yılında Bağdat'a dönmüş. (Pigulewskaja 1990, 248) O'Leary'e göre, Hunayn daha sonra, şimdi Halife Memun'un doktoru olan Gabriyel Baxt-işo ile ve "Musa'nın oğulları" diye bilinen, Musa bin Şakir ve çocuklarıyla tanıştırılmış. Bu kardeşler bilimin varlıklı destekleyicisiymişler. Sonraları Halife, Bayt al-Hikma (Bilgelik evi) adı altında bir felsefe akademisini kurmuş. Oraya Hunayn'ı yönetici atamış. Bu durumda Hunayn bütün bilimsel çevirilerin başındaymış. Oğlu Ishaq Bar-Hunayn ve yeğeni Hubayş Bar-Hasan'ın işbirliğinden zevk alıyormuş. Yeğenini yetiştiriyormuş. (O'Leary 1949, 165). Hunayn'ın çevirmen olarak başarısı aşağıdaki raporla kanıtlanabilir. Bin Şakir'in çocuklarının yanındayken, o ve diğerleri, ayda 500 dinar ücret alıyorlarmış ve Halife Memun, çevirdiği kitapların ağırlığınca ona altın veriyormuş.

Halife Memun İ. S. 833 yılında öldü ve yerine Mu'tasım geçti. Bu Halife Bağdat'ı kontrolü altında tutmak için, Türk kölelerden bir muhafız alayı kurdu. Devletteki güçleri dolayısıyla, zaman içerisinde bu muhafızlar söz dinlemez oldular. Bu nedenle de Mu'tasım, kendini ve sarayını, İ. S. 836 yılında, Bağdat'ın kuzeyindeki Samarra kentine nakletti. Halifeler 892 yılına kadar oradan yönetti. Bu karışıklıklar dolayısıyla Bilgelik Evi çöktü. Wathiq'in kısa yönetimine (842-847) kadar, kimse bunun farkına varmadı. Sonra gelen, Halife Mütevekkil'di. Kendisi bilimsel araştırmanın cömert bir destekleyicisiydi ve zalim yapısına rağmen, Bilgelik Evini açtı.

Bu Halifenin yönetiminde Hunayn, ününün doruğuna çıktı. Hem bir çevirmen, hem de Mütevekkil'in özel doktoru olarak çalışmaya başladı. Halifenin vereceği zengin ödüllere rağmen, bir

düşmanına ölümcül bir zehir hazırlamadığı için, Halife onu bir yıl hapiste tuttu. Halife onu karşısına getirtip, onu ölümle tehdit edince, yanıtı, *"Ustalığım yararlı şeylerdedir, başka bir şey öğrenmedim" olmuş. O vakit Halife doktorunun sağlamlığını denemek istediğini söylemiş ve öldürücü zehri hazırlamasını neyin önlediğini sormuş. Hunayn iki şey diye yanıtlamış: "Dinim ve mesleğim. Dinim düşmanlarımıza bile iyilik yapmamızı emreder. Mesleğim insanlara yararlı olmak için kurulmuştur ve onların rahatlaması ve iyileşmesiyle sınırlandırılmıştır. Bunun yanında her doktor kimseye ölümcül bir ilaç vermemeye yeminlidir."*[4]

İ. S. 861 yılında Türk muhafızlar, oğlunun kışkırtması üzerine, Halife Mütevekkil'i öldürdüler. Hunayn, Mütevekkil'in oğlu Muntasir'a (861-862) ve ardılları Mosta'in (862-866), Mo'taz (866-869), Mühtedi (869-870) ve Mü'temid'e (870-892) de hizmet etti. Öldüğü sırada Galen'in De constitione artis medicae ad Patrophilum more liber'inin çevirisiyle uğraşıyordu. Ölümü Fihrist'e göre 873, Abi-Usaybi'ye göre 877'de oldu.

O'Leary'ye göre, Hunayn'a atfedilen birçok eseri, iki yardımcısına, oğlu ve yeğenine, aynı zamanda Yuhanna Bar-Abrohom ve Musa Bar-Xalid gibi öğrencilerine atfetmek gerekir. Sonra gelen kuşaklardaki ileri gelen bilimadamları da, Dioscorides'i Aram diline çeviren Sşefanos Bar-Basilos gibiler, hep öğrencileriydi. Hunayn'in kendisi de, Aram dilindekini Musa'nın oğulları için Arapçaya çevirdi. Birçok kereler Hunayn çeviriyi Yunancadan, Süryanice diline ve meslektaşları da, Arapçaya çeviriyorlardı. (O'Leary 1949, 169-170). Hunayn'ın, Galen'den 20 kitap olmak üzere, Aram diline ve Arapçaya çevirileri çoktur. İki kitap Gabriyel Baxt-işo'nun oğluna, iki tane Salmawaih bin Bunan, bir tane Gabriyel Baxt-işo'ya ve bir tane de Bar-Masawya'ya. Habur Irmağı üzerinde, Ceylanpınarlı, Sargis tarafından çevrilen Corpus Galena'nın 16 çevirisini gözden geçirdi.

Nineveh dergisi, Rainer Degen'in Ishaq üzerindeki yazısına başvurarak, onun Hıristiyanlığını nasıl küçümsediklerini anlatmaktadır. Degen Paris'ten 1973'te, Bağdat'tan 1974'te döndükten sonra yazısını yazdı. Bağdat'ta, Hunayn'ın ölümünün 1100. Yılı'nın anma töreninde, *Ishaq'ın Süryanice dilindeki çevirilerine ait tek bir inceleme, ne Paris'te, ne de Bağdat'ta okundu. Bilgili konuşmacılar Hunayn'ın yaşamının birçok yönünü anlattılar ama Süryanice dilindeki çalışmaları, ikinci derecede bir rol oynadı. (Şubat 4-7, 1974) yılında yapılan Aziz Afrem-Hunayn Festivali'ne ait, Bağdat'ta sunulan bir ciltlik çalışmaya bkz. Al-Maarif matbaası.* Degen yazısında soruyor: "Iraklılar'dan ne bekleyebiliriz?" Irak hükümetinin Hıristiyan yaşamının her yönünü araplaştırmak politikası güttüğünün farkındayız. Ama aynı durumun Paris'te olması inanılacak gibi değil. (Degen, 1984, 7:2, pp. 13-14)

Sonuç

Mezopotamya'daki bilgi birçok yönden Yunanlılara yolunu buldu. Bu iş, Persler'in orayı işgalini ve Büyük İskenderin'de Mezopotamya'yı fethetmesini içine alır. Yunanlılar bu bilgiyi sakladılar. Yunan uygarlığı sona ermeden, Süryanice dili konuşan Nesturi ve Yakubiler de bütün bu bilgiyi Süryanice diline ve oradan da Arapçaya çevirdiler. Bu yoldan Ortadoğu'da ve Avrupa'da bilginin çoğalmasını etkilediler. Süryani Kilisesi'nin ilk babaları Urhay ve Nsibin kent üniversitelerindeki tanrıbilimcilerin çalışmaları, Avrupa'nın bilim merkezlerine ulaştı. Avrupa'da Rönesans'ın nedeni, Araplar'ın İspanya'yı ele geçirmesiyle, aynı bilginin iletilmesi oldu. Bu bilgi, Yunan bilgisi olarak geçmesine rağmen, kaynağı Mezopotamya idi. Birçok önemli bilginlerin arasında Hunayn Bar-Ishaq ve Baxt-işo ailesinin üyeleri vardı.

Notlar

1. Bkz. John M.L. Young, *By Foot to China* (Çin'e Yürüyerek), Tokyo, 1984), 8.

2. Hitti'ye göre buradaki Syrian sözünün anlamı, bugünkü Suriye'nin yurtdaşları değildir. Benim ikinci bölümde anlattığım, bölgedeki Hıristiyan Suryaya'lardır.

3. Bkz. Dr. Michael Abdalla'nın yaptığı "*Assyrian Loyalty and Devotion to Medical Profession: Three Centuries of Bakht-Isho's Family Services to Mankind*" (Asuriler'in tıp bilimine bağlılıkları ve kendilerini adamaları. Baxt-Işo ailesinin insanlığa 300 yıl hizmetleri) In, Journal of Assyrian Academic Society, vol.16, no. 2, 2002.

4. Bkz. Grigoriyos Yuhanun bar-'Ebroyo.

8

Hıristiyanlık Devrinde Asuriler'in Kişisel Adları

Eğer İmparatorluğun çöküşünden sonra Asurlar yaşasaydı, bazılarına göre, Asur, Akad adları taşıyacaklardı. 19. yüzyılda Asur milliyetçiliği doğuncaya kadar, bu adları ne için taşımadılar? Bu soruya yanıt vermeden önce, ben de, bir soru sorayım. Nefertiti, Hathepsut, Tutankhamon ve başka adları çağdaş Mısırlılar arasında bulabiliyor muyuz? Bulamadığımıza göre bugünün Mısırlıları eskilerin ardılları değildirler, diyebilir miyiz? Afgan, Pakistanlı ve İranlı Müslümanlar'dan, Asur Hıristiyanlar, farklı bir şey yapmadılar. Yukarıda adı geçen halklar Müslümanlıktan önce Arap adları kullanmazlardı. Asur Hıristiyanlar da aynen öyle yapıp, Tevrat ve İncil'den adlar kullanmaya başladılar.

137:8-9. Mezmurda *"Talan edilenleri alan Ey Babil'in kızı, sen bize nasıl hizmet ettiysen seni ödüllendiren de öyle kutsal olacaktır. Senin küçüklerini alıp, taşlara çarpan da kutsanacaktır"*. Yukarıdaki sözleri okuduktan sonra Babilli Hıristiyan babalar doğan çocuklarına nasıl Iştar veya Nabukadnezar adını verebilirlerdi? Tevrat'taki bazı Yahudi peygamberler Asurlar'a bu ka-

dar düşman olmuşlarsa, Asur Hıristiyan babalar çocuklarına nasıl Senharib veya Asur-nasirpal adını verebilirlerdi? Bazılarının iddiasına göre, Asurlar Hıristiyan olunca, putatapar kabul ettikleri Asuristan İmparatorluğu'nu hatırlatacak her şeyden kendilerini yavaşça uzaklaştırdılar. Bugün anlıyoruz ki Asurlar putatapar değillerdi ve Asur adındaki tek tanrıya tapıyorlardı. Segal'in yazdığına göre, *"4. yüzyılda Urhay kenti, İsa'nın yazdığı mektup efsanesine göre ünlenmişti. Urhay'ın hiçbir vakit düşman, sonra bu söz barbar olarak değiştirildi, eline geçmeyeceğine İsa söz vermişti."* (Segal, 2001, 173) Bu kafi değilmiş gibi, daha sonraki vakayinamelerde barbar yerine Asur sözü bulundu. (Segal, 2001,173, fn. 1)

Bunun gibi olumsuz duygulara rağmen, Hıristiyanlık'ta da Asur kültürü yaşadı. Süryani Hıristiyanlığı birçok Asur bölgesinde ve *Urhay* ile Adiyabenos gibi Hıristiyan kültür merkezlerinde gelişti. Eski Asuristan'daki sürekli kültürü bu merkezler devam ettirdi. Hıristiyanlıktan önceki kültür mirasını, Hıristiyanlığa uyarladı.

Toronto Üniversitesi Profesörü ve Süryani incelemeleri derneği başkanı Amir Harrak'a göre, Hıristiyanlıktan önceki kültürel süreklilik, açıkça üç olguda gözükür. Dediğine göre, "Önce, putatapar tanrı adları çok kere Hıristiyanlar'ca kişisel ad olarak kullanılmıştır. Sonra birçok ad 'bd-(hizmetçi),'br-(oğul) ve mat (genç kız) bağlı bir cümlede arkalarından tanrısal bir ad gelir. Örneğin Güneş tanrısının hizmetçisi. Üçüncü olarak bir normal veya fiilden oluşmuş cümledeki adlarda tanrısal bir ad bulunur.

Bu gibi adlar bd-şmş (Şamaş'ın hizmetçisi), bd-nbw (Nebo'nun hizmetçisi) veya halkça kullanılan bdny;'dy' Adad'ın başka çeşidi. Br-dysn (Dayşın Irmağı'nın oğlu). Ad taşıyan cümlelerden bir örnek, tanrısal ad Şarbıl'dir. Şar, hafif rüzgâr veya nefes, Bşl Babil tanrısı Marduk diye," Harrak ekliyor. Yine yazdığına göre;

"Şarbşl Asur dilindeki Tşb-Şirş Astur'un kısaltılmış biçimidir. Astur'un nefesi iyidir demek oluyor. Asur kaynaklarında Tşbıbıl Bel'in nefesi iyidir. Süryani dilinde ise Şarşbıl, Bıl'in nefesi iyidir. Bu ad putatapar bir rahibin adıydı. Kendisi Arbela'da 2. yüzyılda Hıristiyan olmuşmuş. Bugün Şarbıl yalnız Hıristiyanlar'ca, Maruniler tarafından kullanılır." (Harrak, 1992, 318-323)

Bütün bunlara ek olarak, Asur Hıristiyanlığı'nda, birçok ara dönemlerde, Süryani edebiyatındaki belirli eserler, Asur kültürünün sürekliliğini gösterir. Brock'un yazdığına göre, Süryani edebiyatı, eski Mezopotamya geleneklerinin mirasçısıdır. Brock, Robert Murray'ın *Symbols of Church and Kingdom: A Study in Early Syriac Traditions* (Hıristiyanlığın ve Krallığın Simgeleri: Erken Süryani Geleneklerinin bir İncelemesi) kitabına ve *Aramaic and Syriac Dispute Poems and Their Connections* (Aram ve Süryani Dilindeki Kavga Şiirleri ve Bağlantıları) adlı yazısına başvuruyor. Murray kitabında ve yazısında, ilk Süryani dili yazarlarının, Akad ve Sümerlilere dayanan tanrısal sıfatları ve edebi üslubu nasıl kullandıklarını anlatıyor. Brock ilaveten, çeşitli aylar arasındaki kavga şiirlerini, örneğin yaza karşı kış, buğdaya karşı altın olarak, Doğu Kilisesi yazmasında bulunmuş olduğunu yazıyor. Buna örnek olarak Asur Ortodoks Kilise yazarı David Bar-Paulos, üzüm bağıyla, sedir ağacının kavgasını yazıyor. Bütün bunlar eski Mezopotamya özyapısını gösteriyor. (Brock 2001, 1:3-8)

Bazıları, Asur kilise takvimlerinin veya yüksek ruhbanların Asur adlarını taşımadığını iddia etmektedirler. Bu iddia gerçek olmakla beraber genç Asurlar manastır veya kilise yaşamına hazırlanırken ve bu amaçla manastırlara gönderildiklerinde, adları değiştirilirdi. Bu tutum bugün bile modadır. Yeni kutsanan piskoposlar ve patrikler, havarilerin veya kilisenin kutsal kurucularının adlarını alırlar. Yakındoğu'da adların önemini sormak gerekir. Adlar taşıyanların kökenini gösterir mi? Bu çift ad taşıma duru-

mu, Yeni Asur ve Yeni Babil devirlerinde de vardı ve Ptolemeler'in Mısırı'na ve Helenistik Babil'e de taşındı. T. Boiy'in dediğine göre, Babil'deki kazılar bize Yunan adı taşıyan Babilliler'in olduğunu gösterdi.[2]

Önemli olan, kişisel adların kesinlikle bir ırk veya milliyet göstermesi gerekmez. Kuzey ve Güney Amerika'daki yerel Kızılderililer bugün tipik Avrupalı adları taşıyorlar. 200 yıl önce bu kabilelerdekilerin etnik adları vardı. Çevrelerindeki değişim, onların önce yabancı olan adları kullanmalarına neden oldu ama kimliklerini değiştirmedi. Yine insanların zulme uğramamak veya işgalcilerin arasına karışmak için yabancı adları aldıklarını biliyoruz. Bu gibi nedenlerle 1279 yılında, Faraj ben Salim adındaki bir Yahudi doktoru veya Mardin'deki İğnaşiyos Şukralla adındaki Ermeni piskoposunu buluyoruz. (tarih 1915). Faraj'la Salim Yahudi adı, İğnaşiyos ve Şukralla Ermeni adı değillerdir. Yunanlılar'ın ırmakların, kentlerin ülkelerin ve halkların adlarını kendi dillerine göre değiştirdikleri iyi belgelenmiş bir tarihsel gerçektir. Buna göre adlar Yunan kayıtlarında değiştirilmiş olabilir ve böylece de kaybolmuş olabilirler. İ. Ö. 4. yüzyılın daha sonraki bölümünde Yakındoğu'yu hakimiyetine almış bulunan Büyük İskender'in ardılı, Selefkos I Nikator'un helenleştirme politikalarından bu durum açıkça bellidir. Böyle adların olmadığı iddiasına karşılık, Asur İmparatorluğu'nun çöküşünden sonra bu adlar, çeşitli dönemlerde hayret verecek bir biçimde, kullanılmıştır. Örneğin Karen Radner, Asur Krallığı, ticaret temsilcilerinin adlarını vermektedir. Addi, heceleyince ad-di-i. Bu ad, İ. Ö. 8. yüzyılda, Senharib'in zamanında, Kalhu'daki bir ev sahibinin adıdır. Asurlar arasında Addi, kesinlikle çok kullanılan bir addır. Bu ad yüzyıllar boyu Hıristiyan topluluğunca saygı değer bulunmuştur.

Çağlar öncesinden beri Asurlar'ca kullanılan Akad-Asur adları bugün bile kullanılmaktadır. Uşalim ve Şalim bu adlardan biri-

dir. İ. Ö. 8. yüzyılda Kalhu bölgesinde kullanılıyordu. Sargon II'nin zamanında bir subay, Senharib zamanında Asur'dan başka biri de bu adı taşıyordu. (Radner, 1999, 216) Yazar belirli bir Barhu[3] (Barxu)'dan sözetmektedir. Bu bir erkek adı olup, İ. Ö. 636 yılında Asurbanipal zamanında kullanılıyordu. (Radner, 1999, 270) Gururum anlamında, bir kadın adı olan Bassi [Basse] veya Bassu. (Radner, 1999, 276) Bu adlar da Asurlar arasında sık sık kullanıldı. Ek olarak Heather D. Baker'e göre Kannu bir erkek adı. Senharib zamanında kullanılan bando demek. (Baker, 2000, 601) Bugün bile Asurlar arasında kullanılan bir ad. Hananu[4] Amuri dilinde bile kanıtlanmış bu ad Ha-na-ni veya ha-na-nu olarak hecelenmekte olup, merhametli demektir. (Baker, 2000, 449) Aynı ad bugün de Hananya veya Xananya olarak kullanılmaktadır. Bir de "bilinmeyen" anlamına gelen Mama erkek adı var. Bu ad Şalmanasar III zamanında kullanılıyordu. Yine "rüyaların tanrısı" demek olan Mamu erkek adı var. Bunların çağdaş biçimleri Mamu ve Mammu. Bu ad eski çağlarda katışık ad olarak Mamu-iqbi veya Mamu-akhu-iddina[5] olarak kullanılırdı. (Baker, 2001, 676)

Knut L. Tallqvist'in listesinde Bugün bile kullanılanlar var. A-zi-zu bugünkü biçimi Aziz. Danilu veya (Dan-i-li). Bu adın kökeni (I-li-dan) olabilir. Gab-ri-ilu veya (ilu-gabri), Yeni Babilli bir ad. (Tallqvist 1914)[6]. Radner'in listesinde Gabri-il (tanrının adamı veya benim güçlüm tanrıdır). Bir Batı Sami ve Ahu-nuri'nin babası, Sargon II'nin zamanında, bağımlı Harran devletinde bir birey. (Radner, 1999,417)

İ. S. 4. yüzyılda Senharib adlı bir prensten sözediyor: "Büyük manastır, Mar Behnam'ın ölümünden sonra, Pers Kralı Şapur (309-379)[7] tarafından prens olarak atanmış babası Senharib tarafından inşa edildi." (Abuna, 1996, 65) Ortalama bir bilgisi olan her Asur Hıristiyanı, Mar Behnam'a ait Asur Kilisesi kayıtlarını bilir. Bu kayıtlara göre Prens Behnam, bir avda Tanrının mucize-

leriyle Hıristiyan oldu. Bir geyiğin izini kaybettiğinde gördüğü bir melek, Musul'un kuzeydoğusunda, [Şuro d Elfo] Maqlub Dağı civarında, Mar Mattay adındaki bir rahibi aramasını söyledi. Lübnan'daki Süryani Ortodoks Kilisesi Piskoposu Gorgis Şaliba, Mar Mattay Manastırı'nın bu dağda, Asur putatapar Kral Senharib tarafından 4. yüzyılın ikinci yarısında inşa edildiğini yazmaktadır. Mar Mattay kralın kızı Sara'ı cüzzam hastalığından kurtarmış ve hem Behnam hem de Sara Hıristiyan olmuşlardı. Bu olanlar babalarını kızdırmış ve öldürülmelerini emretmişti. Sonra kral bu yaptığına çok üzülmüş ve kraliçeye danıştıktan sonra, onların anısına Mar Mattay Manastırı'nı inşa etmişti. Piskopos Şaliba, Kral Senharib'in ilaveten, Irak'ta Ninova'nın bir ili olan Qaraqoş'un[8] yakınında, Mar Behnam Manastırı'nı inşa ettiğini yazmaktadır. (Şaliba, 1992, 57)

Paul Bedjan'da, Asur edebiyatında ve kilise kayıtlarında olan bu öyküden sözetmektedir. Ona göre, Athur Kralı, Putatapar Senharib'in oğlu Behnam, bir avdayken Aziz Matta'ya yolu düşmüş. Bu Azize inanıp, hasta kızkardeşi Sara'ı ona götürmüş. Sara inancıyla cüzzam hastalığından kurtulmuş ve Hıristiyanlığı kabul etmiş. Bu mucizeyi görünce Behnam'da Hıristiyan olmuş. Eski inançlarından döndükleri için babaları Kral Senharib onlara kızmış. Gerek anaları gerekse krallığın ileri gelenleri Behnam ve Sara'yı eski inançlarına çevirmeye çalışmışlar ama başaramamışlar. İki kardeş kenti terk edip, Mar Mattay'ı görmeye ve kutsanmaya gitmişler ama kralın emriyle öldürülmüşler. Günler geçmiş ve kral çok hastalanmış ve Mattay'ı ona bakması için çağırmış. Aziz gerçekten de onu iyileştirmiş. Bu nedenle de Senharib Hıristiyanlığı kabul etmiş. Kral yaptığından vicdan azabı çekerek, oğluyla kızının öldürüldüğü yere bir kilise ve Mar Mattay ile rahipleri için bir manastır inşa etmiş. (Bedjan, 1912, 353-358) Bu öykülerden anlaşıldığına göre, Asuriler'in 4. yüzyılda Musul civarında bir krallığı olduğu, ilgi çekici gelmektedir.

Bazıları, yukarda ki öykünün uydurma olduğunu söylemektedir. O konu amacımızın dışındadır. Önemli olan Hıristiyanlık zamanında dahi, Asur adların kullanışındadır.

Profesör Drijvers ve Healy, Hıristiyanlığın başlangıcından sonraki 300 yıl içerisinde, Asur adlarının kullanılması üzerine yaptıkları incelemede, Bar Şamaş, Bar Hadad ve diğerlerini içine alan tam bir liste yapmışlar. (Drijvers ve Healey, 1999, 276). Balay Bar-Jawsi diye birisi, Ninova'nın düşüşünden 800 yıl sonra, 3. yüzyılda, ek olarak, aile üyelerinin adlarının listesini çıkarmış. O listede Sarkin adı var. Bu ad Urhay'ın Samsat kapısının dışındaki bir mağarada bulunmuş. (Urhay). Sarkin adına başvuran A.H. Al-Jadir, onun Akad dilindeki Şarrukinu sözüyle bir ilişkisi olduğunu, anlamının da Sargon[9] olduğunu yazmaktadır. (Drijvers and Healey, 1999, 166-169). 'Abd veya 'bd (hizmetçi) çok kullanılan bir Sami addır. Süryani elyazmalarında çok rastlanır. İyi bir örnek 'bd Şamaş olacaktır. Daha sonraları 'bd Işo´, şimdiki kullanım biçimi Odişo.

Klaus Beyer, İ. Ö. 44 yılıyla, İ. S. 238 yılı arasındaki Aram dilindeki deyişleri yayınladı. Bu deyişler, Asur, Hatra ve daha birkaç Mezopotamya bölgesinde bulundu. Assor (Assur, Asur), Assor(a) hedden (Assarhaddon) ve Assor-alaha (Tanrı Asur) gibi adlar, Hıristiyan çağının 3. yüzyılının ilk çeyreğine kadar tekrar tekrar kullanılıyorlardı. (Beyer, 1998)

Şamlı Aziz Yuhanna'nın adı (Süryani dilinde Mar Yuhanun) doğduğunda Manşur Bar-Sargon'du.[10] Emeviler´in başkenti Şam'da İ. S. 675 yılında doğdu. Shakour'un anlattığına göre, Manşur'un ailesi tanınmıştı. Aile zengin olup, bilime önem veriyordu ve sosyal ve siyasal bir düzeyleri vardı. Aziz Yuhanna'nın babası Sargon ve büyük babası Manşur, Emeviler´in hazine yöneticisi ve Hıristiyanlar´ın vergi toplayıcısıydı. Manşur'un (Aziz Yuhanna) kendisi bile gençliğinde aynı işte çalışmıştı. (Shakour, 1984, 36).

Hitti bu olayı kanıtlıyor. Yazdığına göre *"O, Yunanca yazdığı halde bir Yunanlı olmayıp, evinde Aram dili konuşan biriydi. Bu iki dile ek olarak Arapça'da biliyordu. Büyükbabası Manşur Bar-Sarjon, Araplar Şam'ı ele geçirdiğinde Şam'ın finansal yöneticisiydi ve kenti çevirmede piskoposuyla anlaşmıştı."* (Hitti, 1970, 246). Hitti'ye göre, kesin olarak, Halife Mu'aviye zamanında finans yönetimi yetenekli ve deneyimli Sargon ailesine bırakılmıştı ve Aziz Yuhanna onların ardılıydı. (Hitti, 1951, 438). Burada Sargon sözündeki Klasik Süryanice *g* harfinin klasik Arapçadaki karşılığı j [Türkçe c'dir].

Andrew Palmer bize, 8. yüzyılda Patrik Iwannis ile, iki kere Turabdin takviminde aziz yapılmış olan, Sandloyo arasında bir anlaşmazlık çıktığını yazıyor. Sandloyo, Samsatlı ve Singara piskoposları gibilerini işten atınca çok düşman kazandı. Urhay'dan Timoti, Dara'dan David ve Mardin'den Sarguno gibi piskoposlar, ona karşı çıktı. (Palmer, 1990, 172). Palmer, Sarguno adının kaynağı üzerine bilgi vermiyor. Sargon adının başka bir biçimi olabilir.

Asur ve Babil adlarının yaşaması, Erbil'de daha putataparların olduğu, Part ve Sasani devirlerinde, kanıtlanabilir. William Young'ın yazdığına göre, Hıristiyanlığa geçen birçok piskoposun Raz-Marduk gibi Mezopotamyalı adları vardı. (Young, 1974, 13) Bütün bunlara ek olarak Abuna, 13. yüzyılda Mar İğnaşiyos Nimrud (Nemrut) (1283-1292) adında bir kişinin patrik olduğunu yazdı. Bu kadar yüzyıl yaşamış Akad adları, bugün Asurlar'ca kullanılmakta olan ayların adlarıdır. Addaru veya Adaru (Addar, Mart), Ayyaru veya Ayaru (Ayar, Mayıs), Abu (Ab, Ağustos); Naisanu veya Nissannu (Nisan); Şebutu, Nuzi bölgesinde (Şbat, Şubat); Taşritu (Tişrin, Ekim-Kasım); Ululu veya Elulu (Elul, Eylül); Kanunu veya Kinşnu (Kanon, Aralık-Ocak) (Miller and Shipp, 1996, 42-71). Asur ve Babilliler'in vücut parçalarına verdikleri adlarına

ve onların klasik Süryani dilindeki karşılıklarına bakınca, dilbilimsel bağlantılarını kanıtlamaktadır. İnu (göz), şaptu (dudak), uznu (kulak), muhhu (beyin); reşu (baş), libbu (kalp), birku (diz), idu (kol) ve şinnu (diş) gibiler. Akad sözcükleri bugünkü Asurlar'ca da kullanılmaktadır. Bu sözler ahu (kardeş), abu (baba), ummu (anne), sisu (at), kalbu (köpek), nunu (balık), naru (ırmak), nişu (halk), dayannu (yargıç), şumu (ad) epru (toz) ve bitu (ev).

The Chronicles of Syria'da, Hasan Salame-Sarkis'in bir yazısı vardı. Orada, mihrabın çevresindeki[11] Süryani dilinde, 7. yüzyıldaki, yazıları tanımlıyordu. Plaketin üzerindeki yazılar, bu plaketi adayanı ve ona yardımcı olanları, Abraham'ın ailesinden Hanna'yı Tanrının kutsamasını diliyordu. Metin bu plaketin, Otal Bar-Sargon dahil, belirli dinadamları ve ileri gelenlerin zamanında dikildiğini anlatıyordu. (Salame-Sarkis, 1989, 66:313-319).

Bar-'Ebroyo, İ. S. 993 yılında, Sannacheribians (Senharibliler) denilen, Romalılar'la barış yapan Senharib'le ilgili, Ermeniler olduğunu yazmaktadır. Adrammalex ve Şarezer, babaları olan Kral Senharib'i öldürerek, kaçıp, Ermenilere karıştılar. Bu nedenle onlara Senharibliler dendi. (Armalach, 1986, 71-72). Bar-'Ebroyo'nun eseri bazı çağdaş uzmanlarca eleştirilmiştir. Birçoğunun inancına göre, çalışmasını bitiremedi. Kardeşi bitirebilir ve eserde değişiklikler yapabilirdi ama yapmadı.

Baker'in, 2002 yılındaki Leiden'deki, Asurbilimi Uluslararası Kongresi'ndeki çalışmasına göre, İspanya'daki Montserrat Koleksiyonu, İ. Ö. 5. yüzyılda Mezopotamya'daki "Nappahu" ailesinden Şalabi ve Rabbani gibi adlar olduğunu kanıtlamaktadır. Belirli bir mülk belgesi, Şalabi'nin mirası ve borcuyla ilgilidir. (Baker, 2002) Bu Şalabi adının üstünde durmak istiyorum. Bazen bu adı yanlışlıkla Şalabi [Çelebi] diye söylüyorlar. Daha önce başvurduğum soyağacımdaki ailemin üyelerine, 17. yüzyılın sonunda ve 18. yüzyılın başında bu ad verilmişti.

Bugüne kadar gelmiş kültürel ve edebi gelenekler var. Bunlar arasında Asur bilge Ahiqar'ın (Axiqar) verdiği dersler var. Ahiqar, Asur krallardan Senharib (İ. Ö.704-681) ve Esarhaddon'un (İ. Ö. 680-669) saraylarında danışmandı.

Ahiqar'ın öykü ve atasözlerinin birçok biçimi var. Örneğin: Ermenice, Arapça, Garşuni[12] [Gerşünice], Slavca, Yunanca ve Habeşçe olarak.

F. C. Coynbeare, J. R. Harris ve A. S. Lewis'e göre, Ahiqar'ın öykülerindeki bütün özel adlarda Tanrı adlarının etkisi görülüyor. Ahiqar'ın eşi, (Aşfegani), celladı (Nabu-semax) kölesi (Nabu-bel) Ahiqar'ın yerine geçen cani (Manzifar). Kartalların sırtında uçmayı öğrenip havada bir kale kuran iki çocuğun adı (Nabu-xayl ve Tab-Şalom) ve Nadan'ın kardeşinin adı (Nabu-sardan). Bu Asur adlarındaki Nabu etkisi Hıristiyanlıkta da devam etti. Bunlar Adday'ın öğretisine göre çoğalıyorlar. Hıristiyanlığa dönmeden Bel ve Nabu'ya tapınıyorlardı. İncil'de de Nabu'ya, Barnabas adında bir başvuru var. Yazarlara ve kanıtlara göre, Arapça, Garşuni'ce ve Habeşçe'si Süryani diline dayanıyor. Güçlü bir inanca göre Slavcası, Yunanca'dan alınmış. (*Coynbear, Harris and Lewis*, 1913).[13]

Sanıldığına göre hem Ermenicesi, hem de Yunancası Aram dilinden çevrilmiş. Nina V. Pigulevskaja'nın, *Syriac Literature in the Middle Ages* (Orta Çağlarda Süryani dili Edebiyatı) kitabını Arapçaya çeviren Dr. Khalaf al-Jarrad'a göre, *Book of Ahiqar* (Ahiqar'ın kitabı) Hatra'daki parşömenlerin arasında bulunan listede yazılıymış. Bunun Süryani kaynağını göstermesi gerekir. (Pigulevskaja, 1990, 59) İnternette yapılan bazı iddialara göre Ahiqar, Aram'mış. Bu iddialar Ahiqar'ın öyküsünün Sina Çölü'nde, Aram dilinde bulunmasına dayanıyor. Eğer öyleyse, Ermeniler, Yunanlılar, Araplar, Habeşliler de kendilerinden olduğunu söyleyebilirler. Çünkü bu dillere de çevrilmiş. Aynı biçimde, Mar Af-

rem, Mar Narsay ve diğer ilk Hıristiyan filozofların eserleri de başka dillerde yayınlamıştır. Şimdi onlar bu nedenle Asur değiller mi?

Musul'daki Fransız konsolos yardımcısı Paul Emil Botta, kazısını Koyuncuk'da (Ninova) 1842 yılının sonunda ve Horsabad'da da (Nemrut) Mart 1843'te başladı. Austen Henry Layard Kasım 1845'te kazıya başladı ve başarılı oldu. Topraktan çıkardığı Asur eserlerini Dicle üzerinden sallarla Basra'ya göndermeye başladı. 1846 yılının yazında bu eserleri gemiyle İngiltere'ye gönderdi. Londra'da British Museum, Asurbanipal'ın Kütüphanesi'nden alınmış metinleri çözüp yayınlamaya başladı. Layard'ın yazdığı kitabın birinci cildi, *Inscriptions in the Cuneiform Character from Assyrian Monuments* (Asur Anıtlarından Çivi Yazıları) 1851'de yayınlandı. Harput'taki Prof. Asur Yusuf'un doğumundan yedi yıl önce. O vakitler Türkiye'deki Harput'ta yerleşmiş Asuriler'in Musul'daki Asurlar'a ait buluşları bilmesine, duymasına olanak yoktu. Harput'taki Ortodoks Asurlar'la, Musul'daki Doğu Kilisesi'nin üyelerinin arasında, hiçbir iletişim yoktu. Onları tanımış olsalardı bile, bu buluşların ulusal anlamını anlayamazlardı. Ama bu çocuk büyüdüğünde çok büyük bir Asur milliyetçisi[14] oldu ve bu adı her yere taşıdı.

Son olarak edebi belgelerin yok olmasıyla, Asur köylülerinin, bulunan belgelerindekilere bakarak, daha başka adlar da kullanmadığını söyleyebilir.

Sonuç

İlk Süryani dili konuşan topluluklar, Hıristiyanlık öncesindeki Barxu, Uşalim, Nabu ve Sargon gibi Asur, Babil ve Akad adlarını kullandılar. Süryani edebiyatında kütürel devamlılık canlı bir biçimde kendini gösterdi. Mezopotamya adları ve simgeleri bol, bol kullanılmaktadır.

Notlar

1. Prof. Harrak değişik simgeler ve ölçüde harfler kullanarak ve benim 12 Ağustos 2002'de, e-mail'de kullandığım simgelere izin verdi.

2. T. Boiy "Helenistik Babilistan'da Yunan-Akad çift adları. 48. *Rencontre Assyriolgique İnternationale* (Uluslararası Asurbilimi Toplantısı) da verilen bir bildiri. (Leiden Hollanda, Temmuz 2000)

3. Software'deki sınırlamalar dolayısıyla Baker tarafından verilen h harfinin altındaki yarım daire gösterilmemiştir.

4. Software'deki sınırlamalar dolayısıyla Radner'in verdiği h harfinin altındaki yarım daire gösterilmemiştir.

5. Bkz. D.B. Miller and R.M. Shipp'in *An Akadian Handbook*'una (Bir Akad El Kitabı), (Indiana, Eisen Brauns, 1996)

6. Bkz. "Tanrı güçlüdür" demek olan, bu Akad adı Dan-ilu üzerine. (Radner, 1999, 376)

7. Bkz. Petrus Nasri'nin, *History of Syriac Literature*, C. 1-3 (Kahire, 1974) (Süryani Edebiyatının Tarihi). Asur Kralı Senharib II'nin çocukları olan Mar Behnam ve kardeşi Sara İ. S. 352 yılında kurban edilmişlerdir.

8. Piskopos Şaliba bu kitabın 109. sayfasında *Mar Matta Manastırı*'nın Asur Kralı Senharib tarafından İ. S. 378 yılında yapıldığı açıkça yazılıdır.

9. Drijvers ve Healey, A.H. Al-Jadir'e başvuruyorlar. Kendisi 1983'te Wales Üniversitesi'nde *A comparative Study of the Script Language and Proper Names of the Old Syriac Inscriptions*. (Eski Süryani Dilindeki Yazmalarda, Yazının, Dilin ve Özel Adların, Karşılaştırmalı İncelemesi) adında bir doktora tezi yazmış.

10. Sargon sözü, Sharrukin ya da Akad dilindeki Şarrukin'den gelmektedir. Bu söz birleşik bir sözdür. Şarru kökü "kral" ve kin de "adil" demektir. Yani Şarrukin "adil kral" demek oluyor. Aram dilinde Şarrukin, "Sargon" olmuştur. Bu da "malka zadiqa" veya Malkizdaq oluyor. Fathullah, Sargon'un "Asur oğlun yaratıcısıdır" demek olduğunu iddia ediyor. Bkz. *Assyrian Studies: A History Bypassed by History*" (Asur İncelemeleri: Tarihin İleri Geçtiği Tarih), Stockholm, 1996. Kral Sargon II'nin Dur-Şarrukin kentini inşa ettiğinde ve onu başkent yaptığından sözetmek yerinde olur.

11. Süryani dilinde Bema bir plaket demektir.

12. Garşuni ya da Gerşünice; Klasik Süryanice harflerle Süryanice dışında yazılan dillere verilen ad. [Ed.]

13. Ümid ederim ki okur bu ilgi çekici öykü için başka kaynaklara da bakacaktır. Bu öykünün birçok biçimi vardır ve aralarındaki ilişki burada anlatılamayacak kadar karışıktır.

14. Harput'taki Asuriler'in çektiklerine ait, bkz. Sargon Donabed'in *Remnants of Heroes: The Assyrian Experience* (Kahramanlardan Geriye Kalanlar: Asur Deneyimi), Chicago, Assyrian Academic Society Press, 2003.

9

Asur Irkçılığı
Siyasal Durum

Buraya, *Harvard Encyclopedia of American Ethnic Groups* (Harvard Amerikan Etnik Gruplar Ansiklopedisi)'dan bir alıntıyla başlamak istiyorum. Çünkü Asurlar'la dinsel adların nasıl bağdaştığını gösteriyor.

Bazılarının Süryani Aramlar demeyi tercih ettiği, Asur Nestoriler ve Asur Yakubiler, Asur topluluğunun çekirdeğini oluşturur. Kendilerine "Surayi" demektedirler. İngilizce'de bu sözün karşılığı, Asur ya da, Süryani olabilir. 16. yüzyıldan başlayarak Cizvit misyonerleri, peşlerinden Doğu Ortodoksları ve zamanla çeşitli mezheplerden Protestanlar, yerel Hıristiyanları kendi mezheplerine çevirmek için, Yakındoğu'ya gittiler. Doğu ve Antakya kiliselerinden adam çekmekte bir dereceye kadar hepsi başarılı oldu. Bu eylem Ortadoğu'da hayret edecek kadar çok mezhebe ve Patriğe neden oldu. Bazı Nestoriler Doğu Kilisesi'ni desteklemeye devam ettiler. Katolik olanlara da Keldaniler dendi. Yakubilerin çoğu Antakya kilisesinde kaldı. Katolikliğe geçenlere de Süryani Katolikler dendi. (Thernstrom, 1994, 160-161)

16. yüzyılda, Katolik Kilisesi'yle, Nesturi ve Yakubi Asuriler'in arasındaki temaslar yoğunlaştı. O zamandan beri Asurlar üzerine Vatikan arşivlerinde belgelerin olacağını bekleyebiliriz. Gerçekten de Gewargis'e göre, Dominikan rahip John M. Fiey, 16. yüzyılda Aturayeh ve Asurayeh terimlerinin kullanıldığını kabul etmektedir.[1] Bu terimler Patrikleri Hakkâri, Qudşanes'te oturan Hıristiyanlar hakkındaki bir Vatikan belgesinde kullanılmış. (Gewargis, 2002, 16:1, p. 92)

Yukarıdaki paragrafa ve benim 5. Bölümde anlattıklarıma dayanarak, çağdaş Asur teriminin 19. yüzyılda, İngilizler'ce icat edildiği veya yaratıldığı iddiasının asılsız olduğu anlaşılmaktadır. Bazı bilginler, korkmadan ve uzun boylu araştırmadan, Asur tarihini değiştirmişlerdir. Tarihi değiştirenlere bu konuyu soruyorum. Herhangi bir kimse, bugünkü Asuriler'in eski Asuriler'in ardılları olmadığını kanıtlayabilir mi? Doğubilimciler, şu veya bu nedenle, bugünkü Asuriler'in kimliğini inkâr ederek, aydın sömürgeciliğine dalmışlardır. Bu sürekli inkarın, yüzyıllarca karanlıkta kaldıktan sonra, kendilerini toplamaya başlayan Asurlar üzerinde etkisi olmuştur.

19. yüzyıl, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki ulusların kendilerini bulmalarının tanığı olmuştur. Bu uluslardan Yahudi ve Araplar, İngilizler ve Fransızlar'dan büyük yakınlık gördüler. Oysa ki Asurlar ve Ermeniler bu yakınlığı bulamadılar. Özellikle Ermeniler için insani yardımdan kaçınılmadı. Birinci Dünya Savaşı'ndan önce, Rusya'nın Osmanlı İmparatorluğu üzerinde askeri ve siyasi bir ağırlığı vardı. Bu ağırlık bir gecede yok oldu. 1917 yılında Çarlığın yıkılmasıyla, Ruslar'ın verdikleri söze güvenmiş olan Asurlar ve Ermeniler'in ulusal umutları da yok oldu. Bu durumda Osmanlı yönetimindeki herhangi bir ulusun geleceğini değiştirebilecek gerçek güçler, İngiltere ve Fransa'ydı. ABD Türkiye'ye savaş ilan etmemeyi yeğlemişti. Bağlaşıklar (müttefikler), savaş-

tan sonra, Hıristiyan halkının özgürlük ve özerkliğine önem vermeden yeni Türkiye ile çalışmaya başladılar.

Ruslar 1877-78 yılında Osmanlı topraklarını ele geçirince Ermeniler unutulmadı. Büyük Dük Nikolas, General Ignatiev aracılığıyla, 3 Mart 1878'deki ilk Ayastefanos (Yeşilköy) Antlaşması'na Ermeniler'in güvenliğini koydurdu. Antlaşmaya göre, Ermeniler Kürtler ve Çerkesler'den korunacaktı. Ruslar tarafından Asya'daki çıkarları tehdit edilen İngiltere boş duramazdı. Kraliçenin hükümeti Ruslar'la gizli görüşmelere girerek 30 Mayıs 1878 tarihinde İngiliz-Rus Antlaşması imzalandı.

Bu imzadan hemen sonra, 4 Haziran 1878'de Sir H. Layard, Osmanlı Dışişleri bakanı Safvet paşayla, İngiliz-Türk Anlaşması'nı imzaladı. İngiltere, Ruslar'ın daha fazla ilerlemesine karşı Sultanın topraklarını korumaya söz verdi. Sultan da Hıristiyanları korumak için gerekli düzeltimleri yapacağına, İngiliz diplomatları ve konsoloslarının, Ermeni çıkarlarını serbestçe koruyabileceklerine ve Kıbrıs'ın kontrolünü yapabileceklerine söz verdi.

Daha sonra Büyük Güçler, Berlin Antlaşması'nda, Doğu Anadolu sorununu görüştüler. Antlaşmaya göre, Babı-Ali Ermeniler'in güvenliğini Kürtler'e ve Çerkeslere karşı sağlayacaktı. Bundan sonra da Anadolu'nun önde gelen kentlerine, İngilizler askerden konsoloslar atadılar. Bununla birlikte İngilizler, hiçbir vakit, Ermeni ve Asuriler'in çıkarlarını korumaya çalışmadılar.

Güneydoğu Türkiye'de bulunan Hakkâri dağlarındaki Asuriler'in bir bölümü olan Nesturiler'in arasında, 19. yüzyılın başından beri, İngilizler'in ajanları vardı. İngilizler bu cesur Asuriler'in refaha kavuşmasını istemiyordu. Onların amacı bu Asuriler'in gelecekte, Irak'ta, İngiliz çıkarlarını korumalarıydı. Şimdilik İngiliz siyasetinin amacı, Asurlar'a, gelecekte oluşacak Irak'ta, yeteri kadar güç verip, İngilizler'in çıkarlarını korutmaktı. Ama diğer taraftan İngiliz şemsiyesinin altından çıkacak kadar güçlü

olmamalıydılar. Ellerindeki bütün olanakları kullanarak, Asurlar'ı dinsel inançlarına göre böldüler. Hatta İngilizler Irak'ta, bu siyasete koşut olarak, 1933 yılında Asuriler'in Soykırımı'na izin verdiler.

Bugünkü Irak ve Türkiye devletleri resmen kurulup, sınırları çizilince, bu hükümetler etnik azınlıklara karşı siyaset oluşturdular. Güneydoğu Türkiye'de, Birinci Dünya Savaşı'nın Soykırımı'nı geçirmiş olan Katolik ve Ortodoks Kilisesi'ne bağlı Asurlar'ı, toplu halde, bir Fransız Mandası olan Suriye'ye, göçe zorladılar. Asur tarihinin bu kötü günleri, ayrıntılı olarak başka kitabımda yer alacaktır. Daha sonraları, Asur Ulusal Hareketi'ni karşılamak üzere, Irak ve Türkiye, Asuriler'in ırksal durumlarını yöntemli olarak sorgulamaya başladılar. Türk ve Araplar'ın çıkarlarına hizmet edecek yayınlar, kitapevlerini ve kitapçıları doldurdu. Bu tutumun yerel Asuriler'in üzerinde yıkıcı etkisi oldu. ABD'deki yaşamı bir düşünün ve bir de bugünkü Amerikalı öğrencilere yerli Amerikan tarih ve kültürünün çarpıtılarak okutulduğunu düşünün, Kızılderililer'in üzerindeki etkiyi görebilirsiniz.

Daha sonraki Irak hükümeti, Asurlar'ı ve yaşam kavgalarını bilmezlikten geldi. Irak ders kitaplarında Mezopotamya'nın eski halklarından sözediliyor ama bu Müslüman Arap Okyanusu'nda bir kova su gibidir. Arap dünyasında ve Irak'ta tarih dersleri İslam fetihleriyle başlı7yor. Emevi ve Abbasi devirlerindeki bütün Süryani dili konuşan bilginler, Arap olarak gösteriliyor. Iraklı aydınlar Iraklı Asurlar'la karşılaştıkları vakit hayret içerisinde kalıyorlar. Hükümetin yayınları tek taraflı ve yanlı olduğundan, halk da bunu öyle öğrenmektedir. Bundan dolayı Arap dünyasında kitapevlerindeki ve okullardaki Asurlar üzerine başvurulacak eserler ya yoktur veya olumsuzdur.

Ulusal Arap deneyimi halkını hayal kırıklığına uğratmıştır. Bundan dolayı birçok Arap milliyetçisi güç kazanmak için dine

başvurmuştur. Aynı zamanda bölgede laiklikte değişikliklere şahit olduk. Libyalılar hep Arap birliğinden çekilme isteği gösterdiler. Körfez ülkeleri de aynı isteği gösterdiler. Öteki taraftan Asur etnik ulusalcığı, her şeye rağmen, son on yıllarda gelişmeye başladı. Asur etnik milliyetçiliğinin, siyasal geçerliliğinin, temeli 5000 yıllık güçlü tarihine ve kültürel mirasına dayanıyor. Asurlar 1919 Paris Barış Konferansı'nda ayrı bir halk olduklarından özel işlem, ayrıntı ve hakları, üsteleyerek istediler. Asurlar az kişi olduklarından eğer onlara özel ilgi gösterilmezse, yaşamalarına olanak yoktur. Ortadoğu'da etnik milliyetçiliğin yükselişiyle, yerel küçük topluluklara karşı çoğunluğun hoşgörüsüzlüğü başladı. Türkler, Araplar ve Kürtler, Asurlar'a, etnik temizlik, dinsel hoşgörüsüzlük, zorunlu kültürel özümseme ve yerinden etme, siyasal yöntemlerini kullandılar.

Asur Ulusal Hareketi, dili ve folkloru, dans, müzik ve sanatı, yüzyıllar boyu yaşamlarının temel direkleri sayıyor. 19. yüzyıl, ulusal gelişmenin baharı oldu. Asuriler'in ulusal kimliği de, öteki grupların milliyetçiliği gelişirken, gelişti. Asurlar, Harputlu Prof. Asur Yusuf (1858-1915), Na'um Fayiq (1868-1930) Jozef Durna (1888-1958), Dr. Fraydun Aturaya [Bet-Awraham] (1891-1925), Yusuf Malek (1899-1959) Dr. David Barşawm Perley (1901-1979) gibi aydın milliyetçileri olduğundan kendilerini talihli saymalıdır. Başkaları da bir yayın zenginliği bıraktılar. Bu yayınlar Asur ulusal ağacının tohumları olacaktı. Yalnız Perley, Asur Ulusal Hareketi için büyük bir değerdir. Din, milliyetçilik ve adın karışıklığı üzerine düşüncelerini yazıyor:

"Biri Asur kanı taşıyorsa doğum hakkını, kendine saygısını ve öncüllerinin mirasını taşır. Bu nedenle ona bir Yakubi Asur, Nesturi Asur, Asur Presbiteryen veya Keldani Hıristiyan denir. Birine Yakubi Asur denmesi, birine İrlandalı Katolik denmesinden daha garip sayılmamalıdır. Bu tire kullanılarak yapılan tanımla-

madır. Tire kullanıldığında sözü bölmez ama birleştirir. Nesturi-Asur terimi, bir Nesturi'yi tanımlamanın en basit biçimidir. Bu Nesturi Asur'muş. Asur olmak bir birimdir. Bütün Asurlar'a dinlerine bakmadan, bakmak. Asur kanı taşıdıkları ve birleşik anıları olduğu içindir. Din elde edilen bir değerdir ve değişken olabilir. Milliyetçilik birinin eti ve kanıdır. Onun doğasıdır." (Perley, 1979)

Etnik milliyetçilik dünyanın yüzünü değiştiriyor ve değiştirmeyi de sürdürüyor. Değişen rüzgâr Birinci Dünya Savaşı'nın, Çekoslovakya, Yugoslavya ve Sovyet Rusya gibi yapay devletlerini parçaladı ve etnik devletlere dönüştü. Basklar, Kebekliler, Kuzey İrlandalılar gibi ayrılıkçı hareketler, özgürlük yolunda direnerek, bazen şiddetle sürüyor. Aykırılığın ve yadsımanın sesleri, susturulmayı ve baskıyı kabul etmiyor.

Bütün engellere rağmen Asurlar 20. yüzyıl dünyasına bir dereceye kadar uyum sağladılar. Saldırılar karşısında savundular, dövüştüler ve kanlarını döktüler. Her şeye rağmen yaşamayı bildiler. Asurlar 1900 yıldır dine dönük yaşadılar. Kendilerinin ulusal düşünce yerine dinbilimine yükümlülükleri vardı. Asurlar doğulu bir halktır. Doğunun dünyası hep derin bir dinsel dünyaydı. Halklarının laikliği öğrenmesi gerekir. Kilisenin yaşamlarında yönetici bir rolü vardı. De Lacy O'Leary'nin yazdığına göre, "Doğulu toplumsal gruplar siyasal etkenlerden çok dinsel etkenlere bağımlıdırlar. Ayrılıkçı bölünmeler, yapay bir engellemeyle, aynı dinsel toplumun içindeki iletişimi kısıtlayarak, dilde şive geliştirirler veya olanı güçlendirirler. Bunun örneği Süryani veya Hıristiyan Aram dilidir. (O'Leary, 1923, 14) Hıristiyanlık barış ve birlik bildirisini getiriyor ama, çeşitli Asur mezheplerinin kiliselerini yöneten dinadamları, üzüntüyle söylemek gerekir ki, İsa'nın yolunda yürümemişlerdir. Yüzyıllardır, bazıları 1600 yıldır, anlaşmazlık içindedirler.

Bu gerçek, çeşitli Irak hükümetlerini, Asuriler'in arasındaki Hıristiyan mezhep ve aşiret ayrılıklarını kullanmaya itmiştir. Irak'ın 1921'deki kuruluşundan sonra İngilizler, Irak hükümetlerini ve birkaç Asur önderi, kendi çıkarları için kullanmışlardır. İngiliz politikası yeni Irak Arap devletini korumaktı. Azınlıkların veya yerel halkların mücadelelerini desteklemekte bir yararlar yoktu. İngiliz ve Irak hükümetlerinin planlarını ilerletmek için kullandıkları kişi Malik[2] Xoşaba'ydı. Xoşaba [Hoşaba] Doğu Kilisesi'nin bir üyesi olarak, çağdaş Türkiye'de dünyaya gelmişti. İran, Urmiye'deki Amerikan Misyoner Okulunda okurken Presbyterian mezhebine girmişti. Hamile eşini ve ikinci çocuğunu öldürdüğü vakit Irak hükümetiyle başı belaya girdi ve Türkiye'ye kaçtı. Daha sonra affa uğradı ve Irak'a dönmesine izin verildi.

Xoşaba, Mar Şam'un'dan nefret ediyor ve kendi de ünlü olmaya çalışıyordu. Giwargis Bet-Benyamin'in yazdığına göre, Presbyterian misyonerlerinin Musul'da, Doğu Kilisesi'nin yok edilmesine katılmayacaklarını anladığından, Katolik oldu. Bu sırada Irak'ta, Keldani Katolik Kilisesi'nin, Doğu Kilisesi'ne göre, büyük bir atılım yaptığı açıkça belliydi. Bu nedenle Xoşaba o kiliseye katıldı. Bu yoldan ünlü olmayı düşündü. 1932 yılında Irak hükümeti Xoşaba ve yandaşlarını destekledi. Kendisinin yazdığı kötü mektuba dayanarak Asur Ulusal Hareketi'ni yok etti. 1933'ten 1952'ye kadar Irak hükümetleri, Xoşaba'yı Asuriler'in başkanı olarak tanıdılar. O ise Asurlar arasında da bölünmeler yaratmaktan başka bir iş yapmadı. (Bet-Benyamin, 1987, 43-54)

Giwargis'in yukarıda söz konusu ettiği mektup; *Asuriler'in Irak'taki siyasal geleceklerinde önemli bir rol oynadı. Asur başkanlar, ileri gelenler ve dinadamları gibi birçok kişi, Haziran 1932'de Musul vilayetindeki Sar-Amadiya köyünde toplandılar. Hep birlikte Patrik XXIII. Mar Mam'un Eşay'ı, Cenevre'deki MC'ye göndererek, Asuriler'in durumunu anlatmasına karar ve-*

rip, bu konuda bir anlaşma imzaladılar. Bu eylemin yaşamsal önemi vardı. İngiliz Mandası bitiyordu ve Irak MC'ye alınacaktı. Asur liderleri, manda bitmeden Asur ulusal girişiminin çözümlemek istiyorlardı. Tersi takdirde yeni kurulan ve gözlemlenmeyen Arap devletinde büyük tehlikeyle karşı karşıya kalacaklardı. Asur tarihçisi Luqa Zodo, Malik Xoşaba'nın muhalif grubunun, Cenevre'ye gidecek Mar Şam'un'un önderliğine karşı çıkarak, Asur milliyetçiliğini baltaladığını anlatmaktadır. Anlatmasını sürdürerek, grubun ulusal bilincinin olmadığını ve kendilerini Bağdat'taki İngiliz Yüksek Komiserine ve Irak hükümetine sattıklarını bildirmektedir." (Zodo, 1981, 239)

Malik Xoşaba, Haziran 1932'deki toplantıda vardı ve öteki Asur liderleriyle birlikte anlaşmayı imzalamıştı. Bununla birlikte, 20. yüzyılın, ikinci ve üçüncü çeyreklerinde bir Asur önderi olan Malik Yaqo ve Malik İsma'il'e göre, Malik Xoşaba hiçbir vakit birleşik Asur gurubunun içinde kalmak istemedi. Bu önemli toplantıda, olay çıkarıp, topluluğu bölmek için mantıksızca uğraştı. (İsma'il, 1964) Toplantı bittikten sonra Xoşaba Irak hükümetiyle temasa geçti. Patriğin MC'deki yetkisini soran ve temsilciliğini ret eden bir mektup yazıp imzaladı. Keldani Katolik Kilisesi üyesi ve tarihçi Yusuf Malek, Xoşaba'nın çalışmasına karşılık, "Eğer Daştazi yerleşme planına razı gelirse, Xoşaba'ya, Asuriler'in 'şayx ul-Maşayix [Şeyhlerin Şeyhi] olacağı sözü verildi. Askeri okulda okuyan oğlu Yusuf'un subaylığa terfi ettirileceği, ikinci oğlu Davut'un polis subayı yapılacağı, akrabalarının öteki inatçı Asurlar'a tercih edilerek, devlet memuru yapılacağı söylendi. Damadı Lazar, Dohuk'un Nahiye Müdürü yapılacaktı.

Bu ayrıcalıklar için Xoşaba ve grubunun aşağıdaki koşulları kabul etmesi hükümetçe istendi.

"1. Mar Mam'un'u reddet.

2. Irak hükümetini kötüleyerek yaptıkları şikayetleri inkâr et.

3. Daştazi projesini kabul et.[3] Hükümetin Asurlar'a en iyi niyetle, en iyi biçimde davrandığına dair, hükümet memurlarının sunacakları yazıları imza et. (Malek, 1935, 221)

Xoşaba'nın ölümünden sonra, Irak hükümeti, oğlu Yusuf'u, Irak'taki Asuriler'in başına geçirdi. 2000 yılında ölünceye kadar Yusuf daha fazla kötülük yaptı.

Bet-Benyamin'e göre; 1960 yılından 2000'e kadar Yusuf Xoşaba'nın Irak'ta Doğu Kilisesi'ne ve Asur Ulusal Davası'na yaptıkları, Asurlar'ca bilinmektedir. Doğu Kilisesi 1964 yılında Hıristiyan dünyasının çoğunluğuna uymak için, Gregoryen takvimini kullanmaya karar verdi. Yusuf buna karşı çıktı. Yusuf Doğu Kilisesi'nin bir üyesi olmadığı halde, Doğu Kilisesi'nin, Doğu veya Gregoryen takvimini kullanması onu ne diye ilgilendiriyordu?

Yine Bet-Benyamin'e göre; "*Yusuf Xoşaba, Irak silahlı kuvvetlerinde çok güçlü etkisi olan bir görevliydi. Onunla aynı düşüncede olmayan Doğu Kilisesi'nin kilise adamlarına gücünü kullanıp, terör estiriyordu. Asur kilisesi yanlılarını mahkemeye veriyordu. Mahkemede onlara hakaret ediliyor, aşağılanıyorlardı. Yusuf devlet memurlarını kandırmıştı. Hepsi, onun düşüncesinde olmayan her Asur'un, Irak hükümetinin otoritesine karşı olduğunu sanıyordu. Onu, başları olarak tanımayan Asuriler'in, Irak'a karşı yabancılarla işbirliği yaptığına dair hükümeti inandırmıştı. Yusuf onunla uyuşmayan ruhbanları kiliseden atıyor ve kendi adamlarını koyuyordu. Irak'taki Doğu Kilisesi'ne bağlı kiliselerin tümü 1960 yılı sonunda Yusuf'un buyruğuyla kapatıldı. Bu buyruğa karşı çıkanlar mahkemeye veriliyorlardı. Doğu Kilisesi, Yusuf Xoşaba zamanındaki kadar aşağılanmamıştı.*" (Bet-Benyamin 1987, 125-134)

Hindistan Asur Kilisesi'nden Mar Aprem'in, (daha önceleri George Mooken) dediğine göre, 1960 yılında kilisenin bölünme-

sinde önemli bir rol oynadı. Babası Malik Xoşaba her vakit patriğin ailesine karşıydı. Yusuf Xoşaba 1968'de kiliseyi bölünce (eski takvimi kullanan kilise) ve yeni bir patriklik koyunca, aslında Mar Şam'un'un ailesinden öç alıyordu. (Aprem, 1990, 42) Yusuf Xoşaba Irak'taki Doğu Kilisesi'ni, bir tutkuyla yıkmak isteyen biri olarak, zamanındaki Asurlar'ca tanımlanır.

Başka olaylarda Irak hükümeti Keldani denilen Katolik Hıristiyanlara yaklaştı. Kral Faysal I ve Irak hükümeti, Irak Krallığı'nın kuruluşundan sonra, Keldani Katolik Patriğine Irak Senatosu'nda bir yer teklif etti. Antonie Wessels'in yazdığına göre "Asurlar arasındaki 1915-1917 ve 1933'teki toplu kıyımlarından o kadar etkilenmeyen Keldani Kilisesi, Patrik Emanuel II Tuma'nın (1900-1947) uzun süren patrikliğinde büyüdü. O, Irak Senatosu'ndaki tek Hıristiyan olarak, güçlü bir topluluğun önemli bir kişisiydi. (Wessel, 1995, 97-98) Katolik topluluğunun siyasal ve ulusal beklentisi olmamasına rağmen Irak Kralı ve hükümeti, milliyetçi Asurlara bu dinsel topluluğu tercih etti.

Keldani topluluğunun Osmanlı yönetiminde özel ayrılıkları vardı. Bir millet olarak 1844 yılında tanınmıştı. Irak hükümeti aynı siyaseti sürdürdü. Örneğin Robert Jarman'a göre, "*Irak parlamentosunun 1925'teki hileli seçimlerinde, hükümetin desteklediği Katolik Yusuf Ğanime, Bağdat'ı temsil etmek üzere seçildi. Daha sonra da 14 Ocak 1928'de, Ğanime, 'Abdal-Muhsin Sa'dun kabinesine Maliye bakanı seçildi. Daha sonra patrik atanan, piskopos Yusuf VII. Ğanime'nin kuzeniydi. (1947-1958).*[4] *Hükümet yandaşı başka Katolikler de mecliste sandalye kazandılar. Örneğin Musul temsilcisi Yusuf Xayyat ve Ra'uf Şammas Allus. 1928 seçimlerinde ikinci kişi meclis sekreteri oldu. Bunlara ek olarak Hanna Xayyat 1920'li yılların ortasında Sağlık Hizmetleri Genel Müdürü atandı.*" (Jarman, 1998)

O vakitler Irak'ta seçimin nasıl yapıldığını bilmek önemlidir.

Seçimlerde seçilecek adaylar bir liste halinde sunuluyordu. Hükümet yandaşı bölümün hazırladığı liste, ya birlikte kazanacak veya kayıp edecekti. Bir adayın tek başına kazanması veya kaybetmesi ise hiç mümkün değildi. Hükümetin listesinde olan birinin seçim kaybetmesi mümkün değildi.

Hepsine ek olarak Irak hükümeti, 23 Ağustos 1925'te Cenevre'ye gidecek delegelerin içine Keldani Katolik Kilisesi Patriği Yusuf Emanuel II'yi katmak istiyordu. Bu delegeler MC'ye, Türkiye-Irak sınır anlaşmazlığını çözmek için gidiyorlardı. Eğer Irak hükümeti çapraşık planlarla Katolik Patriğini, Asuriler'in haklarını küçümsemek ve Irak hükümetini savunmak için Cenevre'ye gitmeye kandırmışsa, Yusuf Malek, hiç şaşırmayacağını yazmaktadır[5] (Malek, 1935, 66).

Hatırlamamız gerekir ki, Doğu Kilisesi'yle Keldani Katolik Kilisesi arasında çok düşmanlık vardı. Uygulamalarıyla her iki kilisedeki dinadamları, üyeleri arasına düşmanlık sokuyorlardı. Genellikle Doğudaki Hıristiyanlar'ın acıklı durumundan, Vatikan büyük miktarda suçludur. Zayıf Hıristiyan topluluklarını birleştirip, karşılarına çıkartılan güçlüklere karşı durabilmelerini sağlayacağına, onları bölüp zayıflattı. İlaveten, Osmanlılar ve Iraklılar zamanında, Keldani Asurlar, Irak'ta göreceli bir barış içinde yaşıyorlardı. O vakitler yaşamın dinsel tarafı toplumu yönetiyordu. Bu durum bugünde devam etmektedir. Ulusal düzeyde ise, Irak tarihinin bu döneminde, Irak hükümetini tehdit etmiyorlardı. Bu nedenle Irak hükümetinin, Mar Emanuel Tuma'nın, MC'ye gidecek delegeler arasında bulunmasına ihtiyacı vardı. Irak'ta Hıristiyanlara iyi davranıldığını kanıtlayacaktı. Hem Hıristiyanlar'ın hem de Irak hükümetinin bir üyesi olarak, güçlü bir görünümü olacaktı. Düşünceme göre aşırı grupların hamlığı, hükümetin planını bozdu. İngilizler, MC'de Araplar yararına Asur sorununu küçümsediler. Jarman'ın dediğine göre, Irak parlamentosundaki

aşırılar ve basın, kurulun seçiminden memnun olmamıştı. Daha sonra, 22 Ağustos 1925'te, Meclisin gizli oturumunda, iki saatlik heyecanlı bir tartışmadan sonra bu plandan vazgeçildi. Irak Parlamento delegelerinin gönderilmesi düşüncesini Başbakan bir tarafa bırakmaya mecbur oldu. Onun yerine Cafer Paşa al-Askeri'nin, simgesel ve Irak'ın resmi olmayan temsilcisi olarak, İngilizlere eşlik etmesi kabul edildi. (Jarman, 1998)

Yukarıda anlatılanı hesaba katıp, Nesturi Hıristiyanlara ne olduğuna bakarsak, 1933'teki Simil soykırımından sonra, neden 1933'ten sonra, Keldani Asuriler'in, Asuriler'in milliyetçiliğinden kendilerini tamamen uzaklaştırdıkları anlaşılır. Zamanla Keldani Hıristiyanlar, Iraklı yetkililerle güçlü ilişkiler kurdular ve yerli Araplar'la karışarak, anadilleri olan [Doğu] Süryanice yerine Arapça'yı kullanmaya başladılar. Keldani Hıristiyanlar ticarete girdiler ve Irak'ta zenginleştiler. Amerika'ya göç etmeye başlayınca, zenginliklerini de birlikte götürdüler ve özellikle Detroit çevresinde başarılı işler kurdular. Irak'taki toplu kıyım binlerce kilometre uzakta olduğu halde, diğer Asur kardeşlerinden uzakta yaşamaya devam ettiler.

Süryani Ortodoks ve Katolik kiliselerinden Süryani Asurlar, Asur Ulusal Devleti kurma çabaları sonuçsuz kalınca ve 1921'de Irak Krallığı kurulunca, özellikle Irak'ta, Asur adından benzer biçimde uzaklaşmaya başladılar. 1932 yılında İngiliz Mandası'nın kalkmasını ve Irak'ın bağımsızlığını dikkatle inceleyerek, kardeşlerinin Simil toplu kıyımında, ne olduğuna tanık oldular. Bütün bu etkenlerin Asur Ulusal Birliği'ne olumsuz etkileri oldu. Elimizdeki kanıtlara göre, yukarıda anlatılan olaylara kadar bu toplulukta, Asur atalarına dayanan büyük bir gurur vardı. Örneğin, Süryani Ortodoks piskoposu ve Musul'un 30 ileri geleninden, gelen tarihi bir belge vardı. Bu belge genel oylama üzerine verilen İngiliz uyarısına karşılık yayınlanmıştı. Bu oylama İngiliz Yük-

sek Komiseri'nin, İngiliz subayının gözetiminde 1921'deki Irak Cumhuriyeti'nin kuruluşundan hemen önce yapılacaktı. Bu oylama Irak'ın geleceğiyle ve Irak'ın kuruluşu ve Prens Faysal bin Hüseyin'in kral olmasıyla ilgiliydi. Bu belgede, bütün Süryani milletini ve Yakubileri de temsil ettiklerini gururla açıklıyorlardı. Açıklamalarında "Biz ki Asur ırkındanız" diyorlardı. Kendi kendilerine yeterli oluncaya ve işlerini yönetinceye kadar, İngiliz yönetiminden onlara yardımcı olmalarını istiyorlardı.[6]

Bunun yanında da, Süryani Ortodoks Kilisesi üyelerinin, artık, mezheplerin üzerinden bakıp kendilerini gururla Asur kabul ettiklerine dair elimizde bol kanıt var. Bu kanıtlarla Yakubiler'in, Asurlar'dan kaldıklarına ve Asur olduklarına içtenlikle inandıklarını biliyoruz.

Örneğin, bir Asur tarihçisi ve milliyetçisi ve siyasal bilgiler mezunu olan Aprim Sapira'ya göre, Turabdin bölgesinin en büyük kenti olan Midyat'da, Mar Barşawmo Kilisesi adında bir kilise var. Bu kilisede, kurulduğu zamana ait bir anıt bulunuyor. Bu anıtın yazıları Arapça ve Süryani dilindedir."Bu kilise Patrik Barşawm I Aturaya zamanında inşa edilmiştir."Bu milletin en önemli dinsel ve kültürel merkezlerinden biri olan Za'faran Manastırı'nda geçmiş patriklerin yağlı boya resimleri var. Adlarının altında nereli oldukları yazılı. Bu adların arasında Athurlu Petrus III ve Athurlu Ya'qub II var. İlaveten aynı manastırın 1903'te çekilmiş bir resmi konmuş. Altında resmin manastır öğrencileriyle ve okul müdürü papaz Tuma Athuraya ile çekilmiş olduğu yazılıdır. (Shapira, 1998, 96-97)

Çok iyi bilinir ki, Patrik Mar İğnaşiyos İlyas Şakir III (1869-1932) Türkiye'de, Mardin'de doğmuştu ve Birinci Dünya Savaşında, Aram dilini konuşan Hıristiyanları kurtarmak için, çok mücadele vermişti. Patrik, Musul'da doğan ve o sırada piskopos ve daha sonra patrik olan, Mar Afrem I Barşawm'u, 1919'daki Paris

Barış Konferansı'na, Birinci Dünya Savaşı'na ait çıkacak siyasal kararlar arasında, Asuriler'in haklarını sağlamak üzere göndermişti. Bu milliyetçi adımlarından dolayı Asur ulusal piskoposu Mor Yuhanun Dolabani, patrik için, Asur kutsal Patrik İlyas III dedi. Bağlaşıklar Asurlar'a verdikleri sözleri tutmayınca, Patrik öteki yolu seçti. Asuri Hıristiyanlar için barış konusunda Türkler'le anlaşmak yolunu seçti. "Türk Süryaniler" dediği için, Atatürk'ten bir madalya aldığı söylenir. Atatürk'e göre bu sözün anlamı "Irk olarak Türk ama Süryani dininde" demektir. Daha önce savaşmış olduğu Asuriler'in siyasal ve kültürel haklarına, Patrik böylece ihanet etmiş oldu. Suriye''de Mar Afrem Barşawm, Patriğinin yolunda yürüdü. [Kuzeydoğu Suriye'deki Gozarto] El-Cezire Hıristiyanlar'ına bazı haklar kopartmak için ümitsiz bir davranışla, Arap milliyetçileriyle işbirliğine girdi. Bu yaklaşım, bir aralık Asur kahraman denen, piskopos Mar Afrem I Barşawm'a "Arap Piskoposu" dedirtti.

Süryani Ortodoks ve Katolik Kiliseleri'nin Syrian (Süryani) sözünü Asur'dan ayırıp, Aramlar kategorisine sokmak çabaları 1960'da başladı. 1970'lerde örgütlenmiş bir harekete döndü. O vakitler birçok kişi bu çabaların karşısında durmaya çalıştı. Papaz İlyas Sugar, Batı New York'taki Antakya Havari Kilisesi'nin papazı, kilisesini Suriyeli [Syrian] yerine Asur diye devam ettirdiği için aforoz edildi. Worcestor, Massachusett'li Papaz Petrus Barşawm aynı nedenle uyarıldı. Kanada, Montreal kilisesinin Papazı İsa Tabbax, büyük bir topluluğa, üstüne bastırarak, bütün bu yanlış adlardan vazgeçilmesinin ve yalnızca İngilizce "Assyrian" (Asur) adının kullanılmasının gerektiğini söyledi. Worcester Azize Meryem Ana Havari Kilisesi'nin[7] papazı Şam'un Asmar, New Hampshire'daki Pines Katedralinde, biraz eğilim gösterdi. Süryani Ortodoks Kilisesi hiyerarşisi, topluluğunun isteğine karşı çıktı. (Chavoor 1982, 4)

Bugün merkezi Şam'da olan, Rum Katolik (Melkit) Patriği Maksimos V. Hakim, 13 Nisan 1978 günü, onursal doktor derecesi aldığı Cezayir Üniversitesi'nde, iğrenç bir konuşma yaptı: Arap Müslüman dünyasıyla, Arap Hıristiyan topluluğu birbirini tamamlamak için vardır. Ortak düşmanlarını birbirlerini tamamlayarak yeneceklerdir. Müslüman Araplar ve Hıristiyan Araplar aynı ırktandır. Aynı tanrıya tapıyor ve aynı peygamberleri tanıyoruz. (Wessels, 1995, 76)

Başka bir kilise adamı, Rum Ortodoks'u Gorgis Xodër [Hıdır], Araplığı ve Arap davasını yıllarca savundu. Bir söylevinde, Arap toprağında yaşayan Hıristiyanlar'ın, ülkelerinde olduklarını duymaları çok önemlidir. Onların varlıkları Araplıktaki inançlarını göstermenin kanıtıdır. (Wessels, 1995, 71)

Birçok Asur milliyetçisi, Asur Kilise hiyerarşisinin bu tutumunu eleştirmiştir. Üzücü olan, Arap olmakla, topluluklarını şaşırtarak Asurlar arasındaki ayrılıkları genişletmeleridir. Perley bu çelişki üzerine düşüncelerini yazmaktadır:

"5 Eylül 1956'da Georgia, Macon'da, Malbury Street'deki Metodist Kilisesi'nde bir sempozyuma katıldım. Kudüs'teki, İbrani Üniversitesi'nden Dr. Bernard Cherrick "Ölü Deniz Belgeselleri ve Anlattıkları Öykü" üzerine bir konuşma yapıyordu. Konuşmacı, konuşması esnasında, Kudüs'teki Aziz Marqos'un Süryani Metropolitine başvurdu. Ben konuşmacıya, Başpiskopos Samuel'in Syrian olmayıp, Asur olduğunu söyledim. "Biliyoruz" dedi "yüzü anlatıyor ama o bilmediğimiz nedenlerle Syrian kimliğini kullanıyor."(Perley, 1979, 15)

Bu eğilim hiç değişmedi. 1972'de yeni Baas rejimi, güce erişmek için beklerken, Irak halkının desteğini almak için bazı vaatlerde bulundu. 1970'de Baas rejimi Kürtler'le bir barış antlaşması yaptı ve Asurlar'la, Türkmenlere siyasal ve kültürel hoşgörü vaadinde bulundu. Sonradan bu vaatlerin boş olduğu anlaşıldı. En

fazla reklam edilen de, 16 Nisan 1972'de varılan 251 nolu kararnameydi. Bu kararnamede Bağdat'taki rejim, Süryani dili konuşan vatandaşlarına, kültürel haklar tanıyordu. Bu kararname Asurlar'ı etnik bir gurup olarak tanımıyordu. Onlar için "al-muwatinin al-natiqin bi al-luğğa al-suryaniyya min al-athuriyin wa al-kaldan wa al-suryan"[8] diyordu. Bu kararnamedeki sekiz noktadan bugün hiçbiri kalmamıştır. Yukarıdaki kararnameyi çıkarmak için Irak hükümetiyle işbirliği yapan kişi, Şit Nu'man adında, Keldani Katolik Kilisesi'nden biriydi. İlgi çekici olanı, Nıı'man Süryani dilini konuşmayı, okumayı, yazmayı bilmezdi.

Bütün Ortadoğu'da Asur adına düşmanlık siyasal nedenlerden gelmektedir. Bu durum Asur adı nerede varsa, onun kaldırılmasından anlaşılmaktadır. Kudüs'te bir sokağın adı Asur Antlaşması Yoluyken, boyanıp yerine Suriye Antlaşması Yolu yazılması gibi. Bu kadar ahmakça davrananlar aynı işaretin İbranice'sine dokunmamışlar ve orada Asur'un İbranice'si olan Asurim devam etmektedir. (Resim 15) İnsan Kudüs'te, 1970'li yılların başında Asur Ortodoks Kulübüne ve onun yayınladığı Aram Dergisine ne olduğunu düşünmeden edemiyor. Ortadoğu hükümetlerinin Asur adını marjinalleştirmede katkıları oldu. Örneğin 1931 İran Anayasası Asurlar'ı İran halkının arasına koymadı. Bununla birlikte 1962'de yeni anayasa yazılmasına gelince, Katolik misyonerleri, özellikle Fransızlar, çok etkili oldular ve Asurlar'ı "Asurlar ve Keldaniler" olarak koydurmayı başardılar. Süryani dili konuşan İranlı Katolikler kendilerini Asur olarak tanımladılar.

Uzmanlarca yapılan yayınlar ve peşin hükümlü bilginler, bugünün Asuriler'in eski Asuriler'in ardılları olduklarının geçerliliğini sorguluyorlar. Şu taraftan veya bu taraftan bu konuyu hep ortaya koyuyorlar. Asurlar üzerine yazan başka bilginler nesnellikten başka bir şey göstermediler. Onlar ideolojiyi başka grupların çıkarları için kullandılar. Arianne Ishaya, modaya uygun bu

eğilimin arkasındaki amaçları sorguluyor. Ishaya bir antropoloji doktora adayı olarak, Los Angeles'taki, Kaliforniya Üniversitesi'ne hazırladığı tezi, sonradan "*Intellectual Domination and the Assyrians*" (Düşüncesel Hükmetme ve Asurlar) adıyla Nineveh dergisinde yayınladı. Ishaya'ya göre:

"Asurlar kendilerine basit bir nedenle Asur diyorlar, çünkü eski Asuristan'ın halkındandırlar. Orası çıktıkları yerdir. Orada İ. S. 3. ve 4. yüzyıla giden kiliseleri vardır. Sonuçsuz saf ırk öğretisini getirmeye gerek yok. Filistinliler, Filistinli olduklarını ataları orada oturdu diye söylüyorlar. Fransızlar, Fransa'nın anavatanları olduğunu söylüyorlar, çünkü orada yüzyıllardan beri yaşıyorlar. Her ikisi de aynı derecede geçerlidir. Fransızlar'ın iddiasını Filistinliler'inkinden daha saygıdeğer yapan bilim değil ama siyasettir. Bu nedenle bugünkü Asuriler'in gerçekten Asur olup olmadıkları, hiçbir vakit sorulmamalıdır. Bir araştırmacı böyle bir konuyu araştırırken, bilim maskesiyle, siyasal bir oyun oynuyor. Akademisyenlerin hâlâ saf davranmalarının bir mazereti yoktur. Bilimadamlarının tek seçeneği vardır o da meslekleriyle ne yapacaklarıdır. Halkın hizmetine mi, yoksa egemen güçlerinkine mi koyacaklardır. Ne tarafa koyarlarsa koysunlar, artık halkı kandıramazlar." (Ishaya, 1983, 6)

Wigram'dan yapacağım bir alıntıyla bu konuyu bitirmek isterim.

İ. Ö. 600 yılından beri Asurlar bu topraklarda yaşıyorlardı. Hıristiyanlığın başlangıcında aynı topraklarda yine aynı halk yaşıyordu. Bu zaman aralığında o topraklardan olmuş büyük bir göçün kaydı yok. (Wigram, 1929, 178-179)

Yakın zamanlara kadar Asurlar arasında kendini tanımlama, aşirete bağlı olmakla, köyün adıyla veya mezhep bilgisiyle oluyordu. Eğitimli kişiler kilise adamları arasındaydı. Ahali köylüydü. Sa'di Malih'e göre, *"Bu ulusa verilen adlara tekrar dönelim.*

Asurlar, Süryaniler, Nesturiler, Katolikler, Hıristiyanlar ve şimdi Keldaniler. Hepsi de bu ulusun dinsel inancını tanımlamak için kondu. Çünkü Asurlar dinsel inançlarını o kadar kere değiştirdiler." (Al-Malih, 1997, 33) Asurlar artık dinsel tanımlamayı bırakıp, 20. yüzyılın milliyetçiliğine geçmeli. Asurlar Araplar, Türkler ve Kürtler'in onlara ulusal haklarını kavgasız vermeyeceklerini öğrenmeliler. Asurlar Irak'ın yerel halkı olarak kendilerini kabul ettirmek için kendi özgeçmişlerine dayanmaları gerekir. Bunun için de mezhep kavgalarını aşarak kendilerini birleşmiş görmeleri gerekir.

Sonuç

Çağdaş Asur varlığının çıkışı, Anglikan Kilisesi'nin Ortadoğu'ya girmesinden öncedir. Süryani dili konuşan toplumların Asuristan'da (Kuzey Mezopotamya) kesin tanımlanması da 19. yüzyılda olmuştur. Uyanmış olan Asuriler'in arasına ayrılık sokmak için birçok toplumsal, dinsel ve siyasal güçler uğraşmıştır. Kurnaz Irak hükümeti, Malik Xoşaba'yı ve Keldani Patriğini kandırıp, Asur toplumunu güç duruma düşürmüştür. Asur Ulusal Hareketi'yle Süryani dili konuşan kiliseler arasındaki açık Ortadoğu hükümeti tarafından siyasal olarak sağlanmıştır.

Notlar

1. *Odişo Gewargis Eastern Syriac Church* dergisini kaynak olarak gösteriyor. Çevirmeni Fr. Kameel H. Al-Yasooai. (Beyrut, 1990), 38.

2. Malik bir Asur unvanıdır. Aşiret reislerine verilir. Bu lakap kalıtımsaldır. Xoşaba, Malik Xoşaba olarak biliniyorsa da, Asur tarihiyle ilgili birçok kişi, onun aşiret reisi olmadığını bu lakabı sonradan aldığını söylemektedir.

3. Daştazi yerleştirme planı, Iraklılar'ın Asurlar'ı yerleştirme planıydı.

Bu plana göre Asurlar'a benzeşik topraklar ayrılmış olmayıp, ayrılan topraklar bir sıtma yuvasıydı. Ayrıntılar için bkz. Yusuf Malek'in *The British Betrayal of the Assyrians* (İngilizler'in Asurlar'a İhaneti) kitabına (New Jersey, The Kimball Press, 1935).

4. Patrik Yusuf VII Ğanime, patrikliği Musul'dan Bağdat'a taşıdı.

5. Lübnan'da yayınlanan 2 Eylül 1933 tarihli Al-Nahar gazetesi, Keldani Patriği Yusuf Emanuel'in birkaç Katolik kilise adamıyla, Irak hükümetini savunmak üzere Cenevre'ye gideceğini yazdı.

6. Bkz. Officer of Civil Commissioner 1924-1922'in hazırladığı, "*Self Determination of Iraq*" (Irak'ın Kendi Geleceğini Tanımlama). The British Library, ST 48/14, 26-27.

7. Kutsal Meryem Ana Asur Kilisesi adı, 1923'te kutsandığı günden beri verilmiştir. Bkz. Wolfhart Heinrichs'in "*The Modern Assyrians - Name and Nation* (Çağdaş Asurlar - Ad ve Ulus) *Semitica, Serta philological: Constantino Tsereteli dictata*. Yayıncı Riccardo Contini, Fabrizio Pennacchietti, Mauro Tosco (Torino, Silvio Zamorani Editore 1993) 99-100.

8. 251 Sayılı kararnamede Asurlar "Asurlar, Keldaniler ve Süryaniler, Süryani dili konuşan vatandaşlar" diye geçiyor.

10

Eski Asur'un Sözde Gaddarlığı

Büyük arkeolog George Smith, kendisinden sözederken,

Herkesin kendine göre bir yeteneği vardır. Eğer uygun bir ortamda bu desteklenirse yaşamının geri kalanını renklendirir. Benim merakım hep Doğuyu incelemekti. Gençliğimden beri Doğudaki araştırmalara, buluşlara merak sarmıştım. Özellikle Layard ve Rawlinson'un yaptıkları büyük işlere. Bir süre hiçbir iş yapmadım ama 1866 da, Tevrat'a dayanan Asur tarihine ait bilgimizin yetersizliğini görerek, ilgili sorulara yanıt bulmak üzere, bir şeyler yapmak istedim.[1] (Spence, 1995, 347)

Bu gibi deyişler beğeniyle karşılanır ama vakayinameler o kadar Tevrat'ın etkisinde kalmıştır ki, Smith'in çabaları, İbrani Peygamberlerin çarpıttığı görüntüleri değiştiremez. Tevrat'taki birkaç olaydan ve eleştirilmeyen tarihçilerden ötürü egemen düşünce Asuriler'in zalim olduklarıdır.

A. Kirk Grayson bu Asur çelişkisine ait yetkin bir manzara göstermiştir. Yazdığına göre; *Avrupa'da, Orta çağlarda, Mezopotamya'daki İmparatorlukların uygarlıklarına ait bilginin saklandığı az yer vardı. O yerlerdeki bilgilerde, az ve ön yargılıydılar.*

Tevrat'ta, eski yazarlar, doğal olarak, oralarını ele geçirmiş Asur fatihler için iyi şeyler yazacak değillerdi. Klasik yazarlar ise genellikle Yunanlı ve Romalı olmayanları aşağı, barbarlar sayarlardı. Bu tutumları da kaçınılmaz olarak eski Mezopotamya uygarlıklarına ait anlattıklarına girmiş oluyor. İslam ve Hıristiyanlık öncesi bilgiler efsaneye kaçıyor. Yakın çağlara kadarki kaynaklarımız Asur tarihini tam anlatmıyor. Bu bilgilerin yetersizliği, 19. yüzyılda bu uygarlıkların yerleri kazılıncaya kadar, bilinmiyordu. (Grayson, 1997, 105)

Asurlar'la yaptığım tartışmalarda, birçoğunun, George Gordon Noel Byron'la sevgi veya nefret ilişkileri var. Bu kişi şair Lord Byron olarak tanınır. (1788-1824). Asuriler'in düşüncesinde, yalnız yazdığı, *Destruction of Senharib* (Senharib'in Yokedilişi) var. Byron gibi romantik ve yergici bir şairin *Tevrat* şairi olup,*"Asurlar kurt gibi sürünün üstüne indiler"* diye yazmasına hayret ediyorlar. 1815 yılı civarında Aşur, Ninova, Kalhu ve Dur-Şarrukin hâlâ Kuzey Mezopotamya'nın toprakları altındayken, birçok tarihçinin yaptığı gibi, Asurlar üzerine tamamen bilgisiz olan bir şairin, Tevrat'ın duygularını ne için paylaştığı anlaşılabilir. Genellikle Asurlar, ünlü bir şair ve daha sonra bir parlamento üyesi olan kişinin bilgisinin yalnız Tevrat'a dayanmasından üzüntü duyuyorlar. Saggs'ın *"Asur Savaş Tutsakları ve Yaşama Hakkı"* adlı Nineveh Magazine de tekrar yayınlanan yazısında, Lord Byron'u böyle yaptığı için eleştirdi. Yazdığına göre; *Nikah düşmeyen akrabasıyla düşüp kalkan bir İngiliz soylusunun bilgisine göre "Asurlar sürünün üzerine bir kurt gibi indiler." Tevrat'ın önyargısına dayanmayan ve tarafsız kaynaklara dayanan alternatif bir değerlendirmeye göre, Asur, bir kurttan çok vahşi bir çoban köpeğiydi. Asuriler'in, fethettikleri halklara zulüm ettiklerine dair karşılaştırılacak bir kanıt yok. Eldeki malzeme ayrıntılı incelenince, eskiden veya yakın zamanda, Yakındoğu'da savaşanlardan daha zalim olduklarına dair bir bilgi yok. Bütün mesele, dünyanın en*

güçlü ve dayanıklı propaganda makinesine çarpma talihsizliğini yaşamış olmalarıdır. İsrail'in dinsel hareketi Batı dünyasındaki düşünceyi 2500 yüzyıl sonra bile şartlandırabiliyor. (Saggs, 1984,7)

Birçokları Lord Byron'un yazdığının olağanüstü bir şey olmadığı ve bugünün Asurları'nı rahatsız etmemesi gerektiğidir. Yazarlar, şairler her vakit bakış açılarını yazacaklardır. Ancak rahatsız edici olan, önyargılı malzemeyi standart kabul edip kullanmalarıdır.

İnsanlar savaş yönetmeye başladığından beri, düşmanın aklına girmek ve onun kararlarına karışmak, uygulanan bir strateji olmuştur. Çağdaş teknolojinin hızı, bütün bu stratejinin tamamlanmasını hızlandırmışsa da esas süreç değişmemiştir. Büyük İskender, zamanının bilinen dünyasının büyük kısmını fethetmişti. Her fethettiği bölgede orayı kontrol için asker bıraktı. Zamanla öyle bir duruma geldi ki, Ortaasya da, karşısına çıkacak güçlü bir düşmana karşı elinde yeterince asker kalmamıştı. Tek çaresi geri çekilip, yeni baştan ordusunu düzenlemekti. Biliyordu ki karşısındaki düşmanı yıldırırsa, ordusunu takip etmekten çekineceklerdi. İskender normalden büyük, dev gibi adamların kullanacağı, göğse takılan zırhlar ve miğferler yaptırdı. İskender ve askerleri gece çekilirken bu normalden büyük zırhları geride bıraktılar. Düşman onları bulunca devlerle savaşacaklarını sandı. Bu normalden büyük zırhlar ve gezginlerden duydukları İskender'in ordusunun vahşeti, onların İskender'i takibini önledi.

Psikolojik eylemler, belirli duygular, tutumlar ve davranışlar üretmekte, birçok zihinsel etkene dayanır. Yakında olmuş çatışmaların bir incelemesi, psikolojik eylemlerin savaş alanının içinde ve dışında, değerini göstermiştir. Sonuç olarak, asker yetkililer şimdi psikolojik eylemlerin çok özel bir savaş silahı olduğunu kabul etmeye başlamışlardır. Her askeri komutan görevini en az kayıpla yapacaksa bunu kullanacaktır. Asuriler'in stratejisi savaş sı-

rasında işte buydu. Saggs'ın yazdığına göre,

Başka halkların bilincini etkilemek için, bu gibi eylemler, kendi Tanrısal görevlerine uygun düşüyordu. Yakındoğu'daki Asur gücüne bağlı yerlerde sağlamca durabilmek için, öteki halklara, Asurlar'a karşı çıkmanın boşuna olduğu inancı yerleştirilmeliydi. Bu iş bir taraftan çok büyük bir görkemle ve diğer taraftan da propagandayla yapılabilirdi. Bu iki etken birbirinden ayrı ve birbiriyle ilişkisiz değildi (Saggs 1985, 248).

Tarih profesörü olan ve askeri tarih üzerine yazılar yazan Prof. Timothy R. Roberts'in dediğine göre Asur savaş taktikleri eşsiz değildi. Çağdaş devletler de aynı uygulamaları bir farkla gerçekleştirdiler. Asurlar yaptıklarında açıktılar ama çağdaş devletler yaptıkları zulümleri saklıyorlar. Onlar üzerine bilgimiz, zulüm görenler çektiklerini halka açıkladıkları vakit oluyor.

Ek olarak: *Bazı tarihçilerin dediği gibi, Asurlar isyan çıkmasını önlemek için, zulümlerini açıklayarak kaybedenlerin sonunu gösteriyorlardı. Sonunda bütün bu çok kötü cezalar Asur ordularına karşı çıkanlar içindi. Savaşmadan teslim olan kentler talan edilmiyordu. Yalnız bir Asur valisinin yönetiminin ve yıllık haraç vermenin onur kırıklığını yaşıyorlardı. Asurlar ne kadar zalim olurlarsa olsunlar, tutsak kadınlara tecavüz etmeyi askerlerine yasaklamışlardı. Diğer taraftan askerlerinin rehineler arasından eş seçmelerini destekliyorlardı. Tutsak erkekler Ninova'ya savaş arabalarına dudaklarına geçirilmiş halkalarla bağlanarak çekilip götürülüyorlardı. Tutsak kadınlar arabaya bindirilip, yol boyunca zulüm edilmiyorlardı. Bu kaba zamanlarda bu davranış eşsizdi.* (Roberts, 1997, 67)

Saggs'a göre, *Eski savaşlarda olanlar da şimdikilerdeki gibi kötüydü. Tevrat'ın yazdığı ve British Museum'deki savaşlara ait duvar kabartmalarında yaptıkları görülen kötü işlerden dolayı, Asuriler'in adı savaşta kötüye çıkmıştı. Ama aslında yaptıkları*

çağdaşlarınkinden farklı değildi. (Saggs, 1989, 189) Nedendir bilinmez, tarihçiler, eski çağların diğer uluslarının, örneğin Yunanlılar'ın, Romalılar'ın, Araplar'ın, İsrailliler'in yaptıklarına bakmazlar da yalnız Asurlar'ı ileri sürerler. Adı kötüye çıkan biri de Kral Senharib'di. Dediğine göre, *Ekron'a vardım. Günah işleyen prenslerin ve valilerin hepsini öldürdüm ve gövdelerini kentin çevresindeki direklere astım. Kent ahalisinden kötülük yapanları ganimet saydım ve hiç suç bulmadığım geri kalanını bağışladım.* Kral Senharib savaşta herhangi bir zafer kazanmış, dürüst bir önderin yapacağını yapmıştı. Suçsuz insanları öldürmüyordu, daha çok, onları verimli topraklara, Asur İmparatorluğu'nun yararlı vatandaşları olmaları için, yerleştiriyordu.

O halde neden zalim olup, lekelenmiş bir tarihi olan diğer uluslara göre, Asuriler'in üzerinde bir kararlılık yok? Neden Tevrat'taki bazı mısraların üzerinde durulmuş ve odaklanmışlar? Özellikle Nahum'unkiler. Tevrat'ın kendi de duygularını Asurlar'a karşı yer yer dengeliyor ve başka yerlerde de kendiyle çelişkiye düşüyor? Harvard Üniversitesi'nden Peter Machinist: *1:8 Nahum'da, peygamber Tanrının bir su baskınıyla onun yerinin (Ninova) sonunu getireceğini söylüyor. Bu deyiş güzelce yansımaktadır ama İşaya'nın deyişinin 8:7-8 tersi olmaktadır. "Tanrı, Yuda'nın üzerine ırmağın sularını, yani Asuristan kralı ve şanını getiriyor. Kral Yuda'nın üzerinden su gibi geçip onu süpürecektir." İkinci örnek Nahum'un kitabından geliyor. 3:18'de Asuriler'in yok edildiği, ölüm uykusunu uyudukları, anlatılıyor. "Ey Asur Kralı, çobanların uyuyor, soyluların uyuyor." İbranice Tevrat için tekrarı ve yerinde olan bir tek yansıma var. 5:27'de, Asurlar'ı en yüksek durumunda olarak ve düşmanlarına doğru ilerlerken şöyle anlatıyor: "Asuriler'in hiçbiri uyumaz ve uykuda değillerdir."* (Machinist, 1997, 183)

Ne için Asurlar, Hezekyel'in onları gösterdiği gibi tanıtılmamışlardır. Aram dilindeki Tevrat'ta (Lamsa) şöyle deniyor: *İşte, Asurlar Lübnan'daki bir sedir ağacı gibidirler. Yüksek olup koyu bir gölge verirler. Tepesi kalın çalıların arasındaydı. Sular onu büyüttü. Derinlik onu yükseltti. Çevresinden akan sular, dallarını, alandaki bütün ağaçların üzerine çıkardı ve uzattı. Havadaki bütün kuşlar dallarında yuva yaptılar. Dallarının altında ise bütün hayvanlar yavrularını yetiştirdiler. Bütün büyük uluslar, gölgesinde yaşadı. Büyüklüğüyle ve dallarının çokluğuyla güzeldi. Kökleri büyük sulardaydı. Tanrının bahçesindeki sedirler onu geçemezdi. Çam ağaçlarının dalları, onunki kadar değildi. Çınar ağaçlarının dallarına benzemezdi. Tanrının bahçesinde onun kadar güzel ağaç yoktu. Ben onu dallarıyla çok güzel yaptım. Tanrının bahçesi cennette, bütün ağaçlar ona gıpta ettiler.* (Hezekyel 31:3-9)

Veya İşaya'nın kehanetiyle: Zamanı gelince "Mısır'dan Asuristan'a, Asuristan'dan Mısır'a bir yol olacak. Asurlar Mısıra gidecek ve Mısırlılar Asuristan'a. Mısırlılar Asurlar'a hizmet edecek. O gün İsrailliler ve Asurlar Mısır'a göre üçüncü olacaklar. Toprağın ortasında bir kutsama olacak. Tanrı olarak, Mısır halkımı, elimin işi Asuristan'ı ve mirasım İsrail'i kutsuyorum." (İşaya, 19:23-25)

Matta'nın mısralarına göre "Bu kuşakla beraber Ninova'nın adamları da kalkacak ve suçlu bulunacaktır. Çünkü onlar Yonan'ın [Yunus] vaazlarıyla pişman oldular ve işte daha büyük Yonan buradadır. (Matta, 12:41)

Eski Asurlar, İsrailliler'den daha mı zalimdiler? Saggs eski zamanlar ve çağdaş zamanlara ait birçok zulüm örneği veriyor. Asuriler'in bu konuda ayrılmasını sorguluyor ve ekliyor:

Asuriler'in uygulaması en yüksek Hıristiyan idealleriyle karşılaştırılmamalıdır. 20. yüzyılın savaşlarında bunlar sık, sık unutul-

muşlardır. Çağdaş standartlarla karşılaştırılmak üzere, öğretici örnekler, Kralların kitabında bulunur. Seçilmiş Halkın, aynı zamanlardaki yöneticilerine ait kayıtlardan birkaç örnek, bu durumu açıklayacaktır. İsrail tahtını Yereboam'ın ardılından alan Baaşa, Yereboam'ın bütün ailesini, Yehova'nın peygamberlerinin de onayı ile yok etti. (1 Krallar, 15:25-30) Zimri de, peygamber onayıyla aynı şeyi Baaşa'nın ailesine, tahtı ele geçirerek yaptı. (1 Krallar, 16:8-13) Bu kere Zimri yedi gün egemen oldu. Kral katili olan kişi, halkı kandıracak bir bahane düşünmeden, onu öldürdü. Ahab adındaki kral, yenilmiş bir düşmana karşı alicenaplık gösterince, peygamberlerin biri tarafından şiddetle suçlandı. (1 Krallar, 20:30-40) Elişa tarafından lanetlenen, 42 şımarık sokak çocuğunun, ayılar tarafından yenmesinden bir gelenek kıvanç duymaktadır. (2 Krallar, 2:23-24). Olayların gerçekten olup, olmadığı önemli olmayıp, Peygamberler onların öyle olmasını istediler ve öykünün ahlaki içeriği, yalnız Elişa zamanında değil, daha sonraları, Kralların kitabı toplanırken de, kabul edildi. Başka bir İsrail kralı Yehu, Ahab'ın 70 oğlunu ve yaşayan akrabalarını, Ahazya'nın 42 oğluyla birlikte Baal'a inananları da öldürdükten sonra, Yehova'ya inananların etken bölünüyle onaylandılar. (2 Krallar, 10:1-30) Eski standartların son bir örneği olarak, bazı yerleri ele geçiren Menahem, bütün gebe kadınların karnını yardı. (2 Krallar, 15:16). Bu yüzden de suçlanmadı. Krallar kitabını toplayanlar onun mezheple ilgili başarısızlıklarını suçladılar. Bu gibi eylemler normal kabul ediliyorsa, artık Asurlar aşırı zulümle suçlanamazlar. Çağdaş savaşlara gelince İ. S. 1939 dan beri Avrupa ve Afrika'da yapılanlar, Asur krallarının anılarında anlatıklarının üzerine çıkamaz. (Saggs, 1968, 239-240)

Tevrat eski İsrailliler'in başka barbarlıklarını da anlatıyor. Medianitler'in öldürülüp yok edilmesini (Deuteronomy 3:3) aşağıda okuyabiliriz:

"Tanrı bize Kral Og ve halkına karşı dövüşmemize yardım etti ve hepsini öldürdük. Yüksek duvarlı ve kapısı sağlamca kapatılmış 60 kentin hepsini fethettik. Duvar çevrilmemiş kentleri de kesinlikle ele geçirdik. Biz Ba'şan Krallığını, Heş'bon'daki Kral Si'han'ın krallığını yok ettiğimiz gibi yok ettik. Erkek, kadın, çocuk demeden bütün halkı öldürdük."

Tanrının adamı Musa'nın yaptığı nasıl haklı görülebilir. Halkı, bütün düşman erkeklerini öldürdükten sonra, ülkelerine ganimet olarak mallarla ve esir aldıkları kadın ve çocuklarla dönerlerken, İsraillilere, daha önce bir erkeği tanımış kadınları ve bütün erkek çocuklarını öldürmelerini ama bakire kızları eş olmaları için, saklamalarını emretti. (Sayılar, 31:8-18)

Saggs'a göre, bunun tersi olarak, Asur askeri heykelleri sürülen İsrailliler'in, erkek, kadın ve çocuk olarak aile, aile olarak taşındıklarını gösteriyor. Çok kere kadın ve çocukların at, eşek deve sırtında veya arabalarda taşındıkları görülüyor. (Saggs, 1968). Contenau'ya göre, öküz veya eşeklerin çektiği iki tekerlekli arabalarda, kadınlarla çocuklar, birkaç ev eşyaları ile birlikte, tutsaklığa gidiyorlardı. (Contenau, 1954, 63)

Yahudiler tarafından Hıristiyanlar'ın Necran'daki toplu kıyımını, Asur zulmünü yayınlamak için, tarihçiler ortaya çıkarmadılar. Beth-Arşamlı Simon'un ikinci mektubundan, Yahudiler'in bütün kurbanların kemiklerini toplayıp, kiliseye yığdıklarını öğreniyoruz. Sonra papazları, diyakonları, ahitin kızlarını, oğlanlarını ve halktan erkek ve kadınları da getirdiler. Kiliseyi onlarla duvardan duvara doldurdular. Necran'dan[2] gelenlere göre 2000 Asur Ortodoks'u, kiliseye koydular. Kilisenin çevresine dışarıdan odun yığıp tutuşturdular. Kiliseyi içindekilerle birlikte yaktılar.

O vakte kadar tutulmayan kadınlar, kiliseyi yanar görünce koştular ve bir birlerine "Dostlarım geliniz ruhbanlarla birlikte yanalım deyip kendilerini ateşe attılar. (Brock and Harvwy, 1987,

105). Bu mektubun yazılış tarihinde bir çelişki olmakla birlikte, bu bizi ilgilendirmiyor. Amacımız varlığına ilgi çekmektir.

Sayılar 21:5'ten okuyoruz: "Halk Tanrıya ve Musa'ya karşı konuştu. Bizleri Mısır'dan bu vahşi yerde ölelim diye mi getirdiniz? Burada hem ekmek, hem de su yok. Canımız bu hafif ekmeği istemiyor. Tanrı, halkın arasına kızgın yılanlar gönderdi ve halkı ısırdılar ve birçok İsrailli öldü"

Buna ek olarak İsrail halkı Şi'tim'de yaşarken, Moab'ın kızlarıyla fuhuş yapmaya başladılar. Sayılar bölümünde okumaya devam ediyoruz: 25:4-5 "Ve Tanrı Musa'ya halkın kafasını kes dedi. Güneşe ve Tanrıya karşı onları as. Belki Tanrının İsrail'e karşı kızgınlığı geçer. Musa İsrail'in yargıçlarına, Ba'al-pe'or'a katılan bütün erkekleri öldürün, dedi.

Daha sonra yine Sayılar 25:7-8'e göre, "Ve kahin Harun'un oğlu, Eleazar'ın oğlu Finehas gördüğü vakit, topluluğun içinden kalktı ve eline bir mızrak aldı ve İsrail'in adamının peşinden çadıra gitti ve İsrail'in adamıyla birlikte kadını karnından şişledi. Böylece veba İsrail'in çocuklarından gitti.

Bu zulüm örneklerinde rahatsız eden şey, İsrail'in bunu kendi halkına uygulamasıdır. Josefus'un yazdığına göre; *Yereboam oğlu Zekeriye, İsrail'i altı ay yönetince, bir arkadaşının ihanetiyle öldürüldü. Arkadaşının adı Yabeş'in oğlu Şallum'du. Krallığı o eline geçirdi ama otuz günden fazla elinde tutamadı. O vakit Tirzah kentinde bulunan ve Zekeriye'nin başına geleni öğrenen, ordusunun generali Menahem, bütün askeri gücüyle Samariya'ya yürüdü. Şallum'la savaştı ve onu öldürdü. Kral olunca Tipsah kentine gitti. O kentin ahalisi, krala karşı kapıları kapadı ve sürgüledi ve onu sokmak istemedi. Onlardan öç almak için çevresindeki araziyi yaktı ve kenti kuşatıp zorla aldı. Tipsah halkının yaptıklarına o kadar kızmıştı ki, çocukları bile saklamadan hepsini öldürdü. Ülkesindeki insanlara öyle şiddet kullandı ki, ele geçir-*

diği bir yerdeki yabancı halka yapsa bile, af edilemezdi. (Whiston, 1999, 261)

Bu konuda İsrailliler yalnız değildir. Yunanlılar da aynı şeyi yapmışlardır. Xenophon'un Pers Seferi Yunan ordusunu anlatmaktadır. Xenophon'un seferinin çevirisini yapan Rex Wagner'e göre: Su geçidinden Yunanlılar bir mil ötedeyken[3] Mithridat'a tam gücüyle yürüdü. Gerekli sayıdaki ağır zırhlı askere düşmanı geri püskürtmesi ve süvariye de kaçan düşmanı takip etmesi buyruğu verildi. Mithridat savaşa girişince ve sapanla atılan taşlarla, oklar gelmeye başlayınca bir boru çalındı ve buyruğu alanlar toplu halde ileri koşmaya başladılar ve süvari saldırıya geçti. Düşman onları beklemeden su geçidine doğru geri kaçmaya başladı. Bu takipte birçok yerel piyade öldürüldü. Su geçidinde on sekiz düşman süvarisi esir alındı. Bunları gören düşman korksun diye, Yunanlılar cesetleri kendiliklerinden parçaladılar. (Warner, 1972,161-162)

Daha fazla kan dökülmemesi için, gücün propaganda olarak kullanılması yeni zamanlarda bulunmamıştır. Çok fazla kuvvet kullanılması, tam saldırı, savaşta askerlere kötü muamele, yenen ordunun barış yapmak için, propagandası olmuş oluyor. Bu Asur krallarının da bildirisiydi. O kabartmaları saray avlularında ve içinde yapmakla, konuk olarak gelen krallara veya elçilerine korku salıp, savaşı önlüyorlardı. Eğer Yunan ve Asur orduları benzerlik gösteriyorlarsa, neden Asurlar zalim diye ayrılsın?

Amerikalıları, Hiroşima ve Nagasaki'nin üzerine İkinci Dünya Savaşı'nda atom bombası attılar diye zalim diye mi nitelendireceğiz. O anda 100 bin Japon ölmüş ve diğerleri ömür boyu hastalık çekmiş. Buna rağmen bu bombalar savaş sürseydi ölecek milyonların yaşamını kurtardı, denilebilir. Atom bombası Amerikalıları'ın gücünü gösterip Japonlar'ın teslim olmasını sağladı.

Avrupalılara, savaşçı ve kanlı mı diyelim? İki dünya savaşı

başlattılar, milyonlarca insanın ölümüne, kentlerin tamamen yıkılmasına, insanların zorunlu göçüne neden oldular.

Eski Asuriler'in, belirli bir kaynağa dayanarak, eski veya çağdaş askeri ülkelerden daha zalim olduklarını iddia etmek cehalettir. Londra Üniversitesi, Asurbilimi kürsüsü profesörü D.J. Wiseman'a göre; *Bizim Asurlar üzerindeki bilgimiz Tevrat'a ve kuşkulu bir biçimde çevrilmiş birkaç kaynağa dayanıyordu.* (Wiseman, 1962, 4) Tevrat'taki öyküler Asurlar'a büyük haksızlık yapmıştır. Birinin Asuriler'in gerçek niyetlerini anlamak için, Asur savaş felsefesini bilmesi gerekir. Hildegard Lewy'nin iddiasına göre Ninos[4] bütün dünyayı almak istiyordu. (Diodorus, ii 2.1) Bu istek ülkenin uzun tarihindeki birçok kralda vardı. Örnek olarak genç Sargon'un Ay Tanrısının eşi Ningal'a bu konuda dua etmesi.. Okunan "Günlerin sonuna kadar (Sargon'un) ardılları, insanların yaşadığı bütün yerleri yönetsinler." Bu inancın kökünde, evrensel imparatorlukta doğal olarak savaş bitecek ve bir dindarlık, barış ve varlık çağı hüküm sürecekti. (Lewy, 1952)

Paris'teki Louvre Müzesinin Asur pavyonunda, 150 cm yüksekliğindeki taş anıtı görmeden geçemez. Dört tarafında çivi yazısı ve kabartma resimler vardır. Bir tarafındaki çeviri de, Asur Kralı Asurbanipal tahtında oturuyor ve Asur'a başkaldırmış tutsak krallara hitap ediyor: *"Ne için savaşları başlatıyorsunuz? Ben kan dökmesini sevmiyorum. Haracınızı verin ve barış içinde yaşayın"* Tarihten biliyoruz ki Asur kralı, tutsak kralları kral kıyafeti armağan ederek ülkelerine gönderdi.

Chicago Üniversitesi tarih profesörü A.T.E. Olmstead yazdığına göre; *Asurlar okyanuslar kadar kan dökmekle suçlanırlar. Bunun istatistiğini yapmışlardır. Bütün tarihçiler düşmanların kaybının şişirildiğini bilir. Birçok doğubilimci bu istatistikleri kabul etmemekle birlikte, eğer birden fazla sayı varsa büyüğünü seçer.* (Olmstead, 1923, 648)

Kitabı boyunca Olmstead, Asuriler'in iyi anlatılan savaşlarının ve yenilen ordulara verdikleri cezaların üzerine, akla yatkın incelemeler yapmıştır. İma ettiğine göre bu Asur politikası, Asuristan'a karşı başkaldırmaya niyetlenenleri ürkütmek içindi. Bu siyasete hizmet etmek için katipleri sayıları şişirdiğini Olmstead örneklerle vermektedir. Bir örnek olarak Olmstead, Salmanasar III'ün Ahab ve bağlaşıklarına karşı, Qarqara'da verdiği savaşı anlatmaktadırlar. Ahab Asur kralının ilerlemesini durdurdu. Buna rağmen katipler, düşman kaybını 15000 olarak gösterdiler. Daha sonraki yayınlarda bu ölüler 20.500'e, daha sonra 25000'e, sonunda 29000'e yükseldi. Olmstead'ın hatırlattığına göre Sargon'un katibi, ganimet alınan koyunları 1325 taneden, 100.225'e çıkartmıştı. (Olmstead, 1923, 648)

Son bir örnek olarak, Olmstead, Asur'un en güçlü zamanının, İ. Ö. 890-640 olduğunu yazar. İ. Ö. 713'teki Aşdod'a karşı savaşın son derecede kanlı olduğu kabul edilir. Asur kralı bu savaşın içinde değildi. Hayret edilecek olan, yazılana göre; *Saldıran yalnız 420 kişiydi. Olmstead, "Bu savaş yıllarında, bu büyük bir savaş sayılabilir" diye yazıyor.* (Olmstead, 1923, 649)

Roma Üniversitesi'nde Sami diller profesörü ve sonra Sami İncelemeler Merkezi müdürü Sabatino Moscati'ye göre: Vakayinamelerdeki bütün zaferleri yazıldığı gibi almamamız gerekir. Bu bültenler başarıyı abartıyor ve yenilgiyi küçümsüyor. Asur İmparatorluğu, askeri ilerlemelerinin ana yollarında, amansız bir yol takip etti. (Moscati, 1962, 66)

birçok bilimadamı Asur kabartmalarına baktıktan sonra bize işin içyüzünü anlattılar. Mezopotamya tarihi profesörü Barbara N. Porter'in yazdığına göre; *Asurbanipal'in taht odasını gezen konuklar, şiddet gösteren resimler göreceklerdi. Sonra devam ediyor: Bu resimlerin amacı, olabilecek düşmanları ve yabancıları ürkütmekti. Bu resimler küçüktü ve daha büyüklerin yanında*

dikkat çekmiyorlardı. İki yerde, giriş kapısının karşısındaki ve tahtın arkasındaki büyük resimler, koruyan Tanrıların arasında, kralı palmiye ağacına benzeyen bir nesneye poz verirken göstermektedir. Bu manzara ve ağaç, hâlâ tartışılıyor. Ama ben inanıyorum ki, bu ağaca benzer görüntü, imparatorluğu büyük bir bahçe gibi gösteriyor. Resmin tamamı ise, Asur kralına yardımcı olan ve onu kutsayıp, koruyan tanrıları gösteriyor. Tanrılar simgesel olarak, çiçek açması için Ağacı polenliyorlar. Irene Winter, inandırıcı olarak, taht odasının bütün imparatorluğu temsil ettiğini ve kralın askeri seferleriyle düzenli bir dünya meydana getirdiğini, göstermektedir. Taht odasında korkutucu resimler olmakla beraber, daha güçlü olarak, insanları kralın yarattığı dünyadaki güven ve bollukta yaşamaya çağırıyor. (Porter, 2000, 16)

Sonuç

Asuriler'in zalimliği üzerine söylenecek çok şey var. Bu konu Asurlar'ı çok rahatsız ediyor. Savaşta başka uluslar da zulüm yaptıkları halde neden bu konuda yalnız Asurlar örnek diye gösteriliyor? Zulüm ve savaş aynı anlamdadır. Birçok tarihsel öykülerdeki zalim halkların oluş nedeni, gerçek uygarlık temelinden yoksun olduklarındandır. Onlar zalim olmak için zulüm ettiler. Bu arada Asurlar, bütün halklardan başka olarak, konuyu saraylarına ve avlularına, yabancı krallar ve temsilciler görsün diye özellikle taşıdılar. Düşmanlarına korku salmak için, başkaldırmalar ve kan dökülmeler olmasın diye, bunları bilerek koydular.

Asur savaşlarını anlatan tek kaynak Tevrat olmasın. Eski Babillileri ve Asurlar'ı, bu devletler onları sürgüne gönderdi diye, genellikle Yahudiler sevmezler. Bu nefretlerini, eski peygamberlerinin yazılarıyla, hatta çağdaş yazarlarıyla yansıttılar.

Tarihçi ve bilginler, Asur savaş tekniklerini daha geniş ve önyargısız bir perspektiften incelesinler. Çevirisi yapılıp, yayınlana-

cak daha 250 bin çivi yazısı metin var. Bu bilgi zenginliği Asur ve Babil uygarlıklarına ışık tutacaktır.

Notlar

1. Bkz. *Assyrian Discoveries* (London 1875), 9 (Asur buluşları).

2. Najran [Necran], bugünkü Suudi Arabistan'da Yemen sınırına yakın bir köydür.

3. 161. sayfadaki alt yazıya göre su geçidi, Kuzey Mezopotamya'daki Büyük Zapın ana kolu Hazır Su'da olacaktır.

4. Bazılarının iddiasına göre Ninos, Ninova'nın Yunan dilindeki adıdır.

11

Son Düşünceler

Birinin Asur olması, teolojik ve toplumsal istatistiği ve başka bütün çelişkileri aşan, mirasın, dinin, kültürün ve duygusal bilincin bir sentezidir. Asur olmak, Asur olmayı duymaktır. Geçmiş benim mirasımdır onu unutmayacağım, Şimdiki zaman ise sorumluluğumdur. Gelecek meydan okumamdır. [Dr.David B. Perley]

Burada söylemek istediğim şey, bilimsel olmayıp, mantıklı ve sağ duyuludur. Ben avukat değilim, onun için, eğer şöyle olsaydı sözüne inandırıcı bir yanıt bulamam. Eğer Ruslar Kanada'nın başkenti Ottawa'yı ele geçirseydi ve bugün Kanada'nın siyasal yaşamını yönetseydi, Quebec'deki İngiliz veya Fransız kültürü kaybolabilir miydi? Bu soruların mantıklı yanıtının "Evet" olacağından kuşku duyarım.

Asur olmanın öne çıkan parçaları var. Asur Hıristiyanlığı'na bağlı ortak geleneklerin olması gerekir. Bu gibi geleneklerin içinde örneğin "Kalu Sulaqa" [Suloqo, Zëlzaqoye] var. İsa'nın Diriliş Yortusundan 40 gün sonra geliyor. (Yanlış olarak Paskalya diye biliniyor). Kalu [Doğu] Süryani dilinde gelin demektir. Bu kilisenin simgesidir. İsa güvey kabul ediliyor. Sulaqa İsa'nın göğe

çıkışıdır. Bu festivalin kökleri Hıristiyanlık öncesine ve ilk Hıristiyanlığa dayanır. Asur geleneklerine göre, *Asurlar Tanrıça Baylit'in (İştar) bayramını kutlarlarmış*. Bu bayram sırasında Asur tapınaklarında düğünler yapılırmış. Evlenme törenleri bittikten sonra, yeni evliler ailelerini ziyaret edip hediye alırlarmış. Bugün genç kızlar İsa'nın göğe yükseldiği gün beyaz giyerek, komşularını ziyaret edip, Asuriler'in Sabağta dediklerini toplarlar. Bu festivalin Hıristiyan mirası Timurlenk'in yönetimine dayanır. Timur'un Kuzey Irak'taki Asur topraklarına saldırısı esnasında, Asur kadınları beyaz giyip, savaşan erkeklere yiyecek ve süt vererek, yardım ediyorlarmış. Bunun anısını kutluyorlar.

Asurlar, baharın gelişini, doğanın uyanışını Mart'ta, Yeni Yıl olarak kutluyorlar. Bu kutlama resmiyet kazanıp, kentlerde daha parlak olarak kutlanıncaya kadar, Asur köylerinde basitçe kutlanıyordu. Bugünlerde, kızlar dağılıp, "Diqna d Nisan" (Nisanın sakalı) yapıp, damdan asmak için çiçek ve bitki topluyorlar. Başka ünlü geleneklerden, Asur Su Yortusu olan [Batı Süryanicesi, Rêştayş] Nusardel var. Bu festival yazın ilk Pazarıyla, Baharın son Pazarında kutlanıyor. Bu eski gelenekte, kiliselerde özel dualar okunduktan sonra, kovalarla sokağa çıkıp, ruhların temizlenmesi için birbirlerine su serpiyorlar. Bu Hıristiyan adeti Nisan ayındaki eski Akitu festivaline dayanıyor. Tanrıça İştar'ın inişi bayramı. Burada su serpme kayıt altına alınmış.

Prof. Parpola'ya göre; *Gılgamış geleneğiyle, İştar'ın inişi paraleldir. Yine Parpola'ya göre bu, Enkidu ve Assinnu'nun, Gılgameş ve İştar'ın, fahişe ve Ereşkigal'den kurtuluşundaki rollerinde gözükmektedir.* (Parpola, 1997, 92-93). Bugün bütün yeni buluşlarla, Mezopotamya'nın din ve geleneklerinin, Tevrat'ın öykülerinde temsil edildiklerine, genel olarak inanılmaktadır. İştar'a su serpilmesi, vaftizin anlamı olan ruhun temizlenmesine uymaktadır. (Parpola, 1997, 32) Zaman içerisinde daha çok tablet ve bel-

ge araştırıldıkça, Asur ve Babil'in kehanetleri, Tevrat'taki öykülerin daha iyi anlaşılmasına ve yerine yerleştirilmesine yardımcı olacaktır. Bu kehanetler Hıristiyanlığın bugünkü uygulamalarını ve eski geleneklerin yaşamasını daha çok aydınlatacaktır.

Asur olmak, eski anıları, şarkılarla, efsanelerle, uygulamalar ve adetlerle yaşamak demektir. Örneğin evlenme gelenekleri, Asur köylerinde kuşaklar boyu uygulanmaktadır. Lilliyane şarkısının söylenmesi de bunun içindedir. Bunlar neşeli bir şarkı takımıdır. Nişanla başlar düğün günü biter. Lilliyane iki gurup kadın tarafından karşılıklı olarak geleneksel ritimlerle söylenir. Asur gelenekleri ve folkloru konu edilirken Rawe'ye başvurmak gerekir. Rawe gelenekleri çok eski olup, hâlâ Asur köylerinde akşam toplantılarında köylülerce ve konuklarınca söylenir. Rawe düet olarak birkaç saat söylenen şarkıdır. Ötekilerin içinde Ninovalılar'ın dinsel adeti olan Yakarış'da vardır.

Asur olmak bir yemeği dostlarla yemektir. Kahvaltıyı, öğle ve akşam yemeğini özelleştiren geleneksel Asur yemekleridir. Jirdu (yoğurt ve pirinç), Buşala (yoğurt çorbası), Harisa (buğday), Şipte u Pirda (bulgurlu köfte), Ximsa (limonlu salça) ve başkaları.

Asur mirasını korumanın bir parçası da, Süryani (yeni Aramca) dilidir. Bu dil Asur ve Akad kökeninden gelmektedir. Asuriler'in bugün konuştukları dil, geleneğin bir parçasıdır. Gelişmesinin tam tarihi söylenemezse de, daha eski değilse bile, Hıristiyanlık kadar eskidir. Asurlar bu dili Hıristiyanlığı kabul ettikleri gibi, konuşmaya başladılar. Profesör Drijvers ve Healey, örnek olarak Birecik'te (eski adı Birta) bulunan ve kulenin birine konmuş olan Marick plakasını gösteriyorlar. Yazarların eklediğine göre Marick plakasının üzerindeki Süryani yazıları, Yunan tarihi 317 olarak gözüküyor ki, bu tarihin karşılığı, İ. S. 6 oluyor. (Drijvers ve Healey, 1999, 140). Eğer bu dilin üzerinde bazı uyarlamalar yapılmışsa, bütün yaşayan diller bu gibi değişiklikler geçirdiğin-

den, onun da geçirdiğini kabul etmek gerekir. William Wright'in yazdığına göre; *"Biz anamız, babamızdan öğrendiğimiz gibi konuşuyoruz. Onlara da, bir kuşak öncesi öğretmiş. Bu iletişim, her vakit gerektiği gibi tamam olmuyor. Dolayısıyla da dil her vakit bir uyarlama geçiriyor. Bu süreçte, doğal olarak, çürüme ve gelişme var."* (Wright, 1890, 11)

4000 yıl önce, Asurlar Asur-Akad dilini konuşuyorlar ve çivi yazısını kullanıyorlardı. Daha önce anlatılan özel nedenlerle, 2500 yıldır, Aram dilini veya şivelerinden birini, yani Süryaniceyi konuşuyorlar. Süryanice'nin, Kuzey Mezopotamya'da Asurlar tarafından geliştirildiği tartışılmaz. Daha önemlisi, başka uluslar da Süryani dilini kabul ettikleri halde, daha sonraları, şu veya bu nedenle terk etmişlerdir. Bu dil Asurlar'ca bir kültür özyapısı olarak, sürekli kullanılmıştır. Bir diğer Asur özyapısı, 20. yüzyılın başında Batıya göç edinceye kadar, 4000 yıl Kuzey Mezopotamya'da yaşamış olmalarıdır.

Asurlar Hıristiyanlığı 1. yüzyılda kabul ettiler. Onlar Ermeniler'le birlikte, Filistin dışında, ilk kabul edenlerdi. Asurlar 1300 yıldır İslam yönetimi altında oldukları ve sürekli din değiştirmeye, zulme, baskıya, soykırıma uğradıkları halde, din olarak Hıristiyanlığa devam ettiler. İslamiyet *İ. S.* 7. yüzyılda Arap Yarımadası'nda doğdu. Kısa bir süre sonra, yarımada halkının çoğunluğu İslam dinini kabul etti ve Arapçayı, Kuran dili olduğundan, kullanmaya başladılar. Zaman içerisinde yarımadanın ahalisi, belirgin biçimde araplaştılar. Daha sonra Araplar, Müslümanlıkla eş anlamlı oldular. Mezopotamya'nın Arap İslam tarafından fethi, Arap olmayan Hıristiyanlarla, putataparları İslamiyet'e çevirdi. Yüzyıllar boyu, özellikle Güney Mezopotamya'dakiler, ırk olarak Arap olmadıkları halde, araplaştılar. Yukarı Mezopotamya'dakiler, [Asuristan'da] güneydeki dindaşları gibi din değiştirmeyerek, soykırımlara ve baskılara dayandılar. Bunun nedenlerinden biri,

bölgenin coğrafyadaki yeri ile bölgenin dağlık olmasıydı. Arazi Arap Yarımadası'ndakilerin alışık oldukları gibi bir yer değildi. Yukarı Mezopotamya Timur istilasına kadar Hıristiyan kaldı. Sürekli göçle ve Araplar'ın Kuzey Mezopotamya'ya çıkışıyla birlikte, Asurlar soyutlanarak güçlü bir Hıristiyan azınlık olarak kaldılar.

Burada önemli bir nokta, Hıristiyanlar'ın Irak'ın kuzeyinde yaşaması, ilk Arap İslam politikası yüzünden oldu. 7. yüzyıldaki fetihten başlayarak, birbiri arkasından gelen, İslam devletleri, Hıristiyan ve İslam topluluklarını birbirinden ayırdılar. Eğer birisi çağdaş Bağdat, Musul veya Kerkük'teki Asur topluluklarını incelemeye kalkarsa, Asur Hıristiyanlar'ının, Müslüman komşularının arasında soyutlanmış olduklarını açıkça görür. Kentin geri kalanıyla Asuriler'in arasındaki toplumsal ve dinsel engeller, her vakit vardı. Bağdat'ta bu gerçektir. Asurlar, Dora, Gaylani Kampı, Ne'ayriya wa Gayyara bölgelerinde veya Kerkük'de Arrafa ve Almas yörelerinde yoğundular. Musul'da Dawwasa ve Sa'aa taraflarında oturuyorlardı.

Asur Hıristiyanlar'la Müslümanlar arasındaki bağlantılar neredeyse hiç yoktu. Kapı komşusuyla veya meslektaşlıkla yakınlık en alt düzeydeydi. Hıristiyan ve Müslüman aileler arasında birlikte eylemler yok değilse bile, çok azdı. Antropoloji ve Yakındoğu incelemeleri profesörü Louise Sweet, bununla uyuşuyor. Yazdığına göre İslam "al-umma" yani ümmet denen siyasal bir yapı yarattı. Bunun tanımı, din bağlarıyla birbirine bağlanmış bir gurup insan. Dış görünüşte "umma", Müslüman olmuşlarla, olmamışlar arasında, her vakit için, birbirinden ayrılmış topluluklar yarattı. Bu toplumsal yapı yüzyıllar boyu Müslümanlar'la, Asurlar ve Ermeniler'in arasındaki iletişimi sınırlandırılmış tuttu ve bugüne kadar, iki toplumu keskin sınırlarla ayırdı. Sweet bu olguyu "Ermeni toplumları özümsenmemiştir, Asurlar'da öyle" diye ortaya koy-

maktadır. (Sweet, 1970,77)

İlk İslamiyet devirlerinde, alt toplumsal katmanlarda olan bu ayırım üst katmanda yoktu. Örneğin devlet katmanında, Hıristiyanlar'ın devletin politik ve eğitim işlerindeki etkileri büyüktü. Bu durum bir işe alma konusu olarak ta düşünülebilir. Bu yerel düzeydeki soyutlanma, Kuzey Mezopotamya'daki Hıristiyanları'nda, Hıristiyan dünyasından soyutlanması demekti. Bunun bir nedeni Roma-Pers savaşları ile Pers İmparatorluğu'nda onları sapkın gösteren, yaptıkları dinsel toplantıların çokluğuydu. Yakındoğu'nun, Ön Asya'nın, Doğu Avrupa'nın bazı bölgelerinin, Arap İslam fethinden sonra bile, Avrupalı Hıristiyanlar'la, Mezopotamyalı Hıristiyanlar'ın arasında iletişim yoktu. Haçlıların Suriye ve Filistin kıyılarını almasına ve Avrupalı gezginleri arada, sıradaki gezilerine rağmen söz konusu iki gurubun arasındaki iletişim ihmal edilecek düzeyde kaldı. Fransızlar'ın Napoleon Bonaparte ile Mısır'ı 1798'deki işgali, İngiliz İmparatorluğu'nun Orta ve Uzakdoğu'daki çıkarlarını tehlikeye düşürdü. Üç yıl sonra İngilizler'in Mısır'ı işgaline rağmen, İngilizler'in Mezopotamya'daki ilgisi sürüp gitti. 1800'lerin başında, İngilizler oraya araştırma ekipleri göndermeye başladılar. Amaçları Fırat ve Dicle suyollarının Hindistan'a ulaşmaya alternatif bir yol olup, olmayacağını anlamaktı. Bu soyutlanma, *Tevrat*'taki öyküler, Asurlar'ı Avrupalılar'ın hafızasından tamamen sildi.

Eğer ülkenin yasaları Müslüman olanlarla olmayanları eşitleseydi, o vakit Arap kültürünün özümsenmesi tam olurdu. Evlenme yoluyla veya başka yolla olsun, Asurlar İslamiyet'e dönenleri ret ederlerdi. İslamiyet'i kabul eden Asurlar, Asur toplumundan atılırlardı. Bundan dolayı Asurlar'la, Asurlu olmayanlar arasında bir karışım yoktu. Akbari et al'ın dediğine göre; *Asuriler'in özel ve belirgin dinsel ve kültürel geleneklerine göre "başka halklarla çok az bir karışma vardı"*. (Akbari et al, 1986, 84) Buna göre,

Asur olmayan ve Müslüman olan bir dünyada, 1300 yıldır yaşayan bugünkü Asur Hıristiyanlar'ın özyapılarını koruduklarını güvenle söyleyebiliriz.

Kaliforniya Üniversitesi Tıp Fakültesi emekli Profesörü Joel Elias, Cavalli-Sforza'nın bir incelemesini gözden geçirmiş. Bu inceleme çeşitli insan topluluklarının ırksal özelliklerini inceliyor. Elias'ın yazdığına göre bu incelemeden çıkan önemli sonuç, *"Başka bir genetik toplulukla çevrilmiş bir halk, o gurupla temas etmişse ve bu temas süresince, topluluk içinde katı evlenme kurallarına göre evlenilmişse, ayrı olarak tanımlanabilir. (Elias, 2000, 3) Elias üstüne bastırıyor: "Bize Asuriler'in genetik özyapılarına göre, bütün halklardan başka olduklarını ve başka bir halkın parçası olmadıklarını, elimizdeki veri, tek yönde kanıtlıyor."*

Bugün Asurlar yaşıyor ve dünyadaki nüfusları 3 milyona yakın. Asurlar kendilerini, dinsel nedenle ve zulüm korkusuyla başka türlü tanımlıyorlar. Sürekli olarak kendilerine Süryani (İngilizcesi *Syrian* veya *As-Syrian*) Nesturi, Yakubi, Keldani ve başka adlar veriyorlar. Bu dayanıklı ulus büyük düşmanlarla karşılaşmıştır. Avrupa ve dünyanın çoğunluğu karanlıkta yaşarken Nesturi ve Yakubi Hıristiyanlar, Mezopotamya ve Mısır'da Yunanlılar'dan aldıkları bilgiyi saklamış ve Araplar'a geçirmiştir. Araplar daha sonra bu bilgiyi İspanya'da kullanmış ve oradan da Avrupa'ya dağılmıştır. Asurlar'ı ata yurtlarında özümsenmeye zorlamak ve zulüm etmek İnsanlığın büyük kaybı olur. Yine 2000 yıllık Süryani dilinin, uygarlığın beşiği olan verimli topraklardan silinmesi, yine İnsanlığın kaybı olacaktır. Asurlar Yakındoğu'nun tarihini yapmışlardır ve Asuriler'in Mezopotamya'dan silinmesi İnsanlığın en büyük kaybı olacaktır.

≠≠≠

ADLAR DİZİNİ

A

IV Murat 143
1933 Soykırımı 13
A-lo-pu 165
A. Kirk Grayson 215
A. S. Lewis 192
A.H. Al-Jadir 189
A.T.E. Olmstead 225
Abbasi 199
Abbasi devri 57
Abbasi Halifeleri 80, 140, 141
Abbasi Hanedanı 52
Abbasiler 171
ABD 10, 11, 12, 66, 197
Abdalahad Afram 11
Abdlşo 140
Aberdeen Üniversites 87
Abgar 53, 88, 106, 107, 110, 126
Abgarlar Sülalesi 22
Abraham 174
Abrohom Nuro 37, 38
Abu Zakariya 172
Abul Fida 139
Abuseth 136
Adad-nirari 76
Adday Şer 122
ADH 11
ADH-Asur Demokratik Hareketi 11
Adiyabenos 22, 23, 24, 70, 77, 78, 95, 97, 105, 106, 109, 110, 111, 121, 133, 143
Adiyabenos Kilisesi 106
Adiyabenos Yahudileri 70
Adiyabenos'lu Helena 107
Adrianus Van Selms 170
Afrem Rayyis 13
Afrika 115, 170, 171
Aggay 106
Ağa Petros 13
Ağrı dağı 136
Ahab 226
Ahamenid 23, 82
Ahamenid İmparatorluğu 28
Ahamenidler 26, 28, 82, 83
Ahiqar 192
Aissors 152
Akad 16, 23, 53, 73, 145, 190, 191, 193, 231
Akadlar 21, 72, 129
Akadlı Sargon 22
Akar 20
Akbari et al'ın 234
Akdeniz 39, 67, 149
Akkad 20
Akkoyunlu 143
Al-Malih 213
al-Naşara 35
Al-Qadisiye 129
Albenda 94
Albert Abuna 148
Albert Piazza 72
Albutani 57
Alessandro Mengozzi 40

Aleviler 41
Alfons Mingana 40, 165
Ali bin Yahya 178
Alman 117
Alman İncil Metinleri 109
Almas 233
Alqoş 31
Alqoş Piskoposluğu 55
Amadiya 154
Amélie Kuhrt 49
Amër Bar-Matta 133
Amerika 19, 38, 71, 186, 207
Amerika Birleşik Devletleri 151
Amerikalı James Henry Breasted 83
Amerikalılar 66, 224
Amerikan 66, 196
Amerikan Misyoner Okulu 202
Amid 157
Amidli Yuhanna 111
Amir Harrak 134, 184
Amira 95
Amirah 95
Ammianus Marcellinus 78
Amuriler 77
Anadolu 21, 90, 91, 92, 93, 98, 102, 103, 172
Andre Agassi 152
André Parrot 20, 92
Andrew Palmer 93, 190
Anglikan Kilisesi 213
Antakya 24, 34, 43, 44, 171
Antakya Akademisi 44
Antakya kilisesi 196
Anti-Bolşevik Shalkovsky 152
Apollonius 176
Arabistan 22, 48, 77
Aram 20, 28, 43, 57, 75, 76, 77, 98, 116
Aram alfabesi 27
Aram dili 17, 28, 57, 87, 115, 159
Aramca 23, 27, 28, 29, 30, 31, 33, 61, 69, 72, 73, 116, 171
Aramistan 75
Aramlar 36, 42, 73, 76, 159, 196
Arap 31, 58, 130, 153, 158, 171, 172
Arap milliyetçileri 209
Arap Rönesansı 177
Arap Yarımadası 72, 129, 232
Arapça 7, 16, 18, 37, 40, 42, 121, 123, 190, 192, 207, 208, 232
Araplar 35, 40, 62, 67, 69, 72, 129, 152, 153, 159, 173, 176, 177, 192, 197, 199, 200, 206, 207, 219
Ardaşir 78, 95
ari Bar-Suleyman 133
Arianne Ishaya 7, 18, 211
Aristo 173
Arpahşad 20
Arrafa 233
Arşimet 175
Asahel Grant 42, 69
Ashur-nasirpal II 93
Asoristan 101
Asraoeya 89
Asseman 165
Associated Press 80
Assuri 151
Assyria 111
Asur 13, 42, 112, 158, 159, 193, 197, 208, 218, 231
Asur Akadçası 75
Asur askerleri 78
Asur Hıristiyanlar 113
Asur Hıristiyanlar, 131
Asur Hıristiyanları 166
Asur Hıristiyanlığı 81
Asur İmparatorluğu 21, 22, 23, 28, 31, 78, 83, 85, 92, 98, 114, 118
Asur kentleri 81, 133
Asur Kilisesi 45, 112, 123, 187
Asur Kralı Hoşea 71
Asur Kralı Narsay 111
Asur Kralları 50
Asur Presbiteryen 200
Asur soykırımı 17
Asur tarihçisi Luqa Zodo 203
Asur Tël'ler 90
Asur Ulusal Devleti 207
Asur Ulusal Hareketi 13, 199, 200, 202

Asur Ulusal Sorunu 13
Asur ülkesi 118
Asur Yakubiler 196
Asur-Akad 25, 27
Asur-Akad dili 31, 114, 115, 232
Asur-Süryaniler 157
Asur-uballit 84
Asuraya 10
Asurayeh 197
Asurbanipal 49, 71, 75, 92, 187, 193, 225
Asurbilimi 17, 78, 94, 148, 191, 194, 225
Asurca 7
Asuri 7, 10
Asurile 207
Asuriler 7, 9, 11, 12, 21, 23, 24, 69, 70, 74, 80, 85, 89, 90, 111, 131, 158, 195, 197, 198, 199, 202, 209, 219
Asuristan 39, 50, 61, 70, 71, 76, 77, 78, 79, 80, 84, 89, 91, 97, 109, 111, 114, 124, 134, 135, 139, 143, 145, 148, 154, 155, 156, 159, 164
Asuristan Kralı 88
Asuristanlı Narsay 113
Asurlar 10, 11, 12, 13, 14, 17, 19, 21, 22, 23, 27, 29, 31, 33, 34, 38, 43, 47, 49, 62, 67, 69, 75, 79, 90, 92, 98, 99, 101, 112, 113, 116, 117, 118, 148, 151, 152, 154, 157, 158, 159, 176, 196, 197, 198, 200, 201, 213, 216, 231, 234, 235
Asurlu 117
Asuroloji 148
Asya 116
Aşağı Tiyyari 31
Aşur 216
Atatürk 209
Athor 52, 135
Athorvalisi 121
Athur 154
Athur piskoposu 121
Athura 78
Athuraye 112
Athurlu Petrus III 208
Athurlu Ya´qub II 208
Atina 170
Aturaya 208
Aturayeh 197
Aubonne Baronu 139
Aubrey Vine 44, 127, 130
Austen H. Layard 68
Avedis K. Sanjian 151
Avrupa 55, 71, 164, 166, 170, 177, 181
Avrupalı 117, 157, 186
Avrupalı Hıristiyanlar 234
Avrupalılar 166, 224, 234
Avustralya 19, 90
Ayasofya Müzesi 178
Ayastefanos (Yeşilköy) Antlaşması 198
Ayl-Şikatay 135
Aziz Afrem 123
Aziz Barkho 100
Aziz Gorgis Kilisesi 34
Aziz Matta 121, 188
Aziz Sargis 101, 160
Aziz Yuhanna 189

B

Ba'şiqi 135
Baalbekli Qusta Bar-Luqa 172
Babı-Ali Ermeniler 198
Babil 20, 22, 23, 25, 48, 49, 52, 82, 87, 190, 193
Babil Kralı Nebukadnezar II 114
Babil Kralı Nebunid 81
Babil tanrıları 23
Babilistan 22, 23, 48, 49, 52, 57, 76, 77, 79, 82, 84, 116, 125, 175
Babilistan Patriği 51
Babilliler 23, 45, 48, 49, 57, 72, 78, 81, 83, 87, 88, 97, 100, 115, 125, 129, 173, 176, 227
Babylon 39
Bağdat 12, 52, 53, 58, 80, 122, 141, 142, 143, 155, 233
Bağdat Buyid 141
Bağdat Üniversitesi 147
Bakire Meryem Ana Kilisesi 112, 113
Baktriyana 133
Balay Bar-Jawsi 189
Balih 87

Bar Hadad 189
Bar Şamaş 189
Bar-Masawya 178
Bar-Qardahi 122, 123
Bar-Yuhanna 134
Bar-'Ebraya 52
Bar-'Ebroyo 135, 191
Baraday 47
Berbar Yaylası 160
Barbara Porter 14. 226
Barxu 193
Basklar 201
Basra 58, 129, 155, 160, 179, 193
Basra körfezi 48, 79, 109
Başpiskopos Adday Σer 57
Başpiskopos Şer 36
Batı Hıristiyanlığı 117
Batı İran 33, 49
Batı Kilisesi 45
Batı Süryani 40
Batı Süryanice 30
Bax'a 28
Baxt-işo 181
Bayan Gertrude Bell 159
Bayard Dodge 86
Beate Pongratzleisten 96
Bebek İsa 125
Bedros 36
Behnam 188
Belos 113
Benjamin Mazar 73
Benyamin 147
Berlin Antlaşması 198
Berossus 48
Bertold Spuler 172
Bet-Awraham 200
Bet-Benyamin 202, 204
Beth-Aramaye 134
Beth-Gawgal 93
Beth-Lapatlı 121
Beth-Nahrin 39
Beth-Slux 16
Beth-'Abe 127
Beth'Abe 121
Beyrut 72
Bidawid 12
Bilad 40
Birecik 231
Birinci Dünya Savaşı 17, 21, 33, 38, 41, 92, 130, 138, 143, 153, 197, 199, 201, 208, 209
Birta 231
Bizans 46, 79, 118
Bizans İmparatorluğu 41
Boston 39
Bournoutian 148
Bradley Parker 92
British Museum 167, 193, 218
Brock 185
Bruce Masters 147
Bryce 91
Budge 121, 135
Buhara 172
Büyük İskender 39, 95, 152, 176, 181, 186, 217
Büyük Kürdistan 155

C

C.E. Bosworth 136
California 10, 11
California State Üniversitesi 70
Cambridge Üniversitesi 42
Cardiff Üniversitesi Koleji 49
Cavalli-Sforza 235
Celayiri Hanedanı 143
Cenevre 206
Ceylanpınarlı Sargis 172
Ch'eng-an 164, 165
Chapel Hill 86, 152
Chase Robinson 90
Chicago 10, 150
Chicago Üniversitesi 225
Cizvit 196
Cizvit misyonerleri 166, 196
Clazomeneae'li Anaxogoras 176
Coele Syria 39
Connecticut Üniversitesi 80
Contenau 76, 222
Covenant College 70

Covensky 27, 77
Cuinet 157
Cyrus 37
Çekoslovakya 201
Çelebi 191
Çerkesler 198
Çin 164, 165
Çin Kralları 165
Çinliler 11, 45, 167

D

Dağlı Nesturileri 42
Dandamayev 83
Daniyel 131
Daniyel Camisi 131
Dar al Salam al-Ahliya 16
Dara 112
David B. Perley 14, 32, 229
David Bar-Paulos 185
David d Bet-Zayya 89
David Lewis 131
Davut 50
Davut Asurlar 51
Dawudiya 155
Dawwasa 233
De Khanikoff 59
De Lacy O'Leaery 178, 201
Della Valle 148
Der 96
Detroit 9, 10, 11
Dicle 39, 40, 42, 43, 52, 57, 77, 78, 80, 90, 100, 101, 122, 136, 139, 146, 154, 193, 234
Dina Rizk Khoury 55
Dirgini 155
Diyala 122
Diyarbakır 31, 51, 53, 55, 112, 157
Diyarbakır Metropoliti 53
Diyaşësaron 109, 110
Doğu Anadolu 198
Doğu Asur Kilisesi 12, 19
Doğu Asuriler 51, 148
Doğu Asya Hıristiyanları 173
Doğu Hıristiyanlığı 24, 172
Doğu Katolik Kilisesi 12
Doğu Kilisesi 10, 24, 30, 43, 45, 51, 56, 108, 117, 121, 131, 165, 166, 193
Doğu Ortodoksları 196
Doğu Roma 24, 47
Doğu Süryani Kilisesi 107
Doğu Süryaniler 40, 41
Doğu Türkiye 33
Doğulu Yahudiler 67
Dohuk 154, 155, 203
Dora 233
Dört İncil 109
Dr. Bernard Cherrick 210
Dr. David Barşawm Perley 42, 200
Dr. Fraydun Aturaya 200
Dr. Robert Karoukian 17
Dr. Sa'di Malih 57
Drijvers 189
Dur-Şarrukin 216
Durham Üniversitesi 87
Dük Nikolas 198
Dürzüler 67

E

E. Ashtor 129
E. Raymond Capt 70
E.B. Soane 85
Eastern Christendom 172
Edgar Peztenburg 90
Edinburgh 80
Edinburgh Üniversitesi 80
Edouard Dulaurier 136
Edward Bacon 85
Efes 112
Efes Konsili 44, 47
Eflatun 173
Ekbatana 49, 77
Ekron 219
Ekümanik Kilise Konsili 45
El Cezire 133
Elam 20, 48, 96
Elazığ 112
Elikakim 73
Elizabeth Key Fowden 101
Elusium savaşı 174
Emanuel 125

Emevi 199
Emevi Sülalesi 171
Emeviler 189
Emile Botta 138
Erastosthenes 176
Erbil 12, 23, 24, 72, 81, 97, 105, 108, 133, 142, 190
Erbil Vakayinamesi 106
Erek 20
Erivan 94
Ermeni 136, 148, 152, 157, 158, 198
Ermeni Satrap 152
Ermeni Vita 101
Ermenice 25, 123, 192
Ermeniler 24, 42, 54, 67, 88, 89, 151, 152, 157, 191, 197, 198, 232
Ermenistan 19, 21, 53, 89, 94, 98, 136, 148
Ermenistan Metropoliti 31
Erzurum 94
Esarhaddon 79, 192
Eski Ahit 16
Eski Keldaniler 50
Eski Musul Baraj Havzası 80
Eski Sümerler 176
Esşrangelaya 30
Eumenes 152
Evliya Çelebi 147
Ewklides 176
Exodus 176

F

F. C. Coynbeare 192
F. David Andrews 67
F.L.I. Griffith 83
Farsça 25, 122, 123
Farslar 159
Fenikeliler 25, 76, 77, 176
Fergus Millar 114
Fırat 29, 39, 40, 46, 52, 57, 79, 84, 88, 98, 112, 127, 152, 160, 234
Filistin 34, 105, 232
Filistinliler 212
Filozof Santayana 17
Firas Jatou 18
Flavius Josephus 97, 107
Foşilto Manastırı 47
Fransa 21, 100, 197, 212
Fransız 138, 193, 229
Fransız Mandası 199
Fransız Ulusal Kütüphanesi 83
Fransızlar 197, 211, 212, 234
FransoHarriri 12
FredAprim 7
FredTamimi 14

G

G. Bergestrasser 178
Gabriyel Bar-Baxt-işo 172, 177
Gabriyel Baxt-işo 179
Galen 180
Garşuni 192
Gawar 31
Gawilan 31
Gaylani Kampı 233
Ganeral Ignatiev 198
Genza 58
George Boumoutian 148
George Gordon Noel Byron 216
George Percy Badger 53
George Smith 215
George Washington Üniversitesi 55
Georges Contenau 76
Gewargis 197
Gewargis Warda 145
Gılgamış destanı 22
Gibbon 46, 78
Giwargis 202
Godel 89
Gomel ırmağı 154
Gorgis Bar-Baxt-işo 172, 178
Gorgis Şaliba 29, 188
Gorgis Xodër 210
Gorgis Yana 158
Gozan ırmağı 71
Göyük Han 135
Grant 69
Grigoriyos Yuhanun Bar-'Ebroyo 172
Gröningen Üniversitesi 85
Gummetha köyü 46
Gundi-Şapur 140, 169, 170, 171, 178

Güney Babilistan 49
Güney Irak 23, 28, 57, 160
Güney Kürdistan 155
Güney Mezopotamya 49, 113, 129, 130, 131, 133
Güneydoğu Türkiye 92, 198
Gürcistan 109, 148
Gürcüler 24

H

H.L. Murre-Van Den Berg 28
H.W.F. Sagg 14
H.W.F. Saggs 49
Habeşçe 123, 192
Habeşistan 109
Habeşliler 42, 192
Habur 114
Habur Irmağı 127
Haçlı Seferleri 141, 158
Haçlılar 67, 234
Hadrian 111
Haham Benyamin 147
Hakkâri 31, 69, 70, 92, 135, 197, 198
Hakkâri Dağları 131
Halabiler 55
Halah 71
Halep 34, 55, 147
Halepli Katolikler 55
Halife Harun Reşit 172, 177
Halife Memun 179
Halife Mu'aviye 190
Halife Mütevekkil 179, 180
Ham 20
Hamdaniler 141
Hanna Xayyat 205
Hans Drijvers 85
Harput 68, 112, 113, 151, 193, 195
Harputlu milliyetçi Asur Yusuf 151
Harputlu Prof. Asur Yusuf 200
Harrak 185
Harran 21, 81, 84, 85, 86, 87, 98, 99, 100, 106, 135, 171, 187
Harraniyeler 87
Harun Reşit 178
Harvard Üniversitesi 219
Harward 25
Hasan Salame-Sarkis 191
Hathepsut 183
Hatra 192
Havari Adday 106
Havari Turna 106
Hayfa 23
Healey 231
Healy 189
Heather D. Baker 187
Heinrichs 32, 33, 42
Helen 95
Helena 108
Helenistik Babil 186
Helm 39
Helsinki 82
Helsinki Üniversitesi 78
Hemedan 49, 77
Henri Bedros 36
Herman Bengston 81
Herodot 32, 35, 39, 41, 78, 95
Hezekya 73
Hezekyel 220
Hıristiyan 11, 15, 16, 40, 77, 93, 130, 134, 141, 142, 151, 153, 155, 157, 164, 181, 198
Hıristiyan Ermeniler 41
Hıristiyanlar 35, 57, 115, 131, 133, 156, 157, 159, 171, 172, 197
Hıristiyanlık 12, 29, 34, 75, 113, 116, 131, 157, 158, 172, 193
Hıristiyanlık edebiyatı 121
Hildegard Lewy 225
Hilkiah 73
Hilla 72
Hindistan 34, 54, 148
Hindistan Asur Kilisesi 204
Hint 155
Hintliler 167
Hipokrat 176
Hiralı Nesturi 178
Hiroşima 224
Hitti 76, 107, 133, 150, 151, 153, 171, 190
Hoffer 41

Hollandalı 66
Horatio Southgate 42, 151
Hormuzd Rassam 155
Horsabad 21
Hovanyan 148
Hsi-an-fu 164
Hsingan-fu 164
HubayşBar-Hasan 179
Hunayn 178, 180
Hunayn Bar-Ishaq 172, 177, 178, 181
Hurmizd Rassam 42
Husseynik köyü 112
Huzistan 58
Hülagu Han 142
Hürmüz Rassam 139

I

Irak 12, 13, 14, 19, 21, 72, 90, 91, 122, 123, 143, 151, 154, 155, 157, 158, 181, 188, 198, 199, 203, 205, 208
Irak Gizli Polisi 15
Irak Hükümeti 13
Irak Komünist Partisi 13
Irak Krallığ 207
Irak Krallığı 12
Irak Ordusu 13

İ

İbni Jubayr 156
Ibni Jubayr 156
İbrahim Bar-Sinan 57
İbrahim Paşa 143
İbrahim Sim'an 121
İbrani 73, 88
İbrani dili 74
İbrani Üniversitesi' 210
İbranice 26
İbraniler 69, 77
İkinci Dünya Savaşı 224
İlhanlılar hanedanlığı 142
İlyas Şakir III 208
İmparator Julian 78
İmparator Konstantin 105, 141
İmparator Wu-Tsung 164
İmparator Zeno 64
İncil 19, 25, 71, 116, 177, 183, 192
İngiliz 148, 154, 229
İngiliz arkeologlar 80
İngiliz İmparatorluğu 234
İngiliz Mandası 203
İngilizce 7, 16, 25, 33, 36, 41, 62, 124
İngilizler 13, 197, 198, 234
İngiltere 21, 52, 148, 197, 198
İonya 39
İpek Yolu 164
İran 19, 21, 23, 34, 57, 67, 71, 101, 122, 131, 148, 150, 151, 155, 158, 160, 170
İsa 20, 22, 46, 89, 113, 116, 170, 184
İsa Tabbax 209
Ishaq Bar-Hunayn 172, 179
İskender 22, 81, 217
İskenderiye 43, 44, 107, 175
İskitler 48, 71
İslam 22, 31, 57, 61, 130, 171, 172, 173, 232, 233
İslamiyet 13, 120, 130, 141, 143, 166, 178, 232, 234
İspanya 146, 177, 181, 191, 235
İspanyol 66
İspanyollar 115
İsrail 50, 67, 69, 70, 71, 99, 217, 223
İsrailliler 71, 73, 88, 219, 220, 221
Issar-Şumu-ereş 86
Issawi 155
İstanbul 178
İsveç 17
İsviçre 100
İşa 89
İşaya 220
İştar 85
İşu-Malik Jawaro 77
İtalya 57, 115
İtalyanlar 89
İyonya 174
İzatas 107, 113
Izatas 107
İzlo Dağı 47
İznik Konsili 109
İznikli Hipparchus 176

J

J. R. Harris 192
J.B. Segal 24
J.B. Tavernier 139
J.M. Birnie 45
J.P. Asmussen 104
Jak İshaq 12
Jalili ailesi 152
James Wellard 50
Jami 131
Jammo 56
Japon 164, 224
Japonlar 150
Japonya 164, 167
Jarman 205, 206
Jean Bottéro 114
Jean-Baptiste Tavernie 157
Jilo 31
Joah Rab-Şakeh 73
Joel Elias 235
John Evelyn 52
John Healey 85
John Joseph 73
John M. Fiey 197
John M.L. Young 172
John Stewart 24, 54, 164
John Van Setters 86
Johns Hopkins Üniversitesi 72
Josefus 223
Jozef Emin 148
Jozef I 51
Jozef II 51
Jub'addin köyleri 28

K

K. Grayson 139
Kadıköy 46
Kahire Üniversiteleri 86
Kalah 20, 21
Kalhu 80, 216
Kaliforniya Üniversitesi 212, 235
Kalkedon 45, 46, 47
Kalkedon Konsili 47
Kalkedonlu Herofilus 176
Kalne 20
Kanada 209, 229
Kanuni Sultan Süleyman 143
Kapadokya 52, 91
Karakoyunlu 143
Karakoyunlular 24
Karkamış 84
Karmir Blur 94
Karun suyu 57
Kasit 20
Kathleen Mevey 124
Katolik Asurlar 11, 12
Katolik Kilisesi 9, 53, 197
Kaweru 42, 121
Kayseri 91
KDP 11, 12, 13
Kebekliler 201
Keikyo 164
Keldani 9, 10, 12, 19, 31, 48, 49, 51, 53, 56, 62, 63, 82, 84, 149, 151, 235
Keldani aşiretleri 49
Keldani Hanedanı 49
Keldani Hıristiyanlar 55, 200
Keldani Katolik Kilisesi 10, 11, 12, 13, 50, 55, 56, 202, 203, 206
Keldani Katolikler 42
Keldani Kilisesi 55
Keldani Nesturiler 42
Keldani sülalesi 25
Keldaniler 10, 11, 12, 13, 17, 48, 49, 50, 51, 52, 56, 57, 196, 213
Kenanlar 77
Kenneth Scott Latourette 47
Kerkük 16, 23, 24, 113, 131, 233
Khoury 55, 153
Kıbrıs 45, 107
Kıbrıslı Nesturileri 51
Kıptice 123
Kıptiler 42
Kızılderililer 186, 199
Kilikyalı Nestur 53
Kimmerler 71
Kimmerlere 71
Kitap Zahrire d Bahra 33

Klasik Latince 115
Klaus Beyer 189
Knut L. Tallqvist 187
Konfüçyüs 166
Konstantinopolis 24, 43, 46, 155, 166, 170
Konstatinopel 45
Korbani 19
Koyuncuk 193
Körfez Savaş 11
Körfez Savaşı 14
Kral Esarhaddon 86
Kral Faysal I 205
Kral Hammurabi 22
Kral Keyhüsrev II 100
Kral Senharib 14, 188, 219
Kral Şapur II 122
Kral Yakub 116
Kraliçe Helena 107
Kraliçe Şamiram 94
Kudüs 34, 43, 107, 108, 117, 211
Kufa 129
Kuhrt 48, 49, 75, 76, 87, 88
Kumdan 165
Kuran 160, 171
Kutbettin 136
Kuzey Babilistan 87
Kuzey Carolina Üniversitesi 152
Kuzey Irak 11, 24, 38, 50, 72, 99, 122, 131
Kuzey İrlandalılar 201
Kuzey Mezopotamya 50, 53, 98, 106, 111, 131, 143, 159, 216
Kuzey Suriye 28
Kuzeybatı Mezopotamya 100
Kuzeydoğu Suriye 21
Küçük Zap 24
Küçükasyada 76
Kültepe 91
Kürdistan 11, 85, 146, 153, 154, 155, 156, 157
Kürt 13, 153, 154, 155, 158
Kürt Asuristan 135
Kürt Mahabad Cumhuriyeti 158
Kürtler 11, 14, 21, 33, 67, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 198, 200, 210, 213

L

L.M. Fiey 43
Lamsa 20, 116
Latin alfabesi 115
Latin Amerikalılar 11
Latince 115, 117, 123
Latinler 115
Latino-Faliscan 115
Layard 52
Leiden Üniversitesi 28
Libnana 34
Libyalılar 200
Lice 31
Lilliyane 231
Lişana Aramaya 29
Lişana Sapraya 30
Lişono Mëdyoyo 31
Lişono Quryoyo 31
Lişono Sofroyo 30
Londra 148, 193
Londra Üniversite Koleji 48
Londra Üniversitesi 24, 225
Lord Byron 14, 216, 217
Los Angeles 39
Louise Sweet 233
Louvre Müzesi 225
Lu'lu 142
Lud 20
Lupieri 58
Lübnan 19, 28, 29, 38, 78, 149, 157, 188, 220

M

M. J. Geller 115
Ma'lula 28
Ma'lula Aramcası 28
Macërboyo 30
Macërwaya 30
Machinist 219
Macuch 33
Madayin 23
Madënhoyo 30
Madinha 56
Madras 54

Madrid 164
Mafiryan 80
Makedonya 118, 152
Maksimos V. Hakim 210
Malatya 112
Malazgirt Savaşı 21
Malek 157
Malih 57
Malik İsma'il 203
Malik Xoşaba 203, 213
Malik Yaqo 203
Mammu 187
Mamu-akhu-iddina 187
Mamu-iqbi 187
Manchester Üniversitesi 85
Mançurya 167
Mandi 57
Mandice 28, 58, 155
Mandiler 28, 57, 58, 100, 157
Mandiler1 67
Manşur Bar-Sargon 189
Manzifar 192
Maqamat al-Hariri 32
Maqlub Dağı 188
Mar 'Abdişo 32
Mar Afrem Barşawm 208, 209
Mar Aha 133
Mar Anan-Yeşu 165
Mar Aprem 123, 125, 126, 204
Mar Barşawmo Kilisesi 208
Mar Baway Soro 45
Mar Behnam 187
Mar Bidawid 56
Mar Bişo 31
Mar Emanuel Tuma 206
Mar Hasan 121
Mar Hürmüz 121
Mar İğnaşiyos Nimrud 190
Mar İğnatiyos 36
Mar Maran 143
Mar Mattay 52, 121, 188
Mar Mattay Manastırı 188
Mar Narsay 193
Mar Rafayel I. Bidawid 55
Mar Sargis 165
Mar Şam'un 202, 203
Mar Yab-Alaha III 121
Mar Ya'qub III 36
Mar Yezd-buzid, 165
Mar Yonan 131
Mar 'Abd-Yeşo 146
Mar-Ağa 131
Mar-İştar 96
Mardin 93, 131, 147, 157, 186, 190, 208
Marduk 184
Marduk rahipleri 85
Marduk-Şakin-Şumi Akitu 96
Margalı Tuma 121, 133
Mari 106, 146
Martin Luther 117
Maruniler 185
Marutha 121
Marwazlı Abu Yuhanna 172
Mary Schauffer-Platt 41
Massachusett'li Papaz Petrus Barşawm 209
Matiate 93
Matta 220
Mazar 75
MC 13, 17, 157, 202, 203, 206
MC-(Milliyetler Cemiyeti) 13
Mecuslar 125
Med güçleri 87
Med İmparatorluğu 89
Med kentler 71
Medianitler 221
Medine 129
Medistan 133, 134, 143
Medler 48, 49, 71, 77, 78, 80, 81, 83, 84, 87, 88, 99, 112
Mehdi 141
Mekke 129
Melik Tavus 85
Melkitler 47
Memfis 174
Menahem 223
Mengeş 155
Mennonitler 67

Mepsuestiyalı Teodor 43
Metropolit Aziz Yuhanna 133
Metropolit Eliya 121
Metropolitan Museum of Art 166
Mezopotamya 20, 21, 22, 24, 29, 39, 40, 41, 45, 48, 70, 72, 81, 85, 87, 91, 93, 95, 104, 105, 111, 115, 129, 130, 145, 147, 149, 165, 169, 170, 173, 176, 181, 185, 190, 191, 193, 213, 216, 232, 234, 235
Mezopotamyalı Hıristiyanlar 234
Mısır 22, 34, 77, 83, 91, 94, 149, 174, 220, 223, 234, 235
Mısırlılar 84, 95, 173
Michael Cook 76, 96
Midyat 28, 93, 208
Midyat ağzı 31
Milton Covensky 27
Mingana 121
Mirza Masruf Khan Karam 33
Mithridat 224
Mixayel 136
Moffet 109, 129, 176
Moffett 106
Moğol 135
Moğol Hanı 135
Moğollar 80, 117, 135, 137, 142, 167
Monobazus 108
Monofizit 46
Monotizit kilisesi 47
Monotizit tanrıbilimi 46
Monotizitizm 47
Monofizitler 46, 147
Mor Mixayel 136
Mor Moran'Ame 143
Mort Şmuni Kilisesi 112
Moscati 226
Mosta 180
Muhammed 129, 142
Murre-Van Den Berg 33
Musa 222, 223
Musa Bar-Xalid 180
Musa bin Şakir 179
Museviler 28
Musu 156
Musul 21, 24, 51, 52, 54, 55, 69, 70, 72, 119, 121, 130, 131, 133, 134, 135, 136, 139, 142, 145, 147, 148, 152, 153, 154, 155, 158, 160, 193, 202, 208, 233
Musul Sancağı 157
Musul yaylası 131
Muş 148
Muşe Bar-Nuşayr 177
Müslüman 55, 57, 67, 77, 85, 86, 130, 136, 139, 140, 142, 147, 151, 154, 155, 172, 173, 234
Müslüman Araplar 21, 40, 62, 67, 129, 131
Müslüman evliyası Hıdır 160
Müslüman ordusu 136
Müslüman Sünniler 41
Müslümanlar 35, 57, 117, 118, 130, 131, 147, 149, 158, 177
Müslümanlık 156

N

Nabi Yunis 131
Nabonidus 81
Nabu 193
Nabunid 85
Nabupalasar 87
Naby 41
Nadan 192
Nagasaki 224
Nahum 88, 101, 219
Napoleon Bonaparte 234
Narsay 120, 127, 170
Nasıralı İsa 35
Nasturi 12
Na'um Fayiq 200
Ne'ayriya wa Gayyara 233
Nefertiti 183
Nemrut 20, 80, 81, 193
Nestur 43, 44, 45, 47
Nesturi 12, 51, 53, 55, 62, 64, 69, 70, 117, 137, 140, 157, 164, 169, 170, 173, 181, 197, 235
Nesturi Asur 200
Nesturi Asuriler 69
Nesturi Asurlar 12
Nesturi Hıristiyanlar 177

Nesturi Kilisesi 45
Nesturi Patriği Topal Yuhanna 119
Nesturi Patriği Xnan-Işo II 141
Nesturi Patriği Yoxannan Hormuz 51
Nesturi Piskoposluğu 55
Nesturiler 13, 17, 40, 55, 148, 149, 157, 166, 167, 171, 172, 173, 177, 198, 213
Nesturilik 167
New England 39
New Hampshire 209
New York 64, 72, 85, 100, 166, 209
New-York 151
Newman 156
Nicolas Zernov 172
Nina V. Pigulevskaja 192
Ninos David 17
Ninova 20, 21, 22, 48, 49, 52, 56, 68, 69, 77, 78, 79, 80, 81, 83, 84, 87, 90, 94, 98, 99, 112, 114, 119, 121, 124, 125, 131, 133, 134, 135, 139, 153, 158, 189, 193, 216, 220
Ninova piskoposu Mar Abraham 133
Ninovalı İshaq 121, 122, 170
North Carolina Üniversitesi 86
Northeastern İllinois Üniversitesi 18, 25
Nöldeke 64
Nsibin 169, 171, 181
Nuh 20
Nusaybin 31, 44, 47, 64, 77, 81, 110, 122, 123, 131, 136, 140, 146, 156, 157, 170

O

O'Leary 180
Odişo Malko-Gewargis 75
Offerman 116
Olmstead 225, 226
Orta Anadolu 112
Ortaasya 28, 217
Ortadoğu 13, 15, 21, 67, 69, 112, 145, 148, 170, 181, 196, 200, 211, 213
Osmanlı 53, 79, 143, 197, 198
Osmanlı İmparatorluğu 40, 197
Osmanlı Türkleri 24, 67, 139, 140
Osmanlılar 55
Osrohone 88, 98, 105
Ottawa 229
Oxford 26
Oxford Üniversitesi 83, 90, 131
Özgün Diyaşësaron 109

P

P. Jenson 83
Palmer 190
Paolo Menozzi 72
Papa Eugene IV 51
Papa Julius III 51
Papa Pius VIII 51
Papa V. Paul 148
Papaz William A. Wigram 97
Paris 225
Paris Barış Konferansı 21, 200
Parrot 83
Part 25, 190
Part'lar 95
Part-Abgarlar 22
Partlar 22, 23, 81, 89, 95, 97, 101, 104, 115, 126
Paskalya 142
Patricia Crone 76
Patrik Barşawm I 208
Patrik Emanuel II Tuma 205
Patrik Iwannis 190
Patrik Mar İğnaşiyo 208
Patrik Rafayel I 12
Patrik Şam'un IX 148
Patrik Xnan-Işo 165
Patrik XXIII. Mar Mam'un 202
Paul Bedjan 122, 188
Paul Emil Botta 193
Pauline Albenda 94
Peder Albert Abuna 170
Peder Yawsef Xuri 172
Pers 23, 26, 41, 45, 58, 73, 78, 101, 109, 118, 174, 224
Pers Akademileri 169
Pers bölgeleri 134
Pers İmparatorluğu 24, 87, 104, 112, 113, 234
Pers Kralı Hüsrev 133
Pers Kralı Keyhüsrev 81

Pers Kralı Şapur 187
Pers Kralları 78
Pers Sarayı 139
Pers seferi 80
Persepolis 83, 146, 147
Persler 22, 41, 48, 73, 77, 80, 87, 89, 95, 110, 112, 123, 170, 171, 174, 176, 177, 181
Peşişta 116
Peter Machinist 219
Peter T. Daniels 31
Peygamber Daniyel 131
Peygamber Yunus Camisi 131
Peyton Helm 39
Philadelphia 39
Philip Hitti 53, 76
Pietro Della Valle 147
Pigulewskaja 179
Pines Katedrali 209
Pipes 39, 40
Pira Sarmas 33, 34
Pisagor 174, 175
Piskopos Habbi 12
Piskopos Marutha 101
Piskopos Şaliba 188
Pkida 106
Plaketin 191
Polycrates 174
Portekiz 66
Prens Behnam 187
Prens Faysal bin Hüseyin 208
Pretoria Üniversitesi 170
Princeton Üniversitesi 53
Prof. Asur Yusuf 193
Prof. Edward Odişo 18, 25
Profesör Edward Chiera 148
Prof. John Joseph 68
Prof. Muhammad Dandamayev 82
Prof. Otto Jastrow 28
Prof. Parpola 230
Prof. Stephen Kaufman 87
Prof. Timothy R. Roberts 218
Profesör Drijvers 231
Profesör L. Luca Cavalli-Sforza 72
Profesör Patricia Crone 96
Protestanlar 196
Prusyaorduları 148

Q

Qara-qoş 188
Qardah 122
Qarqara 226
Qawad I 83, 174
Qudşanes 197
Qudşanis 31
Quebec 229
Quitus Curtius 81
Qurillos 43, 44, 45

R

R.S. Stafford 15
Rab-Şakeh 73
Rabban Hürmüz Manastırı 51
Rabban Ishaq 123
Rabban İşo-yahb 133
Rabban Simon 52
Radner 187
Rainer Degen 181
Rassam 42, 55
Ratna 58
Raz-Marduk 190
Rehobot kenti 20
Reuters 90
Rex Wagner 224
Rex Warner 80
Richard Frye 14
Rihlat İbni Jubayr 156
Robert Gabriyel 15
Robert Jarman 205
Robert Murray 185
Roma 23, 43, 46, 51, 54, 55, 92, 105, 112
Roma İmparatorluğu 40, 90, 111, 113, 141, 164
Roma imparatorluğu 46
Roma İmparatoru Anastasius 112
Roma İmparatoru Zeno 44
Roma Katolik Kilisesi 12
Roma Üniversitesi 226
Roma-Pers savaşları 234

Romalı 117, 216
Romalı Katolikler 53
Romalılar 41, 108, 110, 113, 116, 123, 126, 152, 170, 191, 219
Rönesans 171, 181
Rum Ortodoks Kilisesi 45, 117
Rumlar 54, 158
Rus 94
Rus Kuvvetleri 149
Rusça 123
Ruslar 152, 197, 198, 229
Rusya 19, 148

S

S. Dalley 90
Sa'aa 233
Sabar-yeşu 165
Sabatino Moscati 226
Sabiler 75
Saddam 131
Saeki 150, 166, 167
Safeviler 143
Safvet paşa 198
Saggs 49, 76, 79, 147, 175, 216, 217, 218, 220, 221, 222
Saigh 143
Salamas 31, 59
Salame-Sarkis 191
Saliq 121
Saliq-Qtisfon 23, 25, 52, 141
Salmanasar III 226
Salmawaih bin Bunan 180
Sam 20
Samariya 71
Samarra 179
Sami 40, 76
Sami Aramlılar 27
Sami Diller 170
Samos 174
Samoslu Aristarchus 176
Samsat kapısı 189
Samsatlı Luqsiyanos 152
Sandloyo 190
Sapna 154
Sapna Vadisi 155
Sarag 165
Sarah Shields 152
Sardana 113
Sargon 113, 190, 193
Sargon II 49, 187
Sarhad Jammo 56
Sarmas 40
Sasani 113, 118, 190
Sasani Hanedanı 52, 113
Sasani İmparatorluğu 170
Sasani Persleri 129
Sasaniler 114
Sayiğ 55
Sa'di Malih 212
Sebastian Brock 26, 73
Segal 24, 184
Selçuk Sultanı Alparslan 21
Selçuk Türkleri 21, 141
Selefkos İmparatorluğu 25
Selefkos-Yunanlıları 165
Selefkoslar 75, 95, 97, 114
Semerkant 172
Senharib 14, 50, 79, 92, 188, 191, 192
Senharibliler 191
Senna 33
Seton Lloyd 91
Shakour 189
Sim'an 121
Simil Soykırımı 17, 207
Simmel 155
Simo Parbola 14
Simo Parpola 78
Sin tapınağı 85
Sin-Şar-işkun 87
Sina Çölü 192
Sinamud 112
Sinamud sokağ 112
Singara 190
Sir Antony Sherley 139
Sir H. Layard 198
Slavca 192
Solduz 31
Sousa 72
Southgate 151

Sovyet Rusya 201
ssemani 143
Sşefanos Bar-Basilos 180
Stephen Kaufman 60
Steven Holloway 174
Stewart 165
Strabo 48
Stronach 87
Stronach and Lumsden 87
Sulaqa 51
Suleyman 134
Supurğan 31
Suraya 62
Suraye 154
Suriye 19, 21, 29, 34, 38, 39, 43, 61, 62, 76, 91, 98, 106, 107, 127, 146, 152, 155, 192, 234
Suriye Arap Cumhuriyeti 41, 62
Suriyeli 66, 95
Surp Karabet 148
Suryaye 77
Suryayeli Aziz Markos Manastırı 34
Sümer22
Sümer-Akadları 19
Süryani 42, 152, 191, 193, 208, 213, 235
Süryani İshaq 121
Süryani Katolik Kilisesi 19
Süryani Katolikler 42
Süryani Kilisesi 47, 181
Süryani Ortodoks 207, 209
Süryani Ortodoks Kilisesi 19, 29, 38, 52, 147, 208
Süryanice 10, 16, 18, 19, 30, 31, 34, 37, 38, 41, 61, 63, 89, 98, 115, 122, 123, 126, 159, 165, 167, 171, 172, 181, 190, 232
Süryaniler 10, 17, 41, 77, 150
Syrian 40, 62

Ş

Şah Abbas 143
Şah İsmail 143
Şalabi 191
Şalmanasar III 49, 76, 187
Şam 76, 77, 147, 189
Şamaş 85
Şamsi-Adad I 22
Şam'un Asmar 209
Şam'un V 51
Şapur II 113
Şar-işkun 48
Şebekler 157
Şebna 73
Şeyh Hammad 114
Şeyh Hasan Celayiri 142
Şeyh Sin 85
Şeyh Şamaş 85
Şi'tim 223
Şinar ülkesi 20
Şiyoz 155
Şobax 51

T

T'ang Sülalesi 164
Taishin Keikyo Ryuko Chugokuhi 164
Tanrı Assur 91
Tanrı Nisrox 92
Tanrıbilim Akademisi 64
Tanrıça İştar 230
Tao 166
Tarık bin Ziyad 177
Tarn 95
Tetarlar 24, 112, 167
Tebriz 131
Tekrit 52
Tel-Aviv 23
Tël-Kef 56
Tël-Mahreli Diyonosiyos 29
Templeton Koleji 131
Teodor 44
Teodor Antakya Kilisesi 43
Tevrat 14, 16, 20, 50, 67, 69, 71, 76, 77, 86, 88, 99, 116, 123, 183, 215, 216, 218, 221, 225, 227, 234
Thabit Bar-Qurra 57
Thomas Allsen 173
Tiber Irmeği 115
Tiflis 149
Tiglat-Palasar 49, 98
Tiglat-Pelasar I 95
Timoti 141

Timur 143
Timurlenk 117, 131
Tityanus 109, 110
Tomas Çerme 64
Toprak Kale 94
Tormara Irmağı 122
Toronto Üniversitesi 184
Toskana'lı Gərolamo Vecchietti 58
Trayanus 111
Trevor Bryce 90
Tudelolu Benyamin ben Jonah 146
Tuğrulbey 141
Tuma Athuraya 208
Tuma Bar-Ya'qub, 121
Turabdin 28, 69, 93
Turabidin 155
Tuşhan 92, 93
Tutankhamon 183
Türk 92, 94, 153, 158, 180, 198
Türk Süryaniler 209
Türk yönetimi 118
Türkçe 25
Türkiye 19, 21, 23, 28, 38, 41, 50, 61, 62, 71, 91, 98, 131, 140, 150, 151, 155, 158, 193, 197, 198, 199, 202, 206, 208
Türkiye devletleri 199
Türkler 21, 33, 67, 149, 152, 159, 200, 209, 213
Türkmen hanedanları 143
Türkmenler 210
Txuma 31

U

Udine Üniversitesi 57
Ulusal Hareketi 200
Uniate 53
United Free Church of Scotland 54
Uppsala Üniversitesi 17
Ur 20, 22, 174
Urartu 93, 94
Urartu Kralları 94
Urfa 24, 29
Urfa müzesi 85
Urfalı Bardaysan 172
Urhay 29, 44, 53, 64, 67, 81, 87, 88, 89, 101, 105, 106, 108, 120, 123, 140, 169, 170, 171, 173, 181, 184, 189, 190
Urhay Kralı Abgar 107
Urhayca 29
Urhaylı Ya'qub 29
Urmice 28, 30
Ürmiye 30, 31, 33, 69, 70, 71, 94, 95, 99, 131, 155, 202
Urmiye Gölü 28, 94
Uruk 88
Uşalim 193
Uygurlar 167
Ürdün 12, 28

V

Van 92, 94
Van Gölü 28
Vartabet Hovanyan 148
Vatikan 51, 149, 197
Vine 131
Vööbus 109, 169

W

W.B. Fisher 87
Warburg Enstitüsü 96
Warda 85
Warner 81
Wathiq 179
Wessel 205
Wessels 210
Wigram 98, 176, 212
Wilfred Bet-Alkhas 18
William Wright 232
William Young 134, 190
Wilmhurst 130, 149, 155, 157
Wolfson Koleji 90
Worcestar 209
Worcestor 209

X

Xenophon 80, 81, 98, 224
Xoşaba 202, 203

Y

Yacqub Burdäcono 47

Yafet 20
Yahudi 69, 72, 75, 81, 99, 107, 108, 142, 147, 153, 155, 197
Yahudiler 35, 57, 70, 71, 73, 107, 116, 125, 227
Yahudilik 104
Yahya 178
Yakubi 30, 46, 47, 64, 68, 117, 137, 140, 169, 172, 197, 235
Yakubi Asur 151, 200
Yakubi Hıristiyan 143
Yakubi Hıristiyanlar 235
Yakubi Mafiryan 80
Yakubiler 12, 17, 40, 42, 47, 62, 80, 121, 151, 157, 171, 173, 176, 181, 196, 208
Yakubilik 53
Ya´qub 123
Ya´qub Awgin Manna 29
Ya´qub Baraday 46
Yeni Babil İmparatorluğu 48
Yeni-Babil 23
Yezidi 85, 158
Yezidi Kürtler 148
Yezidiler 67, 85, 100, 157, 158
Yugoslavya 201
Yuhanna 112
Yuhanna Bar-Haylan 172
Yuhanna Bar-Masawya 172
Yuhanna Sulaqa 51
Yuhanun Bar-Patrik 172
Yuhanun Bar-´Ebraya 52
Yuhanun Bar-´Ebroyo 80
Yukarı Dicle 20, 92, 93
Yukarı Zap 23
Yunan 22, 37, 83, 117, 118, 121, 171, 181, 186
Yunan-Selefkos 165
Yunanca 25, 116, 117, 123, 152, 171, 172, 192
Yunanlı 116, 216
Yunanlılar 24, 25, 35, 39, 40, 46, 61, 78, 95, 109, 118, 159, 165, 171, 172, 176, 181, 192, 219
Yusuf Emanuel II 206
Yusuf Habbi 12
Yusuf Hërmëz Jammo 56
Yusuf Malek 157, 200, 203, 206
Yusuf Malëk 13
Yusuf Qas-Hanna 11
Yusuf Xayyat 205
Yusuf Xoşaba 204

Z

Zack Cherry 17
Zadok 23, 82, 83, 100
Zagros 158
Zagros Dağları 21
Zaho 99, 154
Zaia N. Kanon 88
Zap 77
Zap suyu 59
Zawadski 88
Za´faran Manastırı 208
Zerdüşt 41, 104, 105, 106, 166
Zerdüşt Persler 141
Ziggurat 81

YABA YAYİNLARI
Dağıtım ve satış:
Yaba Sahaf Galipdede Cad. 55 / 1
34420 Tünel - Beyoğlu / İSTANBUL
Tel/Faks: 212- 293 36 06
e-posta: yabasahaf@yahoo.com.tr
www.yabaedebiyat.com

30. Yıl

yaba

güneşin
doğduğu
yerden
çağların
dönüşümü...

MEZOPOTAMYA KİTAPLIĞI

Erbil Vakayinamesi •
Urfa Akademisi •
Siirt Vakayinamesi •
Tavasin •
Antakya Akademisi •
Kildaniler •
Mezopotamya'da Sivil Yönetim •
Sibirya Sürgünü Asurilerin Arıları •
Ninova Sarayı Kütüphanesi •
Urfa'da Ermeni Yetimhanesi (1919-21) •
Nusaybin Akademisi •
I. II Haçlı Seferleri Vakayinamesi •
Şerefname •
İslamın Savaşı •
Osmanlı Ordusunda Dört Yıl (1915-1920) •
Gundi-Şapur Akademisi •
Asurlular •
Asur Edebiyatı (çıkacak)....

MEZOPOTAMYA KİTAPLIĞI

ASURLULAR

Sürekli Bir Öykü

Frederick Aprim

Çeviren
VEDİLİLMEN

yaba